

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**II.DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRK
GAZETELERİNDEKİ KARİKATÜRLER ÜZERİNDEN
TÜRKİYE’NİN SİYASAL VE SOSYAL ANALİZİ**

Ümit ÖZEN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK

DOKTORA TEZİ

GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

GAZETECİLİK BİLİM DALI

HAZİRAN - 2022

**II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRK GAZETELERİNDEKİ
KARİKATÜRLER ÜZERİNDEN TÜRKİYE’NİN SİYASAL VE
SOSYAL ANALİZİ**

Ümit ÖZEN

**DOKTORA TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2022

ETİK BEYAN

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ümit ÖZEN

...../...../2022

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRK GAZETELERİNDEKİ KARİKATÜRLER ÜZERİNDEN TÜRKİYE’NİN SİYASAL VE SOSYAL ANALİZİ

(Doktora Tezi)

Ümit ÖZEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Haziran 2022

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 1939-1945 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan ulusal gazetelerdeki karikatürlerin gösterge bilimsel açıdan ve söylem analizi üzerinden incelenmesidir. Çalışmada İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinin yayımlanan karikatürler üzerinden Türkiye panoraması incelenmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye Cumhuriyetine sosyal ve ekonomik yönden yansımalarının karikatürler üzerinden ele alınmıştır. 1939-1945 yılları arasındaki karikatürler belli bir kronolojik sıra ile incelenmiştir. Karikatürler siyasi konular, sosyo-ekonomik konular, askeri konular ve diğer konular olmak üzere yıllara göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Çalışmada 1939-1945 yılları arasında Türk basınında yayınlanan siyasi içerikli karikatürlerin çözümlenmesinde, göstergebilimsel analiz, söylem analizi, gündem belirleme ve çerçeveleme teknik ve kuramlarından yararlanılmıştır. Altyazısı olan karikatürlerde söylem çözümlemesi, sadece çizgilerden oluşan karikatürlerde göstergebilimsel analiz kullanılmıştır. Her ikisinin de kullanıldığı karikatürlerde göstergebilimsel ve söylem çözümlemesi teknikleri kullanılmıştır. Model olarak dilbilimci Ferdinand de Saussure(d.1857-öl.1913)’nin gösteren, gösterilen ve gösterge modeli ile Fransız felsefeci ve göstergebilimci Roland Barthes(d.1915-öl.1980)’in düz anlam ve yan anlam modelinden yararlanılmıştır. Söylem analizi yaklaşımı olarak Punch’un her türlü gerçeğin yeniden üretildiği söylem analizi anlayışı temel alınmıştır. Bu çalışma, giriş ve sonuç da dâhil olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, önemi, kuramsal çerçeve, metot ve veri toplama teknikleri konuları ele alınmaktadır. İkinci bölümde özellikle Türkiye’nin modernleşme, batılılaşma süreçlerinin modern politik kurumlar ve çağdaş uluslararası anlayışının ortaya çıktığı 1830’ların sonu itibarıyla ortaya çıkmaya başladığı düşüncesi temel alınarak Türk siyasal tarihinin bir panoraması sunulmuştur. Üçüncü bölümde Türkiye’de karikatür sanatının tarihi gelişimi kısaca anlatılmıştır. Dördüncü bölümde çalışmanın kapsam ve sınırlıkları teorik bir çerçeve dâhilinde ortaya konulmuştur. Beşinci bölümde bulgular sunulmuştur. Bu bölümde kısaca dönem eliti, basını, ülkenin genel ekonomik durumu ve dış politikasının bir krokisi çizilmiştir.

Bilim Kodu : 111516
Anahtar Kelimeler : II. Dünya Savaşı, karikatür, göstergebilim, söylem analizi, düz anlam, yan anlam
Sayfa Adedi : 239
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK

A POLITICAL AND SOCIAL ANALYSIS OF TURKEY THROUGH THE CARTOONS
IN TURKISH NEWSPAPER DURING THE WORLD WAR II

(Ph.D. Thesis)

Ümit ÖZEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

June 2022

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the cartoons published in national newspapers in Turkey between 1939-1945 in terms of semiotics and discourse analysis. In the study, the panorama of Turkey was examined through the published cartoons of the Second World War Turkey. The social and economic reflections of the Second World War on the Republic of Turkey were discussed through cartoons. The cartoons between 1939-1945 were examined in a certain chronological order. They were dealt with separately over the years, including political issues, socio-economic issues, military issues and other topics. Semiotic analysis, discourse analysis, agenda setting and framing techniques and theories were used in the analysis of political cartoons published in the Turkish press between 1939-1945. Discourse analysis was used in cartoons with subtitles, and semiotic analysis was used in cartoons consisting only of lines. Semiotic and discourse analysis techniques were used in the cartoons in which both were used. As a model, the linguist Ferdinand de Saussure (b.1857-d.1913)'s signifier, signified and sign model and the denotation and connotation model of the French philosopher and semiotician Roland Barthes (b.1915-d.1980) were used. The study is based on, as a discourse analysis approach, Punch's understanding of discourse analysis, in which all kinds of truths are reproduced. This study consists of six chapters, including introduction and conclusion. In the introduction part, the subject, purpose, importance, theoretical framework, method and data collection techniques of the thesis are discussed. In the second part, a panorama of Turkish political history is presented, especially based on the idea that Turkey's modernization and westernization processes began to emerge as of the end of the 1830s, when modern political institutions and contemporary international understanding emerged. In the third chapter, the historical development of the art of caricature in Turkey is briefly explained. In the fourth chapter, the scope and limitations of the study are presented within a theoretical framework. In the fifth chapter, the findings are presented. In this section, a sketch of the period's elite, the press, the general economic situation of the country and its foreign policy has been drawn.

Science Code : 111516

Key Words : II. World War II, caricature, semiotics, discourse analysis,
denotation, connotation

Page Number : 239

Supervisor : Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK

TEŞEKKÜR

Çalışmamda bana yön gösteren, destek ve emeklerini esirgemeyen, beni yüreklendiren, öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyacağım tez danışmanım sayın Prof.Dr. Kazım SARIKAVAK’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme komitemde yer alarak değerli görüşleri ile araştırmanın şekillenmesini sağlayan Prof.Dr. Seyfettin ERŞAHİN ve Prof.Dr. Ayşe Ülkü Oğuzhan BÖREKÇİ hocalarıma teşekkür ederim. Bunun yanında tez savunmama katılarak kritik noktalarda yapıcı eleştiriler getirerek tezin son şeklini almasını sağlayan değerli hocalarım Dr.Öğretim Üyesi Yalçın MURGUL ile Dr.Öğretim Üyesi Selcen ÖZKAN’ teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmalarım sürecinde yardımlarını hiç esirgemeyen Doç.Dr. Ömer Faruk CANTEKİN’e hayatım boyunca beni destekleyen haklarını asla ödeyemeyeceğim Dr. Fatih KOCAOĞLU ,Dr. Bayram ŞAHİN, Atakan ÇAKMAK, Cihan GÖKÇEK ve İktisadi İşletme Personeline teşekkürlerimi sunarım.

Birlikte geçireceğimiz vakitlerde tez yazmak zorunda olduğum için onlardan çaldığım zamanı büyük bir olgunlukla gelecek günlere ertelemeyi kabul eden annem Bedriye ÖZEN, eşim Tuğba ÖZEN ve canımın içi kızlarım Ayşe Hüma ÖZEN ve Fatıma Rüveyda ÖZEN’e sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
1. GİRİŞ	1
2. TANZİMAT'TAN 2. DÜNYA SAVAŞINA TÜRK SİYASAL HAYATI.....	9
2.1. Tanzimattan Cumhuriyete Siyasal ve Sosyal Panorama.....	9
2.1.1. Tanzimat Dönemi	9
2.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi	12
2.1.3. I. Dünya Savaşı.....	17
2.2. 1923'ten 1939'a Siyasal ve Sosyal Panorama	30
3. KARİKATÜR	39
3.1. Kısa Karikatür Tarihi.....	39
3.2. Karikatür ve İletişim.....	41
3.3. Siyasi Karikatür	43
3.4. Karikatür ve Propaganda	45
3.5. Gazete, Dergi ve Karikatür.....	50
3.5.1. Tanzimat'tan Cumhuriyete Dönemin Önde Gelen Gazete ve Dergileri	53
3.6. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Karikatür	61
3.6.1. Tanzimat Dönemi	62
3.6.2. Sultan II. Abdulhamid Dönemi	63

3.6.3. II. Meşrutiyet Dönemi	64
3.6.4. İstiklal Savaşı Dönemi	65
3.6.5. Cumhuriyet Dönemi ve Tek Parti Dönemi	67
3.6.6. Çok Partili Dönem	69
3.6.7. 1960-1970 Dönemi	70
3.6.8. 1970-1980 Dönemi	71
3.7. Önemli Karikatüristler	71
3.7.1. Tanzimat Dönemi Karikatürcüleri	72
3.7.2. Meşrutiyet Dönemi Karikatürcüleri	73
3.7.3. Çok Partili Dönem Karikatürcüleri	78
3.8. Portre Karikatürü	79
3.9. Karikatürün Basında Sunuluşu	80
4. SİYASİ KARİKATÜRLERİN ANALİZİ	81
4.1. Metodoloji	81
4.2. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	81
4.3. Çalışmanın Yöntemi	82
4.3.1. Göstergebilimsel Analiz	83
4.3.2. Söylem Analizi	85
4.3.3. Çerçeveleme Kuramı	91
4.3.4. Gündem Belirleme ve Çerçeveleme	94
5. ARAŞTIRMA BULGULARI	97
5.1. Yönetici Kadro	97
5.2. Basının Durumu	98
5.2.1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Başlıca Gazeteler	100
5.3. Genel Ekonomik Durum	102
5.4. Genel Dış Politika	105
5.5. 1939-1945 Yılları Arası Siyasal Karikatürlerin Analizi	107

5.5.1. 1939 Yılı	107
5.5.2. 1940 Yılı	126
5.5.3. 1941 Yılı	144
5.5.4. 1942 Yılı	162
5.5.5. 1943 Yılı	178
5.5.6. 1944 Yılı	196
5.5.7. 1945 Yılı	205
6.SONUÇ	221
KAYNAKLAR	223
ÖZGEÇMİŞ	239

TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 4.1. 1939-1945 yılları arasında yayınlanan ve ulaşılabilen toplam 8240 karikatürden seçilen 42 karikatürün yıllara göre dağılımı	82
Tablo 5.1. Karikatür 5.5.1'in göstergebilimsel analizi	110
Tablo 5.2. Karikatür 5.5.2'nin göstergebilimsel analizi	112
Tablo 5.3. Karikatür 5.5.3'ün göstergebilimsel analizi.....	114
Tablo 5.4. Karikatür 5.4'ün göstergebilimsel analizi.....	117
Tablo 5.5. Karikatür 5.5'ün göstergebilimsel analizi.....	120
Tablo 5.6. Karikatür 5.6'ün göstergebilimsel analizi.....	125
Tablo 5.7. Karikatür 5.7'ün göstergebilimsel analizi.....	129
Tablo 5.8. Karikatür 5.8'in göstergebilimsel analizi	131
Tablo 5.9. Karikatür 5.9'nın göstergebilimsel analizi	133
Tablo 5.10. Karikatür 5.10'nın göstergebilimsel analizi	135
Tablo 5.11. Karikatür 5.11'nin göstergebilimsel analizi	137
Tablo 5.12. Karikatür 5.12'nin göstergebilimsel analizi	138
Tablo 5.13. Karikatür 5.13.'ün göstergebilimsel analizi.....	150
Tablo 5.14. Karikatür 5.14'ün göstergebilimsel analizi.....	153
Tablo 5.15. Karikatür 5.15'in göstergebilimsel analizi	155
Tablo 5.16. Karikatür 5.16'nın göstergebilimsel analizi	157
Tablo 5.17. Karikatür 5.17'nin göstergebilimsel analizi	159
Tablo 5.18. Karikatür 5.18'in göstergebilimsel analizi	160
Tablo 5.19. Karikatür 5.19'un göstergebilimsel analizi.....	166
Tablo 5.20. Karikatür 5.20'nin göstergebilimsel analizi	168
Tablo 5.21. Karikatür 5.21'in göstergebilimsel analizi	170
Tablo 5.22. Karikatür 5.22'nin göstergebilimsel analizi	171
Tablo 5.23. Karikatür 5.23'ün göstergebilimsel analizi.....	174

Tablo 5.24.Karikatür 5.24'ün göstergebilimsel analizi.....	176
Tablo 5.25.Karikatür 5.25'in göstergebilimsel analizi	181
Tablo 5.26.Karikatür 5.26'nın göstergebilimsel analizi	183
Tablo 5.27.Karikatür 5.5.27'nin göstergebilimsel analizi	185
Tablo 5.28.Karikatür 5.5.28'in göstergebilimsel analizi	186
Tablo 5.29.Karikatür 5.5.29'un göstergebilimsel analizi.....	188
Tablo 5.30.Karikatür 5.30'un göstergebilimsel analizi.....	191
Tablo 5.31.Karikatür 5.31'in göstergebilimsel analizi	192
Tablo 5.32.Karikatür 5.32'nin göstergebilimsel analizi	195
Tablo 5.33.Karikatür 5.5.33'ün göstergebilimsel analizi.....	198
Tablo 5.34.Karikatür 5.5.34'ün göstergebilimsel analizi.....	200
Tablo 5.35.Karikatür 5.35'in göstergebilimsel analizi	202
Tablo 5.36.Karikatür 5.5.36'nın göstergebilimsel analizi	204
Tablo 5.37.Karikatür 5.37'nin göstergebilimsel analizi	209
Tablo 5.38.Karikatür 5.5.38'in göstergebilimsel analizi	211
Tablo 5.39.Karikatür 5.5.39'un göstergebilimsel analizi.....	214
Tablo 5.40.Karikatür 5.5.40'in göstergebilimsel analizi	216
Tablo 5.41.Karikatür 5.41'in göstergebilimsel analizi	218

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. 4 Nisan 1939 tarihli Akşam gazetesinin 5. Sayfasında yayınlanan radyonun propaganda amaçlı kullanımını resmeden karikatür örneği ...	48
Şekil 4.1. Gösterge, gösteren, gösterilen ilişkisi	84
Şekil 4.2. Söylem analizinin temel bileşenleri	87
Şekil 4.3. Çerçeveleme kavramlarıyla gündem belirlememenin etkilerinin tanımlanması.	96
Şekil 5.1. Tan Gazetesi 12.04.1939	109
Şekil 5.2. Akşam Gazetesi 11.04.1939	111
Şekil 5.3. Akşam Gazetesi 17.04.1939.....	114
Şekil 5.4. Tan Gazetesi 22.06.1939.....	117
Şekil 5.5. Tan Gazetesi 22.07.1939.....	119
Şekil 5.6. Tan Gazetesi 12.06.1939.....	124
Şekil 5.7. Akşam Gazetesi 05.01.1940.....	129
Şekil 5.8. Tan Gazetesi 01.05.1940.....	131
Şekil 5.9. Tan Gazetesi 05.05.1940	133
Şekil 5.10. Tan Gazetesi 08.05.1940.....	135
Şekil 5.11. Tan Gazetesi 15.05.1940.....	137
Şekil 5.12. Cemal Nadir GÜLER, Akşam, 28.03.1940.....	138
Şekil 5.13. Ramiz GÖKÇE Karikatür Dergisi, 13.03.1941.....	148
Şekil 5.14. Ramiz GÖKÇE, Karikatür Dergisi, 13.03.1941.....	151
Şekil 5.15. Ramiz GÖKÇE, Vatan Gazetesi, 11.04.1941	153
Şekil 5.16. Ramiz GÖKÇE, Tan Gazetesi, 01.05.1941.....	155
Şekil 5.17. Ramiz GÖKÇE, Tan Gazetesi, 17.05.1941.....	157
Şekil 5.18. Tan Gazetesi 06.05.1941	158
Şekil 5.19. Şaka Dergisi 26.06.1941	160

Şekil 5.20. Ramiz GÖKÇE, Karikatür,16.07.1942	166
Şekil 5.21. Akşam Gazetesi 01.07.1942.....	168
Şekil 5.22. Akşam Gazetesi 01.11.1942.....	169
Şekil 5.23. Tasvir-i Efkar Gazetesi 18.11.1942.....	171
Şekil 5.24. Nadir GÜLER, Amcabey, 05.12.1942	173
Şekil 5.25. Cemal Nadir GÜLER, Akşam Gazetesi,01.11.1942	176
Şekil 5.26. Tanin Gazetesi,19.01.1943.....	180
Şekil 5.27. Akşam Gazetesi 09.02.1943.....	182
Şekil 5.28. Ramiz GÖKÇE, Karikatür,25.02.1943	184
Şekil 5.29. Ramiz GÖKÇE, Yeni Sabah, 04.02.1943	186
Şekil 5.30. Büyük Doğu, 17. Birincikanun Cuma,1943	188
Şekil 5.31. Akşam Gazetesi 07.08.1943.....	190
Şekil 5.32. Son Posta Gazetesi 01.10.1943..	192
Şekil 5.33. Tanin Gazetesi 05.11.1943.....	194
Şekil 5.34. Büyük Doğu, 04.02.1944	198
Şekil 5.35. Büyük Doğu, 11.02.1944	200
Şekil 5.36. Cumhuriyet Gazetesi 27.03.1944..	202
Şekil 5.37. Yeni Sabah, 08.08.1944	204
Şekil 5.38. Cumhuriyet Gazetesi 20.02.0945..	208
Şekil 5.39. Karikatür Dergisi 29.03.1945	211
Şekil 5.40. Karikatür Dergisi 03.05.1945	213
Şekil 5.41. Karikatür Dergisi 03.05.1945.....	215
Şekil 5.42. Cumhuriyet Gazetesi 10.08.1945.	218

KISALTMALAR LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Eds.	Editors (editörler)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Ör.	Örnek
pp.	Pages (sayfalar)
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
yy.	Yüz yıl

1. GİRİŞ

*“İnsan bilimlerinde araştırma olgusu hiçbir zaman tam anlamıyla açık değildir, daima yorumlamaya ihtiyaç duyulmaktadır”.*¹

1939-1945 yılları bütün dünyayı kasıp kavuran İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllardır. Her ne kadar Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olsa da, bu savaşın dünyada yol açtığı yıkıcı etkilerden derin bir şekilde etkilenmiştir. Bu dönemde dünyanın büyük bir savaşın içinde olması Türk toplumunun siyasi, sosyal ve kültürel dokusuna önemli tesirlerde bulunmuştur. Bu tesirler hem Türkiye’de yayımlanan günlük ulusal gazetelere yansımış, hem de bu gazetelerdeki mizah yapma araçlarından birisi olan karikatürlerde kendini belli etmiştir.

Türkiye Milli Şef İsmet İnönü’nün idaresinde savaşın dışında kalarak toprak bütünlüğünü korumayı gaye edinen bir dış politika benimsemekle beraber yaşanan bölgenin jeopolitik durumundan dolayı savaş zarfında Mihver ve Müttefik Devletleri Türkiye’yi kendi çıkarları doğrultusunda savaşa sokmak için büyük gayret sarf etmişlerdir. Lakin muvaffak olamamışlardır. Türkiye savaşın sonuna kadar savaş dışı kalmayı başarmıştır. Bunun ister istemez belli bir faturası olmuştur. Savaş yıllarının getirdiği ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda birçok olumsuzluk yaşamak zorunda kalmıştır. Bitaraf konumunu koruyabilmek için çalışan nüfusunun önemli bir kesimini askere alınca ister istemez üretimde büyük bir kayıp yaşanmıştır. Gelirlerin büyük bir bölümü savunma harcamalarına ayrıldığı için sanayi yatırımları bir süre tehir edilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında ekonomi durma noktasına gelmiş, enflasyonun hızlı bir şekilde artmasıyla birlikte birçok temel ihtiyaç maddelerine ulaşmak neredeyse imkânsız hale gelmesi üzerine karaborsacılık faaliyetlerinin artması dönemin devlet adamlarını belli tedbirler almak zorunda bırakmıştır.

Bu çalışmayla birlikte dönemin devlet adamlarının ustaca planlanmış stratejilerini ve savaşın dışında kalarak kamuoyunu nasıl yönlendirdiğini araştırmakta ve bu bağlamda Türkiye’nin savaş içindeki rolünü ve tarafsızlığını sağlamak için kullandığı enstrümanları incelemektedir. Aynı zamanda karikatürler üzerinden yola çıkarak Türkiye’nin savaş yılları boyunca uyguladığı siyasi ve ekonomi politikalarını

¹ Mayring, Philipp.(2011). **Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş Nitel Düşünce İçin Bir Rehber**, çev. Adnan Gümüş- M. Sezai Durgun, 1. Baskı, Ankara: Bilge Su Yayınları,s.27.

analiz etmeyi ve bu politikalar vasıtasıyla Türkiye'nin savaş içindeki yerini bulmayı hedeflemektedir.

I. ve II. Dünya Savaşını yaşayan dünya XX. yüzyılda büyük yaralar almış, insanlık tarihi ve özellikle de Batı dünyası hem maddi hem de manevi etkisini günümüze kadar sürdüren sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşının öncesinde, savaş sırasında ve sonrasında Türkiye'de pek çok adımlar atılmış ve bu süreçte ölüm kalım mücadelesine girilmiştir.

Tarihsel dönem incelemelerinde, mizah önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mizah bazen bir propaganda unsuru olabilmektedir. Özellikle hem Batı'da hem de ülkemizde ele alınan dönem itibarıyla oldukça yeni bir tür olan karikatür, savaşlar sırasında propaganda için yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Çünkü karikatür hem mizahın hem de görsel anlatımın gücünü kendinde birleştirerek oldukça etkili ve öz anlatım olanakları sunabilmektedir. Bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı esnasında Türkiye'de yayımlanan karikatürlerde de hükümet propaganda amacı için yaygın olarak kullanmıştır. Diğer yandan, mizah bazen de etkili bir eleştiri aracı olabilmektedir. Dolayısıyla 1939-1945 yılları arasında yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel dinamikte ortaya çıkan farklılaşmaların eleştirisine de bu dönemin karikatürlerinde rastlanabilmektedir.

Mizahın gücü, gerçekliğe farklı bir bakış imkânı sunmasından gelmektedir. Bu bağlamda 1939-1945 yılları gazetelerde yayımlanan karikatürlerin incelenmesi, bu dönem Türkiye'sinin siyasi, sosyal ve kültürel gerçekliğinin karikatürlerdeki yansımaları izleme imkânı tanıyacaktır. Karikatür, bir nevi mizahın aforizmasıdır; siyasi, sosyal ve kültürel olaylara yönelik bir bakış açısını tek bir çizim karesi içinde mümkün olan en güçlü, en yoğun ve en etkileyici tarzda anlatma imkânını vermektedir.

Tarihsel bir dönemin karikatürler üzerinden incelenmesi üç açıdan önemlidir: Birincisi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin nasıl bir propaganda tarzı ve içeriği belirlediği en hızlı, en güçlü ve en etkin şekilde dönemin karikatürlerinden anlaşılabilir. İkinci olarak, o dönemde ortaya çıkan siyasi, sosyal ve kültürel farklılaşmaların ipuçlarını karikatürler üzerinden takip edebiliriz. Bugün bize oldukça olağan gelen pek çok değişim, söz konusu değişimin ve dönüşümün dönemselsel olarak içinde yer almış olan geniş halk kitlelerine bize şu anda olduğu kadar sıradan görünmemiştir. Dolayısıyla yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel

diyalektiği karikatürler üzerinden takip etme imkânımız bulunmaktadır. Üçüncü olarak, karikatür üzerinden oldukça farklı ve muhtemelen sirk aynasında çarpıtılmış bir İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si gerçekliğine ulaşabilmemiz mümkündür. Bu çarpık gerçekliğin sunduğu bir imkânsa tarihi eğlemek ve dinlenmek olanağı haline getirmektir.

Genel olarak, medya çalışmalarında basın-iktidar ilişkisinin karşılıklı uyum ve kimi zaman ise menfaate dayalı olduğu ifade edilmektedir². İktidar basın aracılığıyla hegemonyasını devam ettirmeye çalışır, basın ise kendi mevcudiyetini devam ettirebilmek için iktidarın gücünden yararlanmaya çalışır. Tüm kitle iletişim araçları (gazetelerdeki karikatürler de dâhil olmak üzere) bu amaca hizmet eder.

Bu çalışmada ayrıca savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntıların sosyal hayata etkileri karikatürler üzerinden ülkenin izlediği dış politika ve savaşa karşı aldığı tedbirler, dönemin devlet adamlarının takip ettiği iktisadi politikalar ve savaş boyunca ülkedeki toplumsal problemler ve bunlara karşı alınan sosyal politika önlemleri araştırılacaktır. Bu çalışmanın sadece iletişim alanında değil siyaset, ekonomi, tarih ve sosyoloji bilimleri için de faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu yönüyle çalışma multidisipliner bir özellik barındırmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, 1939-1945 yılları arasında Türkiye'de yayımlanan ulusal gazetelerdeki karikatürlerin gösterge bilimsel açıdan ve söylem analizi üzerinden incelenmesidir. Bu sayede, İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinin yayımlanan karikatürler üzerinden Türkiye panoramasına ışık tutulmaya çalışılacaktır. İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'si kentleşme ve modernleşme düzeyinin hızla arttığı ve Cumhuriyetin ilk nesillerinin artık birer yetişkin haline geldiği bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemin incelenmesi bilim dünyasına yararı olacağı gibi istenen mesajların iletiminde de karikatürün toplum üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

İkinci Dünya Savaşı ile ilgili yapılmış birçok yüksek lisans ve doktora tezi belirlenmiştir. Konu dağılımlarına bakıldığında genellikle iç politika, dış politika ve basına yansımalar olduğu saptanmıştır. Araştırmamızın konusu itibarıyla ana kaynaklarımız kitle iletişim araçlarından yoğun bir şekilde faydalanılmıştır. Dönemin

² Yüksel, Yusuf. (2013). An analysis of the media and government relationship. *Selçuk İletişim*, 8(1), (57-70)

daha iyi anlaşılabilmesi için Türkiye'nin ve savaşa katılan devletlerin savaş boyunca iç ve dış siyaseti titizlikle incelenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye Cumhuriyetine sosyal ve ekonomik yönden yansımalarının karikatürler üzerinden ele alınıp incelenmesinin alanda bir boşluğu dolduracağı varsayılmıştır.

1939-1945 yılları arasında çıkan tüm gazetelere ulaşılmaya çalışılarak herhangi bir gazetede yer alan bir konu başlığının, diğer gazetelerde ele alınışı incelenerek dönemin ruhu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde yayın hayatında olan başlıca Türk gazeteleri Akşam, Cumhuriyet, İkdam, Son Posta, Tan, Ulus, Vatan, Vakit ve Sabah gazeteleri bu bağlamda araştırılmıştır. Bu çalışmamızda temel başvuru kaynaklarımız döneme ait Türk basını, hatıralar ve arşiv belgelerdir.

İkinci Dünya Savaşı insanlığın tarih boyunca gördüğü en büyük ve en yıkıcı savaştır. Dünyanın büyük bölümü savaştan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiştir. Savaşın en yoğun şekilde yaşandığı alanlar Avrupa, Doğu Asya ve Kuzey Afrika kıtasında bulunan ülkelerin büyük bölümü, hatta bazıları birden fazla yabancı işgaline uğramış ya da işgal olmasa da doğrudan askeri hedef ve cephe durumuna gelip savaşın tüm tahribatlarını ve getirdiği ekonomik ve sosyal yıkımlara maruz kalmıştır. Savaştan tüm taraflar yorgun ve bitkin bir şekilde ayrılmışlardır. Bunun nedeni dönemin savaş stratejisi ve teknolojisi çok yüksek olması asker, silah ve savaş malzemeleri bakımından kapasiteleri çok geniş olan taraflar arasında gerçekleşmiş olmasıdır. Bunun sonucu olarak da savaş uzun, şiddetli, yıpratıcı ve yıkıcı olmuştur(Uçaral,2008;804-805).

Çalışmanın kapsamına 1939-1945 yılları arasında Türkiye'de yayımlanan ulusal gazetelerde çıkan karikatürler girmektedir. İncelenilen karikatürlerin seçilmesinde şu kıstaslar kullanılmıştır.

1939-1945 yılları arasında Türk mizah basınında çıkan yayınların erişilebilirliği üç açıdan karikatür seçiminde sınırlılık oluşturmuştur: ilk olarak incelenen yılları arasında mizah basınına ait ciddi bir arşiv yetersizliği, ikinci olarak indeks çalışmalarının yapılmamış olması ve son olarak ilgili yayınların koleksiyonerlerin elinde bulunması yüzünden söz konusu dönemde yayımlanan karikatürlerin tamamına ulaşma imkânı sağlanamamıştır.

Araştırma kapsamına dâhil edilen karikatürlerde içerik olarak dönemin en önemli siyasal olayını konu edinmiş olması esas alınmıştır. Zaten araştırma daha önce

bu bağlamda yansımaları akademik olarak değerlendirilmemiş olan 1939-1945 yılları arasında ki dönem Türk mizah basınında çıkan siyasal içerikli karikatürlerle sınırlıdır.

Elde edilen karikatürler yıl bazında tasnif edilmiş ve bu tasnife uygun olarak incelenmiştir. Araştırmamıza konu olan 1939-1945 yılları arasındaki karikatürler belli bir kronolojik sıra ile incelenmiştir. Karikatürler siyasi konular, sosyo-ekonomik konular, askeri konular ve diğer konular olmak üzere yıllara göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Nitekim böyle bir sınıflamaya gidilmesinin sebebi II. Dünya savaşı yıllarında basında çıkan karikatür sayılarının diğer yıllara göre fazla olmasıdır. Bundan dolayı okuyucunun zihin dünyasında, olayların akışı belli bir sistematik içinde düzenleyeceğini ummaktayız.

İkinci Dünya Savaşı Türk basınında çeşitli dönemlerde Türk karikatür sanatının seyrine dair bugüne kadar çok az çalışma yayınlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı söz konusu olduğunda ise bu dönemin karikatürlerine ilişkin incelemeler sınırlıdır. Örneğin Eren Deniz Özçin'in İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'de Karikatürler: Yeni Sabah ve Cumhuriyet Gazeteleri kitabı bu meseleye dair sınırlı sayıdaki çalışmalardan birini teşkil eder.

Bu tezde söz konusu döneme dair çalışmalara yeni bir bakış açısıyla bir katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çok sayıda karikatürün kısa analizlerinden ziyade araştırma konusu uygun karikatürlerin seçilerek karma bir yöntem üzerinden analizi tercih edilmiştir. Karikatürlerin anlatımında görselliğin nasıl verildiği, kavramların hangi işaret, sembol ve görsellerle ortaya konulduğu göstergebilim modeli ile incelenmiştir.

Bir gösterge olarak dil, gösteren ve gösterilen ögesinden oluşur. Kavram zamanla edebiyatta, psikanalizde, psikolojide yerini bulmuştur. Karikatürde kendine has bir dile sahiptir. Karikatürü kavrayabilmek, görüntünün arkasındaki kavramları algılayabilmek için göstergebilimin verilerinden yararlanmak ve göstergebilime karikatürse dile özgü olarak farklı açıdan yaklaşmak gerekir. Bu çalışmamızda göstergebilimin karikatür sanatında nasıl uygulanabileceğini ve karikatürlerin anlaşılmasında göstergebilimden nasıl yararlanılabileceğini ele alacağım.

Çalışmada 1939-1945 yılları arasında Türk basınında yayınlanan siyasal içerikli karikatürlerin çözümlenmesinde, göstergebilimsel analiz, söylem analizi, gündem belirleme ve çerçeveleme teknik ve kuramlarından yararlanılmıştır. Simge ve

semboller aracılığıyla verilmek istenen mesajlar hem göstergebilimsel çözülmeyi hem de söylem çözümlenmesini gerektirmektedir. Altyazısı olan karikatürlerde söylem çözümlenmesi, sadece çizgilerden oluşan karikatürlerde göstergebilimsel analiz kullanılmıştır. Her ikisinin de kullanıldığı karikatürlerde göstergebilimsel ve söylem çözümlenmesi teknikleri kullanılmıştır. Model olarak dilbilimci Ferdinand de Saussure(d.1857-öl.1913)'nin gösteren, gösterilen ve gösterge modeli ile Fransız felsefeci ve göstergebilimci Roland Barthes(d.1915- öl.1980)'in düz anlam ve yan anlam modelinden yararlanılmıştır. Söylem analizi yaklaşımı olarak Punch'un her türlü gerçeğin yeniden üretildiği söylem analizi anlayışı temel alınmıştır.

Bu çalışma, giriş ve sonuç da dâhil olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, önemi, kuramsal çerçeve, metot ve veri toplama teknikleri konuları ele alınmaktadır. Ana çizgileriyle Türkiye tarihini yansıtan karikatürlerden yola çıkılmıştır. Hayatı hafife alan çalışmalardan uzak durulmuştur. Çizgi, biçim ve mizah anlayışı açısından çeşitlilik gözetilerek karikatürler bütünüyle dönemin yayınlarından seçilmiştir.

İkinci bölümde özellikle Türkiye'nin modernleşme, batılılaşma süreçlerinin modern politik kurumlar ve çağdaş uluslararası anlayışının ortaya çıktığı 1830'ların sonu itibarıyla ortaya çıkmaya başladığı düşüncesi temel alınarak Türk siyasal tarihinin bir panoraması sunulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 1939'a kadar yaşanan süreçler kısaca kronolojik olarak anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde Türkiye'de karikatür sanatının tarihi gelişimi kısaca anlatılacaktır. Bu yolla teze konu olan İkinci Dünya Savaşı dönemi Türk Karikatür sanatının Türkiye'nin genel karikatürcülük tarihinde ki özel yeri de bir nebze idrak ettirilecektir. Bu bağlamda Ramiz Gökçe ve Cemal Nadir Güler'e bu çalışmada özel bir yerin verilmiş olması da hususidir. Çünkü Ramiz Gökçe ve Cemal Nadir hem geleneksel Türk mizah ve görsel sanatları geleneğinin taşıyıcılarıdır. Hem de Türk siyasi karikatürünün modernleşmesinde oynadıkları öncü rollerle de Türk basınında yeni bir karikatürist neslin yetişmesinde kayda değer bir tesirin sahibidir.

Ayrıca bu dönemin genel Türk karikatür tarihi içinde bir geçiş niteliği de savunulabilir. Bu noktada bir diğer önemli husus siyasi hiciv yollarının sınırlı olduğu bir dönemde karikatüristlerin ve Türk basının siyasal mesajları hangi inceliklerle siyasi

otoriteyi de çok rahatsız etmeden verdiklerinin incelenmesi gerekliliğidir. Bu manada bu çalışma bu konuya dair yeni veriler sağlayacaktır.

Dördüncü bölümde çalışmanın kapsam ve sınırlıkları teorik bir çerçeve dâhilin de netlikle ortaya konulacaktır. Çalışmada karma bir yöntem izlenmiştir. Ve neden bir karma yöntemi izlendiği detaylandırılacaktır. Bu tez göstergebilimsel analiz, söylem analizi, gündem belirleme ve çerçeveleme kuramının yer yer interdisipliner etkileşimlere de başvurularak genel incelemeye entegre edilmesi üzerinden kurgulanmıştır. Gündem kurma ve çerçeveleme kuramı dönem karikatürlerinin verdiği siyasal mesajları anlamlandırmaktadır. Bu tezde esas alınan temel düşüncedir. Karikatürlerde verilen egemen söylem temelli mesajların yanı sıra karikatüristlerin sübjektif yaklaşımlarının da onların politik mizah kurgusunda ne kadar rolünün olduğu ayrıca değerlendirilecektir.

Beşinci bölüm incelemenin ana bulgularının paylaşıldığı gövdeyi teşkil etmektedir. Bu bölümde kısaca dönem eliti, basını, ülkenin genel ekonomik durumu ve dış politikasının bir krokisi çizilmiştir. Savaşın her bir yılında meydana gelen önemli olaylar ve Türkiye'nin pozisyonu açıklanmış ve her yıldaki gelişmeleri karakterize edilen karikatürlerle birer birer bu yıllara iliştilerle karikatürün manası ve dönem gelişmeleri arasında bir senkrezisyon yaratılmaya çalışılmıştır. Karikatürlerin her birinde göstergebilimsel analiz- düz anlam- söylem analizi-yan anlam sistematığı esas alınacaktır.

Bu çalışmada siyasal toplumu vatandaşı şekillendiren dış politika ile uyumlu bir müesses nizam anlayışının İkinci Dünya Savaşı yıllarında karikatür sanatında etkilerinin olduğu var sayılmıştır.

Savaş döneminde İnönü Hükümeti dünya tarihine geçecek katılıkla bir izolasyonsit bir dış politika izlemiştir. Burada görsel basının bu izolosyanit yaklaşımının bir taşıyıcısı ve iktidarın istediği politik iklimin şekillenmesini sağlayan araçlardan biri olduğu düşünülerek bu bağlamda bir siyasal karikatür analizi adapte edilmiştir. Karikatüristlerin hükümetten ayrılan sübjektif bir tavrın olup olmadığı da anlaşılmaya çalışılacaktır.

2. TANZİMAT'TAN 2. DÜNYA SAVAŞINA TÜRK SİYASAL HAYATI

2.1. Tanzimattan Cumhuriyete Siyasal ve Sosyal Panorama

2.1.1. Tanzimat Dönemi

1839 yılında Gülhane Parkı'nda Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan Tanzimat Fermanı'yla birlikte Osmanlı Devleti sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan yeni bir döneme girmiştir. Bu fermanla birlikte devlet idaresinde hukukun üstünlüğüne bağlı olarak bir takım değişiklikler ve reformlar öngörülmüştür³. Fermanla birlikte Müslümanlar ve gayrimüslimler hukuk önünde eşit hale gelmiştir. Mahkeme kararı olmadan cezalandırma uygulaması son bulmuştur. Batılı devletler örnek alınarak hukuk anlayışı ve adli kurumlarının temelleri oluşturulmaya çalışılmıştır⁴.

Tanzimatla birlikte farklı düzeylerde okullar ve bu okulları destekleyecek kurumlar açılmıştır⁵. Bu dönemde eğitim alanında birçok yenilik yapılmıştır. Rüştîyelerde 1847 yılında öğretmen yetiştirmek için Erkek Öğretmen Okulu, 1849'da Kız Öğretmen Okulu, 1859'da Mülkiye, ilk modern üniversite olan Darülfünun 1863'te kurulmuş Sultani adı altında çağa uygun liseler açılması kararlaştırılmıştır. Akabinde 1868'de Galatasaray Sultanisi faaliyete geçmiştir⁶.

Ülke çapında başlayan bu hızlı dönüşüm ister istemez devletin sosyal ve siyasal yapısında önemli değişikliklere sebebiyet vermiştir. Özellikle ülke içerisinde yaşayan gayrimüslimler ve yabancılar elde ettikleri haklar sayesinde ticaret ve sanayi alanında sermaye birikimlerini tamamlayarak ekonomik alanda güçlü bir konuma sahip olmuşlardır⁷. Bu durum ileride de görüleceği üzere Müslüman halk üzerinde olumsuz bir etkiye sebep olacak hatta 11 Kasım 1942 yılında çıkacak olan Varlık Vergisi'nin alınmasında başat bir rol oynamasına sebep olacaktır.

Bu dönmedeki yenilikler entelektüel hayatın büyük ölçüde değişmesine sebebiyet vermiştir. Dönemin intelijansı Batı tarzı okullardan eğitim aldıkları ve yurt

³Unat, Kadri.(2020).''On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Modernleşmesi' **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 27

⁴ A.g.e, sayfa 29

⁵ Lewis, Bernard.(2004). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

⁶ Akşin, Sina (1988). **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**. (Ed. Sina Akşin), Cem yayınları, İstanbul, 170-180.

⁷ Tanör, Bülent.(2010). **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 113.

dışında tercüme odası için yabancı dil öğrenen bu kişiler, Osmanlı Devleti'nde yeni bir aydın ve bürokrat bir sınıf meydana getirdiler. Dönemin fikir akımlarıyla tanışma fırsatı bularak özellikle Fransız İhtilali ile başlayan eşitlik, özgürlük, hürriyet, anayasa, milliyetçilik kavramlarıyla tanıştılar⁸. Zihinlerinde yepyeni bir hakikat olgusuyla karşı karşıya kalan bu gençler, topluma kendi zihin dünyalarındaki gibi etkilemeye çaba sarf ettiler. Bu bağlamda Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurdular.

Tanzimat'la birlikte monarşinin yetkileri hukuk kuralları çerçevesinde sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu fermanla birlikte bozulan kamu düzenini tekrar güvenilir hale getirmek için hukuksal ilkeler öncülüğünde çalışmalar yapılmıştır. Tanzimat Fermanı'nın olumsuz yönleri de vardı. Özellikle geniş halk kitleleri üzerinde olumlu bir iyileştirme sağlayamamıştır. Yapılan siyasi ve hukuksal düzenlemelerin, modernleşme faaliyetlerinin önemli derecede bir maliyeti olmuştur. Bu maliyetlerde Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemin bürokratları otoriter bir yönetim anlayışı benimsedikleri için kendinden sonraki dönemleri de etkilemiştir. Bir bürokrat geleneği meydana getirmiştir, yönetim gücünün belli bir azınlıkta toplanmasına sebebiyet vermiştir. Günümüzde dahi olan kamu yönetimi merkeziyetçiliğin yegâne sebeplerinden biridir⁹.

Belçika Anayasası örnek alınarak 23 Aralık 1876 tarihinde Mithat Paşa'nın gayretleriyle Kanun-i Esasiye yürürlüğe girmiştir. Kanuni Esasi'nin yürürlüğe girmiş olması Türk demokrasi tarihi açısından incelendiğinde anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı açısından çok önemli bir mihenk taşıdır.

II. Abdülhamid, anayasal yetkisini kullanarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı da bahane ederek meclisi tatil ederek Kanun-i Esasi'yi askıya almıştır. Osmanlı Devleti 1908 yılına kadar padişahın mutlak yönetimi altına girmiştir.¹⁰

II. Abdülhamid devrinde devletin temel ideolojisi Pan-İslamizm olarak şekillenmeye başlanmıştır. II. Abdülhamid kendinden önceki padişahlara nispeten halifelik unvanını çok daha belirgin bir şekilde kullanmaya çalışarak Rusya'nın Balkanlarda yapmak istediği Pan-Slavizm politikasının engelleme gayreti içine

⁸Zürcher, Eric Jan.(2010). **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. İletişim Yayınları, İstanbul,107.

⁹ AKTEL, Mehmet (1998). Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), s.177-184.

¹⁰ Ortaylı, İlber,(2008). **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 246.

girmiştir. Aynı zamanda Asya’da yaşayan Müslümanlarla bağlantısını devam ettirerek Osmanlı Devleti’nin toprak kaybını minimum düzeyde tutmaya çalışmıştır.¹¹

II. Abdülhamid’in Meclis’i kapatarak ve Kanun-i Esasi’yi yok sayarak hareket etmesi üzerine bazı aydın ve bürokrat kesim gizlice teşkilatlanarak mücadele etme kararı vermişlerdir. 1889’da Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ve İbrahim Temo gibi bazı aydınlar İttihat-ı Osmani adında bir cemiyet meydana getirmişlerdir. II. Abdulhamid’e karşı gizlice faaliyet içinde bulunmuşlardır. Daha sonra cemiyetin ismi Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirilecektir.¹²

Osmanlı Devleti’ndeki bütün muhalif guruplarla görüşülerek istişareler yapıldı. Akabinde yapılan kongreler sonucunda bu oluşum İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almıştır. Bu cemiyeti kurmalarındaki asıl amaç yasama ve yürütme kuvvetini hükümdarın elinden almak, anayasayı yeniden yürürlüğe koymak ve Osmanlıcılık düşüncesini bütün ülkede uygulamak istemeleridir.

Diğer yandan II. Abdülhamid devri, sosyal alanda önemli değişikliklerin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Bunu sosyal politika değişikliklerinde gözlemek mümkündür. Genel olarak bakıldığında dönemin Avrupa’ında sosyal politikalar artık devlet tarafından yapılmakta ve sosyal hizmet sunumları bürokratik aygıtlar aracılığı ile yönlendirilmektedir. Buna paralel olarak II. Abdülhamid dönemi “geleneksel ve modern uygulamaların bir araya getirilmeye çalışıldığı” bir zaman dilimi olmuştur. II. Abdülhamid döneminde kurulmuş olup halen süreklilik gösteren sosyal refah kurumları arasında Hamidiye Etfal Hastanesi, Darüşşafaka, Darülaceze ve Çocuk Esirgeme Kurumu sayılabilir.¹³

Diğer taraftan dönemin entelektüellerinden olan Namık Kemal, Şemseddin Sami, Abdülhak Hamit Tarhan gibi yazar ve düşünürler, Tanzimat Döneminin reformcu havası içinde gazete ve dergilerde çok çeşitli konularda hatta özellikle kadın konusu üzerine de eğilmişlerdir. Türk kadınının; Batıdaki gibi çeşitli mesleklere

¹¹ Ortaylı, İlber,(2008). **Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 298-306.

¹² Hanioglu, Şükrü.(1985). **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük(1889-1902)**. Cilt 1. İletişim Yayınları, İstanbul, 174-179.

¹³ Akyol, E. D. (2013). Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal politika uygulamaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(31), 44.

girmesini önermişler, görücü usulüyle evlenmenin zararlarını üzerinde durmuşlar ve Türk kadınının geçirdiği sarsıntıya dikkat çekmişlerdir. ¹⁴

2.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi

II. Meşrutiyet Dönemi'nde genel olarak dünyada parlamenter sisteme doğru bir gidişatın olduğu görülmektedir. XX. Yüzyılın başlarında parlamenter sistemin güçlenmesiyle birlikte Rusya ve Japonya'nın ardından İran'ın da meşrutiyeti kabul etmesi Osmanlı Devleti'ndeki aydın çevrelerde özellikle Jön Türklerde- meşrutî monarşinin ülkenin tek kurtuluşu olarak görülmesine neden olmuştur. ¹⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yoğun faaliyetleri sonucunda padişah 23 Temmuz 1908'de seçimlerin tekrar yapılacağını ilan etmesi Meşrutiyet rejimine tekrar geçileceği algısı yaratmıştır¹⁶. Bu karar toplumsal ve siyasal anlamda büyük bir hareketlilik ve coşkuya sebebiyet vermiştir. II. Abdulhamid devrindeki sansürün kaldırılmasıyla birlikte birçok gazete ve dergi tekrar yayın hayatına etkin bir şekilde katılma olanağı bulmuştur.

Japonya yenilgesinden sonra Rusya tekrar Balkanlarda ki siyasetine kaldığı yerden devam etmeye başladı. II. Meşrutiyetin ilanından sonraki gelişmeleri yakinen takip eden Rusya, bu bölgedeki Slav milletleri kendi kontrolü altına almayı amaçlayarak Balkanlarda ki tek güç olma çabasına girmeye hedeflemekteydi. ¹⁷

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki yönetimi -özelikle Enver ve Talat Paşa- iktidarı iyiden iyiye ele geçirmiştir. Yeni yönetim ülke içerisinde ve dışında büyük bir beklenti yaratmıştır. Ama Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i topraklarına katması yüzünden II. Meşrutiyet büyük bir hayal kırıklığına sebebiyet vermiştir. Bu gelişmelerin akabinde İttihat ve Terakki'ye karşı olanlar bu olumsuzlukları da bahane ederek 31 Mart vakasına sebebiyet vermişlerdir.

¹⁴ Taşkiran, T. (1973). **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Ankara, s.24.

¹⁵ Kansu, Aykut,(1995). **1908 Devrimi**.(Çev. Ayda Erbal), İletişim Yayınları, İstanbul, 95.

¹⁶ Ramsaur, E.E,(1982). **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**. (Çev. Nuran Yavuz), Sander Yayınları, İstanbul, 167-168.

¹⁷ Kurat, Nimet Akdes,(1987). **Rusya tarihi: Başlangıcından 1917'ye kadar**, TTK yayınları, Ankara, s.409.

Bu dönmede Serbesti ve Volkan gazeteleri sayesinde ittihatçılara karşı çok sert bir muhalefet oluşmuştur. İttihatçıları anarşizmle suçlamışlar ve halkın ayaklanması için çeşitli yayınlar yayınlamışlardır¹⁸. Bu ve benzeri olaylardan ötürü İstanbul da büyük bir isyan vuku bulmuştur. Bu olaylar üzerine padişah hükümeti görevden alarak yeni bir hükümet atamıştır. Olayların devamında 24 Nisan'da Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek isyanı bastırmıştır. İttihatçılar olayların sorumlusu olarak II. Abdülhamid'i işaret ederek onu tahtan indirmişler ve yerine V. Mehmet (Reşat)'ı tahta çıkarmışlardır.

V. Mehmet'in tahta çıkmasıyla birlikte İttihatçıların eli daha da güçlenmiştir. Siyasi ve sosyal alanda birçok yeni düzenlemeler getirmişlerdir. Bunlardan bazıları siyasi faaliyetlerde bulunma ve dernek kurma özgürlüğü getirilmiş, basına sansür uygulaması kaldırılmıştır. Şer'ie mahkemeleri Şeyhülislam'dan alınarak Adliye Nezareti'ne bağlandı. Rumi takvimden Miladi takvime geçildi. Bazı okullarda kadınların üniversitede öğrenci olma hakkı ve kamusal alanlarda çalışma hakkı tanınmıştır.

Ülkedeki en etkili siyasi güç haline gelen İttihatçılar zaman içerisinde baskıyı artırarak kendilerine muhalif sesin yükselmesini engellemek istemişlerdir. Bunun göstergesi olarak 1912'de yapılan Sopalı Seçimler ve 1913'teki Bab- Ali Baskını'nı gösterilebilir.

Tanzimat devrinde Fransız İhtilali'nin yarattığı ulusçuluk kavramıyla şekillenen toprak kaybını engellemek ve devletin yıkılmasını önlemek amacıyla Yeni Osmanlılar tarafından Osmanlılık fikir akımı geliştirilmiştir.

Osmanlılık akımının bir tezahürü olarak Mebussan Meclisi açılarak Osmanlı tebaasının temsil hakkı ortaya çıkmıştır. Temsil hakkının olmasına rağmen Meclis'in açılmasındaki amaçlardan birisi olan Balkanlardaki ulusçuluk fikri azalmamıştır. Bu fikir akımı II. Abdülhamid devrinde İslamcılık fikir akımına yerini bırakmış olsa da II. Meşrutiyet döneminde tekrar gündeme gelmiştir. Osmanlılık akımı Balkan Savaşları'nın ardından yerini İslamcılık akımına bırakmıştır.¹⁹

¹⁸ Çavdar, Tefik(1994). **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul, 48-49.

¹⁹ Bakacak, Alper.(2020).''XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'' **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara, 47.

İslamcılık; Pan-Slavizm, Pan-Germanizm gibi fikir akımlarının Osmanlı toplumsal yapısına bir tür uyarlanması olarak II.Abdulhamid tarafından desteklenen ve İslam birliği ve hilafet fikrini destekleyerek Batı emperyalizmine karşı çıkan düşünce akımıdır. Osmanlıcılık fikir akımının etkisizliği üzerine devletin birliğini sağlayacak bir aygıt olarak düşünülmüştür²⁰.

Arnavut İsyanı ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki Arap isyanları nedeniyle toplumda sosyal ve siyasal anlamda İslamcılık etkisini yitirmiştir. Tanzimat'la birlikte edebiyat, tarih ve dil üzerine yapılan incelemelerle Türkçülük fikri oluşmaya başlamıştır. Türkoloji'nin doğuşuyla birlikte Osmanlı kültür hayatına birçok farklı eserler sirayet etmesiyle toplumda bir Türklük bilinci ortaya çıkmıştır. Ahmet Ziya Paşa, Şinasi ve Ziya Paşa gibi birçok entelektüel eserlerinde Türkçe kullanmaya özen göstermişlerdir²¹.

Türkçülük akımının güçlenmesinin bir sebebi de diğer Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan aydın kesimin yaşadıkları ülkelerde karşılaştıkları baskı üzerine Osmanlı Devletine sığınmalarıdır. Gelenler arasında Yusuf Akçura, Gaspıralı İsmail, Ahmet Ağaoğlu, Resulzade Mehmet Emin, Hüseyinzade Ali gibi isimleri sayabiliriz²². Bu saydığımız kişiler Osmanlı Devleti'nde ve kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Türkçülük düşüncesinin sosyal ve siyasal alanda olgunlaşmasında çok büyük emeği olan kişilerdir.

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlıcılığın ve İslamcılığın siyasal ve sosyal alanda çare olmadığı anlaşıncı- özellikle Balkan savaşlarından sonra- İttihatçılar Türkçülük fikir akımını ön plana çıkarmaya başlamışlardır. Bu dönemde Ziya Gökalp'ın "Türkçülüğün Esasları" adlı eseri ve Türk Yurdu gibi dergilerin yayınları, Türk Ocakları Derneği'nin faaliyetleri Türkçülük fikrinin olgunlaşmasında sosyal ve siyasal alanı büyük çapta etkilemiştir.

Batıcılık da Osmanlı Devleti'nin tekrar eski güçlü günlerine geri dönmesi için Batıya benzemesi gerekliliğine inanılarak düşünülen bir fikir akımıdır. Batıcılık fikrini

²⁰ Kara, İsmail,(2002).''İslam Düşüncesinde Paradigma Düşüncesi'', **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 235.

²¹ Akçura, Yusuf(2001). **Türkçülüğün Tarihi**. Ülke Yayınları, İstanbul, 28-29.

²² Köseoğlu, Nevzat,(2003). 'Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri', **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik**, C.IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 219-220.

destekleyenler arasında iki temel eğilim göze çarpmaktadır: Bir grup Celal Nuri'nin liderliğinde batının sadece biliminin ve tekniğinin alınması gerektiğini öne sürmüştür. Bu fikirlerini İleri Dergisi'nde dile getirmişlerdir Bir diğer grup ise Abdullah Cevdet'in önderliğinde batıdan başka bir uygarlık olmadığını ve batının maddi ve manevi her şeyinin top yekûn alınmasının gerekliliğini dile getirmiş ve fikirlerini sahibi olduğu İçtihat Dergisi'nde dile getirmiştir²³.

Balkanlarda yayılan milliyetçilik akımlarının tesiri ve Batılı devletlerin kışkırtmalarıyla Osmanlı'dan kopan topraklarda 19. Yüzyıl boyunca Sırbistan, Yunanistan, Romanya ve Karadağ gibi devletler kurulmuştur. Romanya dışındaki bütün Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ne karşı İttifak halinde hareket etmişlerdir²⁴. Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi üzerine 17 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti Bulgaristan ve Sırbistan'a savaş ilan etmiştir.

Balkan Savaşları'nın ardından gelişen olaylara baktığımızda Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti. Ege Adaları, Makedonya, Doğu ve Batı Trakya kaybedildi. 23 Ocak 1913'te İttihatçılar bu yenilgilerin sorumlusu olarak gösterdiği hükümeti Bab-ı Ali Baskını'yla dağıtıp yönetime tamamen el koydular.

30 Mayıs 1913'te Londra Konferansı toplandı ve savaş sona erdi. Bu antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti'nin sınırı Edirne dışta bırakılarak Midye-Enez hattına çekilmiştir. Bulgaristan'a Trakya'nın tümü ve Makedonya'nın büyük bir bölümü, Yunanistan'a Ege Adaları ve Girit, Sırbistan'a ise bir miktar toprak verilerek anlaşma sağlanmıştır.²⁵

Antlaşmadan sonra bu kez Balkan Devletleri kendi aralarında savaşa girişmişler bu durumu fırsat gören Osmanlı Devleti Edirne'yi geri almıştır. I. ve II. Balkan Savaşlarının sonucunda Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ve Ege Denizi'ndeki siyasi varlığı sona ermiştir. Savaş sonrası Balkanlardan gelen göçmenler daha sonraki süreçte toplumun siyasi ve sosyal yapısında büyük değişikliklerin olmasına sebebiyet verdi ve Osmanlılık fikri tamamen çöktü, yerini Türkçülük fikrine bırakmıştır.

²³ Bakacak, Alper.(2020).''XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'' **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 47.

²⁴ Hall, C.Richard(2003). **Balkan Harbi(1912-1913)**. (Çev. M. Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul, 15-18.

²⁵ Hall, C. Richard (2003). **Balkan Harbi (1912-1913)**. (Çev. M. Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul, 134-135.

Osmanlı devletinin ekonomik hayatına baktığımızda 1914 yılında ulusal geliri cari fiyatlarla 241 milyon Türk Lirasıdır. Gelirin %54.2'si tarım, %12.4'ü sanayi %33.4'ü ulaştırma, bankacılık ve ticaretten karşılanmıştır. 1890-1914 yılları arasında milli gelirin %2 oranında artışı tahmin edilmektedir. Nüfusun yılda %1 artışı varsayıldığında, savaşımlara rağmen halkın ortalama refah seviyesinin yılda %1 oranında yükseldiği sonucu ulaşılabilir(Eldem,1970;44). Kişi başına düşen gelir 11,5 Türk lirasıdır. Devletin en fakir yeri 7,82 Türk Lirası ile Irak Bölgesidir. Onu 10,82 Türk Lirası ile Anadolu takip etmektedir. Osmanlı Devletinin en zengin bölgesi Avrupa'ya yakın bir düzeyde olan İstanbul ve Çatalca bölgesidir kişi başına düşen gelir 22,50 Türk Lirasıdır. Osmanlı Devleti bir tarım ülkesi olduğu için bölgesel milli hasılatın %66 Anadolu'dan karşılanmaktadır²⁶

II. Meşrutiyetin ilanı toplumsal kesimler açısından özgürlüğün vurgulanması anlamına gelmektedir. Bu ilan ile birlikte özgürlüğün önündeki pek çok engel kaldırılmış oldu²⁷. Bu durum kadınların rollerinde ortaya çıkan değişikliğin toplumsal hayatta aktif olarak yer almalarında izlenebilir. "... dönemin kadınlarının dergi ve gazete çıkarmaları, konferans ve kurslar düzenlemeleri, dernekler kurmaları ile ilgili etkinlikleri de artış göstermiştir. İkinci Meşrutiyet dönemi kadın konusunun toplumun bütün kesimleri tarafından tartışıldığı, yazıldığı ve hatta karikatürize edildiği bir dönem olmuştur"²⁸.

Halk arasında II. Meşrutiyet döneminde belirgin bir şekilde ayrışma olduğu da görülmektedir. Alaturkalık ve alafrangalık olarak adlandırılan bu ayrışmanın en fazla yaşandığı yerler olarak Batı kültürü ile yoğun temasın yaşandığı İstanbul, İzmir ve Selanik gibi merkezleri sayabiliriz. Ekonomik durumu kötüleşen kesimlerde yeni olana karşı nefret "alaturkalık", kimi kişilerde ise yeni olana karşı özlem, düşkünlük "alafrangalık" yaşam biçimi olarak ortaya çıkmıştır²⁹.

Gerilemeyi engellemek için II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nde sosyal, siyasi, askeri, ekonomik, kültürel vb. birçok alanda reformlar yapılmıştır.

²⁶ Eldem, Vedat (1970). *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 303.

²⁷ Kurt, S. K. (2015). II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın dergilerinde aile ve evlilik algısı. *Belleten*, 79(286), 1092.

²⁸ Özkiraz, A., & Arslanel, M. N. (2011). İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 9.

²⁹ Berkes, N. (2006), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 451.

Bunların arasında basın-yayın, edebiyat, tiyatro, sosyal hayat, eğitim-öğretim, kent, insan, aile, eğitim, nüfus, askeri yapı, yabancı ve kültürel müesseseler, sosyal ve mali yapı, üretim, ulaşım ve ticari alanlarda önemli adımlar atılmıştır³⁰.

2.1.3. I. Dünya Savaşı

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının en önemli nedenleri olarak Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gösterilir. Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan ulusçuluk akımı tüm dünyayı derinden etkileyerek dünyanın siyasal çehresini kökünden değiştirmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte ülkelerin yeni hammadde ihtiyaçlarının doğması sömürgecilik faaliyetlerin hız kazanması ve yeni pazarları ele geçirme gayretini artırmış, bu süreç Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açmıştır.

Saraybosna ziyareti esnasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Franz Ferdinand'ın Sırp bir milliyetçi tarafından suikasta uğramasıyla Birinci Dünya Savaşı'nın fitili ateşlendi. Avusturya-Macaristan bu durum karşısında Sırbistan'a bir kesin uyarı vererek suçluların kendisine verilmesini talep etti. Ancak Sırbistan'ın talebi ret etmesi üzerine 28 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Belgrad'ı bombalayarak Sırbistan'a savaş ilan etti. Rusya bu gelişmeler ışığında genel seferberlik ilan etti. Rusya'nın genel seferberliği durdurması gerektiğini söyleyen Almanya, bir sonuç almaması üzerine 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya ve 3 Ağustos 1914'te Fransa'ya savaş ilan etti.³¹

Rusya Sırbistan'ın yanında yer almıştır. Almanya'da Avusturya-Macaristan'ı desteklemiştir. Daha sonra Almanya Fransa'ya savaş açması üzerine İngiltere Almanya'ya savaş açmıştır. Uzakdoğu'da Japonya'nın Almanya'ya savaş açmasıyla birlikte kıta savaşından çıkıp bir dünya savaşı haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'ne o dönemde siyasi ve ekonomik açıdan en yakın ülke ise Almanya idi. Savaşın başlamasıyla birlikte İttihatçılar İngiltere'nin yanında yer

³⁰ Karabulut, M. (2016). Osmanlı imparatorluğu'nda 19. Yüzyılda değişim süreci, sosyal ve kültürel durum. *Mecmua*, (2), 64.

³¹Kaya, Yakup. (2018). Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya Cephesi'nin Açılması ve 15. Osmanlı Kolordusunun Cepheye Gönderilmesi Meselesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. VII, S. 4, Karabük, s. 2474-2489.

almaya çalışmışlardır. Ancak bu ittifak çalışmaları sonuç getirmemiştir. İngiltere ve Fransa'nın bu tutumu üzerine Enver Paşa iyiden iyiye Almanya'ya yakınlaşmıştır.

İngilizlerden kaçan Alman gemileri Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve devlet yetkilileri bu gemilerin Almanya'dan alındığını söyleyerek bu gemilere sahip çıkmıştır. Gemilerin isimleri Yavuz ve Midilli olarak değiştirilmiştir. Akabinde bu gemilerin 29 Ekim 1914'te Rus limanlarına saldırması sonucu Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Bir anda Osmanlı Devleti kendini savaşın ortasında bulmuştur³². Rusya'nın müttefiki olan İngiltere ve Fransa'da Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmıştır.

14 Kasım'da Almanya'nın telkinleriyle V. Mehmet, İngiltere'nin sömürgesi altındaki Müslümanlara yönelik Cihad-ı Ekber çağrısında bulunmuştur³³. Osmanlı kuvvetleri 22 Aralık - 6 Ocak tarihleri arasında Ruslarla Enver Paşa komutasında Kafkas Cephesi'nde savaştı. Ancak soğuk ve açlık sebebiyle ordunun çok büyük bir bölümü kaybedildi ve Osmanlı ordusu büyük bir bozguna uğradı.

Bu dönemin en önemli olayı 18 Mart 1915'teki Çanakkale Savaşlarıdır. İngilizler ve Fransızlar İstanbul'u ele geçirerek Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakıp Rusya'ya yardım etmek istemişlerdir. Denizden ve karadan yapılan bu savaşlarda Osmanlı Devleti büyük bir galibiyet elde ederek tarihin yönünü değiştirmiştir.

Çanakkale zaferi Osmanlı Devleti'ni sosyal ve siyasi anlamda olumlu yönde etkilemiştir. Yıllardır savaşlarla kaybedilen özgüven tekrar kazanılmıştır. Bu ruh, Milli Mücadele yıllarında yaşanılacak olaylar karşısında olumlu bir altyapı oluşturmuştur. Aynı zamanda bu olaylar zinciri ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın savaştaki başarılarından dolayı yurt içinde ve yurt dışında tanınmasına yol açmıştır.

1915 yılının bir diğer önemli gelişmesi Ermeni olaylarıdır. Kafkas cephesinde Rusların ilerlemesine yardım eden ve onlara lojistik destek sağlayan Ermeni çeteler ayaklanmalara sebebiyet vermişlerdir. Van ve Bitlis çevreleri bu ayaklanmalar yüzünden Rusların kontrolüne geçmiştir. Bu ve benzeri olaylardan dolayı Osmanlı Devleti, Ermeniler üzerine bir takım tedbirler almıştır³⁴.

³²Yılmaz, Veli (1983). **1'nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**. Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 87-91.

³³ Arı, Kemal (1997). **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 74.

³⁴ Uras, Esat, (1987). **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**. Belge Yayınları, İstanbul, 604.

30 Mayıs 1915 tarihinde Meclis-i Vükela Kanunu'nun çıkmasıyla birlikte Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Ermeniler, Suriye ve Lübnan'a gönderilmek üzere göç ettirilmiştir³⁵.

Ruslar ilk aylarda Kafkas cephesinde taarruza geçerek Erzurum, Rize, Trabzon, İspir ve Muş'u ele geçirdiler. Ruslar ancak Bitlis'te Osmanlı ordusu tarafından durdurulmuştur. Bu dönemde bir başka gelişme Arap isyanının başlamasıdır. İngilizlerin desteğini alan Mekke Emiri Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti'ne karşı isyan başlatmış ve bu durum Osmanlı Devleti'ni çok zor bir duruma düşürmüştür³⁶.

Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devletini parçalamak için İngiliz ve Fransız diplomatlar Rusya'ya giderek görüşmelerde bulundular ve aralarında gizli bir mutabakata vardılar. Bu antlaşmaya göre İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nın denetimi Ruslara bırakılacaktı. Dahası Erzurum, Trabzon, Bitlis, Muş ve Siirt gibi illerin Ruslar tarafından işgal edilmesi onaylanmıştır. Bu antlaşmayla birlikte Ruslar bir Arap Devleti kurulmasını ya da Arap Konfederasyonu kurulmasını onaylamıştır. Ruslarla anlaştıktan sonra İngiltere ve Fransa 26 Nisan 1916'da Sykes-Picot antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşmaya göre Suriye, Lübnan, Kilikya ve Musul Fransa'nın; Ürdün, Irak ve Filistin İngilizlerin olacaktı. Filistin'in geri kalan topraklarında bir Arap devleti kurulacaktı³⁷.

1917'ye gelindiğinde savaşan taraflar arasında kayda değer bir üstünlük kurulamamıştır. Rusya'da çıkan iç karışıklıklardan dolayı Ruslar savaşamaz hale gelmiştir. İngiltere ve Fransa bu boşluğu ABD ile doldurmaya çalışmıştır. Zaten ABD itilaf devletlerine ekonomik yönden de desteklemektedir. Bu durumdan rahatsız olan Almanya'nın Amerikan ticaret gemilerine saldırması sonucu 2 Nisan 1917'de ABD fiilen savaşa girmiştir³⁸.

Bu dönemde Musul hariç bütün Irak İngilizlerin eline geçmiştir. 26 Haziran 1917'de Yunanistan itilaf devletlerinin yanında savaşa girmiştir. 15 Ekim 1917'de

³⁵ Özdemir, Hikmet, Çiçek, Kemal, Turan, Ömer, Çalık, Ramazan, Halaçoğlu, Yusuf,(2004). **Ermeniler Sürgün ve Göç**. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 64.

³⁶ Bakacak, Alper.(2020).''XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'' **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara, 59.

³⁷ Kurat, Yuluğ Tekin(1986). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**. Turhan Kitapevi, Ankara, 19-20.

³⁸ Armaoğlu, Fahri(2001). **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1915)**. 11.Basım, Alkım Yayınevi, İstanbul, 132-133.

Rusya’da Bolşevik ihtilali oldu ve akabinde 15 Aralık 1917’de Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Erzincan Mütarekesi imzalanarak Ruslar Anadolu’daki askerlerini geri çekmiştir. Sadrazamlık görevinde bulunan Prens Sait Halim Paşa’nın yerine Talat Paşa getirilmiştir³⁹.

1918 yılına gelindiğinde ise bu dönemin en büyük siyasi olaylarından birisi 8 Ocak’ta yayınlanan 14 maddeden oluşan Wilson prensipleridir. Bu prensiplerle birlikte savaş sonrası kurulacak olan yenedünya sisteminin bir nevi altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Rusya 3 Mart 1918’de Brest-Litovsk Antlaşması’nı imzalayarak savaştan çekilmiştir. Antlaşmayla birlikte Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı Devleti’ne geri verilmiştir.

Dönemin koşullarını fırsat bilen Enver Paşa Rusların Kafkasya’dan çekildikleri bu süreçte Pan-Türkist bir politika izlemeye başlamıştır. Hedefi Kırım’dan Orta Asya’ya kadar uzanan bir Türk İmparatorluğu kurmaktır⁴⁰.

Bu yılın bir başka gelişmesi 3 Temmuz’da V. Mehmet (Reşat)’ın ölümü üzerine Osmanlı Devleti’nin başına VI. Mehmet(Vahdettin) geçmiştir. 15 Eylül 1918’de Bakü İngilizlerin elinden almıştır. Bu başarılarla rağmen Irak ve Filistin cephelerindeki başarısızlıklar, Bulgaristan’ın savaş dışı kalması üzerine Ekim ayında İngilizlerle ateşkes istenmiş ve akabinde 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır⁴¹.

Birinci Dünya Savaşı milyonlarca insanın ölümüne sebep olan ve dünyanın daha önce görmediği büyük ölçekli bir savaş olmuştur. Bu dünya savaşının en önemli siyasi sonuçları Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı İmparatorluklarının yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu yıkılmanın sonucuyla ulus devletler ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nin yerine Türkiye Cumhuriyeti, Rusya’nın yerine Sovyetler Birliği, Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan Avusturya ve Macaristan devletleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca Polonya ve Çekoslovakya gibi devletler de tarih sahnesine çıkmışlardır.⁴²

³⁹ Bakacak, Alper.(2020).’’XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’’ **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 61-62.

⁴⁰ Tunçay, Mete.(1997). ‘Siyasal Tarih (1908-1923)’’,**Türkiye Tarihi**. Cilt IV, Cem Yayınevi, Ankara, 50.

⁴¹ Bakacak, Alper.(2020).’’XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’’ **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara, 63.

⁴² A.g.e., syf 63.

İmparatorluklar yıkılarak yerlerini Cumhuriyetlere bırakmışlardır. Savaşlardan sonra siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunların çıkması üzerine birçok ülkede otoriter ve totaliter yönetimler iktidarı ele geçirerek bambaşka bir dünyaya adım atılmıştır. Bunun sonucunda II. Dünya Savaşı'nın altyapısı yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.

Mondros Mütarekesi Agamemnon zırhlısında 27 Ekim 1918'de başlatılmış ve 30 Ekim'de imzalanmıştır. Bu antlaşmayı dönemin sadrazamı Ahmet İzzet Paşa memnuniyetle karşılamış ve akabinde Mebusan Meclisi'ne onaylatmıştır. Bu mütarekenin savaşı kaybeden diğer devletlere göre daha hafif olduğunu iddia etmiştir.

Osmanlı yönetimi bu antlaşmayla birlikte mevcut toprakların elinde kalacağını düşünmekteydi. Ama hakikatte tam tersiydi. 7. ve 24. Maddeler her şeyi açıklamaktaydı. Ermeniler ve Rumlarla birlikte Osmanlı Devleti'ni parçalamak istiyorlardı. Özellikle mütarekedeki Ermeni vilayetler ibaresi bunun açık bir kanıtı hükmündeydi⁴³.

Antlaşmadan sonra işgalci devletler ve işgal edilen yerler şunlardır:

İngilizler: Musul, İskenderun, Antakya, Batum, Kilis, Ankara İstasyonu, Haydarpaşa İstasyonu, Konya İstasyonu, Antep, Maraş, Bilecik, Samsun, Urfa, Kars, Merzifon

Fransızlar: Dörtyol, Mersin, Doğu Trakya Demiryolları, Toros Tünelleri, Adana, Pozantı, Şark Demiryolları, Afyon İstasyonu, Çiftehan, Akköprü

İngilizler ve Fransızların beraber işgal ettikleri: Turgutlu, Çanakkale Boğazı, Aydın Demiryolu

İtalyanlar: Antalya, Kuşadası, Konya, Burdur, Malkara, Marmaris, Bodrum, Fethiye, Afyon, Akşehir

Yunanlılar: Uzunköprü-Hadımköy Demiryolu, İzmir ⁴⁴.

Mütarekenin imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti resmen savaştan çekilmiş oldu ve bu İttihat Terakki'nin sonunu getirdi. Yargılanacaklarını anlayan İttihat

⁴³ Dinçer, Hasan(2020). ' Mondros Mütarekesi ve Sonrasındaki Gelişmeler'' **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara, 69.

⁴⁴ Tansel, Selahattin(1991). **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**. Cilt 1, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 32-63.

Terakki yöneticilerinden Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa ve Dr. Nazım gibi kişiler 2-3 Kasım 1918 gecesi bir Alman savaş gemisiyle yurdu terk etmişlerdir⁴⁵.

Rumların ve Ermenilerin İtilaf devletleri ile beraber hareket etmeleri ve örgütlenmeleri Türkler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Yunanistan'ın Paris Barış Konferansı'nda Anadolu ile ilgili planlarıyla ilgili kararların alınmasıyla, Türkler de ulusal örgütlenmesine hız vermiştir⁴⁶.

Bu dönemin gazete ve dergilerine baktığımızda İstanbul'da çıkan yayınların işgalcilerle beraber hareket ettiklerini ve İtilaf devletlerinin politikalarını destekledikleri görülmektedir. Silahlı direnişi reddeden, diplomasiyle işin çözüleceğini ve halkta infial yaratacak gelişmeleri saklayan bir yayın politikası takip etmişlerdir. Anadolu'daki gazete ve dergilere baktığımızda ise daha gerçekçi, mücadeleyi destekleyen yayınlar yayımlamışlardır⁴⁷.

Anadolu'da çıkan Milli Mücadele'yi destekleyen gazete ve dergilerden bazıları şunlardır; Ahali, Ahval, Anadolu, Albayrak, Hâkimiyet-i Milliye, Babalık, İzmir'e Doğru, Misak-i Milli, Söz, Vakit, Yeni Adana, İkdâm, İbret. Milli Mücadele'ye karşı olan bazı gazete ve dergiler ise Alemdar, Ferda, Zafer, Türkçe İstanbul, İrşad, Adana Postası'dır.

Savaşı kazanan İtilaf devletleri 18 Ocak 1919'da yeni kurulacak dünya düzeni için Paris'te bir araya gelerek bir konferans gerçekleştirmişlerdir. Bu konferanslar süresinde 28 Haziran 1919'da Almanya ile Versailles, 10 Eylül 1919'da Avusturya ile Saint Germain, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile Neuilly antlaşmaları imzalandı. Bu çerçevede daha sonra Macaristan ile Trianon ve Osmanlı Devleti ile 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması imzalanmıştır.

Bu konferansta Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulmasıyla ilgili kararlar alınmış, ancak İstiklal Savaşı'nın kazanılmasıyla birlikte bütün planları suya düşmüştür. Bu konferansta Wilson İlkeleri kararları hiçbir şekilde dikkate alınmamıştır.

⁴⁵ Akşin, Ziya (1987). **Jön Türkler ve İttihat Terakki**. Remzi Kitabevi, İstanbul, 307.

⁴⁶ Dinçer, Hasan (2020). 'Mondros Mütarekesi ve Sonrasındaki Gelişmeler'' **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara, 73.

⁴⁷ Dinçer, Hasan(2020). 'Mondros Mütarekesi ve Sonrasındaki Gelişmeler'' **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara, 74-75.

Konferansta İzmir'in Yunanlılara verilmesi kararlaştırılmıştı. İzmir'in işgali ile başlayan süreçte yurdun her köşesinden büyük bir tepki oluştu ve çeşitli yerlerinde gösteriler ve protesto mitingleri yapıldı. Türk milletinin zihin dünyasında İzmir'in işgali farklı bir yer oluşturmıştır. Bu olay Milli Mücadele'ye katılımı önemli ölçüde artırmıştır. Diğer taraftan İzmir'in işgali Ermenileri daha da cesaretlendirmiştir⁴⁸.

İşgallere karşı İstanbul Hükümeti'nin sesiz kalması Anadolu'da çeşitli cemiyetlerin kurulmasına sebep olmuştur. Bu sivil cemiyetlerin askeri kanadını Kuvayı Milliye, siyasi kanadını Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri üstlenmiştir.

Başlıca ulusal cemiyetler; Trakya-Paşeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Kilikyalılar Cemiyeti, Milli Kongre Cemiyeti, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'dir.

Azınlıklar tarafından kurulan cemiyetler; Hınçak, Taşnaksütyun cemiyeti, Pontus Cemiyeti, Mavri Mira Cemiyeti, Göçmenler Cemiyeti bunlara ek olarak da Yunan Kızılhaçı ve Rum Okulları da faaliyet göstermiştir.

Mili Mücadeleye karşı Müslümanlar tarafından kurulan cemiyetler; Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası, Kürt Teali Cemiyeti, İngiliz Muhipler Cemiyeti, Teali-İslam Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır.

Ülkede bu gelişmeler yaşanırken 25 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Samsun'dan ayrılarak Havza'ya ulaşmış ve burada Havza genelgesini yayınlamıştır. Daha sonraki süreçte 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ni yayınladı. Amasya Genelgesi ülkedeki askeri ve sivil yöneticilere gönderilen bir ihtilal bildirgesidir. Bu genelgede İstiklal Savaşı'nın sebepleri, yöntemi ve amacı açıklanarak memleketin bağımsızlığının tehlikede olduğu ve İstanbul Hükümeti'nin yetersizliği vurgulanmıştır⁴⁹.

⁴⁸ A.g.e. syf 78.

⁴⁹ Aydemir, Şevket Süreyya (1966). **Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922)**. Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 34-36.

23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi gerçekleştirildi. Bölgesel kaygılar üzerine toplandığı için katılım civar illerden sağlatılmıştır. Ama alınan kararlar ulusal niteliktedir. Kongre öncesinde Mustafa Kemal askerlik görevinden istifa etmiştir⁵⁰.

Sivas Kongresi ise 4 Eylül 1919'da toplanmıştır. Bu kongrede manda fikri ön plana çıkmıştır. İstanbul delegeleri manda fikrini savunurken Anadolu delegeleri manda fikrine karşı çıkmıştır. Sonuç olarak manda fikri kabul edilmemiştir.

Ülkenin başka yerlerinde de çeşitli kongreler de düzenlenmiştir. Bunlardan bazıları; Üç Liva Kongreleri, Trabzon Kongreleri, Batı Anadolu Kongreleri, Balıkesir Kongresi, Nazilli Kongresi, Alaşehir Kongresi ve Trakya Kongreleridir.

Bu ve buna benzer kongreler ve genelgelerle birlikte İstanbul Hükümeti Amasya'da Anadolu'da ki Mili Mücadele Hareketi ile görüşmek zorunda kalmıştır. Ve böylelikle İstanbul artık Anadolu'daki Milli Mücadele Hareketi'ni resmen tanımıştır. 17 Şubat 1920'de ise Misak- Milli ilan edilmiştir. Bu gelişmeler üzerine İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmiştir.

Bu gelişmelerin akabinde İstanbul'dan ve diğer illerden gelebilen milletvekillerinin de katılımıyla 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanılmıştır. Burada alınan en önemli karar yasama, yürütme ve yargının yetkilerini üzerine alması ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendi üzerinde bir güç olmadığını ilan etmesidir. Milletvekilleri çeşitli toplumsal sınıflardan oluşan asker, tüccar, eşraf, gazeteci, bürokrat, toprak ağası gibi kişilerden meydana gelmektedir.⁵¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul Hükümeti'nin yapacağı antlaşmaları kabul etmeyeceğini bütün dünyaya duyurmuştur. Meclis Hükümeti sistemini benimseyen T.B.M.M.'de Devlet Başkanı ve Başbakan bulunmamakla birlikte bu görevleri Meclis Başkanı icra etmektedir. Bu sistemde Bakanları Meclis seçmektedir. Yargıyı da elinde bulunduran Meclis, İstiklal Mahkemeleri sayesinde ülkede otoritesini de sağlamlaştırmıştır⁵².

⁵⁰ Tanör, Bülent (2002). **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)**. 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 224-225.

⁵¹ Dinçer, Hasan(2020). ‘ Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Yeni Türk Devletinin Kuruluşu’’ **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 106.

⁵² A.g.e syf 107-108.

T.B.M.M.'nin kurulması, düzenli ordunun kurulması ve İstiklal Savaşı boyunca İstanbul Hükümeti ve İşgalcilerin de desteğiyle Anadolu'da birtakım yerlerde ayaklanmalar baş göstermiştir;

- Pontus Ayaklanması(1919-1923)
- Birinci Anzavur Ayaklanması(1 Ekim-25 Aralık 1919)
- İkinci Anzavur Ayaklanması(16 Şubat-19 Nisan 1920),
- Şeyh Eşref Ayaklanması(26 Ekim-24 Aralık 1919)
- Düzcce Ayaklanmaları(13 Nisan-23 Eylül 1920)
- Yozgat Ayaklanmaları(15 Mayıs-30 Aralık 1920)
- Yıldızeli Ayaklanması(14 Mayıs-12 Haziran 1920)
- Konya Ayaklanması(2 Ekim-22 Kasım 1920)
- Cemil Çeto Olayı(20 Mayıs-7 Haziran 1920)
- Milli Aşiret Ayaklanması(1 Haziran-8 Eylül 1920)
- Koçgiri Ayaklanması(6 Mart-17 Haziran 1921)

18-26 Nisan 1920 tarihinde İngiltere, Fransa ve İtalya'nın katıldığı San Remo konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonunda, kendi aralarındaki Osmanlı topraklarının paylaşımı sorununu sonuca bağlamıştır. Ve bu durum Osmanlı devletine de bildirilmiştir.⁵³

İngilizlerin desteğini alan Yunanlılar; 22 Haziran 1920'den itibaren Balıkesir, Bursa, Nazilli, Edirne, Alaşehir, İzmit, Uşak illerini İngilizler ise Bandırma ve Mudanya'yı işgal etmişlerdir.⁵⁴ Osmanlı Hükümeti 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı onaylamıştır. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı Devleti devlet statüsünü kaybetmiştir. Sevr Antlaşması Birinci Dünya Savaşı'nın en ağır antlaşması olarak kabul edilir.

⁵³ Sonyel, Salahi R,(1991).**Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Büyük Millet Meclisi'nin Açılışından Lozan Antlaşmasına Kadar**. C.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 79-84.

⁵⁴ Aybars, Ergün(1984). **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 230.

Antlaşmanın imzalanmasıyla birlikte Türk kamuoyu büyük bir tepki göstermiştir. 19 Ağustos 1920 tarihinde T.B.M.M. toplanarak bu antlaşmayı tanımadığını bütün dünyaya duyurmuş, antlaşmayı imzalayan Saltanat Şurası üyelerini vatandaşlıktan çıkartıp vatan haini ilan etmişlerdir.⁵⁵

Bu durumu fırsat bilen Ermeniler Rusya ve İngiltere’inde desteğini alarak Osmanlı Devleti’nden ayrılarak bağımsız bir devlet kurmak için harekete geçmişlerdir. Bazı Ermeniler Rus ordusuna yazılarak Türk topraklarına saldırmışlardır.

Ermenilerin Kars ve Sarıkamış’ı ele geçirmesi üzerine Kazım Karabekir komutasındaki Türk birlikleri Ermenileri yenerek Misak-i Milli sınırını dışına atmışlardır. Bu yenilginin akabinde Ermeni Hükümeti barış istemek zorunda kalarak 2-3 Aralık 1920’de Gümrü Barış Antlaşması’nı imzalamak zorunda kalmışlardır. Böylelikle Sevr Antlaşması’na vurulan ilk darbe gerçekleşmiş, Ermeniler Sevr Antlaşmasında kazandıkları bütün haklardan vazgeçmişlerdir. Bu antlaşmayla birlikte Türkiye ismi ilk defa bir siyasi belgeye girmiştir.⁵⁶

Ülkenin Güney Bölgesi’nde Adana Cephesi, Antep Cephesi, Maraş Cephesi ve Urfa Cephesi açılmıştır. Batı Cephesi’nde ise 6-11 Ocak tarihleri arasında Birinci İnönü Muharebesi yapıldı. Bu savaşın sonucunda T.B.M.M.’nin iç ve dış siyasetteki gücü arttı ve düzenli orduya toplumun katılımı önemli ölçüde arttı. Yunanlıların yenilmesi üzerine 21 Şubat 1921’de İtilaf Devletleri tarafından Londra Konferansı düzenlenmiştir.

Bu konferansın sonucunda İtilaf Devletleri T.B.M.M.’yi hukuksal olarak tanımak zorunda kalmıştır. Türk tarafının Sevr Antlaşması’nı kabul ettiremeyeceklerini anlayan İtilaf Devletleri Yunanlılara desteklerini artırdılar ve akabinde bu durum II. İnönü Savaşı’nın çıkmasına sebep oldu.

Diğer taraftan T.B.M.M. dış ülkelerle ilişkiler kurmaya devam etmektedir. Rusya ile kurulan iyi ilişkiler neticesinde 16 Mart 1921’de Moskova’da Dostluk ve

⁵⁵ Jaeschke, Gotthard (1989). **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar(30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922)**. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 107.

⁵⁶ Aysal, Necdet.(2020).’’Savaş Dönemi Cephele (Askeri ve Siyasi Gelişmeler)’’ **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara, 117-119.

Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁷ 1 Mart 1921 de Afganistan ile de bir dostluk antlaşması imzalanmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından Yunan ordusunun saldırı gücü büyük ölçüde kırılmıştır. Bu aynı zamanda 1683'teki Viyana bozgunuyla başlayan Türk Ordusunun geri çekilmesinin sonu, taarruza geçişinin bir başlangıcı olarak görülmektedir. Bu zaferin içte ve dışta çok büyük sonuçları olmuştur.⁵⁸

Bununla birlikte İtalyan'lar Anadolu'da işgal ettikleri yerlerden çıkmışlardır. A.B.D. Misak-i Milli'yi tanıyarak Ermeni iddialarından vazgeçmiştir. 13 Ekim 1921'de S.S.C.B. ile Kars Antlaşması imzalanarak Türk-Sovyet sınırı kesin olarak çözüme kavuşturulmuştur.⁵⁹

20 Ekim 1921'de Fransızlarla Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla birlikte ilk defa İtilaf bloğundan bir ülke Misak-i Milli'yi resmen tanımıştır. İngiltere Doğu Akdeniz politikasından vazgeçmiştir. Ermenilerin Güney Anadolu üzerindeki hayalleri suya düşmüştür.⁶⁰

Fransızlarla yapılan bu antlaşmayla birlikte güney cephesi güvenli hale geldi ve buradaki birlikler batıya kaydırıldı. Bu gelişmeler dünya üzerindeki sömürge halklarına büyük bir umut oldu. Türk esirleri İngilizler tarafından serbest bırakıldı. 2 Ocak 1922'de Ukrayna Devleti ile Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır.⁶¹

T.B.M.M. Hükümeti bir taraftan büyük taarruz için askeri hazırlıklar yaparken diğer taraftan Avrupa ile diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Avrupa'ya ateşkes ve barış görüşmeleri için heyet göndermiştir. Ama İtilaf Devletleri ateşkes ve barış görüşmelerini yok saymış, Sevr Antlaşması'nı dayatmaya çalışmıştır. Türk ordusunun artık genel bir saldırıdan başka bir şansı kalmamıştır.⁶²

⁵⁷ Şimşir, Bilal N.(2006). **Ermeni Meselesi 1774-2005, Tarihsel Kökenleri**. 3.Baskı, Bilgi Yayınları Ankara, 184.

⁵⁸ Özalp, Kazım,(1998). **Milli Mücadele 1919-1922**. Cilt 1, 4.Basım, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara, 215-216.

⁵⁹ Sonyel, Salahi R.(1986). **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politik II- Büyük Millet Meclisi'nin Açılışından Lozan Antlaşmasına Kadar**. Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 182.

⁶⁰ Soysal, İsmail.(1983). **Tarihçileri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**. Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 48-49.

⁶¹ Akyüz, Yahya(1988). **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**. 2.Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 207-208.

⁶² Dinçer, Hasan (2020). ' Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Yeni Türk Devletinin Kuruluşu'' **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 131.

Yunan ordusuna karşı 26 Ağustos 1922 tarihinde büyük bir saldırı gerçekleştirildi. Yunan ordusu büyük bir bozguna uğrayarak İzmir'e doğru geri çekilmeye başladı. 30 Ağustos'ta düşman kuvvetlerinin imhasıyla sonuçlanan savaşa İsmet Paşa, Başkumandanlık Meydan Savaşı adını vermiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa 'Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir parolasıyla düşmanın takip edilmesi ve tamamen imha edilmesi emrini vermiştir. Bu kovalamanın sonucunda 9 Eylül'de İzmir, 11 Eylül'de Bursa düşman elinden kurtarılmıştır. Çok kısa bir süre sonra Anadolu tamamen Yunan ordusundan temizlenmiştir.⁶³

11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve akabinde İngiltere ve İtalya resmen T.B.M.M.'yi tanımıştır. Doğu Trakya ve İstanbul tamamen kontrol altına alınmıştır. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla ilgili Rıza Nur'un meclise yapmış olduğu teklif oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Böylece, 623 yıllık Osmanlı Hanedanlığının egemenliği sona ermiştir.

Bir yandan da T.B.M.M. yeni kurulacak devletin ekonomi politikasını belirlemek ve takip edilecek ekonomik modeli tespit edebilmek için 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'ni toplamış ve Türkiye'nin iktisadi politikaları hakkında önemli kararlar alınmıştır. Ancak Lozan Antlaşması ve ekleri Türkiye'nin kendi sanayini korumak için önlemler almasına engel teşkil etmekteydi. 1929 yılına kadar Lozan Anlaşmasının yükümlülükleri yüzünden gümrük korumasına fiilen başvurmamış bundan dolayı iktisat kongresinde sanayileşme politikası ve hedeflerinin uygulanması yönünde ki kararlar hayata geçirilememiştir.⁶⁴

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'yla birlikte Türk devletinin bağımsızlığı bütün dünya tarafından onaylanmıştır. Misak-i Milli büyük ölçüde gerçekleşmiştir, Sevr Antlaşması'nın geçersizliği kabul edilmiş ve Birinci Dünya Savaşı resmen sona ermiştir. İleriki yıllarda Musul sorunu Türkiye'nin aleyhine, Hatay sorunu ise Türkiye'nin lehine çözüme kavuşturulmuştur.⁶⁵

⁶³ Müderrisoğlu, Alptekin,(1990). **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,Ankara, 518.

⁶⁴Karakoyunlu, Yılmaz(1993). *Türkiye'de Liberalizmin Seyir Defteri (1938-1991)*, Anap Bilimsel Yayın Dizisi 4, Ankara.

⁶⁵ Ertan, Faik Temuçin(2020). 'Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na'' **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara, 149-150.

30 Ocak 1923 tarihinde Lozan Antlaşmasının hemen sonra imzalanan Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ile Anadolu’da bulunan Ortodoks Rumlar ile Yunanistan’da bulunan Müslüman Türkler zorunlu olarak 1 Mayıs 1923 tarihinden sonra mübadele tabi tutulmuşlardır. İmzalanan mübadele bir protokolden ve 19 maddeden meydana gelmektedir. Anlaşmaya Batı Trakya Türkleri ile İstanbul’daki Rum halkı muaf tutulmuştur.⁶⁶

Göçlerle birlikte hem Türkiye’nin hem de Yunanistan’ın avantajları ve dezavantajları olmuştur. Göçlerin yaşanmasıyla birlikte Yunanistan kısa vadede işsizlik ve hayat pahalılığı gibi ekonomik sıkıntılar yaşamışsa da uzun vadede dönemin Türkiye’sinden daha hızlı bir şekilde kendini toparlamıştır. Bunun en önemli sebebi ise, Anadolu’dan gelen Rumların sanatkârlık ve buna benzer nitelikte özelliklere sahip olmalarıdır. Türkiye’de ise durum daha farklı ilerlemiş ve Yunanistan’a giden Rum göçmenlerin yokluğu Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen göçmenlerin %90’ının tarımla uğraşması ülkeye tarım yönünden olumlu bir etki yaratmıştır. Türkiye’ye gelen göçmenlerle daha homojen bir yapıya bürünen ülke, özellikle devletin ileriki yıllarda asker ihtiyacının önemli bir bölümünü bu sayede kapatma imkânına sahip olmuştur.⁶⁷

Osmanlı toplumsal yapısında gerileme dönemiyle başlayan değişiklikler Tanzimat’tan beri ortaya konan reformlar ile hız kazanmıştır. İmparatorluğun çöküşüne kadar süren “reform çabalarının her biri, modernleşme sürecinde nicel bir aşamayı” oluşturmuştur.⁶⁸ Devletin ve toplumsal yapının genelde dünya özelde ise Avrupa bağlamındaki değişimlerden etkilendiği ve buna bağlı olarak temel kurumlar olan ekonomi, din anlayışı, aile ve insanlar arası ilişkilerde biçimsel değişim Cumhuriyet’in ilanına kadar geniş ölçüde tamamlanmıştır. Ancak bu kurumların biçimsel olarak taklit edilmesi onların toplumsal yaşamda işlerlik kazanması açısından yeterli olamayacağı için içeriğin benimsetilmesi ve yeni uygulamaların toplumsal işleyişte kendini daha net belli etmesi gerekiyordu. Bu da Cumhuriyet döneminde karşılaşacağımız temel olguların başında gelir.

⁶⁶Sarıay, Yusuf,(2011). Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara’ya Yapılan Göçler (1923-1990). *AAM Dergisi*, C. 27, S. 80, s. 353.

⁶⁷ A.g.e., s.354

⁶⁸ Acun, Fatma (2007). Osmanlı’nın Torunları Cumhuriyet’in Çocukları: Osmanlıdan Cumhuriyet’e Değişme ve Süreklilik. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007(15), 24.

2.2. 1923'ten 1939'a Siyasal ve Sosyal Panorama

Milli mücadelenin merkezi olan Ankara 13 Ekim 1923'te Meclis kararıyla Türkiye'nin yeni başkenti oldu. 29 Ekim 1923'te Halk Fırkası grubunun anayasa değişikliğini içeren devletin rejimi ile ilgili yasa teklifi, 158 milletvekilin onayı ve büyük bir coşku ve alkışlarla kabul edilerek Cumhuriyet ilan edilmiştir.⁶⁹

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Başbakanı İsmet İnönü olmuştur. 1923- 1937 sürecini kapsayan dönemlerde yedi hükümet kurmuştur. İsmet İnönü'nün ilk hükümeti, 30 Ekim 1923- 6 Mart 1924 yılları arasındadır, ikinci hükümeti ise 6 Mart 1924- 22 Kasım 1924 döneminde faaliyet göstermiştir. Bir dönem Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşundan kapatılışına kadar olan dönemde Atatürk'e yakın diğer bir isim olan Ali Fethi Okyar 22 Kasım 1924- 3 Mart 1925 tarihleri arasında Başbakanlık görevini yapmıştır. Başbakan Ali Fethi Okyar, Şeyh Sait İsyanını bastırmada istenilen başarıyı gösteremeyince 3 Mart 1925'te istifa etmiş ve yerine tekrar İsmet İnönü Atatürk'ün görevlendirmesi ile Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Bu İsmet İnönü'nün kurmuş olduğu üçüncü hükümettir. 1 Kasım 1927 tarihine kadar devam eden hükümet, bu tarihte toplanan TBMM'de Atatürk ikinci kez Cumhurbaşkanlığına seçilmiş, seçimler dolayısıyla istifa eden İnönü ise dördüncü hükümetini kurmak üzere yeniden Başbakan olmuştur. İsmet İnönü sırasıyla beşinci hükümetini 27 Eylül 1930- 4 Mayıs 1931, altıncı hükümetini 4 Mayıs 1931- 1 Mart 1935 ve yedinci hükümetini de 1 Mart 1935- 25 Ekim 1937 dönemlerinde Başbakanlık görevlerinde bulunmuştur.⁷⁰

Yeni rejimle birlikte T.B.M.M. Cumhurbaşkanı seçecek, Cumhurbaşkanı Başbakanı seçecek, Başbakan Bakanları seçecek ve Meclis güvenoyu verirse hükümet kurulmuş olacaktır. Yeni rejim bazı çevrelerde olumsuz karşılanmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin gazetesinde; Abdurrahman Velid Ebüzziya Tevhid-i Efkar gazetesinde; Ahmet Emin Yalman Vatan gazetelerinde rejim muhalifi yazılar kaleme almışlardır.⁷¹

⁶⁹Akşın, Sina(2001). **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980**. 4.Basım, İmaj Yayıncılık, Ankara, 171-172.

⁷⁰Akşın, Aptülahat (1991).**Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi**. AKDTYK Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 157.

⁷¹ Ozankaya, Özer (1981). **Atatürk ve Laiklik, Atatürkçü Düşüncenin Temel Niteliği**. 4.Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 186-187.

İstiklal Savaşı sırasında Hilafet makamına dokunulmamıştır. Ancak Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte laik, demokratik toplum ve devlet düzeni açısından bazı engellerle karşılaşmıştır. Bu engelleri çözüme kavuşturabilmek için 3 Mart 1924'te halifelik kaldırılmıştır. Son Halife Abdülmecid ve ailesi İsviçre'ye gönderilmiştir.⁷² Bu olayın birçok sosyal ve siyasal sonuçları olmuştur.

Uzun yıllar süren savaşlar sonucunda yok olmak tehlikesi ile karşı karşıya kalan Türklük için yeni kurulan Türk devletinin ilk hedeflerinden biri nüfusun azalmasını önlemek ve nüfusu artırmak olmuştur bunun için gerekli tedbirler alınmış, hızlı nüfus artış politikası izlenmiştir. Dönemin devlet adamları uygulayacağı nüfus artırıcı politikalar için insanların kayıt altına alınması konusunda, çalışmalar yapacak teşkilatın temellerini atmışlardır. Sırasıyla nüfusu artırmak için doğurganlık teşvik edilmiş, tıbbi önlemler alınmış, aile ve toplumun devamlılığı için; ekonomik, sosyal ve hukuki önlemlerle bu çalışmalar devlet tarafından desteklenmiştir. Bu çalışmaların neticesinde toplam doğurganlık hızı Erken Cumhuriyet Döneminde 1925-1940 yılları arasında kadın başına 6-8 çocuğa kadar yükselmiştir.⁷³

İngiltere ile Türkiye arasında ki Musul sorunu gün geçtikçe büyümekteydi. Türk Hükümeti bu sorunu uzlaşma ile çözme yoluna gitmiştir. 5 Haziran 1926'da yapılan Ankara anlaşması ile Türkiye-Irak sınırı çizilerek Musul sorununa nokta koyulmuştur. Türkiye Musul konusunda istemeyerek te olsa vazgeçmek durumunda kalmıştır. Musul konusunda Türk Hükümetinin başarısız olmasının sebeplerinden biri, İngiliz istihbarat birimlerinin İtalya ve Yunanistan'ın Türkiye'ye saldıracağı propagandasını yapması ve Türkiye'nin bu durumdan dönem şartları itibarıyla kaygıya düşmesidir. Bir diğer önemli sebep ise, İngilizlerin kışkırtmasıyla çıkan Şeyh Said Ayaklanmasıdır.⁷⁴

5 Haziran 1926'da yapılan Ankara Antlaşması Milletler Cemiyetinin aldığı sınır kararları uygulanacak Brüksel Hattı Türkiye- Irak sınırını teşkil edecek, Türkiye Musul üzerindeki haklarından vazgeçecek Irak Hükümeti buna karşılık Türkiye'ye 25

⁷² Tunçay, Mete (1981). **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**. Yurt Yayınları, Ankara, 84-87.

⁷³Peker, M. (2016). Türkiye'de Nüfusal Dönüşüm. *Sosyoloji Dergisi*, (34), 135.

⁷⁴Keleş, Zülal,(2002). 'Musul Meselesi', **Türkler**. Cilt: 16, ed. Hasan C. Güzel, vd. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 621.

yıl süreyle, Musul'da ki petrol gelirinin %10'unu verecektir. İlerleyen yıllarda Türkiye 500.000 İngiliz sterlini karşılığında petrol üzerindeki tüm haklarından vazgeçmiştir.⁷⁵

1925-1929 tarihleri arasında yürürlükte olan Takrir-i Sükun Kanunu ile Şeyh Sait İsyanı bastırılmış, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmış, ayrıca muhalefet ve özellikle İstanbul basını susturulmuştur. Bu da kalıcı devrimlerin yapılmasına olanak sağlamıştır.⁷⁶

1923'ten sonra şehir okulları için ilkokul programları yapılırken; köy okulları için de, 1927'de köy mekteplerine yönelik müfredat programı yapılmıştır. Daha sonra 1936 köy okulları müfredat programı, 1937 köy öğretmenleri kanunu ve öğretmen kılavuzları, 1939 köy okulları program projesi çalışmaları yapılmıştır. Bakıldığı zaman Cumhuriyet rejiminin, kırsal alana eğitim hizmeti götürmek suretiyle, yaptığı çalışmalarda ki amaç Türk köylüsünün modern toplumdaki konumunu yükseltmek çabasının bir göstergesidir.⁷⁷

Medeni Kanun 17 Şubat 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla birlikte kadınlara evlenme, boşanma, çalışma, miras, kadın erkek eşitliği konusunda yeni haklar tanınmıştır. 3 Nisan 1930 belediye seçimlerine katılma, 5 Aralık 1934 milletvekili seçme ve seçilme hakkı kadınlara verilmiştir. Kazandıkları bu haklar sayesinde katıldıkları ilk seçimlerde de 15 kadın milletvekili Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görevlerine başlamışlardır.⁷⁸

Mustafa Kemal Paşa toplumsal bir patlamaya sebebiyet vermemesi ve ekonomik buhrandan dolayı kendi talimatıyla bir muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur.⁷⁹

Tüm dünyada patlak veren 1929 dünya ekonomik krizi de, hali hazırda ki totaliter rejimlerin güçlenmesine sebep olmuş ve dönemin totaliter eğilimli partilerinin de ülkelerinde iktidarı ele geçirmesini kolaylaştıracak meşru zemini oluşturmuştur.

⁷⁵Alantar, Özden Z(2001). "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, 2. Baskı, Der Yayınları: İstanbul, s.84.

⁷⁶Çavdar, Tefik (1999). **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**. 2. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 283.

⁷⁷Boyko, S. (2011). **Türkiye'de 1939-1945 yıllarında tarih öğretim programları ve tarih ders kitaplarının incelenmesi**. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(21), s.162.

⁷⁸İnan, A. (1964). **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması Tarih Boyunca Türk Kadının Hak Ve Görevleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.121.

⁷⁹Tunaya, Tarık Zafer(1986). **Türkiye'de Siyasi Partiler**. 2.Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 613-614.

Örneğin, Japonya’da askerler çeşitli hükümet darbeleriyle iktidarlarını kuvvetlendirirken, Almanya’da da Nazi Partisi (Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi) iktidara yürüdüğü görülmüştür. Mussolini İtalya’da Faşist Rejim düzeni kurarken, Sovyetler Birliği’nde ise Stalin Yönetimi, uluslararası siyasal ortamın bu çalkantılı döneminde zamanın ruhunu yakalamışlardır.⁸⁰

Krizle beraber liberal rejimlerin zayıflaması, faşist liderlerin iktidara gelmesi ve Birinci Dünya Savaşından sonra imzalanan Versailles Antlaşması gibi etkenler yeni bir dünya sistemi oluşturmaya başlamıştı. Bu sistemle beraber kurulan statükoyu İtalya ve Almanya karşı çıkmış ve değiştirme çabasına girişmiştir, bu da uluslararası sistemi ikiye bölmüştür: Birinci grupta yer alanlara Revizyonist; İtalya, Almanya ve sonrasında onlara katılan Japonya İkinci grupta yer alanlar ise Birinci Dünya Savaşının galibi Anti- Revizyonist; İngiltere ve Fransa oluşturmaktaydı.⁸¹

Serbest Cumhuriyet Fırkası hızlı bir şekilde yurt içinde örgütlendi ve yayıldı. Partinin yayın organlığını Son Posta Gazetesi yapmıştır.⁸² Bu süre zarfında Fethi Bey ile Atatürk arasında soğuk rüzgârlar esmeye başlamıştır. Atatürk ile karşı karşıya kalan Fethi Bey 17 Kasım 1930 tarihinde partiyi kapatma kararı almıştır.⁸³

Hitler’in iktidara gelmesi ve aynı zamanda İtalya’nın yayılmacı politikalarının boy göstermesi üzerine Atatürk 1933’te, yeni bir dünya savaşı ihtimalini de göz önüne alarak, dış politikada yeni bir denge arayışına gitmiştir. İngiltere ve Fransa ile ittifak kurulmasını ve bu ittifaka daha sonra SSCB’n inde dâhil edilerek, küresel istikrarsızlıkları ve bu durumun Türkiye üzerinde yaratacağı olumsuz etkileri de dikkate alarak, komşu devletlerle de ülke çıkarları doğrultusunda ittifaklar kurarak, bölgedeki güç dengesini Türkiye lehine döndürmeyi başarmıştır. Sürece baktığımız zaman Türkiye’nin Atatürk döneminde izlediği bu dış politika stratejisi, ileri ki yıllarda ve özellikle İkinci Dünya Savaşı’nda Türk dış politikasına rehberlik etmiştir.⁸⁴

Bu dönemde Türkiye’nin izlediği dış politika bütün dış ülkelerle iyi ilişkiler kurmak, barışı bozmak isteyen devletlere karşı barışı korumaya çalışan devletlerle

⁸⁰Hobsbawn, E. (1996). **Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991** (Çeviren: Yavuz Alagon). İstanbul: Sarmal Yayınları, s.106.

⁸¹Al, Arzu (2014). **Türk Dış Politikası**. Kaknüs Yayınları, İstanbul, s.76-77.

⁸² Goloğlu, Mahmut (1972). **Devrimler ve Tepkileri(1924-1930)**. Başnur Matbaası, Ankara, 282.

⁸³ Ağaoğlu, Ahmet(1969). **Serbest Fırka Hatıraları**. 2.Basım, Baha Matbaası, İstanbul, 104.

⁸⁴Gözen, Ramazan (2009). **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğü Türkiye’nin Dış Politikası**. Palme Yayıncılık, Ankara, s.64-65.

işbirliği yapmak ilkesiyle hareket etmiştir. Bu barışçı politikanın yanında güvenlik endişesini de ön plana alarak milletlerarası cemiyetlerle barışı korumak için beraber hareket etme eylemine girmiştir.⁸⁵ Bu bağlamda Briand-Kellogg Paktı (8 Eylül 1928), Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi (18 Temmuz 1932), Balkan Paktı (9 Şubat 1934), Akdeniz İttifakı (1936), Montrö Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936), Sadabat Paktı (8 Temmuz 1937) antlaşmalarını imzalamıştır.

Atatürk'ün hükümete müdahale etmesi ve bakanları belirlemesi ister istemez İsmet İnönü'yü rahatsız etmiştir. Atatürk'ün ılımlı ve daha esnek bir devletçilik anlayışı varken İsmet İnönü ise daha katı ve doktriner bir devlet anlayışına sahipti. Hatay sorunu olduğu zaman İsmet Paşa bu sorunu diplomasiyle yoluyla çözülmesi hususunda tavır alırken, Atatürk ise kararlı ve hızlı bir şekilde çözülmesi gerektiğini düşünüyordu.⁸⁶

Bu ve buna benzer olaylardan sonra İsmet İnönü Başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Yerine Celal Bayar Başbakanlık görevine getirilmiştir.⁸⁷ 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümünün ardından 11 Kasım 1938'de İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş ve Türkiye yeni bir döneme girmiştir.

Anadolu'daki Türk varlığı hızla artarken devletin yürüttüğü yeni rejimle birlikte ulusallaşma hızlı bir şekilde yayılmaya olanağı buldu. İstiklal Savaşı'ndan evvel sürekli toprak kayıpları ve bu kopuşla birlikte başka milletten olan devletlerin ayrılışı ülkedeki milli birliği güçlenmesini olumlu yönde etki yaptı. Türk halkı İstiklal Savaşı ile mücadele ederken ülke içindeki birlikte yaşayıp komşuluk yapmış gayrimüslim halk, işgalci devletlerle beraber hareket etmişlerdi. İstiklal Savaşının zaferle sonuçlanmasıyla istediklerini bulamayan azınlıklar büyük kitleler halinde Anadolu ve Doğu Trakya topraklarını terk etmek zorunda kaldılar. Geriye özdeş bir Türk halkı kaldı. Bu ve buna benzer olaylar milli bilincinin uyanışında önemli bir mihenk taşı oluşturdu. Yürütülen ulusal ve siyasal politikalar sayesinde de ulusal bir devletin temelleri atılmış oldu.⁸⁸

⁸⁵ Gönlübol Mehmet, v.d.(1995). **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 94.

⁸⁶ Hulusi, Turgut (2005). **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Hatıraları**. 5.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 337-338.

⁸⁷ Ahmad, Feroz(2007). **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. 6.Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 87-88.

⁸⁸ Arı, Kemal 1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de" Emval-i Metruke" ve" Mübadil Göçmenler". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6(18), 627-658.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte toplumsal hayatın işleyişini, diğer bir deyişle vatandaşların yaşam tarzını doğrudan etkileyecek, demokratik katılımı artıracak, bireysel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına imkan verecek bir dizi devrim gerçekleşmiştir.

Garp ve Şark medeniyetlerinin dış görünüş açısından en önemli özelliği kıyafetlerdir. Medeniyetin ilerlemesiyle birlikte tek tip kıyafetlerin kullanılması ve Batı ile entegre olabilme çabaları kılık kıyafetteki değişimi zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda Osmanlılardan itibaren kılık kıyafet üzerinde Batılılaşma adı altında düzenlemelere gidilmiş ama gerekli netice alınamamıştır. Cumhuriyetle birlikte dünyanın kabul ettiği çağdaş kıyafet düzenine geçilmiştir. Amaç Batı medeniyetini her anlamda içselleştirme çabasıdır. Meclis tarafından 25 Aralık 1925'te Şapka Kanunu, 3 Aralık 1934'te de bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair kanun çıkarılmıştır.⁸⁹

Genel olarak baktığımızda kılık kıyafeti etkileyen faktörlerden birisi de yaşanan savaşlar olmuştur. Bu toplumlarda, savaşın yaratmış olduğu iktisadi yokluklar, kaynakların daha idareli kullanılmasını gerektirmiş, savaşın toplum üzerinde yaratmış olduğu politik ve psikolojik etkiler de kılık kıyafette kullanılan materyaller büyük ölçüde farklılaşmıştır. Savaş dönemlerin de kılık kıyafetler sadece o toplum üyelerinin zevklerine göre belirlenmemiş, dönemin devlet adamları tarafından da şekillendirilmiş, hatta toplumda milli birliği sağlamanın bir aracı olarak değerlendirilmiştir.⁹⁰

Çağdaş, laik ve “bilimsel” esaslara dayalı bir toplum yaratmayı amaçlayan Cumhuriyet, geleneksel Osmanlı toplumunda hâkim unsur olan dini yok etmeyi değil, dinin gündelik hayatı şekillendiren, toplumsal ve siyasal hayata yön veren temel etkisini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Bu kapsamda halifelik kaldırılmış, medreseler kapatılmış, tekke ve zaviyeler kapatılarak tarikatlar tasfiye edilmiştir. Dinin devletin çizdiği sınırlar içinde rasyonelleştirilmesi ve dönüştürülmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı açılmıştır. Toplumsal hayatta dinî kurum olarak sadece Diyanete devletin belirlediği sınırlar çerçevesinde müsaade edilmiştir. Tekkelerin kapatılması için uygun sosyal ve siyasi zemin Şeyh Said İsyanı ve akabinde İstiklal

⁸⁹ Köstüklü, Nuri(2019). 'Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar', **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 12. Baskı, Ankara, 249-255.

⁹⁰ Albayrak, E.A. (2016). İkinci Dünya Savaşı'nın (1939-1945) Kadın Giyimine Etkileri. *ASOS Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no.35, 539-555.

Mahkemeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Şartların oluşmasıyla Atatürk, yurt gezilerinde tarikat ve tekkeleri eleştirmiş ve böylece kamuoyu nezdinde tekke ve zaviyelerin kapatılmasına uygun bir zemin hazırlanmıştır. 30 Kasım 1925 tarihinde TBMM'nin çıkardığı bir kanunla tekke ve zaviyeler kapatılmıştır.⁹¹

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, din esaslarına göre çeşitli takvimler kullanıyordu. Müslümanlar Hicri Takvimi, Ortodokslar hem Ortodoks takvimini hem de Katoliklerin kullandığı Gregoryen takvimi kullanıyorlardı. Bu da uluslararası toplum ile eşgüdüm sağlanması konusunda ister istemez belirli sıkıntılara sebebiyet veriyordu. Osmanlı Devleti'nde de bu durumu çözmek için çeşitli reformlar yapılmış fakat başarıya ulaşamamıştır. TBMM 26 Aralık 1925'te aldığı bir kararla bütün medeni milletlerin kullandığı Miladi Takvime geçme kararı alarak bu sorunu çözmüştür. Hem Türk toplumu içindeki farklı uygulamaları kaldırarak birlik ve beraberliği pekiştirmek hem de uluslararası toplumla daha sağlıklı ilişki kurabilmek için yapılan bu yenilikler günün 24 saat olarak kabul edilmesi, uluslararası rakamların kabulü ve ölçü-tartı alanındaki reformlarla devam etmiştir.⁹²

Osmanlı Devletinden devir aldığı yetersiz sanayi yapısı, Cumhuriyet döneminde büyük bir sınai atılımının yapılmasını zorlaştırmaktaydı. İstenilen sonuç bir türlü alınamamaktaydı. Kalkınma ve sanayileşme yolunda liberal ekonomi politikasının izlenmiştir. 1923-1929 döneminde de ülkede dinamik bir sanayi kurulamamasının sebebi, ülkenin haberleşme, ulaşım, sanayi altyapısının eksikliği, milli gelirin azlığı nedeniyle ekonomide yatırımı teşvik edecek, bir talebin mevcut olmaması, sınai birikiminin oluşturulamaması ve bu kuruluşları finanse etmek üzere uzun vadeli kredi olanaklarının sağlanacağı sermaye piyasasının olmaması Cumhuriyet dönemi sanayileşme çabalarını olumsuz yönde etkilemiştir.⁹³

19 Şubat 1932 yılında kurulan halkevleri CHP ideolojisini yaygınlaştırmak, halkı iktidar ideolojisi doğrultusunda sosyalleştirmek ve eğitmek amaçlı kurulmuş, daha çok kültürel faaliyetlerde bulunan parti organlarıydı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Halkevleri, Sosyal Yardım Şubeleri aracılığıyla sosyal yardım

⁹¹Yapıcı, Ahmet(2012). **Türkiye’de Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Sosyolojik Sonuçları**. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 125.

⁹²Köstüklü, Nuri(2019). 'Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar', **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 12.Baskı, Ankara, 260-262.

⁹³Aydemir, Şevket Süreyya(1993), **Tek Adam**, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.360-362

çalışmalarında bulunmuş önemli katkıları olmuştur⁹⁴. 11 Ağustos 1951 yılında kapatılarak bütün mal varlıklarını hazineye devir etmiştir.

Modern bir ulus devlet yaratmak için atılan adımlardan biri de Türk dilinde sadeleştirme ve öz Türkçe kullanma politikasının topluma entegre edilmek istenmesidir. Bu bağlamda Soyadı Kanunu 21 Haziran 1934'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmıştır. Mecliste onaylandıktan sonra ulusal basında halka yönelik olarak Türk Dili Araştırma Kurumu'nun bulduğu yeni soyadları yayınlanmıştır. Öbür taraftan halkın kendi istekleriyle aldığı yeni soyadları da yerel ve ulusal basında yayınlanmıştır. İçeriğine ve uygulamalarına bakıldığı zaman, Soyadı Kanununun yeni bir ulus yaratma düşüncesine büyük bir katkı yaptığı anlaşılabılır.⁹⁵ 29 Kasım 1934'te çıkan bir kanunla da hacı, hafız, ağa, molla, efendi, bey, hazretleri, hanım ve hanımefendi gibi lakap ve unvanların resmi belgelerde kullanılmasının önüne geçilmiştir.

Bir diğer yenilik hafta tatili ve bayram günlerinin değiştirilmesi üzerine yapılan düzenlemelerdir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde hafta tatili Perşembe öğleden sonra başlayıp Cuma akşamına kadar devam etmekteydi. Bu durum Batı ile entegre olmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti Devleti için ekonomik, mali ve ticari ilişkilerde aksamalara neden oluyordu. 27 Mayıs 1935'te Meclis tarafından alınan kararla hafta tatilinin hangi gün olacağı sorununun bir dini sorun olmayıp sosyo-ekonomik ve politik bir konu olduğuna karar verilip medeni ülkelerde olduğu gibi Pazar günü yapılmasına karar verilmiştir. Bu kanunla birlikte ulusal bayramlar ve dini bayramlar da belirlenmiştir. 29-30 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı, 1 Mayıs Bahar Bayramı, 1 Ocak Yılbaşı, Şeker Bayramı üç gün ve Kurban Bayramı dört gün olarak karara bağlanmıştır.⁹⁶

Modernleşme süreci kapsamında Cumhuriyet Türkiye'sinde gerçekleştirilen devrimlerin kültürel değişimler içermesi, topluma tepeden dayatılması, bu reformların toplum tarafından hızlı bir şekilde benimsenmesinin önüne geçmiştir. Avrupa'nın maddi refahını sağlayan teknik gelişmeler yerine kültürel değişmelerin öncelikli olarak

⁹⁴Duman, Selçuk(2013). **Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği**, Berikan Yayınevi, Ankara.

⁹⁵ Özcan, M. Ş., & İsmet, Üzen (2019). Atatürk döneminde Soyadı Kanunu'nun Çankırı'daki yansıması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 129.

⁹⁶ Köstüklü, Nuri(2019). 'Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar', **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 12.Baskı, Ankara, 266-267.

tercih edilmesi toplumsal hayatta sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Dönemin elitleri sorunu bir zihniyet ve kültür sorunu olarak gördükleri için reformlara bir zihniyet değişimi yaratacak kültürel değişmelerle başlamanın en iyi yol olduğunu düşünmüşlerdir.

Osmanlı ile başlayan ve Cumhuriyet Türkiye'si ile devam eden modernleşme çabalarının amacı bir kısım entelektüele göre insanların zihin dünyalarının dönüştürülmesi meselesidir. Bir başka grup ise milli ve manevi değerlerimizden ödün vermememiz gerektiğini, Batı'nın sadece teknolojisini almakla yetinmeliyiz iddiasında bulunmuşlardır. Bir başka görüşe göre ise Batı'nın teknolojisini almakla yetinilmemeli, Batı kültürü tamamen benimsenmeli, özümzenmelidir. Batılılaşma ve modernleşme sürecinde devam eden bir kısır döngüye dönüşen bu tartışmalar günümüzde de hala devam etmektedir.⁹⁷

Tanzimat'tan Cumhuriyet'in kuruluşuna ve sonrasına uzanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişim rüzgârı içinde Cumhuriyet'in ilanına kadar biçimsel olarak gerçekleştirilmiş olan yapısal dönüşüm bu dönemde yerini yeni yapıların niteliğinde yaşanan derin değişime bırakmıştır. Bu değişimler öncelikle yönetim şeklinde belirginleşir: Saltanatın ve Halifeliğin kaldırılarak bir yönetim biçimi olan Cumhuriyet rejiminin kabul edilmesi. “Yeni kurulan devletin hukuk sistemini Avrupa menşeli laik hukuka dayandırması, laik anlayışın yapılan inkılâplarla eğitim ve gündelik hayata yansıtılması da, nitel mahiyetteki değişmeyi yansıtır”.⁹⁸ Sonuç olarak, Cumhuriyet döneminde toplumsal hayatın dayandığı temel değer tabanında köklü bir değişiklik olmuş ve bu değişikliğin esin kaynağını Batı dünyası oluşturmuştur.

⁹⁷ Bayır, M. (2020). İmparatorluktan cumhuriyete toplumsal değişme ve modernleşme. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (5), 86.

⁹⁸ Acun, Fatma (2007). Osmanlı'nın Torunları Cumhuriyet'in Çocukları: Osmanlıdan Cumhuriyet'e Değişme ve Süreklilik. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007(15), 24.

3. KARİKATÜR

*Kimsenin aklının ucuna gelmezdi şayet gülmek keyif verici eğlenceli olmasaydı, insanoğlu en ufak fırsatı bile kollamazdı, onu abartarak bir sanat haline getirmek için.*⁹⁹

Bu bölümde, karikatür tarihine kısa bir giriş yapılacaktır. Daha sonra karikatür ve iletişim, siyasi karikatür, karikatürün propaganda ile ilişkisi, gazete ve dergilerde karikatür, Tanzimat'tan günümüze kadar kısa bir Türk Karikatürü tarihi, önemli karikatüristler, portre karikatürü ve karikatürün basında sunuluşu ele alınacaktır.

3.1. Kısa Karikatür Tarihi

Karikatür sanatının tarihi insanlık tarihi gibi çok eski dönemlere dayanır. Bilim insanları tarafından karikatürün ilk örnekleri diyebileceğimiz abartılı mağara duvarlarındaki resimler keşfedilmiştir. Bunlar tabii ki karikatür sanatının sistematik ürünleri değil ama karikatür sanatının önemli örnekler olarak gösterilebilir ancak bugünkü karikatür anlamı açısından daha karikatürdür, insanlık biraz daha bekleyecektir.¹⁰⁰

Karikatürü andıran ilk motifler neolitik çağda görülmüştür. Bu çağa ilişkin olarak mağaralarda bulunan bazı resimler karikatüre benzetilmektedir. Fransa'nın Ariège bölgesinde ki Trois-Freres mağarasında, Doğu İspanya'nın Cueva bölgesinde ki Ramigia mağaralarında, Castellon yakınlarında Casuble boğazı mağaralarında ve Cezayir'in Tassili Najjer mağarasında bu çeşit figürlere rastlanılmıştır. Kimi zaman hayvan postunu giymiş büyücüler kimi zamanda komik nitelikte acayip duruşlu hayvanlar görülmüştür. Neolitik çağdaki insanlar bu tuhaf figürleri geliştirerek devam etmişlerdir.¹⁰¹

Daha sonraları vazo gibi çeşitli nesnelerin üzerine çok sayıda figürler çizilmiştir. Mısırlılar, Yunanlılar ve Romalılar komik nitelikli birçok motif bırakmışlar. Pompei, Palatin ve Efes kalıntılarındaki çok sayıda grafiti duvarlara ve anıtlar üzerine elle

⁹⁹ Bergson, Henri.(2019). **Gülme Gülücün Anlamı Üzerine Deneme**, çev. Devrim Çetinkasap,s.67. İş Bankası Yayınları, İstanbul.

¹⁰⁰ Bayram, Yavuz. **Türkiye'de Siyasi Karikatürün Yeri Ve 11'nci Cumhurbaşkanlığı Seçimine İlişkin Siyasi Karikatürlerin Çözümlemesi**. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,6, 1, 2009. S.107-123

¹⁰¹Topuz, Hıfzı.(1986), **İletişimde Karikatür Ve Toplum**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,s.48-50.

çizilmiş desen ve yazılar ve komik heykelcikler bulunmuştur. Mısır'da ve Hindistan'da taş üstüne kazılmış ve çizilmiş komik pek çok çizgi-öykü örnekleri mevcuttur. Ortaçağ zaten pek çok gülmece deseniyle doludur. Genelde kilise kapıları üstündeki gülünç figürler, vitraylar ve heykelcikler bulunmaktadır. Karikatürün kökeninde karikatür işlevini yüklenen nesne ve desenlere her yerde rastlamak mümkündür. Matbanın bulunmasıyla birlikte karikatür geniş ölçüde yayılma olanağını bulmuştur. Taş baskının keşfi de karikatüre geniş bir yayım olanağı sağlamıştır. Bu teknik sayesinde kalkerli bir taş üstüne özel bir mürekkeple çizilen desenlerin baskı yoluyla çoğaltılması mümkün olmuştur. Karikatürün günlük basına girmesiyle birlikte 19. Yüzyıl ortasında gazeteler İngiltere'de "Political Cartoon" ve A.B.D'de "Editorial Cartoon" olarak isimlendirilen siyasal karikatüre düzenli olarak yer vermeye başladılar. Ama karikatüre asıl yayılma olanağını sağlayan şey fotoğraftır. Fotoğrafın bulunması ve fotoğraf endüstrisinin gelişimiyle desenin orijinalini çinko tabakalar üstüne istenen büyüklükte çizerek ve aslına bağlı kalarak ucuz çoğaltma olanağına sahip olunmuştur. Çinko, klişecilik karikatürün çoğaltılmasında en yaygın bir araç haline gelmiştir. Rotatif, heliogravür ve ofset teknikleri de karikatürün yaygınlaştırılmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur.¹⁰²

Karikatür, 17. Yüzyılda soyluların bir eğlencesi olarak İngiltere'de hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. William Hogarth(1697-1764) karikatür sanatının öncüsü kabul edilmektedir. O çalışmalarında sadece insanın silueti değil onun davranış kalıplarındaki çelişkileride eserlerinde yansıtmaya çalışmıştır.¹⁰³

İtalyanca "caricature" kökünden türetilen karikatür sözcüğü abartma anlamına gelmektedir. İngilizceye ve Fransızcaya 17. yüzyılda girmiş ve İtalyan sanatları için kullanılmıştır. Köken olarak abartma, çarpıtma, bozma, kişilerin, şeylerin ve olayların bir şekilde gülme veya gülümsetme yoluyla ifade edilmesi anlamlarını taşımaktadır.¹⁰⁴

Yüzyıllar boyunca kullanılmış, köklü geleneklere sahip bir tür olmamakla birlikte karikatür günümüzde etkin bir mizah türüdür. Karikatürü incelediğimizde iki mizah ögesi ile karşılaşırız. İlki insandaki vücut uzuvlarının olağan dışı bir şekilde

¹⁰² Topuz, Hıfzı.(1986), **İletişimde Karikatür Ve Toplum**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,s.50-52.

¹⁰³ Gombrich, E.H.(1992). **Sanat ve Yanılsama- Resim Yoluyla Betimlemenin Psikolojisi**. Çev. Ahmet Cemal, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul,s.331.

¹⁰⁴ A.g.e., s. 7

büyütülmekle ve küçültülmekle alışılmadık görüntüler elde edilmesidir. İkincisi ise bir insan başı ile farz edelim bir kuş ya da bir at gövdesini bir araya getirerek mizahı sağlamaktır. Bu ilk teknikler ile karikatür kendisini sergileme imkânı bulamadığı için basının sosyo-ekonomik olarak etkinleşmesine kadar gölgede kalmıştır. Basın ile karikatürün buluşmasından sonra büyük bir etkinlik kazanan karikatür, herkes tarafından kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰⁵

3.2. Karikatür ve İletişim

Karikatür, iletişim açısından baktığımızda resimsel bir iletidir. Tüm iletişim aşamalarında olduğu üzere karikatürcü (verici), iletişim halkasında bulunan karikatür (mesaj), iletim kanalları olan gazeteler ve çeşitli yayın organları bulunmaktadır. Diğer tarafta ise (alıcı) okuyucu bulunmakta ve mesajı almasıyla birlikte iletinin etkisi söz konusu olmaktadır. Bu iletinin etkisiyle geri dönüşüm ile iletişim süreci tamamlanmaktadır.¹⁰⁶

Karikatür, karikatürist ile okuyucu arasında bir anlam köprüsü oluşturur. Her ne kadar kendisiyle verilmek istenen mesaj ayrıntılı ve yoğun sözcük kullanımı ile olmasa da okuyucu üzerinde derin bir etki oluşturacak nitelikte bir araçtır. Sanatçının bize gerçeği sunduğu şekliyle realitenin resmedilmesini içerir. Bazen de dolaylı olarak ifade edilen mesajdır. Sanatsal teknik ve karikatüristin olmakta olan olay üzerinden duyguları okuyucuya geçirmek için yarattığı ruh halini içermektedir.

Verici kendine özgü bir üslubu olan bir çizer ve gülmece tekniklerine hakim olan bir sanatçıdır. Karikatürcünün amacının Lassewell'in yöntemi olan o da Quintilien'den esinlenmiştir o da Aristo(MÖ:384-MS:322)'dan bu formüle göre Kim? Ne demiş? Nasıl? Kime? Niçin? Sorularına bakılarak iletinin temel ögesi etkililiktir üzerinden incelenebilir. Karikatürcü tıpkı haberci gibi okuyucunun sosyal ve kültürel düzeyini, yaşam standartlarını, ilgilerini dikkate alır. Yaptığı iletinin yapacağı etkilerini inceler. Okuyucuyu aynı zamanda bilgilendirmeyi, güldürmeyi, şaşırtmayı eğlendirmeyi ve onda tepki vermeyi amaçlar.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Öngören, Ferit(1983), **50 Yıllık Türk Mizahı**, Dördüncü Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,s.36.

¹⁰⁶ Topuz, Hıfzı.(1986), **İletişimde Karikatür Ve Toplum**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,s.7.

¹⁰⁷ A.g.e., s.16-18

Karikatürde gülmece ya resimde olur ya da altyazıda. Eğer gülmece altyazıda ise çizen, karikatürcüden çok gülmece yazarıdır. Bazen yazarlar belli bir yazıya göre çizimler yapmaktadırlar. Bir nevi yazıları resimlendirirler. İleti toplumdan topluma, ülkeden ülkeye, kişiden kişiye değişebilmektedir. Bazıları için çok komik olan bir ileti başka birileri için hüznün verici olabilir. Bazen de okuyucu karikatüre göre kendini ayarlar ve iletiyi anladıkları zaman gülmeye ve kendilerini çok zeki hissetmeye başlarlar ki bu bir bakıma psikolojik doyumdur.¹⁰⁸

İmgeler ve göstergeler, hayatımızın her alanında kendini hissettirmektedirler. İletişimin ve sosyal kavramların inşasından bahsedecek olursak imgelere gönderme yapmamız gerekiyor. İmgeler, insanların hayal güçlerini ortaya çıkarır ve toplumu yönlendirir. İmgelerin güçlü olmasının sebebi, onların çeşitli şekillerde maddileşmesidir.¹⁰⁹ İletişimde görsellik çoğu zaman sözlerin ve yazının yerine kullanılmaktadır. Karikatür de fıkra gibi kısa, çarpıcı, mizahi, güldürücü özelliklere sahiptir. Anlatı yoluyla dilden dile aktarılan ve yayılan fıkranın görevini bugün sosyal medyada paylaşılan ve görsel bir tür olan karikatür yapmaktadır.¹¹⁰

Karikatür, metindeki resmin biçimlendirilmesi ve imgesidir. Biçimi muhakeme etmek imgenin soyutlanması ile mümkündür. Alıcı karikatürü tamamen alır ve beyinde onu kodlar. Karikatür bazen alıcının öğrenim düzeyine göre az, kolay eksik olabilir bu durumda kendisi biçimi tamamlar.¹¹¹

Karikatür için simge, anlamsal analizin temel dinamiğidir. Karikatürün ne anlatmak istediği, neyi amaçladığı buradan neşet eder. Simgeler karikatür ve okur arasında kuramsal bir bağ oluşturur. Bu bağ sayesinde geniş kitlelere ulaşır.¹¹²

Dilbilimsel anlamda karikatürde simge, bir kod yani bir işarettir. Belirtileni yansıtır. Karikatür belirtilenin biçimi bozma olduğuna göre, karikatürün başarısı belirtilen ile işaretin başarısıdır. Bazen işaretler belirtileni çok iyi tanımlanmakta ve bir sembol meydana getirmektedir. Örneğin, Noel Baba simgesi bir karikatürcü olan

¹⁰⁸ Topuz, Hıfzı.(1986), **İletişimde Karikatür Ve Toplum**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,s.30.

¹⁰⁹ Burnett, R.(2012). **İmgeler Nasıl Düşünür?** (2. Basım). Çev. G. Pular. Metis Yayıncılık, İstanbul,s.78-80.

¹¹⁰ Altıntop, Gülten.(2017). **Karikatür, Edebiyat Ve Söylem**. Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mardin,s.93.

¹¹¹ A.g.e., s.31

¹¹² Ögdü, Hale.(2011). **Türk Siyasal Hayatının Karikatür Üzerinden Analizi: Akbaba Dergisi Örneği**. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya,s.5.

Thomas Nast tarafından çizilmiştir. Birleşik devletlerdeki siyasi partilerdeki Cumhuriyetçilerin fil sembolü ve Demokratların eşek sembolü ilk defa karikatürcüler tarafından çizilmiştir.¹¹³

Altyazı karikatürcünün anlatamadığı noktada devreye giren açıklayıcı bilgi bölümüdür. Bunlar genellikle bir atasözü, bir şiir, popüler bir alıntı, bir başlık, bir metin olabilir. Okuyucu önce resme daha sonra altyazıya bakar burada altyazıyla resmin çeliştiği görülür amaç beklenmedik bir durum yaratmak ve insanın duygu dünyasını etkileyip gülme olayının meydana gelmesini sağlamaktır.¹¹⁴

Uzman mizahçılar, bir tümceyi duyar duymaz süratle onu tersine çevirmeye çalışırlar. Örnek verecek olursak nesneyi özne, özneyi nesne haline getirirler. Bu yola çok sık başvurulur. Labiche ‘in bir güldürüsünde karakterlerden biri balkonunu kirleten üst kat komşusuna bağırır: piponuzu niçin terasına silkeliyorsunuz? Komşu yanıtlar: terasınızı niçin pipomun altına koyuyorsunuz?¹¹⁵ Altyazı karikatürün özü, sözü ve yarısıdır. Hiciv’i ortaya çıkaran unsurdur. Karikatürlerde yazısız çizgi yok denecek kadar azdır.¹¹⁶

3.3. Siyasi Karikatür

Gülme, eğlendirmenin dışında toplumun politika algısını da etkilemektedir. Dünya sadece bizim etrafımızda dönmüyor. Çevremizde olup bitenlerin hepsi olgular dünyasını meydana getiriyor. Bu olgular bizde itaat etme, uygulama gibi neticeler doğurmakta. Mizahın da bu çerçeve içerisinde kendi doğrularını aktarması, toplumu belirli konularda etkilemesi onları yönlendirmesi mevcudiyetinin reddedilemez bir gerçeğidir.¹¹⁷

¹¹³ Topuz, Hıfzı.(1986), **İletişimde Karikatür Ve Toplum**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,s.31-32.

¹¹⁴ Baran, Ebru. **Süleyman Demirel Dönemi Karikatürlerde Karşılaştırılmalı Siyasi Söylem Analizi**. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 2009,s.17.

¹¹⁵ Bergson, Henri.(2019). **Gülme Gülücün Anlamı Üzerine Deneme**, çev. Devrim Çetinkasap, İş Bankası Yayınları,İstanbul,s.78.

¹¹⁶ Çeviker, Turgut(1991), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-3 Kurtuluş Savaşı Dönemi(1918-1923)**. Adam Yayınları, 1.Basım, İstanbul,s.45.

¹¹⁷ Köksal, Mehmet Semih.(2013). **Mizahın Türk Siyasi Kültüründeki Yeri Ve Siyasete İlişkin Toplum Algısının Oluşturulmasındaki Rolü**. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Karaman,s.154.

Türkiye’de ve dünyada potansiyelinin farkına varılan karikatür kamuoyunu etkilemede ve güncel siyasetin şekillenmesinde aktif bir rol oynamaya başladı. Buna görede karikatür, bazen mevcut düzeni desteklemek, bazen de muhalefet görevini icra etmiştir. Karikatürü toplum ile siyaset arasında bir köprü görevi yapan bir siyasal iletişim aracı olarak görmek mümkündür.¹¹⁸

Genel olarak değerlendirecek olursak siyasi içerikli karikatürler mevcut siyasal sistem içerisindeki eksikleri ve görünmeyen krizleri, hükümetin çeşitli uygulamalarını siyasi şahsiyetleri gün yüzüne çıkarmak için mizah ve ironi kullanır. Buna bağlı olarak muhalefetin görüşlerinin seslendirildiği ve toplumda yaygınlaştırılması için kullanılan bir araç olabilir.

Siyasi karikatürler öncelikle insanı ikna aracı olarak kullanılmaktadır. Erişimin kolay olması ve görsel olması etkileme gücünün yoğun olmasına neden olur. Siyasi karikatürlerde anlatılan olayın yaşanmış olması karikatürist için büyük bir avantajdır. Çünkü ona somutlaştırma imkânı sunar.¹¹⁹

Siyasi karikatürlerin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- a) Diğer medya araçlarından farklı olarak siyasi karikatürler siyasi bir argüman oluşturmak için mizahı kullanır.
- b) Siyasi karikatürler güncel olayları günlük veya haftalık olarak önemli olayları değerlendirdiklerinden dolayı siyasi olayların güncel yorum ve eleştirilerini sağlarlar. Yani siyasi karikatürlerin anlatı özelliği toplumsal eleştiriye güçlü kılıp yaygınlaştırır.
- c) Siyasi karikatürler, bir çeşit çarpıtma olarak da görülebilir, az bilgiyi kullandıklarından dolayı kripto yani şifreli mesaj verirler. Kimi zaman boş bir sayfada olduğu gibi hiçbir bilginin sunulmaması da oldukça güçlü bir mesaj iletmeyi sağlar.
- d) Siyasi karikatürler bazen eğlendirici fakat aynı zamanda duygusal açıdan şok edici olabilir. Okuyucunun bakış açısına bağlı olarak karikatürler, kızgınlık

¹¹⁸ Turan, Mehmet Oğulcan. **Gazetelerde Yayınlanan Siyasi Karikatürlerin Göstergebilimsel Çözümlemesi: 2011 Genel Seçimleri Örneği**. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 7, 2,2012. S.121-138

¹¹⁹ Öğdü, Hale.(2011). **Türk Siyasal Hayatının Karikatür Üzerinden Analizi: Akbaba Dergisi Örneği**. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya,s.20-21.

ve öfke duygularının yanı sıra kahkaha ve hoş duyguların ortaya çıkmasına da neden olabilir.

e) Siyasi karikatürler, siyasi durumların değerlendirilmesinin bir aracı olarak da işlev görebilir. Aynı zamanda siyasi karikatürler okuyucunun inanç ve duygularını etkileyebilecek durumda siyasetle ilgili yargılar sunar ve gündemi belirler. Bu açıdan toplumdaki önemli değerlerin oluşturulmasında siyasi karikatürler önemli işlev görürler.

f) Siyasi karikatürler aynı zamanda kitleleri ve siyasi liderleri birbirine bağlayan iletişimsel bir kuvvettir.

3.4. Karikatür ve Propaganda

Propaganda kelimesi tesir etme, sindirme ve aldatma yöntemlerini içeren olumsuz bir intibaya sebep verir. Kelimenin inanç, değer ve uygulamaların sistemli bir şekilde yaygınlaştırılması anlamına gelen orijinal kullanımı 17. Yüzyılda Papa 15. Gregorius'un Protestan reformunun aykırın düşüncelerini yok etmek amacıyla 1622 yılında Vatikan tarafından kurulan Congregatio Propaganda Fide (Katolik İman Yayma Cemaati) adlı misyoner örgüte verdiği isme dayanmaktadır. 18-19. yüzyıllarda kelime birçok Avrupa dilinde siyasal fikirlerin, dinsel inançların ve hatta ticari reklamcılığın geniş alanlara ulaşması anlamına gelen tarafsız bir mana olarak da ifade edilmiştir.¹²⁰

Propaganda belli düşünce, tutum ve davranışların insanların bilinç ve bilinçaltını etkileyerek onları kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmektir. Gazete, kitap, sinema, dergi, pankart, afiş, karikatür, bildiri ve fotoğraf gibi materyaller propagandanın önemli enstürmanlarındandır.

Diğer bir tanıma göre propaganda, bir düşüncenin peşin hükümlerimizi ve hislerimizi etkileyen izlenim, sözler ve simgelerin etkili bir şekilde kullanılması vasıtasıyla hedef kitleye ulaştırılmasıdır. Bunun sonucu olarak da iletiyi alan o

¹²⁰ Clark, Toby. **Sanat Ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge**. Çev: Esin Hoşsucu, Ayrıntı Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul 2017,s.11-12.

düşünceyi kendi tasarrufuyla kendi düşüncesi gibi onaylayacak ve propaganda faaliyeti nihai hedefine ulaşmış olacaktır.¹²¹

Propagandayı Beyaz Propaganda, Gri Propaganda ve Kara Propaganda olarak üç guruba ayırabiliriz. Beyaz Propaganda kaynağı belli açık ve şeffaf bir şekilde doğru bilgilerin aktarıldığı sıkça tekrarlanarak yapılan propaganda türüdür. Beyaz ve siyahın karışımı olan Gri propaganda ise, verilen bilgilerin doğruluğu ve yanlışlığı muallaktır ve kaynak belli değildir. Özellikle söylentiler üzerinden gidilir. Hedef kitle tarafından propaganda olup olmadığı anlaşılamaz çünkü doğru ile yanlış bir arada verilir. Üçüncü grupta ise Kara propaganda yer alır haberin kaynağı bellidir lakin başka haber kaynaklarından çıkıyor gibi gösterilerek yalan ve yanlış bilgilendirmede yapılarak hedef kitle üzerinde şok etkisi yaratılmaya çalışılır. Kara propaganda da hiçbir değer yargısının önemi yoktur her yol mubah olarak kabul edilir.¹²²

Propaganda psikolojik harbin en önemli faktörlerindendir. Savaş dönemlerinde propagandanın hedeflerini kısaca sıralayacak olursak; düşmanlarının olumsuz yönde ruh hallerini etkilemek, kendi halkının moralini yüksek tutmak, düşmanlarına karşı kendi halkının nefretini çoğaltmak, savaştığı ülkelerin ve tarafsız ülkelerin kamuoyunu etkileyerek manüple etmek, halkın sosyo-ekonomik kültürel değişimini savaş koşullarına göre psikolojik olarak hazırlanması, güçsüz kalsa bile güçlü görünmek olarak sıralayabiliriz. Hükümetler halkının kendi politikalarıyla birlikte hareket etmesini ve itaat etmesini isterler , bunun içinde propaganda faaliyetlerine başvurarak kamuoyu oluşturmaya çalışırlar.

Karikatür, evrensel değildir. İmgeler ve simgeler her zaman her yerde aynı anlamı içermezler. Bir ülkede komik olan bir imge, başka bir ülkede tam tersi bir etki yaratabilir. Bir ülkede kutsal kabul edilen bir imge, başka bir ülkede komik olabilir. Genelde güncel olaylardan çıktığı için karikatür hızlı bir şekilde tüketilir. Bazen etkisi bir gün ile sınırlı olabilir. Ama plastik bütünlüğe erişen bir karikatür, bir tablo, bir gravür ya da bir taş baskı uzun ömürlü kalabilir. Güncel konuları ele aldıkları için siyasal karikatürler kısa ömürlü olmak zorunda kalırlar.¹²³

¹²¹Pratkanis R. Antony&Aronson Elliot.(2008). **Propaganda Çağı**, Çev: Nagihan Haliloğlu, Paradigma Yayınları, İstanbul, s.13.

¹²²Tarhan,Nevzat(2006). **Psikolojik Savaş**, Timaş Yayınları, İstanbul, s.36.43.

¹²³ Topuz, Hıfzı.(1986), **İletişimde Karikatür Ve Toplum**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,s.93.

Toplumlar ucuz gazeteler, afişler ve sinema gibi kitle iletişim araçları yoluyla devlet propagandasının hedefi haline gelmiştir. Savaşlarda sansür ve yanlış bilgilendirme olarak belleklerde algılanan propaganda daha sonra düşmanın maneviyatına yönelik psikolojik savaş aracı olarak kullanılmıştır. Batı demokrasilerinde propaganda sözcüğü, tartışmalı bir tabirdir. 1945 yılına kadar faşist diktatörleri, soğuk savaş sırasında ise Sovyetler Birliği ve komünist devletleri nitelendirmek için kullanılan totalitarizm sözcüğü ile ilişkilendirilmiştir.¹²⁴

İkinci Dünya Savaşı propaganda yöntemlerinin en yoğun şekilde kullanıldığı bir savaş olmuştur. Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik konumundan dolayı hem müttefik devletleri hem de mihver devletleri Türkiye'yi yanlarına çekebilmek için yoğun bir şekilde propaganda faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu durum karşısında Türk devlet adamları kamuoyunu bilgilendirmek, dış devletlerin propagandalarını önleyebilmek için Türk basınından önemli ölçüde yararlanmışlardır. Zaten basın Basın Umum Müdürlüğü tarafından bu ve buna benzer olayları engellemek için basın sürekli olarak kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Avrupa'ya kıyasla Türkiye'de daha az radyo bulunmaktaydı bundan ötürü gazeteler en önemli propaganda aracı olmuştur. Türkiye'nin olası bir işgal veya savaşa girmesi durumunda halkın milli bilincini ayakta tutarak, tek bir vücut halinde hareket etmesi için devlet adamları basından istifade etmişlerdir.¹²⁵

Karikatür kısadır, çarpıcıdır ve insanda şok etkisi yapar, okuma-yazma bilmeyenlere dahi seslenir. Her gazete okurunun kendine göre bazı kıstasları vardır. Gazeteye baktığı zaman öncelik verip okuduğu yazılar vardır. Örnek verecek olursak uluslararası olaylar, siyasal ve toplumsal olaylar, spor haberleri gibi. Ancak tüm okurlar önce karikatüre göz atıp bakarlar. Okuyucuların %60'ı önce siyasi haberlere, %30'u uluslararası haberlere, %10'u ekonomik haberlere %95'ise karikatüre bakmaktadır. Bu oran, karikatürün yaygınlığını ve topluma etkisini bir nevi ispatlamaktadır.¹²⁶

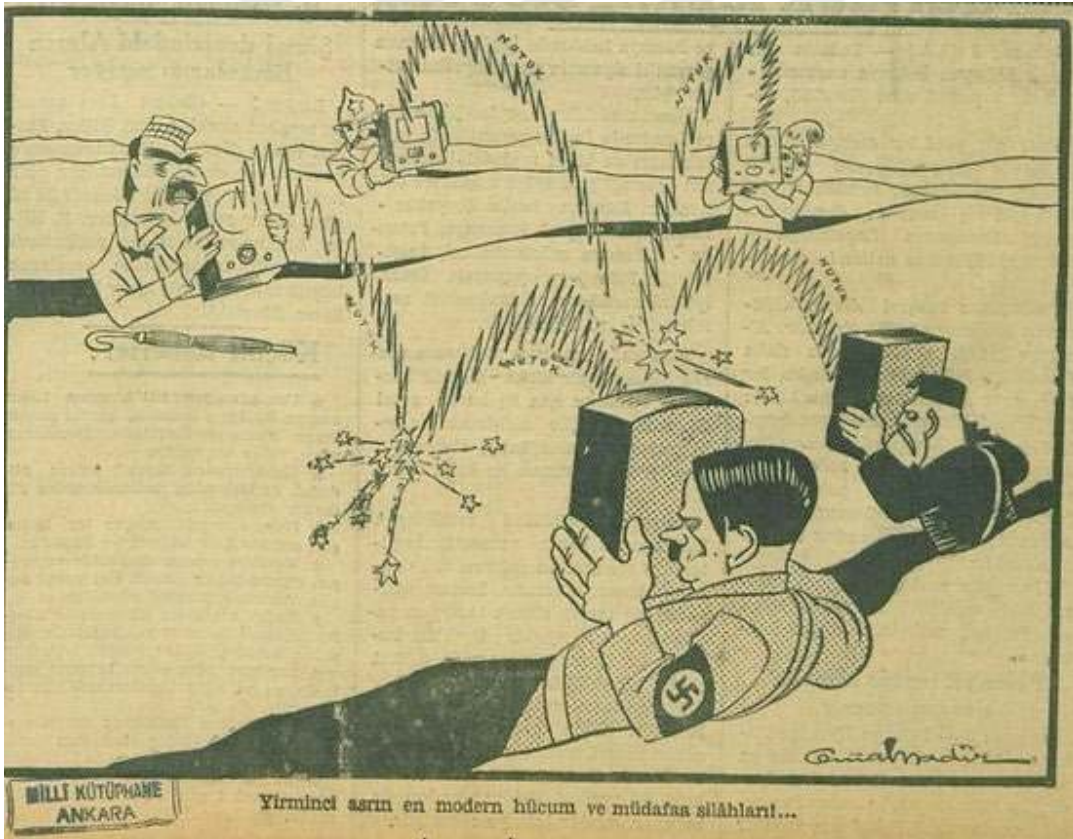
¹²⁴ Clark, Toby. **Sanat Ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge**. Çev: Esin Hoşsucu, Ayrıntı Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul 2017,s.12.

¹²⁵ Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları,s.65-66.

¹²⁶ Topuz, Hıfzı.(1986), **İletişimde Karikatür Ve Toplum**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,s.72.

İkinci Dünya Savaşı döneminde halkın okuryazarlık oranının düşük olması sebebiyle gazetelerde çıkan karikatürler kamuoyunu etkileyebilmek için büyük önem arz ediyordu. Propaganda için mizah ve karikatür, büyük bir silahtı. Bunun farkında olan ülkeler İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'yi yoğun bir şekilde baskılamışlardır.

Bu dönem, bir taraftan Almanların diğer bir taraftan Müttefiklerin Türk basınına ele geçirmeye çalıştıkları bir dönemdir. İlk başta 1939'da Fransızlar sınırlardaki savunma tertiplerini göstermek için gazetelerin başyazarlarını çağırıp gezdirdiler. Daha sonra Almanlar 1942 Temmuzunda başyazarları Alman cephelerini dolaştırdı, ilerleyen zamlananlarda bu kez de başyazarları İngilizler ve Amerikalılar çağırdı ve gazetelerde onların övgüsü yapıldı.¹²⁷ Türkiye sürekli bir şekilde manipülasyon altında bırakıldı.

Şekil 3.1. 4 Nisan 1939 tarihli Akşam gazetesinin 5. Sayfasında yayınlanan radyonun propaganda amaçlı kullanımını resmeden karikatür örneği

¹²⁷ Topuz, Hıfzı(2016), **2.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul,s.174.

1939 yılında Almanya'nın iletişim araçlarını Türkiye aleyhine propaganda amacıyla kullandığı bilinmektedir. Dönemin karikatüristleri ve gazetecileri bu konuya dikkat çekecek yayınlar yapmışlardır (Şekil 3.1).

Almanlar, Türk kökenli insanların yaşadığı Sovyetler Birliği topraklarına girdiğinde Türkiye ile olan ilişkilerinde avantajlı duruma geçebilmek için propaganda faaliyetlerinde bulundular. Almanya'nın amacı Türkiye'yi mihver ülkeleri olan Nazi Almanyası, Japon İmparatorluğu, Macaristan Kralığı, İtalya Kralığı, Romanya Kralığı, Bulgaristan Kralığı, Yugoslavya Kralığı ve Slovak Cumhuriyeti kuvvetlerine yaklaştırmak ve Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'den destek almaktı.¹²⁸ O dönemde savaşta üstünlük durumuyla ilgili haberlere baktığımızda Sovyetlere göre ya da Almanlara göre haberler görmektediriz. Zamanlama her iki tarafda haberleri tezkip etme yoluna gitmiştir. İki tarafın da amacı Türkiye'yi yanında tutabilmektir.¹²⁹ Almanya işgal etmek istediği ülkelerin savunmalarını yıpratmak ve pasifize etmek için dostluk adı altında propaganda faaliyeti yapmaktadır. Dolayısıyla gazeteci Hüseyin Cihat Yalçın(1875-1957), Alman Radyosu'nun zurna peşrevi çalmasını ve Kur'an yayını yapmasını bu şekilde değerlendirip kamuoyu ile paylaşmıştır.¹³⁰

Gazetelerin, gazete çıkarabilmek için ihtiyaçlarının çoğunu Almanya'dan karşılıyorlardı. Ayrıca gazeteye ilan veren firmaların büyük çoğunluğu Alman şirketlerdi. Almanlar bu avantajlarını kullanarak gazeteleri etkileyip kendi propagandalarını yaptırmaya çalışmışlardır. Almanya aleyhinde yazı yazan gazetelere Alman şirketleri reklam vermemiştir.¹³¹

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya'nın yaptığı propaganda faaliyetleri sonucunda Yahudi düşmanlığı Avrupa'da ve Arap dünyasında etkisini göstermiştir. Türkiye'de ise Trakya bölgesinde birkaç münferit olaydan başka Türkiye'de herhangi bir olay çıkmamıştır. Özellikle bu konuda basının sağduyulu davranışı nedeniyle ve Tan gazetesinin yoğun çabaları sayesinde halk bilinçlendirilmiştir. Sadece basında

¹²⁸ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası.** (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,s.165.

¹²⁹ Korkmazcan, N.Selcen. (2018). **İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,s.149-150.

¹³⁰ Özçin, Eren Deniz.(2009). **İkinci Dünya Savaşı Üzerine Türkiye'de Karikatürler: Yeni Sabah Ve Cumhuriyet Gazetesi Örnekleri.** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,s.28.

¹³¹ Kılıç, Sezen. (2010).**Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı (1933-1945).**Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,s.134.

Alman yanlısı olarak bilinen Nadir Nadi bu konudan etkilenecek birkaç yazı kaleme almıştır.¹³²

II. Dünya Savaşı dönemi boyunca Türkiye Müttefik ve Mihver Devletlerin propagandalarına karşı basın veya devletin kurumları aracılığıyla mücadele vermiştir. Propaganda faaliyetleri sırasında basının yetersiz olduğu durumlarda ise, resmi bayramlarda askeri birliklerin geçişi, güç gösterisi gibi askeri tedbirlere başvurarak propaganda yapan Türk Hükümeti, Müttefik ve Mihver devletlere antipropaganda faaliyetine başlamıştır. Savaş boyunca Türkiye'ye karşı kara propaganda faaliyetlerinde bulunan devletlere Türkiye tarafsız kalacağını sürekli dikte ederek ve güçlü bir orduya sahip olduğunu vurgulayarak cevap vermiştir, beyaz propaganda faaliyetlerinde bulunan devletlere daha övücü ve yapıcı bir yaklaşımla hareket etmiştir. Bu sayede Türkiye denge politikasından taviz vermeyerek İkinci Dünya Savaşı'ndan en az kayıpla çıkmayı başarmıştır. Türk Hükümetinin Türk basınıyla beraber propaganda faaliyetleri sırasında aşırıya kaçan basın karşısında otokontrolü sağlamak için bazen sert tedbirlere başlamıştır ve bu bağlamda gazeteler yer yer kapatılmıştır. Çünkü bu dönemde yapılacak yanlış bir propaganda Türkiye'yi bir anda savaşın içine girme tehlikesi ile karşılaşılabildi.¹³³

3.5. Gazete, Dergi ve Karikatür

Dergi, gazete ve karikatürler toplumun kültürel gelişiminde önemli etkenlerdir. Zamana tanıklık etmeleri bir yana yazıldıkları günün, dönemin kültürel yapısı, anlayışı ve değerleri üzerine de önemli bilgiler elde etmemize olanak tanır. Bu bağlamda, dergi, karikatür ve gazete gibi kitle iletişim araçlarının farklı açılardan araştırılmaları, dönem dönem ele alınarak yine çeşitli açılardan değerlendirilmeleri, hem kültür tarihimize hem de araştırma yapılan alanla ilgili çok değerli bilgilere sahip olmamıza olanak tanıyacaktır.

Karikatür için kitle iletişim araçlarından gazete ve dergilerin ne kadar bir öneme sahip olduğunu ve zamanla da gazete ve dergilerin de karikatür için önemini ve

¹³²A.g.e., s. 143

¹³³Aydoğmuş, Fatih(2018).**İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Propaganda ve Türkiye**. İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, s.194-195.

ilişkinini, ardınca da Tanzimat'tan günümüze değin çıkan belli başlı gazete ve karikatür dergilerinden bahsedeceğiz.

Karikatür, bir fikri sayfalarca anlatmak yerine tek bir çizimle anlatabilmesi açısından önemli bir düşünce aracıdır. Özellikle karikatürler Batı dünyasında sıklıkla gazetelerde yayınlanmaktadır. Ülkemizde birkaç ciddi gazete hariç birçok gazete siyasi karikatüre yer vermemektedir.¹³⁴

Basın, karikatür üzerinde çok önemli bir etkiye sahiptir. Karikatür, basın aracılığıyla toplumlar üzerinde etkili ve popüler olmuştur. Basın tarihine baktığımızda ilk karikatür gazetesi Paris'te 1830'da La Caricature olmuş ve iki yıl sonrada onu Charivari gazetesi izlemiştir. İlk karikatür dergilerini ise, İngilizler 1841'de Punch'ı, Almanlar 1844'te Fliegende Blätter'i ve 1848'te Kladderadatsch'ı Amerikalılar 1857'de Harper's Weekly'i ve 1859'da Vanity Fair'i yayınlamışlardır.¹³⁵

Karikatürlerin gazetelerde, dergilerde yayınlanmaya başlaması, karikatürist ile okuyucunun buluşma alanlarını oluşturmuştur. Burada karikatürist fikirlerini okuyucuya iletme imkânı bulur. Bu fikrin toplumun hemen hemen hepsine uyması beklenemez. Ama toplumu ilgilendirmeyen hiçbir çizgide karikatürde yer bulamaz. Karikatür, okuyucuyla buluştuğu an itibariyle artık tarihsel bir veri haline dönüşür.¹³⁶

Karikatürlerin kendilerini gerçek anlamda ifade ettikleri kitle iletişim araçlarından biri de gazetelerdir. Gazete, karikatür ile okuyucu arasında derin bir bağ kurmakta ve diğer kitle iletişim araçlarına nazaran günlük basılması ve siyasetin gazetelerde daha belirgin bir şekilde temsil edilmesi gazete karikatürlerini daha manidar kılmaktadır.¹³⁷

Gazetelerin içindeki diğer haberlere ve mesajlara göre karikatürün üstünlüğü kısa ve net olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüz insanı okumaya fazla zaman

¹³⁴ Bayram, Yavuz. **Türkiye'de Siyasi Karikatürün Yeri Ve 11'nci Cumhurbaşkanlığı Seçimine İlişkin Siyasi Karikatürlerin Çözümlemesi**. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 6, 1, 2009. S.107-123

¹³⁵ Hopkin, David. (2021). review of Caricature and French Political Culture 1830-1848 Charles Philipon and the Illustrated Press, (review no. 210) <https://reviews.history.ac.uk/review/210> Date accessed: 6 May, 2021

¹³⁶ Ögdü, Hale.(2011). **Türk Siyasal Hayatının Karikatür Üzerinden Analizi: Akbaba Dergisi Örneği**. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya,s.6.

¹³⁷ Çimen, Ülhak. Yüksel, Hakan. **2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Bağlamında Politik Karikatürler: Sabah-Cumhuriyet Ve Akit Gazeteleri Örneği**. Tarih Okulu Dergisi, Yıl 10, Sayı XXX, Haziran 2017. S.221-239

ayırnamamaktadır. Gazetelere şöyle bir göz atıp, ilgilendikleri yazıları okuyup geçmektedirler. Bunun yanında karikatürlere göz atmak oldukça kolaydır. İşi acil olan okuyucu birkaç saniye içinde karikatüre bakarak kolayca karikatürü anlayabilir. Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı karikatür, geniş halk kitlelerine kolayca ulaşır ve vermek istediği mesajı çok kısa bir sürede iletir.

Tarih boyunca karikatür, gazete aracılığıyla topluma seslenmiş ve sürekli olarak kendini yenilemiştir. Tüm dünyada yaygın olarak kabul edilen anlayışa göre karikatürün olmadığı bir gazete düşünülemez. Anlaşılabilirlik, tahlil etme ve hız karikatürcünün sınırlarını belirler. Gazetelerde sadece güncel olaylar değil güncel olmayan olaylarla ilgili çizen karikatürcülerde yer almaktadır. Çoğunlukla gazete karikatürü güncel olaylarla yakinen ilişkilidir. Burada hedef, karikatür çizmek değil, herhangi bir meseleyi çizgi yoluyla tahlil etmektir. Bu karikatüristin gazetede bir sanatçıdan çok bir gazeteci konumunda olduğunu göstermektedir. Karikatür katien bir çizgili makale değil o, önce karikatür, sonra haberdur.¹³⁸

Karikatürler, gazetelerin yanı sıra aylık, haftalık, siyasal, magazin veya özel ilgi alanlarına yönelik dergilerde de önemli bir yer tutar. Spesifik yayınlanan dergilerde karikatürcü o konuyla ilgili olarak yorumlar yapar, bunların dışında siyasal ve magazin dergilerinde ise, daha geniş bir konu yelpazesi olduğundan daha rahat bir şekilde hareket edebilir. Dergilerin en önemli özelliği tüm topluma yönelik olmaması belli bir ilgi alanına seslenmesidir.¹³⁹ Karikatürler, dergiler için önemli enstrümanlardır. Karikatürlerle ilintili diğer iletim kanalları arasında albümler, sergiler, yarışmalar, kart postallar, sinema ve televizyon, reklamcılık ile afişleri sayabiliriz.

1868'den 1873'e kadar beş yıllık bir tecrübe gülmece dergilerinin Osmanlı toplumunda karşılık bulduğunu gözler önüne sermektedir. Bunun böyle olmasının sebebi bizde bir gülmece geleneği olmasından kaynaklanmaktadır. Bektaşî fıkraları, Nasrettin Hoca fıkraları, Karagöz, İncili Çavuş, orta oyunu ve meddah bunlar toplumsal hafızamızda mevcuttur. Bu da toplumu gülmece dergilerine hazırlamıştır. İlk başlarda dönemin dergileri biraz zorlanmıştır. Bunun nedeni gülmece dergileri bize dış ülkelerden kopya edilen bir dergi türü olduğu içindir. Çok kısa bir süre sonra

¹³⁸ Arık, M, Bilal(1998), **Değişen Toplum Değişen Karikatür**. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul,s.66-67.

¹³⁹ A.g.e., s.69

gölmece dergileri halkın dilini kullanmaya başlamış ve zamanın ruhunu yakalamışlardır.¹⁴⁰

Karikatür dergilerine baktığımızda Türk karikatür tarihi açısından en önemli derginin, Akbaba dergisi olduğunu görmekteyiz. 1922 yılında kurulmuş ve 50 yıl yayın hayatına devam etmiştir. Bu kadar uzun soluklu devam etmesinin en önemli sebebi mevcut hükümetlerle çatışmamış olmasıdır. Örneğin tek parti döneminde rejimin dergisi görevini üstlenmiştir.¹⁴¹

Çağımızda karikatür çizgi-roman çok önemli bir etkiye sahiptir. Çizgi-roman toplumu etkilemede çok önemli bir tesir gücüne sahiptir. Milyonlarca insan gazeteleri sadece çizgi-roman için almaktadır. Çizgi- romanlarda ki kahramanlar bütün dünyaca bilinir ve büyük bir coşkuyla takip edilir. Çizgi-roman karikatürle anlatılan bir tür fotoromanıdır. Çizgi-romanların sinema ve televizyonlara çizgi-film olarak girmesi çizgi-romanlar üzerinden karikatürü daha da önemli bir hale getirmiştir.¹⁴²

3.5.1. Tanzimat'tan Cumhuriyete Dönemin Önde Gelen Gazete ve Dergileri

II.Mahmut dönemiyle birlikte Türkiye’de gazeteler yayınlanmaya başlanmıştır. Kavalı Mehmet Ali Paşa 1828 yılında Bulak Matbaasını faaliyete geçirmiştir. Burada yarısı Türkçe yarısı Arapça olan Vakay-i Mısriye adında bir gazete çıkarılmış ve böylelikle Türk basın hayatı başlamıştır. İlerleyen yıllarda yarısı Türkçe yarısı Yunanca olan Girit’de Vakay-i Girdiye(1830) adında bir gazete çıkarılmıştır. İstanbul’da ise ilk gazete Takvim’i Vakay-i 1Kasım 1831 yılında Osmanlı Devletinin ilk resmi gazetesi olarak yayın hayatına girmiştir.

İstanbul

“Haftada bir defa Pazar günleri basılır ve yayımlanır” (5. sayısından sonra) “Haftada üç defa basılır ve yayımlanır”. 24.9.1867- 15.5. 1869. 1-23 sayı. İmtiyaz sahibi: Mehmet Arif Arifaki. “Matbaayı Amire’de (5. Sayıdan sonra) İstanbul

¹⁴⁰ Topuz, Hıfzı (2016), **2. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul,s.406.

¹⁴¹ Çiftçi, Mahmut. Birinci, Mehmet. **Karikatürler Üzerinden Toplumsal Değişimi Anlamak**. Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:13,2018. S.121-160

¹⁴² Topuz, Hıfzı (1986), **İletişimde Karikatür Ve Toplum**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,s.77.

Matbaasın' da basılır. Bir yıllığı 150 kuruş. Taşralar için posta ücreti istenir. Adi ilanlar ucuz fiyata basılır. Eğitim ve edebiyata ilişkin olanlar ise parasız basılır". İstanbul. Orta boy. İki sütun. 16 sayfa.

Karikatürleri imzasız. Ressamı: M. Benetsanos. Karikatüre yer veren ilk Türkçe gazete olarak bilinir. Kapağındaki resim sebebiyle ilk sayısı toplatılmıştır. Daha çok dergiye benzemektedir İstanbul, çok sayıda resim ile 20-25 tane karikatür yayınlamıştır.¹⁴³

Terakki

"Eğlence ve gülmeye dair gazetedir". 23.10.1870-26.3.1871. 1-12 sayı. İmtiyaz sahibi: Ali Reşit." Cumartesi, pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe günleri dışında her gün çıkar". (22.12.1870, S12'den başlayarak) "Cuma günleri büyük ve resimli ve Salı günü küçük ve resimsiz çıkar". "Abonelerimize parasız sunulur". İstanbul. Küçük boy. 16 sayfa.2 sütun.

Aynı adı taşıyan Terakki gazetesinin mizah eki yayınlanan ilk Türkçe mizah gazetesidir. Resim veya karikatüre yer vermemiştir.¹⁴⁴

Diyojen

"Gölge etme başka ihsan istemem". 12.11.1870- 29.12.1872. 1-183 sayı.1-3 yıl. Sahibi: Teodor Kasap. "Haftada bir defa basılır ve yayımlanır. Bir yıllığı yarım Osmanlı lirasına ve altı aylığını 1 meciidiyeye ve bir sayısı 1 kuruştur. İstanbul. Orta boy, 2 sütun, 4 sayfa. Yazıları imzasız olmasına karşın bilinen yazar kadrosu: Teodor Kasap, Ali Bey, Namık Kemal, Çaylak Tevfik, Ebüzziya Tevfik. Diyojen dergisinde işlenen konuların önemli bir bölümü dönemin siyasi ve sosyal olaylarıdır. Alaylı bir tarz ile hükümetin yanlışlıkları, dış ve iç siyasetteki kabiliyetsizlikleri konu etmiştir.

¹⁴³ Çeviker, Turgut(1986), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 1 Tanzimat ve İstibdat Dönemi (1867-1878/ 1878-1908)**, Adam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul,s.117.

¹⁴⁴ Demirkol, G.(2016). **Türkiye'nin İlk Türkçe Mizah Dergisi: Terakki**, Gazi Akademik Bakış, 10(19),141-160 s.143-160, A.g.e., s.119

Yayın hayatı boyunca üç karikatür yayınlayan Diyojen dergisi üç defa yayın hayatına ara vermek zorunda kalmıştır.¹⁴⁵

Karikatürleri imzasız olarak yayınlanmıştır. Terakki'den sonra yayımlanmış ikinci Türkçe mizah gazetesidir. Terakki'nin bir gazeteye bağlı olarak çıktığını göz önüne alarak Diyojen'in bağımsız ilk Türkçe mizah gazetesi olduğu kanaatine varılabilir. Diyojen, Fransızca ve Rumca yayımlandıktan birkaç ay sonra Türkçe baskıya geçerek yayın hayatına devam eder.¹⁴⁶

Diyojen dergisi yayın hayatına girdikten sonra büyük ilgi görmüş, mizah ve hiciv yazılarıyla oldukça dikkate değer bulunmuştur. Mizah dergisi olmasına karşın 108 sayıdan oluşan yayım hayatı boyunca sadece üç karikatür yayınlamıştır.¹⁴⁷

Boşboğaz ve Güllabi

6.8.1908-1.12.1908, 1-36. Sayı. Yayıncısı: Tüccarzade İbrahim Hilmi. Başyazarı: Hüseyin Rahmi (Gürpınar). İstanbul. Haftalık. Karikatürcü kadrosu: Mim Naci ve imzasızlar. 2.Meşrutiyet döneminde yayın hayatına giren ilk mizah gazetesidir. Gazete yer alan karikatürlerin çoğu imzasızdır. İmzalılarından da yalnızca biri okunabiliyor. Karikatürlerin hemen hepsinde yalın bir çizgiyle, sosyal ve politik yaşam konuları işlenmiştir. Bu karikatürlerde güçlü bir anlatım dikkat çekmektedir. Gazetenin daha çok mizah edebiyatına ağırlık verdiği görülmektedir. Gazeteyi destekleyen isimler arasında Ahmet Rasim 2, 5, 6. sayılarda “Şehir Mektubu” köşesini Mithat Cemal ise 14, 15, 17. sayılarda “Kamus-ı Hürriyet” başlıklı yazıları görmekteyiz. Bu isimlerin yanı sıra Ahmet Hamdi, Besime T. gibi imzalar da karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁸

Gazetenin hemen hemen tüm sayılarında dönemin gazetelerinden seçilmiş haberler mizahi bir dil ile eleştiriliyor. Dergiden verilen mesajlar, Boşboğaz ile Güllabi

¹⁴⁵ Çakır, H. (2006). **TARİHİMİZİN İLK MİZAH DERGİSİ DİYOJEN'İN KAPATMA CEZALARINA YİNE MİZAHİ YOLDAN GÖSTERDİĞİ TEPKİLER**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15), 161-172.

¹⁴⁶ Çeviker, Turgut(1986), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 1 Tanzimat ve İstibdat Dönemi (1867-1878/ 1878-1908)**. Adam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul,s.118-119.

¹⁴⁷ Özdiş, H. (2010). **Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877)**. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul,s.82-85.

¹⁴⁸ Durmuş, G. (2018). **II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MİZAH GAZETECİLİĞİNİN ÖNEMLİ BİR ÖRNEĞİ: BOŞBOĞAZ ile GÜLLABİ**. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 7(2), 911-931.

karakterlerinin birbirleri ile konuşması içinde düzenlenip açıklanmıştır. Boşboğazı akıllı, iyi eğitim almış, aydın bir kişi ve olaylara yaklaşım biçimi gözlemci bir tip olarak gösterilmiş, Güllabi ise daha saf, eğitimsiz, avam biri olarak gösterilmiştir¹⁴⁹

Kalem

21.8.1908-16.6.1911. 1-130. Sayı. Kurucuları: Salah Cimcoz ve (Celal) Esat (Arseven). Sorumlu Müdürü: Reşit bin Ayaz. İstanbul. Haftalık. Modern Türk karikatürünün doğumevidir. Kalem'in getirdiği yeniliklerin başında, baskı tekniği ve buna bağlı olarak biçimsel niteliklerdir. Kullanılan kâğıt birinci hamurdur. Kendini gazete olarak ansa da bir dergi boyutunda ve kapaklıdır. Kapaklarında renkli karikatüre vardır. Karikatür altyazıları Fransızca, Türkçe ve (bazılarında) Arapça olarak verilmiştir. Derginin kapağı ön tarafta Arapça, arka kapakta Latince yazılmıştır. Derginin bütün sayılarının ilk sayfasında ve son sayfasında tam sayfa karikatürler vardır. Kalem'in karikatürcü kadrosu oldukça büyüktür. O güne değin hiçbir mizah yayını böyle bir karikatürcü sayısına varamamıştır. Kalem'in önemli karikatürcüleri: Cemil Cem, Sedat Nuri, İzzet Ziya, L.Andres, İon, Rigopulos, Scarcelli, Pahatrekas, Plaicek, d'Ostoya, Damat Fahir Bey. II.Abdulhamid, İttihat ve Terakki iktidarları ve muhalif partilere karşı etkin bir mizah anlayışı benimsemiştir. Kalem, daha çok aydın ve memur kesimine hitap etmiştir.¹⁵⁰

Leylak

15.5.1914-1914. 1-2,sayı. İmtiyaz sahibi: A. Cevat. Başyazarı: Küçük Hanım. İstanbul. On beş günlük. Leylak'ın yazıları imzasızdır. Leylak'ın karikatürcü kadrosu: Fatma Zehra Hanım, imzasız, okunamayan imza. Leylak, bir kadın gazetesidir, denilebilir. Fakat kadınlara has bir gazete olduğuna değinilmiyor. Gazetenin eserlerinin niteliği bunu işaret ediyor. Leylak gazetesinin kendinden söz ettirmesinin nedeni ilk kadın karikatürcüyü bünyesinden bulundurmasıdır.¹⁵¹

¹⁴⁹ Seyhan, S. (2013). **II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MİZAH BASINI VE İÇERİKLERİNDEN SEÇİLMİŞ ÖRNEKLER**. Electronic Turkish Studies, 8(3).

¹⁵⁰ Ardıç, İbrahim Selçuk.(2009).**Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,s.16-24.

¹⁵¹Çeviker, Turgut(1988), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 2 Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**. Adam Yayınları, 1. Basım, İstanbul,s.202.

Karagöz

Karagöz etkileyici yayıncılığını Kurtuluş Savaşı sırasında da sürdürmüştür. Tasvirici karikatürün ayrıntılarından uzaklaşıp soyutlamaya yönelmiştir. Bu savaşın yol açtığı bir etkiden kaynaklanmıştır. Birkaç tanesi dışında karikatürleri imzasız yayımlanmıştır. Karagöz 1918-1923 yılları arasındaki karikatürlerinin çoğunluğu Mehmet Baha'ya aittir. Karagöz eleştirici tutumu hırçınlığı, toplumsal değerlere sahip çıkışıyla geniş halk kitlelerine ulaşmış, insanların yüreklerine cesaret, ferahlık ve manevi güç katmıştır.¹⁵²

Karagöz dergisi 1908-1955 yılları arasında gerçekleşen II. Meşrutiyet Dönemi'ne, I. Dünya Savaşına Milli Mücadele Dönemine, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Tek Parti Dönemine ve çok partili hayatın ilk yıllarına tanıklık etmiş bir dergidir. İlk elden kaynak ve belge özelliği taşıyan Karagöz dergisinin karikatürleri kronolojik bir sırayla incelendiğinde Türkiye tarihine de farklı bir pencereden izleme imkânı sağlayacaktır. Karagöz dergisi yaşadığı dönemlerin ruhunu sayfalarında yansıtmaktadır.¹⁵³

İleri

İleri, İttihat ve Terakki'yi eleştiren yazılarıyla dikkat çekmiştir. İstanbul işgal edildiğinde, Anadolu'da başlayan İstiklal Savaşı'nı destekleyen yazılar yayımlamıştır. Mustafa Kemal yayımlanmasını istediği haberleri İleri'ye yollar; bazen de takma adlarla yazılar yayımlardı. İstiklal Savaşı'nda Anadolu'nun en güvenilir gazetelerinden olan İleri'nin halkın moralini yükseltmede önemli bir işlevi olmuştur. İleri'de karikatüre ön sayfada yer verilmiştir. Gazetenin değişmeyen karikatürcüsü Celal ve Sedat Nuri'dir. Yabancı basından karikatür de nakletmiştir.¹⁵⁴ Milli Mücadelenin mihenk taşlarındandır.

¹⁵²Çeviker, Turgut(1991), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-3 Kurtuluş Savaşı Dönemi(1918-1923)**. Adam Yayınları, 1.Basım, İstanbul,s.140-141.

¹⁵³ Akbaba, B. (2014). **İnkılap Tarihi Öğretimi İçin Bir Kaynak: Karagöz Dergisi**. Kastamonu Eğitim Dergisi, 22(2), 731-742

¹⁵⁴ Çeviker, Turgut(1991), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-3 Kurtuluş Savaşı Dönemi(1918-1923)**. Adam Yayınları, 1.Basım, İstanbul,s.142-143.

Güleryüz

Edebi, siyasi, milliyetsever Türk mizah gazetesi; Perşembe günleri yayımlanır, edebi, siyasi mizah gazetesidir. 5.5.1921-14.8.1923. 1-122. Sayı. Sahip ve müdürü: Sedat Süleyman (Simavi). İstanbul. Haftalık. Güleryüz'ün karikatürcü kadrosu: Sedat Süleyman (Simavi), Cevat Şakir (Kabağağaçlı/Halikarnas Balıkçısı), İzzet Ziya (Turnagil), (Mehmet) İzzettin, Sedat Nuri, Ali, A,S M.B. ve okunmayan imzalar.¹⁵⁵ Birçok zorluklara karşı yayın hayatını devam ettiren Güleryüz son sayısını 14 Ağustos 1924 tarihinde yayınlanmıştır. Güleryüz Dergisi 122 sayıyla Milli Mücadele Dönemi'nin en uzun ömürlü mizah dergisidir. Hem karikatürleriyle hem de yayınladığı yazılarla sonuna kadar Milli Mücadelenin yanında yer almıştır.¹⁵⁶

Milli Mücadele döneminde halkın desteğini almak en önemli konuların başında gelir. Bu desteğin sağlanmasında en temel sorumluluk gazete ve dergilere düşmektedir. Halkın moralini yükseltmek ve mücadeleye destek vermesine sağlamak amacıyla çıkan yazılı basın türlerinden birisi de mizah basını olmuştur. Sedat Simavi'nin çıkardığı Güleryüz dergisi Milli Mücadele'yi sonuna kadar destekleyerek halka moral vermiştir.¹⁵⁷

Polemik yazıları ve ciddi haberler sürekli yayımlanır. Diken'de olduğu gibi merkezi iktidar yanlısı basınla dalga geçilir. Fotomontaj ve gülünç fotoğraflar yayımlanır. Siyasal, ekonomik ve teknik açıdan güç koşullarda yayımlanmış bir savaş dergisidir. Güleryüz bir başyazıyla başlar; fıkra, küçük hikâye, sohbet ve karikatürlerden meydana gelir Güleryüz İstanbul'da çıkan ve Anadolu hareketini destekleyen birkaç yayından birisidir. Savaşın en kanlı ve önemli döneminde ortaya çıkmış ve 1923'e değin devam etmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁵ A.g.e., s.161

¹⁵⁶ Okay, C. (2004). **Dönemin Mizah Dergilerin Millî Mücadele Karikatürleri**. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.9.

¹⁵⁷ Büyük, M.(2019). **Milli Mücadele Dönemi Mizah Basını: Güleryüz Dergisi ve Sedat Simavi Karikatürleri**. Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi, 1(2), 136-147

¹⁵⁸ Çeviker, Turgut(1991), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-3 Kurtuluş Savaşı Dönemi(1918-1923)**. Adam Yayınları, 1.Basım, İstanbul, s.163-164.

Aydede

‘Pazartesi ve Perşembe günleri yayımlanan mizah gazetesi 2.1.1922-9.10.1922. 1-90. Sayı. Sahip ve müdürü: Refik Halit (Karay). Sorumlu müdür: Kazım Bey (77. Sayıdan başlayarak). İstanbul. Haftada iki kere. Aydede’nin karikatürcü kadrosu: (Ahmet) Rıfkı, Ahmet Münif (Fehim), (Mehmet) İzzettin, Ramiz (Gökçe), Ratip Tahir (Burak), (Hasan) Fahrettin, Hasan Rasim (Us), Haydar Şevket, M Mim). Kemal, Mümtaz, Refik, Fikri, Mazhar Nazım (Resmor), Salahattin, Zeki Cemal (Bakiçelebioğlu), İsmail Hakkı, Hüsamettin Haşım, Fikret, Mahmut (Esat), Muhittin, Şerafettin, Nissa, Cemal, A (Elif). Kazım, Saim, Cemil Cem. Aydede kırk beş haftada doksan sayı yayımlanmıştır. Refet Paşa’nın (Bele) emrindeki Türk ordusu İstanbul’a girdiğinde dergi yayınına son vermek zorunda kalmıştır. Refik Halit ve Ahmet Rıfkı yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁵⁹

Milli Mücadelenin karşısında yer alarak İstanbul Hükümeti ve işgal kuvvetleri ile beraber hareket eder. Derginin ilk sayısında beyan ettiği tarafsızlığı ilkesini sürdürmemiştir. Umut kırıcı yayınları ile şüphe ve kararsızlık tohumlarını halkın kalbine serpmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal’in şahsında büyük Milli Mücadele hareketine karşı düşmanca tavır sergilemiştir.¹⁶⁰

Akbaba

Pazartesi ve Perşembe günleri yayımlanan milletsever mizah gazetesi. 7.12.1922-Ocak 1977. Kurucuları: Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon), Sorumlu müdürü: Yusuf Ziya. İstanbul. Haftada iki kez. Akbaba’nın karikatürcü kadrosu: Ahmet Munif (Fehim), Ramiz (Gökçe), Haydar Şevket, Muhittin, Sadi (Hasan) Fahrettin, Salahattin, Mazhar Nazım (Resmor), Ziya, Müfit, (Mehmet) İzzettin, İsmail Hakkı, Cevat Şakir, Hasan Rasim Us, Hüsamettin Haşım, Turgut, İhap Hulusi (Görey), Ratip Tahir (Burak), Sermet, (Ahmet) Rıfkı, Suat Nuri, Cemal Nadir (Güler). Akbaba, Aydede dergisi kapandıktan sonra yayın hayatına başlamıştır. Aydede’nin yazar ve

¹⁵⁹ A.g.e., s.174-177

¹⁶⁰ Demirkol, G. (2015). **Kurtuluş Savaşı’nda Mizahın İki Cephesi: Güler yüz, Aydede’ye Karşı.** İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (41),s.150.

şair kadrosunda yer alan Yusuf Ziya ile Orhan Seyfi tarafından çıkarılmıştır.¹⁶¹ Akbaba dergisi Türk basın tarihinin en uzun süreli dergisidir.

Milli Mücadele kazanıldığında Aydede Dergisi kapanır ve aynı kadro, biçim ve yapı ile yeni bir dergiye evrilir. Bu dergi çok uzun yıllar yayın hayatını devam ettirecek olan ve dönemine damgasını vuracak Akbaba Dergisi'dir. Elli beş yıl yayın hayatını devam ettirir ve döneminin mizah dergileri içinde, gerek çağdaş bakış açısı gerek yazar ve çizerler kadrosunun zenginliği gibi özellikleriyle başat bir rol üstlenir.¹⁶²

Akbaba yayın hayatına girdiğinde halen Lozan görüşmeleri devam etmekteydi. Dergide Müttefik devletler yerilmiş savaşın her alanda yol açtığı felaketler, belediye sorunları gibi mevzular konu edilmiştir. Siyasi karikatürlerini çoğunlukla baş çizer konumundaki Ramiz çizer yalın çizgisini gerçeküstü öğelerle besleyen Ramiz, yazıyı çok az kullanmaya çalışmıştır. Akbaba'da Rir, Simplissismus, Lostigebletr, Pasingsou ve İzvestiya gibi karikatüristlerin eserleri de yayınlanmıştır.¹⁶³

24 Şubat 1944 tarihine kadar 517.sayısını çıkaran dergi bu zaman zarfında yalnız Perşembe günleri yayımlanmıştır. Akbaba, 1967 yılına kadar Yusuf Ziya Ortaç tarafından yayımlanmıştır. Yusuf Ziya'dan sonra Akbaba'yı oğlu Engin Ortaç, 28 Aralık 1977 tarihine kadar yayınlamayı sürdürmüştür.¹⁶⁴

Zümrüdüanka

"Pazartesi ve Perşembe günleri yayımlanır mizahi Türk gazetesidir."11.1.1923-23.4.1925. 1-224. Sayı. İmtiyaz sahibi ve müdürü: Semih Lütfi (Erciyas). Sorumlu müdür: A. Nesip (15. Sayıya kadar), Behçet Kami (42. Sayıya kadar) Zeki Cemal (Bakiçelebioğlu, 66. Sayıya kadar) İstanbul. Haftada iki kere. Zümrüdüanka'nın karikatürcü kadrosu: Ramiz (Gökçe), Haydar Şevket, Hüsamettin Haşim, Süreyya, Zeki Cemal (Bakiçelebioğlu), İsmail Hakkı, Mazhar Nazım (Resmor), Ahmet Münif

¹⁶¹Özgen, Arda.(2009). **Akbaba Dergisi ve Akbaba Dergisi'nin Türk Çağdaş Grafik Sanatındaki Yeri ve Önemi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,s.32-33; Çeviker, Turgut(1991), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-3 Kurtuluş Savaşı Dönemi(1918-1923)**. Adam Yayınları, 1.Basım, İstanbul,s.185.

¹⁶² İnsel, Deniz.(1984).**Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)**, Gelişim Yayınları, İstanbul,s.75.

¹⁶³ A.g.e., s.188-189

¹⁶⁴ Tonga, N. (2008). **TÜRK EDEBİYATI TARİHİNDE MÜHİM BİR MECMUA: AKBABA (1922-1977)**. Turkish Studies, 3, 2,s.669.

(Fehim), Ratip Tahir (Burak), Cevat Şakir, Hasan Rasim (Us), (Ahmet) Rıfkı, Cemal Nadir (Güler), Şahabettin.

Cumhuriyet Türkiye'sinde yayımlanmış ilk mizah dergisi Zümrüdüanka'dır. Yeni kurulan bir ülkenin mizahını betimler. Lozan Konferansı sürerken bir yandan da genç Cumhuriyet'in karmaşık iç sorunları gündemdedir ve yakından takip eder. İşlediği başlıca konuları arasında: Politika, aile, kadın, kadın-erkek ilişkileri, belediye sorunları, denilebilir. Sürekli olarak her alana ilişkin ünlü adam portrelerine yer vermiştir.¹⁶⁵

3.6. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Karikatür

Toplumu ilgilendiren, etkileyen siyasal, sosyal, ekonomik, askeri vb. her vaka, mizahın malzemesidir. Toplumsal hayatın nabzını tutan mizah, toplumsal meseleleri yani genel kabüle ters şekilde ve dikkat çekici tarzda ele alarak iktidarın ve yönetilen halkın toplumsal hafızasına işler. Mizah tarihi incelendiğinde toplumun, sosyal tarihinde ve kültürel hafızasında iz bırakan olay, kişi ve sonuçlarla karşı karşıya kalırız. Yani mizahın malzemesi olarak kullanılan sosyal tarih o kültürün toplumsal analiz çalışmalarında kullanılacak yeterlilikteki bilgi birikimine haizdir.¹⁶⁶

Osmanlı Devletinde ortaya çıkan ilk mizah dergisi 1852 yılında Hovsep Vartanyan Paşa(1813-1879) tarafından Ermenice olarak çıkarılan Boşboğaz Bir Adem adlı dergidir. Ermeniler mizah basınında etkin bir rol oynamışlardır. Türk karikatürü Tanzimat'la birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁶⁷ Türk karikatürü, Tanzimat ile başlayan eleştiri ve politik eleştiri geleneği ile birlikte siyasi baskı ve yasaklar sebebiyle ara sıra durgunluk dönemine girse de toplumsal değişim ve talepler doğrultusunda dönüşerek ve çeşitlenerek günümüze değin gelmiş ve ciddi bir karikatür basını birikimi oluşturmuştur.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Çeviker, Turgut(1991), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-3 Kurtuluş Savaşı Dönemi(1918-1923)**. Adam Yayınları, 1.Basım, İstanbul,s.192-194.

¹⁶⁶ Eker, Gülin Ögüt.(2014), **İnsan Kültür Mizah**, 2. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara,s.43.

¹⁶⁷ Yetim, Fahri. Akkoyunlu, Sultan Berna.(2017). **Türk Modernleşmesine Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Karikatür Üzerinden Bir Bakış**. Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 3, Sayı 3. S.77-96

¹⁶⁸ Bedir, Ayşe. **Yakın Dönem Siyasi Tarihinin Karikatür Üzerinden Analizi: Karagöz 1922-1939**. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2019,s.39.

3.6.1. Tanzimat Dönemi

1839’da ilan edilen Tanzimat’tan 1908’de ilan edilen II. Meşrutiyet’e kadar olan süre zarfında Osmanlı’da çıkarılan mizah ve karikatür dergilerini incelediğimizde, bu dönemde yayınlananların Osmanlı’nın modern devlet olma yolunda attığı çabaları ele aldığını ve bu çerçevede eleştiri düzeyi yüksek olan karikatürler yayınladıklarını görmekteyiz. Osmanlı Devleti, kendine zarar vereceğini düşündüğü mizah ve karikatür dergileri üzerinde sıkı bir baskı kurmuştur. II. Abdülhamid’in tahta geçmesiyle birlikte ise mizah dergilerinin ülke de yayınlanması yasaklanır ve bundan dolayı Jön Türkler yurt dışında yayın faaliyetlerini sürdürürler. Ülke dışında yayınladıkları bu dergileri ülkeye gizlice sokmuşlardır.¹⁶⁹

Bu dönemde basın baskılar ve yasaklar sebebiyle politik, ekonomik ve toplumsal olaylarla ilgili haberleri özgürce yayınlamamışlardır. Olaylar ve gelişmelerle ilgili sınırlı sayıda ve sınırlı ölçüde halka bilgi verilmiştir. Bu dönemde halka sınırlı haber ve yoruma yer verilmesinin bir başka nedeni de haber ve yorum yapabilecek gazetecilerin çok az sayıda bulunması ve henüz tam olarak yetişmiş gazetecilerin olmayışından da kaynaklanmaktadır.¹⁷⁰

Teodor Kasap(1835-1897) tarafından Kasım 1870’de çıkartılan Diyojen adlı dergi ise bağımsız olarak yayınlanan ilk mizah gazetesidir.. Diyojen’de çıkan karikatürler imzasız olarak çıkmaktadır. Genel kanı bu karikatürlerin Teodor Kasap tarafından çizildiği yönündedir. Tanzimat Döneminde bu dergilerin yanı sıra başlıca süreli mizah yayınları şunlardır: Letaif-i Asar (1872), Latife (1874), Tiyatro (1871), Geveze (1875), ve Çaylak (1875). Bu dergi, Çaylak Tevfik(d.1843-ö.1893) tarafından çıkartılmıştır ve bir Türk tarafından çıkartılan ilk mizah dergisidir. Bu dönemin karikatüristleri olarak, K. Opcandassis, Nisan G. Berberyan ve Ali Fuat beyi, yayıncı olarak da Teodor Kasap, Mehmet (Çaylak) Tevfik ve Agop Baronyan’ı sayabiliriz.¹⁷¹

Tanzimat döneminde çıkan karikatürlerin konularını incelediğimizde, bu konuların genellikle belediye sorunları, caddelerin tozu çamuru, kömür sıkıntısı,

¹⁶⁹ Şahin, E. (2017). TANZİMAT’TAN II. MEŞRUIYET’E OSMANLI’DA MİZAH BASINI. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 20-43

¹⁷⁰ Alver, Füsun.(2011). **Gazetecilik Bilimi Ve Kuramları**. Kalkedon Yayınları, 1. Basım, İstanbul,s.280.

¹⁷¹ Arık, M, Bilal(1998), **Değişen Toplum Değişen Karikatür**. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul,s.12.

gazyağı karıştırılmış sıvı yağlar, eğlence yeri Kâğıthane'nin sarhoşlarla dolması, pis Terkos suyu, işportacılar batılılaşma hareketleriyle değişen toplumsal hayat özellikle de giyim kuşam sorunları olarak karşımıza çıkıyor. Karikatürcüler bu giyim kuşam konusunu çok iyi bir şekilde işliyorlar. Ev ekonomisi, bakkal borcu, etin ve kömürün fiyatları Osmanlı Devletindeki hayat pahalılığı, enflasyon, karşılıksız çıkarılan hisse senetleri, bankerlerin intiharı, gazetelerin kendi aralarındaki rekabetleri, sansür, basın özgürlüğü, azınlık gazetelerin v.b konular. Osmanlı Devleti egemenliğinde yaşayan Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Girit ayaklanmaları ve Osmanlı-Rus Savaşı çerçevesinde hem savaş hem de barış, karikatürün her zaman gündeminde olmuştur. Şark meselesi, ayaklanmalar, ilerleme, özgürlük, eşitlik, adalet¹⁷² gibi konularda bu dergilerde karşımıza çıkan konulardandır.

Tanzimat karikatürü resimsel ve yazılıdır. Çizginin resimden karikatür çizgisine doğru evrildiği görülür. Bu dönemde altyazı olmadan karikatürden bahsedemeyiz; yazı, karikatürün olmazsa olmazıdır.¹⁷³ Tanzimat karikatüründe mizah çizgiden çok yazıdadır. Bu yüzden mizahı kurarken fıkra yapısıyla söz ve anlam oyunlarından faydalanılmıştır.

Tanzimat karikatüründeki hicivler örf ve âdete uygun ahlak kuralları çerçevesindedir. Osmanlı eğitiminin etik kuralları karikatürlerde hissedilmektedir. Estetik olmayan mizaha yer verilmez. Kritize etmesinin temeli suçlamaya; gülümsemesi ise, iyi niyete dayanır. Tanzimat karikatüründe hayal, geniş bir yer tutar. Bu tür karikatürler, hayal ürünü fıkralardan beslenir. Daha çok izleyene hoşça zaman geçirmek için çizilmiştir.¹⁷⁴

3.6.2. Sultan II. Abdulhamid Dönemi

Bu dönemin karikatürlerini incelediğimizde, çizgilerinde, resimsellik ve Karagöz modellerinin etkinliğini görmekteyiz. Bu dönemin karikatür konularına baktığımızda ise yanlış Batılılaşma hareketleri, tepeden inme getirilen modernleşme hareketleri, kadın erkek ilişkileri, II.Abdulhamid, hafiyeler, Osmanlı Devletini

¹⁷² Çeviker, Turgut(1986), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 1 Tanzimat ve İstibdat Dönemi (1867-1878/ 1878-1908)**. Adam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul,s.39-45.

¹⁷³ A.g.e, 1986, s.49

¹⁷⁴ Çeviker, Turgut (1986), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 1 Tanzimat ve İstibdat Dönemi (1867-1878/ 1878-1908)**. Adam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul,s.59-60.

yıkmaya çalışan yabancı devletler hiciv edilerek eleştirilmiştir. Bununla birlikte karikatürlerle cephe gerisindeki halk umutlandırılmaya ve cesaretlendirilmeye çalışılmıştır.¹⁷⁵

II. Abdulhamid döneminde mizah dergileri yasaklandığı için karikatürler Jön Türkler tarafından yurtdışında basılmıştır. Jön Türklerin çıkardığı birçok mizah gazetesi vardır: Dolap (Folkestone, 1890), Hamidiye (Londra 1896), Tokmak (Cenevre, 1901), Laklak (Kahire) v.b. Gizli bir şekilde ülkeye sokulan bu gazeteler baskı döneminin yıkılmasında büyük bir etkiye sahiptir.¹⁷⁶

3.6.3. II. Meşrutiyet Dönemi

II. Meşrutiyet döneminde çıkan gazete ve dergiler şunlardır: Püsküllü Bela, Gramafon, Boşboğaz ile Güllabi, Zıpır, Mirat-ı Alem, Karagöz, El Üfürük, Nekregu, Zuhuri, Tasvir-i Hayal, Kalem, Cingöz, Üç Gazete, Zevzek, Dalkavuk, Temaşa, Resimli Tonton Risalesi, Musavver Cellat, Hacivat, El Üfürük/2, Mahkum, Hokkabaz, Karakuş Ezop, Musavver Şakacı, Edep Yahu, Şakrak, Tavus, Davul, İbiş, Geveze, İncili Çavuş, Köroğlu, Musavver Papağan, Eşref, Musavver Eşref, Hande, Nekregu ile Pişekar, Ciddiyet, Coşkun Kalender, Laklak, Kartal, Ezop, Musaver, Karnaval, Haber anası, Eşek/1, Arzuhal, Yeni Geveze, Musavver Şüküfe, Hayal-i Cedit, İğne, Çimdik, Kahya Kadın, Cem, Gıdık, Kibar, Hande, Karikatür, Falaka, Cadalo, Nasrettin Hoca, Gece Kuşu v.b.¹⁷⁷

II. Meşrutiyet döneminde karikatürün konuları arasında ekonominin durumundan çok maliyenin durumu ve nereden borç alınabileceği ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla karikatüristler en çok dönemin Maliye Nazırı Cavit Bey hakkında karikatürler çizmişlerdir.¹⁷⁸ Belediye sorunları, toplumsal yaşam, eğitim sorunu, kadın ve erkek ilişkileri, sansür uygulamaları, hürriyet, adalet, eşitlik, jurnal, sansür, hafiyelik, politik yaşam, seçim propagandaları, meclis kavgaları, sadrazamlık bekleyenlerin psikolojisi, Osmanlı ekonomisi, dar gelirlilerin ekonomileri, yabancı

¹⁷⁵ Yetim, Fahri. Akkoyunlu, Sultan Berna.(2017). **Türk Modernleşmesine Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Karikatür Üzerinden Bir Bakış**. Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 3, Sayı 3. S.77-96

¹⁷⁶ A.g.e., s.271-272

¹⁷⁷ Çeviker, Turgut(1988), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 2 Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**. Adam Yayınları, 1. Basım, İstanbul,s.132.

¹⁷⁸ Koloğlu, Orhan(2005), **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul,s.159.

lkelerden alınan yeni borçlar, Duyunu Umumiye, parti kavgaları, Balkanlardaki ayaklanmalar, Balkan savaşları gibi konuları karikatürlerde işlemişlerdir. Tanzimat karikatüründeki resimsellik daha da akademikleşmiş ve karikatrsel bir çizgiye doğru kayda değer gelişmeler yaşamıştır.¹⁷⁹

II.Meşrutiyet dönemi karikatürü, savaş yıllarında çok sayıda karikatür yayınladığı için savaşla en çok yaşayan karikatür olmuştur. Bu dönemde Balkan ayaklanmaları, Trablusgarp, Girit, Balkan, Çanakkale, I. Dünya Savaşı gibi savaşlar yaşanmıştır. Bu da karikatürü derinden etkilemiş ve estetik olarak karikatürün gelişmesinde başat bir rol oynamıştır.

II.Abdulhamid'in tahtan indirilmesini sağlayan ve Osmanlı Devletini I.Dünya Savaşına sokan İttihatçılar, karikatürü çok iyi kullanmışlardır. Meşrutiyetin gelmesiyle Cemil Cem İstanbul'a gelerek Kalem dergisinde çizmeye başlar. O dönem Kalem dergisinin beyni ünlü bir İttihatçı olan Salah Cimcoz'dur. İttihatçılar iktidara gelene kadar karikatürden epey yararlandılar. İktidar olduktan sonra mizaha hiç göz atırmadılar. Daha ironik olan olay ise, bundan sonraki süreçlerde tek parti dönemlerinde de bu gibi olayların tekrarlanıyor olmasıdır.¹⁸⁰

3.6.4. İstiklal Savaşı Dönemi

Bu dönemde yergi, alay, abartı ve karşıt durumları aşırı bir şekilde kullanılacaktır. Karikatürlerde işgalci gler olarak İngiliz, Fransız, İtalyan işbirlikçiler Padişah Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Ali Kemal, Sait Molla, Refik Halit (Karay), vb. ve Milli Mücadele kahramanları Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey/Paşa (İnönü), Mehmetıklar ve kadınlarımız ele alınır. Çok uluslu bir savaş olmasına rağmen karikatürlerdeki ana düşman Yunanistan'dır. Bir bakıma yaşanan Türk-Yunan savaşıdır. Bu yüzden karikatürlerde Yunan Kralı Konstantinos, Venizelos gibi üst düzey yöneticilerin genellikle karikatürleri çizilir. İngiliz, Fransız, İtalyan komutanları ve askerleri de karikatürlerin vazgeçilmez unsurları arasında yerlerini almışlardır. Karikatürlerde Türk askerleri yiğit, cesur, atak, affeden ve savaşçıdır. Ancak Yunan

¹⁷⁹ eviker, Turgut(1988), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 2 Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**. Adam Yayınları, 1. Basım, İstanbul,s.41-53.

¹⁸⁰ Köksal, Mehmet Semih.(2013). **Mizahın Türk Siyasi Kültüründeki Yeri Ve Siyasete İlişkin Toplum Algısının Oluşturulmasındaki Rolü**. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Karaman,s.31.

askerleri ise korkak, kaçak, teslimiyetçi, kalles, uyuşuk, beceriksiz ve yağmacı olarak resmedilmiştir. Bunlar komutanlar ve subaylar için de geçerlidir. Yunan basını üzerinde yapılacak bir araştırmada bunun tam zıddıyla karşılaşmak muhtemeldir. Şu var ki savaşı Türkler kazanmıştır. Bu sebeptendir ki zafer aynı zamanda Türk karikatürcülerininidir. Savaşın başladığı yıl olan 1919'dan 1921'e değin İstanbul'da Deccal (1919), Ortaoyunu (1919), Cadı (1919), Alay (1920) ve Tatlı-Sert (1921) adlı mizah dergileri yayın hayatına girer. Bu irili ufaklı ve kısa ömürlü yayınlar karikatüre yer vermişlerdir. Savaş karikatürlerinin ısınma hareketleri bu dergilerde gerçekleşmiştir.¹⁸¹

Ankara Hükümetinin kurulması, İnönü ve Sakarya Savaşlarının kazanılması milliyetçi çizerlerin cesaretini artırmıştır. İstanbul Hükümeti ve medyası Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karikatürlerle değil de yazılarla karşı çıktıkları görülür. Karşıt karikatürcüler ise, daha çok 1922 başından itibaren Aydede dergisinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁸²

Bu dönemde toplam yirmi iki mizah dergisi yayımlanmıştır. Başlıcaları şöyle sıralanabilir: Karagöz (1908-1950), Diken (1918-1919), Güteryüz (1921-1923), Aydede (1922), Ayine (1921-1923), Akbaba (1922-1977), Zümrüdüanka (1923-1925), Kelebek (1923-1924).

Milli Mücadele yıllarında toplumda okuma-yazma oranının düşük olması sebebiyle mizah dergilerinde yayınlanan karikatürler Türk halkına umut, moral ve güven vererek kamuoyu oluşmasını sağlamıştır. Millî Mücadele'de yer alan karikatüristler İstanbul'da uygulanan sansüre rağmen, Millî Mücadele'nin her başarısını büyük bir heyecanla duyurup, halka moral veren yayınlar yapmışlardır.¹⁸³

İstiklal savaşı ve Lozan döneminde milli güçleri yücelten onları ilah gibi gösteren karikatür çizimleri oldukça fazladır. Bunlar Türk halkını özellikle Türk kadını ve önderlerini yere göğe sığdırmayan karikatürlerdir. Türk mizah basınında bu tür çizimler 1919 tarihiyle başlar. Gazete ve dergi sayfalarını kaplayan bu çizimlerin tek bir amacı vardır; o da düşmanı yenmek için savaşılan askerin ve halkın moralini yüksek tutmaktır. Milli Mücadele'yi destekleyen Sedat Simavi'nin çıkardığı

¹⁸¹Çeviker, Turgut(1991), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-3 Kurtuluş Savaşı Dönemi(1918-1923)**. Adam Yayınları, 1.Basım, İstanbul,s.22-24.

¹⁸² Koloğlu, Orhan(2005), **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul,s.229.

¹⁸³ Şen,İ.(2003). **Asiden Gaziye Karikatürlerde Atatürk 1919-1938**. Sarınc Yayınları,İstanbul.s.289

“Gülyüz” dergisi ve Milli Mücadele’nin karşısında yer alan Refik Halid Karay’ın çıkardığı “Aydede” dergisi bu dönemin önde gelen mizah dergileridir.¹⁸⁴

3.6.5. Cumhuriyet Dönemi ve Tek Parti Dönemi

Karikatür, Osmanlı döneminde mizah dergilerinde yer bulmuştur. Cumhuriyet devrinde ise gazetelerde yer aldığını görmekteyiz. Dönemin başlıca gazeteleri şunlardır: Akşam, Anadolu’da Yeni Gün, Atı- İleri, Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye, İkdam, Tanin, Tercüman-ı Hakikat, Tevhid-i Efkar- Tasvir, Vakit- Kurun-Yeni Gazete, Ulus, Vatan. Bu gazetelerin kadrolarında karikatürcü yoktur. Fakat ressam olarak çalışan kişiler bazen karikatür çizmiştir. Gazetelerde muhtemelen dışardan kişilerin karikatürleri yer almıştır. Çoğu kez yabancı karikatürler gazeteye uyarlanmıştır.

Bilhassa 1918-1923 yılları mizah dergilerinde görülen Sanay-i Nefise Mektebi öğrencilerinin gayretleri karikatüre özgü çizgi ve biçimin doğması hususunda önemli katkılar sağlamıştır. Bu dönemde öğretici karikatürler ile eski yaşam ve yeni yaşam karşılaştırılarak devrimlerin ne kadar başarılı olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Çoğu karikatürde Türk Milliyetçiliği ön plana çıkartılmış ve ayrıcalıksız, sınıfsız, bölünmez bir toplum vurgusu yapılmıştır.¹⁸⁵

Gazetelerde belirlenebilen bazı karikatürcüler şunlardır; Akşam; Cemil Cem, Zeki Cemal Bakiçelebioğlu, Ratip Tahir Burak, Cemal Nadir Güler, Hulki Onaran, Edip Hakkı Köseoğlu, Ramiz Gökçe, Tevhid-i Efkar; Anonim Vakit; Hasan Rasim Us, Theo, Kozma Toga, Münif Fehim Özerman. Atı-İleri; Münif Fehim Özerman İkdam; Mazhar Nazım Resmor.

Tek parti döneminin başlıca mizah dergileri şöyle sıralanabilir: Karagöz, Akbaba, Kelebek, Zümrüdüanka, Papağan, Cem, Kalem, Karikatür, Şaka, Amcabey, Markopaşa, Mizah, Aydede.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında kültür ve düşünce yönünden hareketli olsa da Şeyh Said Ayaklanması, Atatürk’e suikast ve çok partili döneme geçiş süreçleri ülke

¹⁸⁴ Büyük, M.(2019). **Milli Mücadele Dönemi Mizah Basını: Gülyüz Dergisi ve Sedat Simavi Karikatürleri**. Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi, 1(2), 136-147

¹⁸⁵ Çeviker, Turgut (2010), **Karikatürkiye Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)-1**, NTV Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,s.21-22.

içerisinde gerilimlere yol açtı. Yaşananlardan dolayı hükümet, basına Matbuat Genel Müdürlüğü aracılığıyla sansür getirmek zorunda kaldı. Böylece basındaki çok sesliliğe son verildi.¹⁸⁶

23 Ocak 1941 yılında Beyoğlu Halkevi'nde 1. Türk Karikatür Sergisi açıldı. Vali Lütfi Kırdar, Sıkıyönetim Komutanı Ali Rıza Artunkal ve İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel sergiye katıldı. Sergiye CHP İl Başkanı Reşat Mimaroglu'nun açılış konuşmasıyla başladı. Sergide Cemal Nadir Güler, Abidin Dino, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Fikret Mualla, Mazhar Nazım Resmor gibi birçok karikatüristin eseri sergilendi.¹⁸⁷

Bu dönem, Türk karikatürünün en önemli isimlerini bir araya getiren bir dönemdir. Karikatürün gazetelere kalıcı olarak yerleşmesi, ilk çizgi romanın bu zaman diliminde yapılması, karikatür albümlerinin basılması karikatür sergilerinin ardı ardına açılması ilk çizgi film denemeleri yaklaşık II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin bu zaman zarfında ortaya çıkmıştır. Ramiz Gökçe, Ratip Tahir Burak, Necmi Rıza, Kozma Togo, Salih Erimez ve Orhan Ural dönemin en önde gelen karikatürcüleri arasındadır. Dönemin en etkin ve en özgün karikatürcüsü Cemal Nadir'dir. Dönemin diğer önemli bir çizeri de Ramiz'dir dergi karikatürcüsü olarak ortaya çıkmış, daha çok eğlendirici çizgiler çizmiştir. Ramiz'in Tombul Teyze ile Sıska Dayı'sı dönemin sevilen tipleri olmuştur. Mizahçılarda halkla birlikte yeni kurulan Cumhuriyetin inşası mücadelesine katılmışlar ve reformların mutlaka başarıya ulaşacağı düşüncesiyle hep birlikte çalışmışlar ve mizahın iğnesi dönemin siyasetçilere hiçbir zaman değmemiştir bu süreçte.¹⁸⁸

Tek Parti döneminde karikatüristlerin demokrasi ve özgürlük gibi kavramlarla pek alakadar olmadıkları görülmektedir. Suya sabuna dokunmayan konularla ilgili karikatürler çizmişlerdir. O dönemin karikatürlerinde bir coşku ve bir enerji düşüklüğü söz konusudur. Çünkü dönemin mizahı son derece statükocu ve devletçi bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

¹⁸⁶ Yetim, Fahri. Akkoyunlu, Sultan Berna.(2017). **Türk Modernleşmesine Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Karikatür Üzerinden Bir Bakış**. Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 3, Sayı 3. S.77-96

¹⁸⁷ Ersel, Hasan, v.d. (2005). **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940**. Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, 5.Basım, İstanbul,s.9.

¹⁸⁸ Arık, M, Bilal(1998), **Değişen Toplum Değişen Karikatür**. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, s.17-18.

Bu dönemin karikatürlerinde bir sükûnet vardır. Bunun nedeni tek parti ve şef yönetiminin kritize edilememesi ile Batılı bir düşünce tarzının iktidar olması ile ilintilidir. Bu düşünceye göre karikatürcüler kendini aydın elite göre sınırlandırmış asker ve bürokratla aynı yolda yürüyerek muhalefet yapmamış bunun yerine Genç Cumhuriyeti ve iktidarı desteklemiştir.¹⁸⁹

Karikatürcüler tek parti döneminde baskılar karşısında ilgi alanlarını değiştirmek zorunda kalmışlardır. Özgürce eleştiri yapabilecekleri belediye sorunlarına yönelerek bol bol eleştirel karikatür çizme olanağı yaratmışlardır. Karikatürcüler bu kaçak güreşme alanını çok önceleri Tanzimat döneminde de yapmışlardı. O dönemde de iktidar baskıcıydı ve siyasal eleştiri yapmak neredeyse imkânsızdı. Tek parti dönemi karikatürcüleri de sadece İstanbul ile ilgilendiler önemli bir birikim oluşturdular ve kent hayatı neredeyse mizahi bir ansiklopedi olarak belgelenmiştir.¹⁹⁰

Bir kişinin bir işte uzmanlaşması neticesinde o kişide kişilik özellikleri, düşünce biçimleri aynileşir bu da beraberinde mesleki dezenformasyonu getirir. Akabinde toplumda küçük grupları meydana getirir. Bu topluluklar kendilerini toplumdan soyutlarsa bağlı bulundukları topluma büyük zararlar verirler. Gülme burada devreye girerek bu gurupları cezalandırır. Bu katılıkları esnekleştirerek herkesin birlikte uyum içerisinde hareketini sağlayarak marjinalliği yok eder.¹⁹¹ Bir toplumda baskıların çok olması o toplumun düşünce dünyasını önemli ölçüde etkiler. Yukarıdan aşağıya doğru bir domino etkisi yaratır. Toplumun yeniden inşası bakımından burada karikatüristlere büyük görevler düşmektedir.

3.6.6. Çok Partili Dönem

II. Dünya Savaşı ve çok partili hayata geçiş yılları Cumhuriyet mizahında en önemli yön verici bir dönemi gösterir. Mizah, o dönemin politik ve sosyal yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Genel olarak çok partili hayat içinde mizah canlı etkin ve mücadeleci bir görünüme sahiptir, çok partili hayatın reform yıllarında ise, çizimde ve

¹⁸⁹ Sipahioğlu, Ahmet.(1999). **Türk Grafik Mizahı,(1923-1980)**. Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, s.65.

¹⁹⁰ Çeviker, Turgut(2010), **Karikatürkiye Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)-1**, NTV Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s.23.

¹⁹¹ Bergson, Henri.(2019). **Gülme Gülücün Anlamı Üzerine Deneme**, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul, s.113-114.

yazımda ustalaşmaya olgunlaşmaya gidilmiştir.¹⁹² Çok partili dönem mizah yönünden ise büyük bir zenginliği ve çeşitliliği barındırmaktadır. Karikatürde yeni bir kadro işbaşındadır. Eflatun Nuri Erkoç, Sema Emiroğlu, Semih Balcıoğlu, Turhan Selçuk, Nehar Tüblek, Ali Ulvi Ersoy, Ferruh Doğan, Altan Erbulak, Bedri Koraman, Oğuz Aral, dönemin en etkili karikatüristleridir.

Bu dönemin birçok karikatüristi CHP ile hareket ederek muhalefet etmişler ve Demokrat Parti'yi karşılarına almışlardır. Akbaba dergisi ise, Demokrat Parti'yi desteklemiştir. CHP'yi adeta devleştiren Tef, Dolmuş ve Taş-Karikatür dergileri olmuştur. Ancak bu dergiler halktan istedikleri desteği bir türlü bulamamışlardır. Dönemin açık ara en etkili ve en büyük dergisi Akbaba dergisi olmuştur.

3.6.7. 1960-1970 Dönemi

Bu yılların en etkili mizah dergisi Akbaba'dır. Akbaba'da güncel toplumsal eleştiriler ve parti liderlerine yönelik karikatürler bu dönemde ağırlık kazanmaktadır. Dergi tek olmanın avantajıyla çok yüksek tirajlara ulaşmıştır. Dönemin önemli karikatüristleri Erdoğan Bozok, Yurdağın Göker, Tekin Aral, Nezih Danyal, Raşit Yakalı, Erdoğan Başol, Ali Galip Altunçul, Vehip Sinan, Cafer Zorlu ve Zeki Beyner'dir. 50'lerde kendi içinde büyük bir değişim yaşayan karikatür, 60'larda sanatsal açıdan durgun bir sürece girmiştir.¹⁹³

27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri darbe genelde karikatürcüler tarafından pozitif karşılanmış, askerlere yönelik olumsuz bir tenkit olmamıştır. Cumhuriyet tarihinin en liberal anayasasını getirmeleri bunda başat bir rol oynamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren karikatürcülere konu oluşturan kişi Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'tir. Yasaklanmalara rağmen yaklaşık 40 yıl gündemde kalmayı başarmışlardır.¹⁹⁴

¹⁹² Öngören, Ferit(1983), **50 Yılın Türk Mizahı**, Dördüncü Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s.90.

¹⁹³ Arık, M, Bilal(1998), **Değişen Toplum Değişen Karikatür**. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul,s.24-25.

¹⁹⁴ Koloğlu, Orhan(2005), **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul,s.423.

3.6.8. 1970-1980 Dönemi

Bu dönemde özellikleri şöyle özetlenebilir: Kırsal kesimden büyük kentlere büyük bir göç söz konusudur. Televizyon ülkede yaygın şekilde kullanılmaya başlanması ve basında ofset tekniğinin uygulanmasına geçilmiştir. Dönemin önemli karikatüristleri: Mustafa Doğruer, Beysun Gökçin, Seydali Gönel, İsmail Gülgeç, Semih Poroy, Mahmut Karatoprak, Haslet Soyöz, Orhannes Şaşkal, Tuncay Orcan, dönemin en önemli dergisi Oğuz Aralın kurduğu Gırgır dergisi olmuştur.¹⁹⁵

Gırgır Dergisi Türk karikatüründe önemli bir mihenk taşıdır. Gırgır dergisi 25 yıl etkili bir şekilde varlığını sürdürdü ve zaman zaman yaklaşık 600 bine varan satışıyla ABD’de çıkan Mad ve Rusya’da çıkan Krokodil’den sonra dünyanın en çok satan 3. Mizah dergisi olduğu ileri sürülmüştür. Gırgır dergisi karikatürümüze yeni bir açılım getirirken, aynı zamanda karikatürün geleneğine aykırı olumsuz unsurların da karikatürümüze girmesine imkân tanımıştır.¹⁹⁶

Gırgır’ın başlattığı anlayış 12 Eylül 1980 müdahalesinin topluma getirdiği depolitizasyon ortamında çok sayıda benzer yayınların çıkmasına neden oldu. Bunun neticesinde sosyal ve siyasi konulu karikatürlerin çoğunlukla gazetelerde yer almaya devam ettiğini mizah dergilerinde ise, eğlenceli ve Televole/Paparazi kültürüne eğilimli karikatürler yayınlanmıştır. İstisnalar hariç. İlk olarak 1986’da Gırgır’dan ayrılan bir grup Limon dergisini çıkardı, sonra Pişmiş Kelle isimli dergi yayın hayatına girdi. 1989’da Hıbrır Dergisi kuruldu. Bu kez Oğuz Aral’da ona karşı Dıgıl dergisini çıkardı. 1990’ların başında Gırgır ve Fırt, Aral’ların ellerinden koparılınca onun kadrosu da Avni ve Fırfır dergilerini çıkarmaya başladı. Daha sonra Gırgır konseptinde birçok dergi yayın hayatına girdi: Muz, Öküz, Galaksi, Solak, Penguen, Ustura, Cumhuriyet/Dinozor, Hayvan, Amele, Homur vb.¹⁹⁷

3.7. Önemli Karikatüristler

Karikatür Türkiye’de ve dünyada abartılı resimlerden muhalif kimliğe sahip bir düşün yazısıdır. Yazılı kaynakları tamamlayıcı özelliği ve tarihi olaylara da tanıklık

¹⁹⁵ Arık, M, Bilal(1998), **Değişen Toplum Değişen Karikatür**. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul,s.26-28.

¹⁹⁶ A.g.e., s.30-31

¹⁹⁷ Koloğlu, Orhan (2005), **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul,s.348-350.

etmiş görsel nitelikte ve içerisinde bulunan mizah ve eleştiri sayesinde yakın dönem Türkiye tarihinin zihniyet ve dönüşümünü bizlere göstermektedir.¹⁹⁸

İşte burada karikatüristin yaptığı çizimler toplumu gözlemlemesi sonucunda gördüğü değişimler veya çarpıklıklar çok önemlidir. Karikatürist, sanatında gözlemlediği bu değişimleri bazen eleştirerek bazen akla hayale gelmeyecek şekilde abartarak sunar. Karikatüristleri daha yakından tanımak ve düşünce dünyalarını anlayabilmek için bu bölümde Türk Karikatür Tarihine damga vurmuş bazı karikatüristlerin öz geçmişleri hakkında kısa bilgiler verilecektir. Bölüm üç döneme şeklinde ayrılmıştır. Tanzimat dönemi karikatürcüleri, Meşrutiyet dönemi karikatürcüleri, Çok Partili dönem karikatürcüleri olmak üzere.

3.7.1. Tanzimat Dönemi Karikatürcüleri

Nişan G. Berberyan

İstanbul 1842- İstanbul 8.1.1907. Tanzimat karikatürünün en çok ürün vermiş en önemli karikatürcüsüdür. İsmine ilk defa Hayal dergisinde rastlanmıştır. Daha sonra Tiyatro, Geveze ve Meddah'da çalışmalarına devam etmiştir. Berberyan'ın gündelik yaşamdan savaşımlara değin pek çok farklı olayı örneğin toplumsal aksaklıklardan, bozgunculuğa, yıkıcılığa, toplumsal ve siyasal çalkantılara kadar pek çok farklı olayı karikatürlerin de konu olarak alan bir karikatüristtir.¹⁹⁹

Ali Fuat Bey

Ali Fuat Bey'in doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Fakat ölümünün 1920'lerde olduğu tahmin edilmektedir. Tanzimat devrinin seçkin aydınlarından. Ali Fuat Bey'in ünlü Basiret (1869) adlı gazetesinde muhabirlik ve II. Abdülhamid döneminde de Bahriye Matbua Müdürlüğü yaptığı bilinmektedir. Tanzimat döneminde mizah gazetelerinde karikatür çizen ilk Türk karikatürcüsüdür. Karikatürlerini Hayal,

¹⁹⁸ Aşçı, Elif.(2014). **Karikatürlerde İnönü İmajı**. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta,s.9.

¹⁹⁹ Çeviker, Turgut(1986), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 1 Tanzimat ve İstibdat Dönemi (1867-1878/ 1878-1908)**. Adam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul,s.111.

Çaylak, Mehmet Tevfik'in Letaif-i Asar'ı, Basiretçi Ali'nin Kahkahası ve kendi çıkardığı Karagöz dergisinde (1908) yayımlanmıştır.²⁰⁰

Ali Fuat Bey, resmi andıran karikatürleriyle mizahı zirveye çıkarmış, karikatürlerin altındaki iletileri bir metin olarak yayımlamış ve çizdiği dönemlerde çıkardığı dergileri yer yer en yüksek tirajlara çıkarmayı başarmış önemli bir karikatüristtir.²⁰¹

3.7.2. Meşrutiyet Dönemi Karikatürcüleri

Cemil Cem

İstanbul, 1882- İstanbul, Nisan 1950. 1899'da Vefa İdadisi'nden mezun olmuştur. Aynı yıl Mekteb-i Hukuk'a girmiştir Hariciye Nezareti şehbenderlik kaleminde görev almıştır. 1903'de Fransa'nın Nice ve Toulon baş şehbenderliği konsolos yardımcılığına atanmıştır. Daha sonra Paris elçiliği kâtipliğine atandı. Daha sonra adını taşıyan ünlü dergisi Cem'i kurdu (1910) ve karikatürcülüğü meslek olarak seçmiştir. İstiklal Savaşında Avrupa da kalmıştır. Sanay-i Nefise'de (Güzel Sanatlar Akademisi) 1921-1925 yılları arasında müdürlük yapmıştır. 1927'de Cem Dergisini ikinci kez yayın hayatına dahil etti. Bir karikatür nedeniyle bir yıla mahkûm oldu. Temyizle kurtulmuştur. O dönem Bayındırlık Bakanı olan Recep Pekere'e ilişkin bir karikatür nedeniyle Cem Dergisi tamamen kapandı (1928). İstanbul Şehir Meclisi üyeliği yapmıştır. Son yıllarını yağlı boya resim yaparak geçirmiştir. Kalem ve Cem dışında Davul, Aydede, Akbaba ve Zümrüd-ü Anka'da tek tük karikatürleri yer aldı. II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Partisini sürekli tenkit etti.²⁰²

Türk Karikatür Tarihi'nde Cemil Cem denilince akla II. Meşrutiyet dönemi gelir. Çünkü ona bu ünü kazandıran karikatürlerini bu dönemde yayımlamış ve kamuoyunda karikatürün ustası olarak anılmıştır. Fakat Cemil Cem Cumhuriyet döneminde aynı başarıyı yakalayamamıştır. Çünkü Cem Dergisinin tekrar yayınlandığı yıllarda Türkiye'nin siyasi yapı olarak, mizah yayıncılığı olarak II. Meşrutiyet dönemindeki

²⁰⁰ A.g.e., s.112

²⁰¹ Öztahtalı, İ. İ.(2018). **KARAGÖZ GAZETESİ VE KARAGÖZ'ÜN KABRİ**. Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, (EK 1), 43-48

²⁰² Çeviker, Turgut(1988), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 2 Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**. Adam Yayınları, 1. Basım, İstanbul,s.101-102.

Türkiye değildi.²⁰³ Cemil Cem Türkiye'nin ilk karikatür ustası oldu ve damgasını vurduğu Kalem ve Cem Dergilerinde, Batı tarzına uygun karikatür sanatını kullanarak Osmanlı Devleti'ni ve yöneticilerini çizimleriyle eleştirmiştir.²⁰⁴

Sedat Nuri (İleri)

Sakız, 1888-22 Eylül 1943. Hariciye Nazırlığı yapmış Mesnevi şerhiyle ünlenmiş olan Abidin Paşa Dino'nun torunu; Ayan Meclisi üyesi Nuri Paşa'nın oğludur. Orta öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Belçika'ya yükseköğrenim için gitmiştir. Belçika'dan İstanbul'a karikatür yollamaya başlamıştır. İstanbul'a dönünce Hazine-i Hassa'da Ziraat Müfettişliği görevini yapmıştır. İstanbul Radyosu Şirketi'ni kurdu ve yayınlarını düzenlemiştir. II. Dünya Savaşı'nda Fransa'nın Atlantik sahilinde batan gemileri çıkartıp satan bir şirket kurdu bu işle uğraşırken ölmüştür. Belçika'da öğrenciler arasında düzenlenen Uluslararası Yarışmalı Karikatür Sergisine katılmıştır ve birincilik madalyası kazanmıştır. Bu aynı zamanda Türk karikatürünün ilk uluslararası başarısı olarak tarihe girmiştir. İstiklal Savaşı'nın bitimine değin Jön Türk, Hayal-i Cedit, Musavver Muhit, Diken, Atı gazetesi ve Güler yüz'de etkin bir şekilde karikatürler çizdi. Cumhuriyet döneminde de karikatürcülüğü devam etmiştir. Eserlerini özellikle Sedat Simavi'nin mizah dergisi Karikatür, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun haftalık fikir dergisi Yeni Adam, Akbaba ve Cumhuriyet gazetesinde neşretmiştir.²⁰⁵

Sedat Simavi

1898-11.12.1953, Mutasarrıf Hamdi Simavi Bey'in oğludur. Eğitimi Samsun'da ve babasının sürgün bulunduğu yerlerde yaptıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Kadıköy'de Saint Joseph ve Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Galatasaray Lisesi'nde tarih öğretmenliği yaptı. Galatasaray Lisesi'nde öğrenciyken karikatür yayımlamaya başladı. Dönemin yergici dergisi Eşek'de (1911), daha sonra Cem'in

²⁰³ Kayış, Y. (2018). CUMHURİYET DÖNEMİNDE CEMİL CEM VE CEM MİZAH DERGİSİ. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 18(36), 89-105

²⁰⁴ Yarış, İbrahim.(2010). Karikatürlerle İstanbul'da Toplu Ulaşım (1908-1982), Nesil Matbaacılık, İstanbul,s.43.

²⁰⁵ Çeviker, Turgut(1988), Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 2 Meşrutiyet Dönemi (1908-1918). Adam Yayınları, 1. Basım, İstanbul,s.107-108.

kırkıncı sayısında (15.9.1912) üç karikatürüyle görünmüştür. Daha sonra Yirminci Asırda Zeka, Talebe Defteri, İdman ve Karikatür'de çizimler yapmıştır. Sahibi olduğu ilk mizah dergisi Hande'yi 1916'da çıkartarak yayıncılık yaşamına girmiştir. II.Meşrutiyet döneminin son mizah dergisi Diken'i (1918) çıkarttıktan sonra Gülyüz'le (1921) Kurtuluş Savaşı'nın yanında yer almıştır. Anadolu hareketini tüm gücüyle savundu. Mizah yayıncılığı ve karikatürcülüğünü Cumhuriyet döneminde de sürdüren Sedat Simavi, üç tarihsel dönemde karikatür çizme şansını yakalamış ender karikatürcülerden biri olmuştur. Ressam, karikatürcü ve yayıncı olarak ünlenen Simavi'nin sinema ve edebiyat alanında da önemli çalışmaları vardır. İlk konulu filmi Pençe'yi 1917'de gösterime sunmuş, aynı yıl Casus adlı filmi ise yarım kalmıştır.²⁰⁶

Sedat Simavi Gülyüz kapandıktan sonra 1935 yılında "Karagöz" dergisini çıkarmıştır. 1 Ocak 1936 tarihinde ise Gülyüz dergisinin devamı niteliğinde olacak olan "Karikatür" isimli mizah dergisini çıkarmış ve 1948 yılına kadar yayımlamıştır.²⁰⁷

Fatma Zehra

Yaşamöyküsü hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. İlk ve son kez bir karikatürüyle Leylak dergisinde yer aldı. Her şeyi kadınlar tarafından oluşturulan Leylak dergisi tek sayı çıkmıştır. 1867'den 1923'e uzanan karikatür serüvenimizde karşımıza çıkan ilk ve son kadın karikatürcü olarak gözüken Fatma Zehra, bu açıdan önemlidir.

Ayrıca Cumhuriyet döneminde hocalığını Cemal Nadir'in yaptığı Selma Emiroğlu, bu alanda sanatçılığını kabul ettiren ve aralıksız sürdüren ilk çizer olarak bilinir. Daha sonra Piyale Madra, Sema Ündeğer, Ramize Erer, Gülay Batur gibi karikatürcüler de bu alanda çalışmalarda bulunmuşlardır. Kadın karikatürcüler siyasi konularla fazla ilgilenmemişler daha çok sosyal konularla ilgilenmişlerdir.²⁰⁸

²⁰⁶ Çeviker, Turgut(1988), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 2 Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**, Adam Yayınları, 1. Basım, İstanbul,s.123.

²⁰⁷ Özçubukçu, Yasemin.(2013). **Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Toplumsal Değişmenin Tanığı Olarak Karikatürler**. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara,s.25

²⁰⁸ Koloğlu, Orhan(2005), **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul,s.352.

Ramiz Gökçe

İstanbul 1900-İstanbul,5.1.1953. Kılıçoğlu Musa Kazım Efendi'nin oğludur. Beşiktaş İttihat ve Terakki Mektebi, Kabataş İdadisi ve İstanbul Mullim Mektebi'nde eğitimini bitirmiştir. İlk karikatürlerini Şeytan'da (1918) yayımlamıştır. İstiklal savaşı yıllarında gerek siyasal gerekse çizgi dünyasının oluşumu açılarından mücadeleye katıldı ve ön saflarda bulundu. 1950'ye değin Cemal Nadir Güler'le birlikte en etkili iki karikatürcüden biri olmuştur. Etkinlik süreci bugüne değin kaleme anılan yazılarda Cemal Nadir-Ramiz dönemi olarak bilinir. Karikatürlerinin yer aldığı başlıca yayınlar şunlardır: Tasvir-i Efkar, Büyük Mecmua, Diken, Yeni Dünya, Aydede, Akbaba, Eğlence, Zümrüd-ü Anka, Kelebek, Karikatür, Alay, Mizah, Karagöz, Yedigün, Cumhuriyet, Yeni Sabah, Mizah, Peri, Salon'dur.²⁰⁹

Sedat Simavi'nin çıkardığı Karikatür dergisinde kendisini ispatlayan Ramiz Gökçe, Türk Karikatür tarihinde bir karikatürcüden çok bir tasarımcı, ressam olarak anılmıştır, özellikle kadın resimleri çizmiştir.²¹⁰ Karikatür dergisi on iki yıl boyunca Ramiz Gökçe'nin gözetiminde yayın hayatına sürdürmüştür.²¹¹

Cemal Nadir Güler

Bursa, 1902-İstanbul, 27 Şubat 1947. Bursa'da ilkokulu, Bilecik'te ortaöğrenimini tamamlamıştır. İlk karikatürleri, Sedat Simavi'nin çıkardığı Diken'de (1918-1920) yayımlamıştır. Bunu Ayine (1921-1923), Zümrüdüanka (1923-1925), Akbaba (1922-..) takip etti. Çocuk dergisi Yeni Dünyada ilk çizgi-roman denemelerini neşretti. Günlük karikatür, ilk kez onun çizgileriyle gazetelerde süreklilik kazanmıştır. Akşam Gazetesinde yayımlamaya başladığı Amcabey adlı bant karikatür çalışması çok sevildi ve kendisini büyük ün sahibi yapmıştır. II.Dünya Savaşı yıllarında Cumhuriyet gazetesine girdi ve ölene değin bu gazetede çalışmıştır. Cemal Nadir, günlük gazetelerin dışında Akbaba, Köroğlu, Arkadaş, Yedigün, Doğan Kardeş, Karikatür,

²⁰⁹ Çeviker, Turgut(1988), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 2 Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**. Adam Yayınları, 1. Basım, İstanbul, s.126.

²¹⁰ Öztürkçü, İ. (2017). **Cemal Nadir'in "Fotoğraf Tahlilleri" ne Göre Şair ve Yazarlar**. Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 16(16), 121-163

²¹¹Özçubukçu, Yasemin.(2013). **Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Toplumsal Değişmenin Tanığı Olarak Karikatürler**. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.25.

Aydabir, Yücel gibi haftalık ve aylık dergilerde de karikatürler çizmiştir. 1942’de kendi dergisi Amcabey’i çıkarmıştır ve özellikle genç karikatürcülerle çalışmıştır. Çizdiği karikatürleri düzenli olarak albümler yapmıştır. Ankara radyosu için çeşitli skeçler yazmıştır. Hemen hemen her konuda karikatürler çizmiştir. Savaşın ve Lozan’ın ardındaki gerçekleri kendi dünya görüşüyle göstermeye çalışmıştır. İç çatışmalara da bu gözle ayna tutmuştur. Karikatürlerini hem komik, hem de saldırgan bir mizah ile desteklemiştir.²¹²

Cemal Nadir’in başarısı her şeyden evvel karikatürü gazetelerin birinci sayfasında taşımasıdır. Böylelikle karikatürü entelektüeller arası bir araç olmaktan çıkarıp ona, herkesi alakadar eden bir özellik, bir yarar sağlamıştır. Bu amaca ulaşmak için sade vatandaşın günlük yaşamının bütün konularını incelemiş ve onlar gibi düşünüp, onlar gibi hareket etmiş ve halktan kopmamıştır.²¹³

İhap Hulusi (Görey)

İstanbul, 1895-İstanbul, 1986. İlk ve ortaöğrenimini Kahire’de Saint Marya (1912) ve Sadiye Lisesi’nde tamamlamıştır (1915). 1920’de Almanya’ya gitti; Münih’te, Kunstgewerbe Schule’de (Güzel Sanatlar Akademisi) ve ünlü Haymann’ın atölyesinde öğrenimini tamamlamıştır. Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) salonunda Türkiye’nin ilk afiş sergisini açtı. Türkiye’de ilk afiş çalışmasını 1925’te İnci Diş macunu için yaptı. 1928’de bir eşya piyangosu için bir başka afiş çalışması gerçekleştirmiştir. O zamanki adı Tayyare Bileti olan Milli Piyango biletlerinin afiş ve reklam resimlerini yaptı. Tekel, Sümerbank, Türk Hava kurumu, Ziraat Bankası, Kurukahveci Mehmed Efendi gibi kuruluşların afişlerini yapmıştır. Almanya, İsviçre ve Mısır gibi çeşitli ülkeleri dünyaya tanıtmayı amaçlayan turizm afişleri hazırlamıştır. Sadece Akbaba dergisinde değil onun dışında Cemil Cem’in 1927-1928 arasında ikinci kez çıkardığı mizah dergisi Cem’de de karikatürlerini yayımlamıştır. Güçlü desenlerin egemen olduğu açık-koyu ve ara tonların geniş yer tuttuğu desen ve afiş tekniğiyle karikatürler çizmiştir. Karikatüre hiç de elverişli olmayan bu anlayış,

²¹²Çeviker, Turgut(1991), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-3 Kurtuluş Savaşı Dönemi(1918-1923)**. Adam Yayınları, 1.Basım, İstanbul,s.121-122.

²¹³ Koloğlu, Orhan(2005), **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul,s.267.

dönemin karikatürcülerini etkilemiştir. Uzun bir süre İhap Hulusi tarzı karikatürler basını meşgul etmiştir.²¹⁴

Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in çabasıyla Dışişleri Bakanlığına memur olarak atanır. Ama burada fazla uzun süre kalmaz ve memuriyeti bırakarak Akbaba dergisinde karikatür çizmeye devam etmiştir. Yaptığı eserlerle Türk Sanatları dünyasında seçkin yerini almış afiş sanatının önde gelen sanatçılardan biri olmuştur.²¹⁵ Türk karikatürüne yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

3.7.3. Çok Partili Dönem Karikatürcüleri

Semih Balcıoğlu

1928 yılında İstanbul'da doğdu. Işık Lisesi ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdi. Akademinin grafik bölümünden mezun oldu (1951). İlk kez Akbaba dergisinde çizdi (1943). Birçok dergi ve gazetelerde çalıştı. Akbaba, Karikatür, Şaka, Amcabey, Taş, Taş-Karikatür, Akşam, Vatan, Dünya, Hürriyet, Tercüman bunların başında gelir. Meslek hayatında yurt içi ve dışında 32 ödül kazandı. Bu ödüller arasında dünyaca ünlü Altın Palmiye Ödülü de bulunmaktadır. Türkiye'de üç boyutlu karikatürü gerçekleştiren ilk karikatüristtir.²¹⁶

Selma Emiroğlu Aykan

1928 yılında İstanbul'da doğdu. Cumhuriyet dönemi Türk karikatürünün ilk kadın karikatüristidir. Amerikan Kız Kolejine de bir süre devam eden Emiroğlu, orta kısımdan ayrılarak konservatuara devam etmiş, dramatik soprano olmuştur ve İstanbul radyosunda çalışmıştır. Amcabey, Doğankardeş, Tef, Akbaba dergilerinde çizen Selma Emiroğlu evlendikten sonra karikatürcülüğü bırakarak müzikle hayatına devam etmiştir.²¹⁷

²¹⁴ Çeviker, Turgut(1991), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-3 Kurtuluş Savaşı Dönemi(1918-1923)**, Adam Yayınları, 1.Basım, İstanbul,s.129.

²¹⁵ Serin, A. Y. (2000). **TÜRK AFİŞ SANATININ ABİDESİ İHAP HULUSİ GÖREY (28 Kasım 1898-27 Mart 1986)**. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, (6), 119-129

²¹⁶ Balcıoğlu, Semih(1983), **Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü**, Dördüncü Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,s.52.

²¹⁷ A.g.e. s. 133; Bursa (2021). Sema Emiroğlu. Wikibursa.

https://www.bursa.com/wiki/selma_emiroglu 6.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

Mustafa Uykusuz (Mim Uykusuz)

Mustafa Uykusuz 1922 yılında Manisa'nın Akhisar ilçesinde doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimine Akhisar'da devam etmiştir. 1940'da İstanbul'a gelerek Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin resim bölümüne başlamıştır. İlk karikatürü 1938 yılında yayınlanmıştır. 1945'ten bu yana basında değişik dergi ve gazetelerde devam etmiştir. Çalıştığı başlıca gazete ve dergiler şunlardır: İstanbul Ekspres, Dünya, Ulus ve Gün gazeteleri, Marko Paşa, Malum Paşa, Medet, Akbaba, Karikatür, Tef, Dolmuş, Taş ve Taş-Karikatür, Zübük, Papağan ve Özgür İnsan dergileridir.²¹⁸

3.8. Portre Karikatürü

Portre karikatürü, II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Bu türün en önemli temsilcisi Cemil Cem'dir. Bu karikatür türünün amacı çizilen kişinin iç dünyasını okuyucuya karikatürist gözüyle aktarabilmektir. II. Meşrutiyet'te portre karikatürünün en çok konu olan kişiler: II. Abdulhamid, İbrahim Hakkı Paşa, Mahmut Şevket Paşa, Maliye Nazırı Cavit Bey, Menteşe Mebusu Halil (Menteşe) Bey, gazeteci Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Lütfi Fikri'dir. Cem'in dışında portre karikatürün önemli sayılabilecek diğer karikatürcüler ise şunlardır: İzzet Ziya, A. Rigopulos, Damat Fahir Bey, Pahatrekas, Sedat Simavi, Fellah. Portre karikatürü, İstiklal Savaşı boyunca düşündürücü, güldürücü, şakalı, zarif ve hatta taşlama bir nitelik kazanacak, Cumhuriyet döneminde ise çok yönlü farklı modellerde devam edecektir.²¹⁹

Sultan Abdülaziz'e ait bir tek karikatür verilmesinin dışında ki onunda yabancı kökenli bir karikatürist olduğu düşünülmektedir. Osmanlı hükümdarları karikatürlere hiç konu edilmemiştir. Çünkü Sultan/ Halife'ye kutsallaşmış bir saygının sonucu olduğu çok açıktır. II. Abdülhamid karikatürleri sadece muhalif Jön Türker'in yurtdışında yayınladıkları dergi ve kitaplarda yer almış, ülkeye gizli bir şekilde girmiştir.²²⁰

²¹⁸ A.g.e, s. 350

²¹⁹ Çeviker, Turgut (1988), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 2 Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**, Adam Yayınları, 1. Basım, İstanbul, s.74-77.

²²⁰ Koloğlu, Orhan (2005), **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul, s.93.

3.9. Karikatürün Basında Sunuluşu

Karikatür açısından basının kullandığı en önemli araçlar gazeteler ve dergilerdir. Bu araçlarda karikatürün temsil biçimi oluşturulacak etki ve propagandanın kalıcılığı açısından önem taşımaktadır. Buna yönelik olarak karikatürün ilgili medya aracında yer aldığı konum, boyut, renk, sayfa içindeki yerleştiriliş biçimi ve toplamda kapladığı alan dikkat edilmesi gereken unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunları belli kategorilere ayırırsak karikatürün en etkili olduğu yer birinci sayfadır. İlk sayfa siyasal formun sayfasıdır.;

a) *sayfalama*: Sayfada yerin önemi yukarıdan aşağıya doğru azalmaktadır. Üst yarım sayfa daha çok göze çarpar. Diğer taraftan sayfanın sağ ve sol tarafları arasında da bir fark olabilir

b) *sayfa içinde karikatürün yeri*: Karikatürün önemi gazete sayfasında kapladığı alana bağlıdır. Bu önem karikatürün kapladığı sütun sayısı yüksekliği ile belirlenir. Günlük basın da, karikatürler iki sütun üstüne konulmaktadır

c) *forma*: Gazetelerde karikatürlerin kapladığı yüzey oldukça azdır. Günlük gazetelerde bu %0,3 ile %1 arasında değişir. Karikatür gazetelerinde bu oran %30 ile %60 civarındadır. Oran az olmasına rağmen karikatürün günlük gazetelerdeki etkisi büyüktür

d) *kaplanan yüzey*: Basın karikatüründe en önemli tema aktüalitedir.

e) *karikatürün temaları*: Temalar siyasal, yerel, bölgesel ya da uluslararası güncel olaylardan seçilir. Karikatürlerde bazı konular mevsimlidir. Örneğin tatiller, bayramlar gibi.²²¹

²²¹ Topuz, Hıfzı.(1986), **İletişimde Karikatür Ve Toplum**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,s.61.

4. SİYASİ KARİKATÜRLERİN ANALİZİ

4.1. Metodoloji

Çalışmanın amacı, 1939-1945 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan ulusal gazetelerdeki karikatürlerin göstergebilimsel analiz,söylem analizi,gündem belirleme ve çerçeveleme kuramı açısından incelenmesidir. Böylece, karikatürler üzerinden İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinin basındaki algılanış biçimine ışık tutulmaya çalışılacaktır. 1939-1945 yılları arasını kapsayan İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye’sindeki politik hamleler, fikir akımları, Türkiye’yi savaşa sokmak isteyen devletler ile Türkiye’nin bu devletlere karşı tutumu, savaş ekonomisi, kentleşme ve modernleşme düzeyinin hızla arttığı ve Cumhuriyetin ilk nesillerinin artık birer yetişkin haline geldiği bir dönemi kapsamaktadır. Dolayısıyla bu dönemin özellikle incelenmesi önemli bulunmaktadır.

Çalışmamızda her biri başlı başına bir tez konusu teşkil edebilecek mahiyette önemli konular bulunmaktadır. Tezin inceleme ortamı olan karikatürlere gerekli vurguyu yapabilmek için karikatürlerin yayınlandığı tarihsel dönem ana hatlarıyla ele alınmıştır. Dolayısıyla söz konusu dönem uzun bir savaş sürecini kapsadığı için olaylara ana hatlarıyla temas edilmiş daha çok basındaki karikatürler üzerinden değerlendirmelere yer verilmiştir.

4.2. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamına 1939-1945 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan ulusal gazetelerde çıkan karikatürler girmektedir. Araştırma kapsamın da incelenilen karikatürlerin seçilmesinde şu kriterler kullanılmıştır.

- a) *Erişebilirlik*: 1939-1945 yılları arasında Türk mizah basınında çıkan yayınların erişilebilirliği üç açıdan karikatür seçiminde sınırlılık oluşturmuştur: Mizah basınına ait ciddi bir arşivin bulunmaması, indeks çalışmalarının yapılmamış olması ve ilgili yayınların koleksiyonerlerin elinde bulunması. Bu nedenle, söz konusu dönemde yayınlanan karikatürlerin tamamına ulaşma imkânı araştırmacı açısından yoktur.

- b) *İçerik*: Araştırma kapsamına dâhil edilen karikatürlerde dönemin en önemli siyasal olayını konu edinmiş olması esas alınmıştır. Zaten araştırma daha önce bu bağlamda yansımaları akademik olarak değerlendirilmemiş olan İkinci Dünya Savaşı (1939-1945 yılları arasında) döneminde Türk mizah basınında çıkan siyasal içerikli karikatürlerle sınırlıdır.
- c) *Tarihsel Dönem*: Ulaşılan karikatürler yıl bazında tasnif edilmiş ve bu tasnife uygun olarak analiz edilmiştir. Buna göre, örneğin, 1939 yılında yayınlanan ve ulaşılabilen 1120 karikatürden içeriği en uygun olan 6 karikatür seçilmiş ve yorumlanmıştır. 1939-1945 yıllarına ait toplamda 8240 karikatüre ulaşılmıştır.

Yıllar	Ulaşılan Toplam Karikatür Sayısı	İçeriğe Göre Seçilen ve Analizi Yapılan Karikatür Sayısı
1939	1120	6
1940	1235	6
1941	1142	7
1942	1012	6
1943	1137	8
1944	1365	4
1945	1229	5

Tablo 4.1. 1939-1945 yılları arasında yayınlanan ve ulaşılabilen toplam 8240 karikatürden seçilen 42 karikatürün yıllara göre dağılımı

4.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada 1939-1945 yılları arasında Türk basınında yayınlanan siyasal içerikli karikatürlerin çözümlemesinde, göstergebilimsel analiz, söylem analizi, gündem belirleme ve çerçeveleme teknik ve kuramlarından yararlanılmıştır. Karikatürlerde simge ve semboller aracılığıyla verilmek istenen mesajlar hem göstergebilimsel çözülmeyi hem de söylem çözümlemesini gerektirmektedir. Altyazısı olan karikatürlerde söylem çözümlemesi, sadece çizgilerden oluşan karikatürlerde göstergebilimsel analiz kullanılmıştır. Her ikisinin de kullanıldığı karikatürlerde göstergebilimsel ve söylem çözümlemesi teknikleri kullanılmıştır. Model olarak Ferdinand de Saussure'nin gösteren, gösterilen ve gösterge modeli ile Roland Barthes'in düz anlam ve yan anlam modeli kullanılmıştır. Söylem analizi

yaklaşımı olarak Punch'un her türlü gerçeğin yeniden üretildiği söylem analizi anlayışı temel alınmıştır.

4.3.1. Göstergebilimsel Analiz

Göstergebilim 19. Yüzyılın ikinci yarısında, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure ve Amerikalı felsefeci Charles Sanders Peirce'in tarafından bir bilim haline getirilmiştir. Dilbilim, edebiyat, felsefe, toplum bilimi, ruh bilimi, antropoloji, eğitim, estetik ve medya gibi disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Göstergebilim için semeiotic terimini ilk kullanan Peirce oldu. Saussure ise semiologie terimini kullanmıştır.²²²

Göstergebilim, bir metni, görüntüyü, tiyatro oyununu meydana getiren manaları araştırır, anlamı üretilip ortaya çıkarmaya çalışır. Bu anlamlar sadece kelimelerle değil, tüm iletişim biçimleri için de geçerlidir. Özellikle görüntülerin incelenmesinde, anlamlandırılmasında daha başarılı sonuçlar alınmaktadır.²²³

Anlamanın çözümlenmesinde önemli bir kavram olan “gösteren”, herkesin bildiği anlamı ile işaret eden sembol ya da ifadeyi, “gösterilen” ise mesajı gönderen kişi tarafından kodlanan ve gerçekte iletilmek istenen bilgiyi içermektedir. Kodlanan bilgi belirli bir kültürel bağlamda yorumlanabileceği için, Barthes, iletinin direkt olarak dil aracılığı ile değil göstergeler dizgesiyle ifade edildiğini söylemekte ve göstergelerden oluşan dizgilerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için araştırılan kültürlerin kodlarının doğru okunması gerektiğinin vurgular.²²⁴

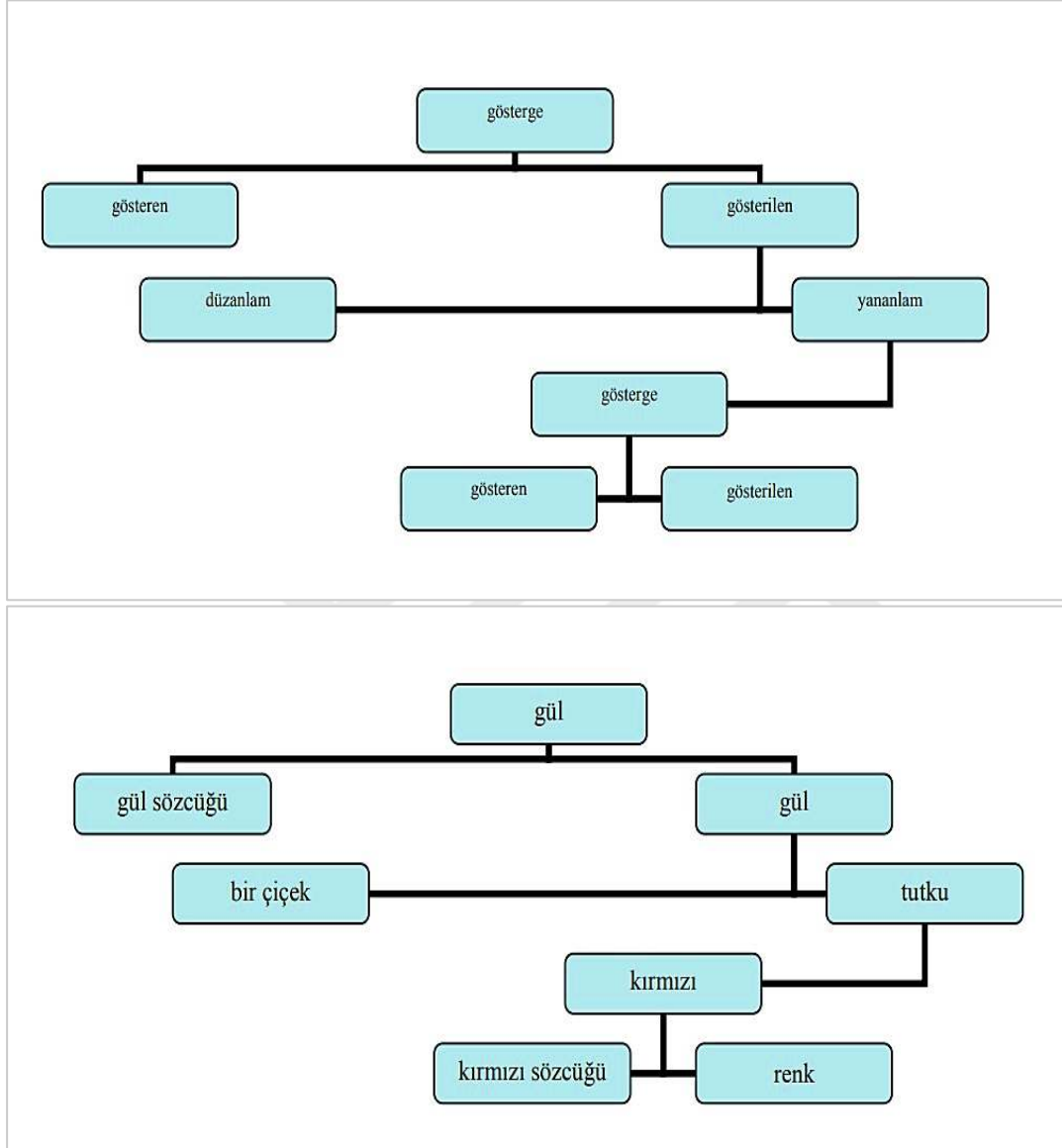
Göstergebilim metodu son dönemlerde oldukça popülerdir. Resim, edebiyat, mimari, müzik gibi birçok farklı disiplin tarafından yapılan araştırmalarda faydalanan bir disipline dönüşmüştür. Cümleden daha büyük plastik sanat, mimari, resim, roman, söylem gibi yapıları da göstergebilim kullanılmaktadır. Cümle ötesi

²²² Yaylagül, Özen (2015), **Göstergebilim ve Dilbilim**. Hece Yayınları, Ankara,s.13.

²²³ Çobaner, Ardiç. (2013). **Sağlık İletişiminde Korku Ögesinin Kullanımı: Sigara Paketlerinde Kullanılan Sigara Karşıtı Görsellerin Göstergebilimsel Analizi**, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 37, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi, S.212-235

²²⁴ Çakı, Caner (2018). **Mitinglerin Propagandadaki Rolü: Nürnberg Mitingleri'ne Ait Fotoğrafların Göstergebilimsel Analizi**, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,5(1),S.59-79

yapılarda anlam oluşumu ve kavram ilişkileri göstergebilimin araştırma alanını girmektedir.²²⁵

Şekil 4.1. Gösterge, gösteren, gösterilen ilişkisi²²⁶

Karikatürlerde bütün göstergesel simgenin bir anlamı, her gösteren nesnenin bir gösterileni vardır. Böyle bir gösterge formunda karikatürcü ile alıcı arasında arka planda gizli simgelerin zihinsel bir buluşması söz konusudur. Bu nedenle

²²⁵ Günay, V.D., Parsa, A.F. (Edt.). (2013). **Görsel Göstergebilim İmgenin Anlamlandırılması**. 1. Basım, Es Yayınları, İstanbul,s.19.

²²⁶ Gönenç, 2006, s.39

karikatürlerde düz anlam- yan anlam, gösterge ile gösterilen arasında bir bağ kurulmakta ve karikatürün vermek istediği mesaj anlaşılmaktadır (Şekil 4.1).²²⁷

Düz anlam analizine baktığımızda öncelikli olarak bu göstergebilimin ilk etabıdır. Metinde olan göstergelerin tespit edilerek gösteren ile gösterilenler ayırt edilir. Gösterenin, gösteren ile göstereni arasındaki bağ belirtilir. Araştırılan görsellerde bulunan üç farklı gösterge grubu oluşturulur. Bunlar insan göstergesi, organ göstergesi, nesne göstergesidir. Metin, görsel ve yazılı metinlerden oluştuğu için birlikte ele alınır. Yan anlam analizinde ise metinde bulunan işaretler, şifreler belirlenir ve anlamlandırma süreci başlar. Metnin tümü anlam ve ideoloji olarak incelenir.²²⁸ Danimarkalı dilbilimci olan Lois Hjelmlev(d.1899-öl.1965)'e göre yan anlam mananın zıttı değil, tamamlayıcısıdır.²²⁹

Düz anlam, gösterilenin objektif olarak anlaşılmasıyla oluşur. Yan anlamlar ise göstergeye formu ve fonksiyonu sebebiyle kişisel değerler anlatır. Bilimde, şiirde kullanılan bir kelime, naklettiği gösterilene yan anlam verir. Örnek verecek olursak bir üniforma düz anlam olarak bir görevi verirken, yan anlam olarak saygınlığı verir.²³⁰

Göstergebilimsel çözümlemede asıl amaç, bir metnin ya da görüntünün görünen anlamını değil, arkasında yatan anlamı keşfetmektir. Barthes'e göre bir metin düz anlam ve yan anlamdan oluşmaktadır. Düz anlamda gösterenin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle ilişkisi betimlenir. Yan anlamda ise yazar ile okuyucu arasında bir bağ ve anlamlandırma söz konusudur.²³¹ Yan anlamı meydana getiren diğer bir etken de simgelerdir. Gösteren ile gösterilen arasında sebep sonuç ilişkisi kurulan görüntüsel gösterge çeşididir.²³² Örnek olarak çift başlı kartal Selçuklu Devletinin simgesidir.

4.3.2. Söylem Analizi

²²⁷ Aşlakçı, Faruk.(2020). **Siyasal Söylem ve İdeolojilerin Gazete Karikatürlerinde Yeniden Üretimi: 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Örneği**. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, s.104.

²²⁸ Çobaner, Ardiç.(2013). **Sağlık İletişiminde Korku Ögesinin Kullanımı: Sigara Paketlerinde Kullanılan Sigara Karşıtı Görsellerin Göstergebilimsel Analizi**, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 37, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi, S.212-235

²²⁹ Yücel, Tahsin(2008). **Yapısalcılık**, Can Sanat Yayınları, İstanbul, s.120.

²³⁰ Guiraud, Pierre.(2016). **Göstergebilim**, Çev. Prof.Dr. Mehmet Yalçın, İmge Kitabevi, 3.Baskı, Ankara, s.46.

²³¹ Dağtaş, Banu (2012). **Reklamı Okumak**, Ütopya Yayınevi, Ankara, s.68.

²³² Vardar, Berke (1998). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, ABC Kitabevi, İstanbul, s.185.

Söylem analizi, bu çalışmanın konusu olan siyasi karikatürlerin çözümlenmesi ve yorumlanmasında yoğunluklu olarak kullanılmış ikinci yaklaşımdır. Bu bölümde söylem analizinin tanımı, literatürdeki söylem analizi ile ilgili kuramsal açıklamalar, söylem analizi uygularken takip edilmesi gereken prensipler, söylem analizinin türleri kısaca ele alınmış ve söylem analizi bu çalışmanın önemli bir metodolojik parçası olduğu için genel olarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Türkçemizde söylem, izahat, açıklama, belagat, belirli bir iletişim birimi, yazılı ve sözlü ifade, bahis, beyan; nutuk, tez, bakış açısı; öğreti, görüş; anlatım türü; anlatım şekli, üslup; bireysel dili (ideolekt), kavramsal dizge anlamlarında kullanılır.²³³ Dilbilimsel açıdan söylem, bir cümleden daha uzun ve kendi içinde bütünlüğü olan bir dilsel birime gönderme yapar.²³⁴ İngilizcede *discourse* sözcüğü ile ifade edilen söylem, dilin geniş tarihsel anlamları iletmek için toplumsal olarak kullanılma biçimidir. Kullanımının toplumsal koşulları, onu kimin ve hangi koşullar altında kullandığı ile tanımlanan dilsel bir birimdir. Dilin tarafsız, yansız olması mümkün değildir çünkü dil insanlar arasında, yani kişisel ve sosyal dünyalar arasında köprü kurar.²³⁵ En geniş anlamıyla söylem:

söylem, ideolojiden asla tecrit edilemeyen, varlığını özne, (etnos) kültür, (logos) mantık ve söz, (episteme) bilgi, (topos) mekan ve (diaphora) birleştiren farklar/zıtlıklardan alan, art zamanlı çizilmiş ve silinmiş, art zamanlı canlı ve ölü/gerçek ve gerçek dışı, art zamanlı açık veya kamufle edilmiş, görüldüğü veya duyulduğu, ya da her ikisinin de müşterek olarak yaşandığı kadarıyla işaretler, cümleler, (speech acts) söz edimleri, dile getirmeler, önermeler bütünüdür²³⁶

Dolayısıyla, söylem olayları yorumlamada bize bir çerçeve sunan dilsel yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, siyasi karikatürlerin çözümlenmesinde söylem analizine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bir teknik olarak söylem analizi, metinlere ya da dil birimlerinin anlambilimsel veya sözdizimsel yapılarını çözümlemede kullanılır. Bu yaklaşımda söylemler lengüistik ve sosyo- kültürel yönleriyle disiplinler arası bir bakış açısıyla değerlendirilir. Verilen mesajların anlamının ne olduğu ortaya konulması için

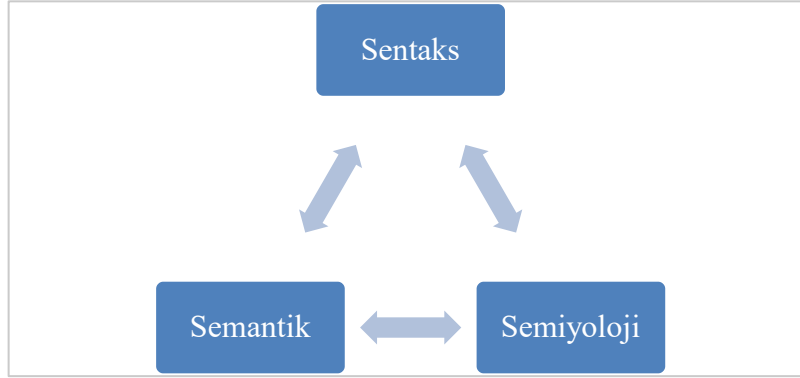
²³³ Kocaman, Ahmet (Ed.) (2009). **Söylem Üzerine**. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, s. 5

²³⁴ Nordquist, Richard (2020). **Definition and Examples of Discourse**. <https://www.thoughtco.com/discourse-language-term-1690464>. Erişim tarihi: 29.05.2022

²³⁵ Henry, Frances & Carol Tator. (2009). **Discourses of Domination: Racial Bias in the Canadian English-Language Press**. University of Toronto Press.

²³⁶ Elbirlik, Tolga & Ferhat Karabulut. (2015). Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması. *Dil Araştırmaları* 9 (17), s. 47.

anlambilimsel (semantik), sözdizimsel (sentaks) ve göstergebilimsel (semyoloji) (Şekil 4.2) yazılı, sözlü ve görüntülü mesaj üzerinden çözümlenebilir²³⁷.

Şekil 4.2. Söylem analizinin temel bileşenleri

Söylem analizini kullanırken göz önünde bulundurulması gereken bazı temel noktalar vardır. Nitel veri analizinde bir yöntem olarak da kullanılan söylem analizinin nasıl kullanılması gerektiği şu şekilde açıklanmıştır:

- *Varyasyonu bir kaldıraç olarak kullanmak* (yani, konuşmacının belirli noktalarda konuşma yoluyla elde etmeye çalıştığı şeyin bir yolu olarak, konuşmacının daha önce söylediği bir şeyle çelişiyor gibi görüldüğü bir konuşma veya transkripsiyondaki noktalara odaklanmak))
- *Ayrıntıyı okumak* (yani, konuşmanın ayrıntılı yapısına ve nasıl bir araya getirildiğine odaklanmak)
- *Retorik organizasyonu aramak* (yani, belirli bir vakanın nasıl yapıldığına ve alternatif bakış açılarının daha az inandırıcı görünmesine bakmak)
- *Hesap verebilirlik arayışı* (örneğin, konuşmacıların belirli gruplara üyelik iddiasında bulunmalarına, böylece belirli şeyleri söylemelerine ve insanların uzmanlık ve bilgi talep etmelerine odaklanmaya odaklanma)
- *Çapraz referansta bulunan söylem çalışmaları* (yani, endişeler ve b u tür yorumların genel olarak nasıl uygulanabileceğini belirlemek için önceki söylem analizi çalışmasından yöntemler kullanmak)²³⁸.

²³⁷ Baş, Türker & Ulun Akturan. (2008). **Nitel Araştırma Yöntemleri, NVivo 7.0 İle Nitel Veri Analizi**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

²³⁸ Potter J, Wetherell M (1994). **Analysing discourse**. In: A Bryman, RG Burgess, eds. *Analysing qualitative data*. London: Routledge, s.55

Benzer şekilde, söylem analizini bir teknik olarak kullanırken bazı ilkelerden yararlanmak gerekmektedir. Dijk’e göre (1997) söylem analizinin ilkeleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

- Söylem analizi doğal olarak metin (yazılı) ve konuşma (sözel) halinde bulunan söylemler üzerinde odaklanır. Bu yazılı ve sözlü halde bulunan söylemler herhangi bir ekleme ya da sterilizasyondan geçmeyen, gerçekliğinden; doğallığından ve olduğu şekilden mümkün olduğunca kayıp vermeyen gerçek datalardır.
- Söylem, söylemin yerel ve genel bağlamı içinde incelenir. Bu bağlamı meydana getiren parçalar: söylemin geçtiği yer, zaman, taraflar ve bu tarafların iletişimleri ve sosyal roller, konuyla ilişkili sosyal bilgiler, normlar ve değerler, kurumsal ve örgütsel yapılar olarak sıralanabilir.
- Söylem, sosyo-kültürel bağlam içinde sosyal uygulamanın doğal bir biçimi olarak meydana gelir. Dil kullanıcıları bireylerden soyutlanmaz, grupların, kurumların ya da kültürlerin bir üyesi olarak iletişim faaliyetlerinde birbirleriyle ilişkilidirler.
- Söylemin başarısı doğrusal ve ardıdır. Yani, söylem birimleri birbiri ardına gelen birimlere (her birim bir önceki ya da sonraki birimle ilişkili olarak) bağlı olarak açıklanır. Ayrıca söylem dizininde daha sonra yer alan unsurlar kendinden önce gelen unsurlara nazaran daha özel işlevlere sahip olabilme özelliğini de (ör: cevaplar soruları takip eder) taşıyabilirler.
- Söylem analizi, söylemin düzeyi ve katmanlarıyla ilgilenmenin yanı sıra bunlar arasındaki karşılıklı ilişki ile de ilgilenir. Söylem düzeyleri söylem bileşenlerinin (sesler, kelimeler, sözdizimsel biçimler) farklı türlerini betimlemekle beraber söylemin farklı boyutlarını da (dilsel eylemler, etkileşim biçimleri) gözler önüne serer.
- Dil kullanıcıları ve analistler “anlam” la ilgilenir ve özel iki soru türü üzerinde odaklanır: “bu durumda bunun anlamı ne”, “neden bunu söyledi ya da bu durumda aslında kastettiği şey ne?”
- Genelde dil, söylem ve iletişim kurallı, hüküm verici etkinliklerdir. Bunlar, hem katı/kuralcı “her şey ya da hiçbir şey” dilbilgisi kurallarından, hem de esnek tartışılabilir etkileşim ilkelerinden oluşmaktadır.

- Söylem analizi sadece katı kurallar ya da ilkeler üzerinde odaklanmaz, buna ek olarak söylem içinde bireylerin neleri ihlal ettikleri, görmezden geldikleri ve muallâkta kaldıkları üzerinde de durur²³⁹.

Son olarak, Punch'a göre söylem analizi yaparken öncelikle, söylem kurallı olarak karşımıza çıkmakta, kurallarla yönetilmekte ve içsel olarak yapılandırılmaktadır. İkinci olarak, söylemin ortaya konuluş biçimindeki diziliş ön plana çıkmakta, kaçınılmaz bir sosyal ve tarihsel hiyerarşik matris oluşturulmaktadır. Bu yapısal durum sonunda her türlü gerçek yeniden üretilmekte, kişisel, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel gerçeklik yeniden üretilerek sunulmaktadır. Son olarak söylemin kendisi de, sosyal ve tarihsel yaşamın içinde önemli dönüm noktalarından biçimlendirilmektedir²⁴⁰.

Söylem kuramları ve söylem analizi literatürü incelendiğinde iki farklı türde söylem analizi uygulamasının olabileceği görülmektedir: 1) Foucault'un analiz biçimi ve 2) Dijk'in analiz biçimi. Foucault'a göre söylem analizinin odağında iktidar vardır ve söylemdeki bilgi ve iktidarın yapısının incelenmesi gerekir. Foucault'ya göre dilin önemli işlevlerinden biri güç ilişkilerini yansıtan bir araç olmasıdır. Bu nedenle, söylem söyleyenin niteliklerinden bağımsız değildir ve güç ilişkilerinin çözülmesi gerekir. Sonuç olarak, Foucault'cu çözümlemede söyleme ait nesnenin teşekkülü öznellik konumu, güç ve güç odakları ile ilişkiler ve tecrübeler dayalı olarak değerlendirmeye tabi tutulur. Dijk'in analiz biçimi ise literatürde eleştirel söylem analizi (critical discourse analysis) olarak da bilinmektedir. Dijk söylemlere yönelik yaptığı çözümlemelerde, dil yapıları üzerinden sosyal eşitsizlikleri 'anlam, biçim, eylem ve etkileşim' boyutlarına vurgu yaparak ele alır. Bu da mevcut güç ilişkilerinin tekrar nasıl üretildiğini anlamaya imkân verir ve toplumun dil yapıları aracılığıyla üretilen söyleminin tekrar nasıl inşa edilebileceğini de açıklar.²⁴¹

Söylem ve zihinsel denetim egemenlik kurmanın en temel yollarındandır. Okuyucunun aldığı mesaj kendi değer yargılarına ters düşmüyorsa, toplumda otoriter ve itibarlı kaynaklardan elde edilmiş ise bilgiler, söylem vasıtasıyla okuyucu

²³⁹ Barker, Chris & Dariusz Galasinski (2001). **Cultural studies and discourse analysis: A dialogue on language and identity**. London: Sage, s.63-64.

²⁴⁰ Punch, Keith (2005). **Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**. Ankara: Siyasal Kitabevi, s.215.

²⁴¹ Gül, Songül Sallan & Özlem Kahya Nizam (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42, s. 196.

tarafından iletilen inançları kabul etme eğilimine girer. Burada mesajı veren kişinin veya kurumun otoriter ve muktedir olması söz konusudur. Bazen de alıcı söyleme karşı durabilmek için gerekli bilgi ve belgeye sahip olmayabilir. Çoğunlukla alıcılar medyadan ve kamusal kaynaklar dışında sağlıklı bilgiye erişemezler.²⁴²

Dilin belli bir amaca yönelik olarak kullanımı söylemi oluşturmaktadır. Söylem, basit bir şekilde söz olarak değil önermenin ya da imgenin arka planındaki anlatmak istediğini anlayabilmektir.²⁴³ Bir şeyi söyleme şekli olan söylemi, içinde bulunduğu sosyal ve psikolojik bağlamı ve söylemi tetikleyen algılama, yorumlama, değerlendirme ve tekrar üretme süreçlerini araştıran söylem çözümlemesi, insan ile ilgili tüm disiplinlerde ya kullanılmakta ya da yapılabirliği araştırılmaktadır.²⁴⁴

Karikatür açısından değerlendirildiğinde, söylem analizi karikatürçünün eserindeki sözün tek boyutlu olarak düşünülmemesi ve değişik açılardan anlamlandırılmasına işaret eder. Karikatürlerde gerçeğin yalnızca bir kısmı ve kişilerin yaşadığı koşulları değil, iktidarın bilgisi doğrultusunda yeniden anlamlandırmakta ve düzenlemektedir. Söylem çözümlemesi alanlarında çalışmalar yapan dilbilimci Teun V. Dijk'in haber metinleri analizinde söylemin daima ideolojik olduğu yönünde bir söylem analizi kullanılmıştır. Siyasi söylemlerin karikatür aracılığıyla yeniden mevcut iktidar tarafından yeniden inşa edilme süreci ortaya konmuştur.²⁴⁵

Söylem çözümlemesinde, dili ve söylemi meydana getiren tümceler incelenerek söylemin sosyo-politik altyapısı incelenir.²⁴⁶ Eldeki söylemden hareketle aslına en yakın yorumu yapmayı amaçlayan söylem çözümlemesi söylem olarak kabul edilen her şeyi inceler. Yazılar, sözler, resimler, işaretler, hatta yüz şekilleri ve mimikler de bu yöntemle incelenebilir.²⁴⁷

²⁴² Devran, Y.(2010). **Haber, Söylem, İdeoloji**. 1. Basım, Başlık Yayın Gurubu, İstanbul, s.29.

²⁴³ Aşlakç, Faruk.(2020). **Siyasal Söylem ve İdeolojilerin Gazete Karikatürlerinde Yeniden Üretimi: 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Örneği**. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, s.110-113.

²⁴⁴ Gür, Tahir(2013). **Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi**, Vol.5.No 1.Zeitschrift für die Welt der Türken, S.185-202

²⁴⁵ A.g.e, s.110-113

²⁴⁶ Baran, Ebru.(2009). **Süleyman Demirel Dönemi Karikatürlerde Karşılaştırılmalı Siyasi Söylem Analizi**. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, s.88-89.

²⁴⁷ Gür, Tahir(2013). **Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi**, Vol.5.No 1.Zeitschrift für die Welt der Türken, S.185-202

4.3.3. Çerçeveleme Kuramı

Çerçeveleme kuramı, bu çalışmanın konusu olan siyasi karikatürlerin çözümlenmesi ve yorumlanmasında yoğunluklu olarak kullanılmış üçüncü yaklaşımdır. Bu bölümde çerçeveleme kuramı tanımı, literatürde ki çerçeveleme kuramı ile ilgili kuramsal açıklamaları, çerçeveleme kuramı uygularken takip edilmesi gereken prensiplere kısaca değinilmiş ve çerçeveleme kuramı bu çalışmanın önemli bir metodolojik parçası olduğu için genel olarak değerlendirilmeye tabii tutulmuştur.

Literatürde ki tanımlara bakılacak olursa çerçevelemenin bilgi parçacıklarını örgütlemeye kullanılan kavramsal bir yapı olduğu görünür.²⁴⁸ Diğer yandan çerçeveler ‘kişinin ilgilendiği olayları kendisi için anlamlı kılmada kullanılan başat örgütleyici düşünceler’ biçiminde ele alınabilir²⁴⁹. Bu bağlamda çerçevelemenin iki temel ögeye sahip olduğundan söz edilebilir. Bunlardan birincisi dikkat çekme, ikincisi de seleksiyon dur. Dikkat çekme bir bilginin okuyucu ya da dinleyici açısından daha anlamlı bariz ve belirgin kılınması işlemidir. Seleksiyon ise bir olay ya da durumla ilgili bazı boyutların iletilmek üzere seçilmesi anlamına gelir²⁵⁰. Bu açıdan bakıldığında seleksiyon kasıtlı olarak bilginin bir kısmını sunmak demektir. İşte dinleyici ve okuyucunun dikkatine sunulan bu seçilmiş bilgidir.

Medya çalışmaları açısından değerlendirildiğinde medyanın ana işlevinin bilgi sunmak olduğuda göz önüne alınacak olursa bu bilginin nasıl sunulduğu okuyucu ya da dinleyici tarafından nasıl yorumlayabileceği, bilgiyi sunanın bakış açısı ile değerlendirildiğinde bu bilgiden çıkacak anlam sunumda kullanılacak çerçeveleme ile doğrudan ilgilidir.

Çalışmanın konusu olan siyasi karikatürlerin analizi açısından bakıldığında okuyucuların karikatür-metin-imaj birlikteliğine maruz kaldığında neyin nasıl yorumlanacağını belirlenmesi bu imaj etrafında oluşan bütünü belirli bir yorumsal çerçevede sunulmasına bağlıdır. Diğer bir deyişle karikatürü yayınlayan ilgili zamanda

²⁴⁸ Goffman, E. (1974). **Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience**. Boston, MA: Northeastern University Press.

²⁴⁹ Gamson, W. (1989). News as framing: Comments on Graber. *American Behavioral Scientist*, 33 (2), s.157.

²⁵⁰ Palmer, Anthony. (2011). **A framing analysis and model of Barack Obama in political cartoons**. Diss. University of South Carolina, s.24.

ki gündemdede faydalanarak istediği bilgi parçacığını seçmekte imajla bunu destekleyerek okuyucununda dikkatini çekmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde çerçeveleme çeşitleri açısından medya çerçeveleri, bireysel çerçeveler, konu çerçeveleri, strateji çerçeveleri, tematik çerçeveler ve epizodik çerçevelerin çerçeveleme araçları olarak işe koşulduğu görülmektedir²⁵¹. Söz konusu çerçeveler farklı bağlamlarda farklı etkiler yaratmak için kullanılabilmektedir. Ancak bundan daha önemlisi bu çerçevelerin etkili olmasını yani okuyucu üzerinde kalıcı izli etki bırakmasını sağlayan üç ana faktörden söz etmek mümkündür. Gamson ve Modigliani'nin belirttiği gibi bu üç faktör kültürel yansımalar, sponsor faaliyetleri ve medya uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır²⁵².

Kültürel yansılardan kasıt, içinde bulunulan kültürel mirasın temel öğelerini yansıtan dil ve düşünce öbeklerinin yorumlanacak okuyucu açısından daha tanıdık hale getirmesidir. Sponsor faaliyetleri ise, isminden de anlaşılacağı gibi karikatür bilgi veya sunulan bilgi ve imaj aracılığıyla elde edilmesi hedeflenen pratik faydadır. Yani yayıncının menfaatleri ifade edilmektedir. Medya uygulamaları ise, söz konusu sektörde çalışanların çalışma biçimlerini ifade etmektedir²⁵³.

Genelde karikatürleri özelde ise siyasi karikatürlerin yorumlanması bütünsel bir bakış açısıyla detaylarıda görebilmektir. Karikatür öğeleri açısından temelde şu içeriğe sahiptir:

- a) İmaj-resim
- b) Metin
- c) Altyazı

Bu öğeler bütüncül bir bakış açısıyla ancak birbirinin varlığında ortaya çıkan mesajın ne olduğunun anlaşılması ile doğru yorumlanmış olur. Graber'in belirttiği gibi, 'sadece sözel öğelere odaklanan analizler, sadece resimlerdeki bilgiyi ve sözel olmayan sesleri atlamamıza yol açmaz aynı zamanda sözel enferyasyonuda doğru bir şekilde yorumlamamızı engeller çünkü sözel içerik ancak resim ile biraraya geldiğinde

²⁵¹ A.g.e., s. 25-35

²⁵² Gamson, W. & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95 (1), 1-37.

²⁵³ A.g.e

ortaya çıkan mesaj yorumlanabilir.²⁵⁴” Yukarıda belirttiğimiz imaj, metin ve altyazı öğeleri için bu yorumu yapmak mümkündür.

Diğer yandan mesajın iletilmesi bağlamında resim, metin ve altyazının herbirinin kendi başına bir gücü olduğunu hatırd tutmak gerekir. Bununla birlikte gazete gibi yayın organlarının sınırlı bir bölümünü işgal ederek sayfalar dolusu metin ile ya da pekçok farklı resim dizgisiyle yaratabilecek etkiyi resim,metin ve altayazıyı bütünlük içinde kullanılan küçücük bir karikatür yapabilir. Bu bir anlamda resim,metin ve altyazının çarpan etkisini kullanmak anlamına gelir.

Çerçeveleme litarütüründe görsel öğelerle ilgili üç yaklaşımdan söz edilmektedir:

- a) Görsel öğeleri incelemksizin sadece metne odaklanmak
- b) Görsel öğeler tematik olarak merkezi bir durumda olmamakla birlikte çerçevenin yorumlanması sırasında görsel öğelerin kullanılması
- c) Görsel imajların çerçeveyi oluşturan öğelerden birisi olarak değerlendirilmesi.²⁵⁵ Bu yaklaşımlarda sonuncusu daha bütüncül bir yorumlanmaya imkan verdiği için bu çalışma açısından da anlamlı bulunmuştur.

Siyasi karikatürlerin oluşumunda söz konusu dönemin şartlarına bağlı olarak toplum gündeminin kısa veya uzun süreli meşgul edebilecek siyasi ve kültürel olaylar temel malzeme kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle bir politikacının toplumsal hafızada yer eden bir sözü,davranışı ya da duruşu siyasi karikatürün çerçevesini oluşturabilir. Böylelikle olayların geçtiği zaman diliminde yaşayan insanlar olayları kendi gerçekliği içerisinde değil karikatürün bakılmasını istediği perspektiften değerlendirerek yorumlarlar. Bu da bizi siyasi karikatürün gündem belirleme özelliği ile ilgili olarak inceleme yapmaya götürür.

²⁵⁴ Graber, D. (1989). Content and meaning: What’s it all about? *American Behavioral Scientist*, 33 (2), s.145.

²⁵⁵ Matthes, J. (2009). What’s in a frame? A content analysis of framing studies in the world’s leading communication journals, 1990-2005. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 86 (2), 349-367.

4.3.4. Gündem Belirleme ve Çerçeveleme

Gündem belirleme kuramı medyanın insanlara ne düşünmesi gerektiğini değil, ne hakkında düşünmesi gerektiğini söylediğini iddia ediyordu. Çerçeveleme kuramı ise medyanın, özellikle haberlerin, insanların belirli konular hakkında ne şekilde düşünmeleri gerektiğini söylediğini iddia eder. Çerçevelerin en önde gelen işlevi belirli olayları belirli şekilde tanımlamak ve daha da önemlisi, olaylar arasında ilişkiler kurarak olayları birbirine bağlamaktır.²⁵⁶

Siyasi karikatürler estetik veya edebi yönden değil de daha çok verdikleri politik mesajla değerlendiririz. Burada gündem oluşturma modeli göz önünde tutulmak zorundadır. Çünkü verdiği mesaj yoluyla, içerikleri ve sunuş yollarıyla kamuoyunu etkileyeceği görülmektedir. Siyasi karikatürler hem gündem oluşturma hem de inandırıcılıkları sayesinde yönlendirmelere büyük katkıda bulunur.²⁵⁷

Seçkinler, çıkar gurupları ya da iktidarlar hegomanya kurmanın bir aracı olan medyanın gündemi etkileyerek izleyici gündemlerini belirlemek için büyük çaba harcarlar. Dolayısıyla bu guruplar medya vasıtasıyla gündem oluşturlar. Medyanın gündeminden yansıyanlar ve izleyicilerin zihinsel incelemeleri neticesinde öne çıkarılan meseleler üzerinden belirli guruplar hegomanya sağlarlar.²⁵⁸ Buradan hareketle, bu çalışmada karikatürlerin yorumlanmasında gündem belirleme ve çerçeveleme kuramından yararlanılmıştır.

İngilizcede ‘agenda setting’ olarak ifade edilen gündem belirleme medyanın toplumsal kitlelerin düşünce ve eylemleri üzerindeki etkileri ifade etmek amacıyla kullanılan akademik bir kavramdır²⁵⁹.

Kitle iletişim araştırmaları öncü isimlerinden Harrold Lasswell kitle iletişiminin fonksiyonlarını çevrenin gözetim altında tutulması toplumsal uzlaşının desteklenmesi

²⁵⁶ Tewksbury, David ve Dietram A. Scheufele (2009), “News Framing Theory and Research”, Media Effects: Advances in Theory and Research, (der) B. Jennings ve M. B. Oliver, Routledge, New York ve Londra, s.19-20. akt. Özçetin, Burak.(2018). **Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller**. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s.120-121.

²⁵⁷ Çimen, 2017, s.226-227

²⁵⁸ Deniz, 2018, s.41

²⁵⁹ Kosicki, Gerald M. (1993). Problems and opportunities in agenda-setting research. *Journal of communication* 43.2: 101.

ve kültürel mirasın aktarılması olarak sıralamıştır²⁶⁰. Bu fonksiyonlara bakıldığında toplumun belli konular üzerinde uzlaşması için ortak bir gündemi takip etmesi gerektiği açıktır. Bu da medyanın gündem belirleme özelliğini yansıtmaktadır.

Toplumu oluşturan en küçük birimi birey olduğu düşünülecek olursak herkesin kendi hayatında öncelikleri zihnini meşgul eden temel konular vardır. Ancak bireyler toplumu oluşturan diğer bireylerden izole şekilde yaşamak şöyle dursun gerek ihtiyaçları karşılama gerekse ortak ilgi alanları nedeniyle benzer gündemlere sahip olmaları doğaldır. Toplumu oluşturan bireyler, bilgi edinme ve eğlenme ihtiyaçlarının bir kısmını medya araçları yoluyla karşılamaktadırlar. Bu da medyaya toplum kitlelerini hangi konuları gündem yapabilecekleri çeşitli propaganda araçlarıyla deşifre etme imkanı veririr. Siyasi karikatür özelinde bakıldığında siyasi karikatürlerin konusu siyasetin söz konusu döneme özgü siyasi akışın içindeki malzemelerden seçildiği için siyasi olayların bir anlamda manipasyonu yoluyla gündemi etkileme ya da gündem belirlemede etkin bir rol oynamaktadır.

McCombs gündem belirlemeyle ilgili olarak görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

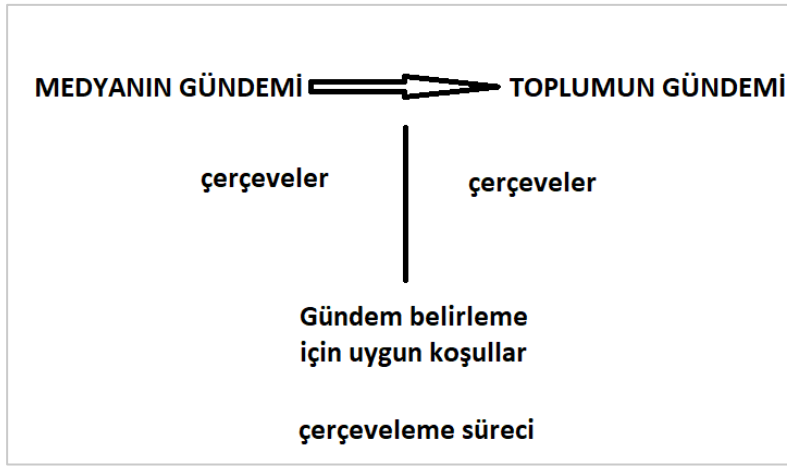
- a) Kanaat oluşturma
- b) Belirli konulara vurgu yaparak topluma mal olmuş şahsiyetlerle ilgili kanaatleri oluşturmak
- c) Belirli özelliklere vurgu yaparak bir kanaati şekillendirmek
- d) Gözlemlenebilir davranış değişikliğine yol açmak²⁶¹

Siyasi karikatür açısından bakıldığında siyasi karikatür mevcut olayları yorumlama çerçevesi sunarak(çerçeveleme) olayları okuyucular tarafından belirli bir yönde yorumlanmasını sağladığı için okuyucunun zihninde söz konusu olaya ilişkin istendik yönde çarpıtılmış şekilde bir kanaatin oluşması mümkündür. Bu yönüyle siyasi karikatür çerçeveleme yoluyla önce okuyucunun dikkatine belli bilgileri sunmakta (gündem belirleme) ve sunduğu algı çerçevesi aracılığıyla okuyucunun zihninde belirli bir yönde kanatın oluşmasına neden olmaktadır.

²⁶⁰ Lasswell, Harold D. (1948). The structure and function of communication in society. *The communication of ideas* 37.1: 136-139.

²⁶¹McCombs, Maxwell. (2005). A look at agenda-setting: Past, present and future. *Journalism studies* 6.4 (2005): 549.

Diğer yandan siyasi karikatürlerin konusu sıklıkla siyasi şahsiyetlerdir. Siyasi karikatür konu yaptığı yani gündeme taşıdığı şahsiyetlerle ilgili toplumun ne düşünmesi gerektiği yönünde toplumu etkilemektedir. Üçümcü olarak karikatür belirli temaları benzer özelliklere vurgu yaparak işlediğinde okuyucunun zihninde doğal olarak belirli bir kanaat oluşacaktır. Tüm bunların sonucunda kollektif bilinçle oluşacak bilişsel ortaklık ya da benzeşmenin ani/tepkisel ya da süreç içerisinde davranışsal/eylemsel sonuçları olacaktır. Dolayısıyla McCombs'un gündem belirleme etkinliklerinin yol açtığı sonuçları siyasi karikatür bağlamında da geçerli olduğunu ifade etmek yerinde olur.

Şekil 4.3. Çerçeveleme kavramlarıyla gündem belirlememenin etkilerinin tanımlanması (McCombs, & Ghanem, 2001, s. 69).

Haber ya da karikatürü yayınlayanın bu ürünleri belirli bir gündeme dayalı olarak üretmiş olması beklendik bir durumdur. Bunun yanı sıra bu gündemin toplum tarafından benimsenmesi için belirli çerçevelerin kullanılması yoluyla toplumun gündeminin değiştirilmesi sağlanır. Bu noktada sosyo-siyasal ve kültürel ortamda yaşanan olaylar gündem belirlemeyi kolaylaştıran koşulları sağlayacaktır. Böylelikle çerçeveleme üzerinden gündem belirleme gerçekleştirilmiş olmaktadır (Şekil 4.3).

Sonuç olarak, çerçeveleme belirli bir konuyla ilgili tutarlı bir resim oluşturmak için tematik olarak birbirleriyle ilişkili bir dizi özellikten oluşan bir gündemin inşa edilmesi işlemidir.²⁶²

²⁶²McCombs, Maxwell, & Salma I. Ghanem. (2001). The convergence of agenda setting and framing. *Framing public life: Perspectives on media and our understanding of the social World*, s.70.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde, öncelikle 1939-1945 yılları arası yönetici kadrolar, basın durumu, genel ekonomik durum, genel dış politika ve yıllara göre siyasal karikatürlerin analizi konularına yer verilmiştir. Sonrasında ise yıllara göre tasnif edilen karikatür örneklerinin çözümlenmesi ve yorumlanması sunulmuştur.

5.1. Yönetici Kadro

1939-1945 yılları arası Birinci Dünya Savaşını yaşamış İstiklal mücadelesi vermiş elit bir kadronun üzerinde şekillenmiştir. Bu yönetici kadronun verdiği savaş, savaşa girmeme savaşıdır. Türkiye bu politikayı savaşın yıkımlarından kurtulmak için yapmıştır. Çünkü tecrübeyle sabittir. Savaşın merkezinde kalıp savaşa girmemesini Türk devlet adamlarının özverili çalışmalarına borçludur.²⁶³

Cumhurbaşkanlığı'na seçilen İsmet İnönü döneminde Türk dış politikası temelde Atatürk dönemi Türk dış politikası devamı niteliğindedir. İnönü döneminde de savaş öncesi ve savaş içinde Türkiye kendi menfaatleri doğrultusunda her ülke ile önyargısız bir şekilde ilişki kurmuş veya kurmayı çabalamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra izlenen dış politika ilkelerinden taviz verilmeden askeri donanımı sağlama, kendi gücüne güvenme, buna bağlı olarak barışı korumak ve sağlamak için her an savaşa hazır olma ve savaşıacağı yönündeki kararlılığını gösterme prensipleri 1939-1945 dönemi Türk dış politikasının taviz vermediği konulardır.²⁶⁴

İktidarı elinde tutan bu elit kadronun vereceği kararlar belli bir tarihsel birikimin yansımasıdır. Ve bu birikim sayesinde siyasal yönetimin ileride vereceği kararları büyük yönde etkileyecektir.²⁶⁵

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü karar alma süreçlerinde çok ihtiyatlı ve sıkı bir denetim anlayışı içinde hareket etmiştir. Sağlam bir ekip kurmuş ve son tahlilde inisiyatif almıştır. İnönü zamanının büyük bölümünü dış siyasetle geçirmiş siyaset

²⁶³ Korkmazcan, N. Selcen. (2018). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,s.3.

²⁶⁴ Yılmaz, M. (1998). “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”. Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 8, 14-31, s.14.

²⁶⁵ Deringil, Selim.(2009). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,s.58.

danışmanları ise son derece deneyimli ve bilgili kişilerden oluşmaktaydı. Dışışleri Bakanlığı yaptığı 1939 yılından, başbakan olduğu 1942 yılına değin Şükrü Saraçoğlu, Türk dış politikasının fikir babası Dışışleri Bakanı Numan Menemencioğlu bu ekibin mihenk taşlarıdır.²⁶⁶

Bu yıllarda iktidar sahipleri merkeziyetçi otoriter bir bakış açısıyla ülkeyi yönetmektedir. Hiyerarşik olarak en üstte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, onun altında kabine ve meclis gurubu onun altında ise, T.B.M.M bulunmaktaydı. Böyle bir durum Türkiye'yi kendi politikalarıyla yönlendirmeye çalışan dış güçler için büyük bir engel teşkil etmektedir. Buna bir örnek vermek istersek Yugoslavya ve Romanya'da Almanya'ya ve İngiltere'ye meyil eden partiler yoktur. Türk toplumunun iktidara bakış açısı hep otoriter olmuştur.²⁶⁷

Bu elit kadro Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşını finanse edemeyeceğini ve askeri yetersizliklerin farkında oldukları için bu savaşa girilmemesini savunuyorlardı.²⁶⁸

Türkiye savaş yıllarında denge siyasetini ve tarafsızlık ilkesini korurken bu amaca yönelik düşüncelerini ve politikalarını basın aracılığıyla yer yer duyurmuştur. İç politikada da kamuoyunu kontrol altında tutmaya çalışmıştır.²⁶⁹

5.2. Basının Durumu

1931 yılında çıkan Basın kanunu ile hükümet basın üzerinde otorite sahibi olmuştur. Basın yasasıyla birlikte komünizm, faşizm, hilafet gibi yayınları yasaklamış ülke menfaatine olmayan yayınları kapatma hakkına sahip olmuştur. Bu sayede basının özgür yayınlar yapmasının önüne geçilmiş ve hükümetin kontrolü altında bulunması sağlanmıştır. Aynı zamanda hükümetin istedikleri de gazetelerde yayınlanmaya başlanmıştır.²⁷⁰

²⁶⁶ Hale, W. (2003). **Türk Dış Politikası: 1774-2000**. (çev: Petek Demir), 1. Baskı, Mozaik Yayınları, İstanbul,s.75-76.

²⁶⁷ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,s.38.

²⁶⁸ Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları,s.44.

²⁶⁹ A.g.e. s, 11.

²⁷⁰ A.g.e. s, 47-49.

Tek Parti döneminde Türk basının misyonu, resmi ideolojinin telkin ve propagandasını gerçekleştirmektir. Tek Parti dönemi ve özellikle de II. Dünya Savaşı boyunca, hükümetin basın üzerinde yoğun bir denetim kurduğu anlaşılmaktadır. Muhalif gazetelerin kapatıldığı, gazete, haber ve yazılarının sıkı bir denetimden geçirildiği bu dönemde basının görevi hükümet politikalarını desteklemek ve kamuoyu oluşturmaktır. II. Dünya savaşı süresinde basında çıkan yazılar hükümetin yürüttüğü dış ve iç politikalarla ilintilidir.²⁷¹

Türkiye savaşın dışında olmasına rağmen 1940 Kasımında İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilir. Bu sayede hükümet savaş süresi boyunca sınırsız yetkileri sahip olacaktır. Bu dönemde basın özgürlüğünden bahsedilemez. Bakanlar kurulu gerekli gördüğü anda istediği gazeteyi, istediği sürece kapatabilecektir. Kararı Basın Genel Müdürlüğü telefonla arayarak gazetelere bildirir ve gazete bu şekilde kapanır. O dönemde bürokrasi bu şekilde çalışmaktaydı. Daha sonra gazete sahibi Başbakana mektuplar yazar. Devlet başkanının olgunluk gösterip gazeteleri affetmesi istenir ve bir gün af çıkar. Gazeteye artık çıkartabilirsin denir. Ve gazete yeniden yayın hayatına geri döner, bu dönemin genel havası bu yöndedir.²⁷²

O dönemin belli başlı gazetelerini incelediğimizde Tan Gazetesi sol görüşlü Alman karşıtı bir gazete idi. Necmeddin Sadak Akşam Gazetesinin başındaydı ve diğer gazetelere göre daha ılımlıydı. Yeni Sabah ve Tan'ın başında ise Hitler karşıtı Hüseyin Cahit Yalçın vardı. Savaş yıllarında bu gazetelerin dünya görüşleri ne olursa olsun hükümetin çizdiği sınırdan dışarı çıkmaları mümkün değildi. Bazen basın hükümetle çeliştiğinde hükümet bunu ülkede basın özgürlüğü olduğunu ve bu sayede diplomatik ilişkilerde hükümete esneklik kazandırıp hükümette kendi görüşlerini, söyleyemediklerini basın aracılığıyla muhataplarına sezdiriyordu. Hükümet, hatta gazeteler Türkiye'de basın özgürlüğü olduğunu sürekli vurguluyorlardı. Tan Gazetesi Türkiye'de kesinlikle sansür olmadığını, hükümetin yaptığı politikaları halkın desteklediğini vurgulamıştır. 18 Ocak 1940'ta dönemin Başbakanı Refik Saydam meclisteki konuşmasında başka ülkelerde basın özgürlüğü olmadığını ama Türkiye'de böyle bir şeyin olmayacağını söylemiştir. Böylelikle hükümetin eli dış devletlere karşı

²⁷¹ Subay, Özlem Özdeşim.(2020). **Tek Parti Dönemi Gazeteciliğinde Faşizan Söylem: Varlık Vergisi Örneği**. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli,s.4.

²⁷² Topuz, Hıfzı(2016), **2.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul,s.169-170.

güçleniyordu. Örnek verecek olursak Almanya ile ilgili muhalif bir yazı çıktığında Alman yetkililer geldiğinde Türkiye’de basın özgürlüğü olduğu vurgulanıyor. Aynı şekilde İngilizler, Almanların lehinde bir yazı çıktığı zaman Türk yetkililere geldiklerinde Türkiye’deki basın özgürlüğünde bahsediliyor bu sayede Türkiye iki tarafı da dengede tutabiliyordu buradan da anlaşılıyor ki basın savaş boyunca hükümet politikasını takip etmiştir.²⁷³

5.2.1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Başlıca Gazeteler

1939-1945 yılları arasında Türk Devleti, savaşa fiilen girmemiş olmakla beraber vatanını savunmak için silahlı kuvvetlerini elinden geldiği kadar hazır etmeye çalışmış, ordusunu daha da güçlendirmek için Müttefik devletlerden ve Mihver devletlerinden harp silâhı ve araçlarını temin ederek olası bir savaşa hazırlık yapmıştır. II.Dünya Savaşı boyunca Türk Ordusunu, resmî törenler olmak üzere her fırsatta basın yoluyla “harbe hazırız” mesajını tüm dünyaya ulaştırarak uluslararası psikolojik ortamın ülke lehine şekillenmesini sağlamaya çalışmıştır. Ülke savunmasına yönelik meselelerde Türk basını da; haberlerin gizliliğine elinden geldiği ölçüde özen göstermiş, yabancı basının Türk Ordusuna dair servis ettiği genelde olumlu haberleri Türk devlet adamlarının düşünceleri ve direktifleri doğrultusunda kamuoyunu bilgilendirmiştir. Basın aracılığıyla verilen olumlu haberler Türk dış politikasına yön verenlerin elinin güçlenmesini meydana vermiştir.

Cumhuriyet Gazetesi

7 Mayıs 1924’te kurulan Cumhuriyet Gazetesi, hilafet propagandalarının yapıldığı ve Cumhuriyet karşıtı yazıların yayımlandığı bizzat Atatürk’ün emriyle İstanbul’da kamuoyu yaratmak amacıyla yola çıkmıştır.²⁷⁴

1939-1945 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesinin o dönemdeki tutumu konusunda büyük eleştiriye maruz kalmıştır. Yurtdışında eğitimini tamamladıktan sonra yurda dönen Nadir Nadi babasının yerine yer yer gazetede başyazılar yazıyordu.

²⁷³ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası.** (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,s.10-11.

²⁷⁴ Köktener, Aysun (2005). **Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet,** İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.13-21.

Fransa teslim olunca Almanya'nın savaşı kazanması olasılığı güçlenmişti. Nadir Nadi'de Alman yanlısı olarak bilinmektedir. Bu dönemde Cumhuriyet'te Nazizm'i savunan Hitler hayranı en saldırgan gazeteci ise 1899-1961 yıllarında yaşamış yazar ve gazeteci Peyami Safa'dır. O dönemde Cumhuriyet gazetesi kurucusu Yunus Nadi'nin 28 Haziran 1945'te Cenevre'de ölmesi üzerine gazetenin yönetimi tümüyle Nadir Nadi'ye geçmiştir.²⁷⁵ Bu dönemde Cumhuriyet gazetesi Almanya'yı desteklemiştir.

Vatan Gazetesi

Vatan gazetesi ilk olarak 1923'te Ahmet Emin Yalman, Enis Tahsin Til ve Ahmet Şükrü Esmer tarafından kurulmuş, 1925'te Takrir-i Sükûn yasasıyla da kapatılmıştı. Vatan Gazetesi ikinci defa ilk sayısını 19 Ağustos 1940'da yayınladı. Savaş yılları içinde gazete sık sık kapatıldı. Sık sık gazetecilere karşı soruşturmalar açıldı. Tan ile Yeni Sabah, Tan ile Cumhuriyet, Vatan'la Cumhuriyet gazeteleri arasındaki tartışmalar kamuoyunda dikkatli bir şekilde takip edildi. Bu dönemde basın çok güç koşullar altındaydı, örnek verecek olursak 1941 Mart'ında Beyoğlu'nda bir İngiliz diplomatına bomba atıldı. Ertesi gün gazeteler bu olayla ilgili resim bastılar ve akabinde Akşam, Vakit, Son Posta, Yeni Sabah, Tasvir-i Efkâr, Tan, Vatan ve Halk gazeteleri kapatıldı.²⁷⁶ O dönemde Vatan gazetesi müttefiklerin tarafındaydı.

Vatan gazetesi o dönemde Batılı anlamda demokrasinin yerleşmesi için birçok yayınlar yapmıştır. Liberal ekonomiyi destekledi. Batı ülkeleri ile yakın ilişki kurabilmeyi hedefleyip bir köprü kurmaya çalışmıştır. Demokrat Parti'nin kuruluşunda onu desteklemiş ve beraber hareket edilmiştir. Daha sonraları ise, Demokrat Parti iktidarı ile ters düşmüş ve iktidara sert muhalefette bulunmuştur.²⁷⁷

Tan Gazetesi

²⁷⁵ Topuz, Hıfzı(2016), **2.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, s.170-172.

²⁷⁶ Topuz, Hıfzı(2016), **2.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, s.174-175.

²⁷⁷ Gök, Sanem.(2003). **Türk Siyasal Yaşamında Vatan Gazetesi(1950-1960)**. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankaras,s.116.

1938’de Ahmet Emin Yalman’ın Tan Gazetesinden ayrılmasından sonra, Tan’ın yönetimi Zekeriya ve Sabiha Sertel’e geçti ve gazete İkinci Dünya Savaşı yıllarında tüm kadrosuyla müttefikleri yani İngiltere’yi, Fransa’yı, Sovyetler Birliği’ni ve Birleşik Amerika’yı destekledi. Gazetenin sol köşesinde Zekeriya Sertel’in yazısı yer alır, sağ köşede Sabiha Sertel’in Görüşler yazısı yayımlanırdı. Cevat Şakir, Sabahattin Ali gibi yazarlar gazetenin yazarları arasındaydı.²⁷⁸

Gazete savaş yıllarında ülkenin en çok satan gazeteleri arasında yer alır ve kamuoyunun oluşturulmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. İzlediği politikayı iki ana ekseninde görebiliriz. Birincisi Sovyet dostluğu, ikincisi faşizm düşmanlığıdır. Tan Gazetesi savaş yıllarında Sovyetler Birliği’ne sempati ile bakmış ve bu durum haberler ve başyazılarında açıkça görülmüştür.²⁷⁹

O dönemde Türkiye’de Yurt ve Dünya, Yeni Ses, Adımlar ve Tan gibi solcu gazete ve dergiler vardır. CHP’ye karşı liberal bir muhalefeti destekleyen Ahmet Emin Yalman’ın Vatan’ı; milliyetçi akımların temsilciliğini yapan Peyami Sefa, Cihat Baban ve Ziya Ebüzziya’nın Tasvir-i Efkar’ı; CHP saflarında olan Yalçın’ın sol akımlara sert çıkışlarda bulunan Tanin’i; orta sola doğru uzanan Necmettin Sadak’ın yön verdiği Akşam ve onların peşi sıra da Son Posta, Vakit gibi bazı ufak gazeteler²⁸⁰ yayın hayatındaydılar.

5.3. Genel Ekonomik Durum

29 Ekim 1923’ten İkinci Dünya Savaşı başlamadan önceki sürede Türkiye ekonomisine baktığımızda bu süreçte ekonominin büyük bir gelişme kaydetmediğini görmekteyiz. Bunun başlıca nedeni tarım ve sanayi alanındaki yetersiz altyapıdır. Bu dönemde yabancı sermaye ülkeye tekrar davet edildi, beş yıllık kalkınma planları hazırlandı ve bunun sonucunda Almanya’ya büyük bir bağımlılık söz konusu oldu.²⁸¹

Türkiye ekonomisi açısından II.Dünya Savaşı çok zamansız bir dönemde başlamıştır. Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen savaş ekonomisi koşullarının

²⁷⁸ A.g.e. s, 175

²⁷⁹ Vural, M. K. (2008). **II. Dünya Savaşı Türkiye’inde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi**. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 7(16), 381-395

²⁸⁰ A.g.e. s, 180

²⁸¹ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.29-30.

tüm sıkıntılarını yaşamıştır. Savaşın sınırlarımıza kadar yaklaşmasından dolayı milli kaynakların önemli bir bölümü savunma harcamalarına ayrılıyordu. Özellikle genç nüfusun askere alınması ekonomiyi büyük ölçüde etkilemiş, tarım ürünleri üretimi azalmış ve akabinde ülkede yiyecek sıkıntısı baş göstermiştir.²⁸²

Silah altına alınan yaklaşık bir milyondan fazla insanın üretim ekonomisinin dışında kalması Türkiye ekonomisini çok zor bir duruma sokmuştur. Türk devlet adamlarının en önemli konularından biri bu kadar büyük asker nüfusunun iâşe sıkıntısını çözmek olmuştur. İkinci Dünya Savaşı dönemi boyunca milli savunma bütçesi, ülkenin bütçe giderinin %54,71 oluşturmaktaydı.²⁸³

Karaborsanın yaygınlaşması, temel gıda maddelerinin bulunması konusunda ciddi sıkıntılara sebebiyet vermiş ve halkın büyük bir kısmının aşırı derecede fakirleşmesine yol açmıştır. Diğer taraftan bazı kesimler büyük vurgunlar vurarak zenginleşmişlerdir. Bunun sonucunda mevcut devlet adamları tüccarlara ve büyük toprak ağalarına karşı olumsuz bir tutum sergilemişlerdir.²⁸⁴

1939-1945 yılları arasında ekmek dışında şeker, makarna, kahve, pirinç gibi temel gıda maddeleri de karne yoluyla dağıtılmıştır. Dağıtma işlerinin sistematik bir şekilde düzenlenmesi için Ticaret ve Maliye Vekâletleri tarafından hazırlanan “Ekmek ve Ekmeklik Vesaire Eşya ve Madde Dağıtımına Dair Talimatname” yürürlüğe sokulmuştur.²⁸⁵

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi, Karne Uygulaması, Köy Ensitüleri Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Toprak Reformu gibi kanunlar çıkarılmıştır.

72 maddeden oluşan olağanüstü durumlarda devletin ekonomiye müdahale etmesini sağlayan milli korunma kanunu çıkarılmıştır. Örneğin hükümet gerekli gördüğü takdirde sanayi ve maden kuruluşlarına el koyup işletebilecek, sahiplerine de

²⁸² Yazman, M. Ögüt.(1974). **Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**. Tisa Matbacılık,2.Baskı, Ankara, s.86.

²⁸³Timur, Taner(1997). **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s.209.

²⁸⁴ Tezel, Y. S.(2015). **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**. 1. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.310.

²⁸⁵Gökbunar, Ali Rıza & Kahrıman Hamza,(2014), **Karneli Yıllar Bir Savaş Maliyesi Uygulaması**, Nobel Yayınları, Ankara, s.133.134.

makul bir tazminat ödeyecektir. Çalışanlar içinde zorunlu çalışma getiriyor ve işten çıkmayı yasaklıyordu.²⁸⁶

İkinci Dünya Savaşı döneminde yürürlüğe giren ve servet vergisi olan Varlık Vergisi, konusu itibariyle değil uygulanış biçimiyle ön plana çıkmıştır. Diğer olağanüstü vergiler gibi savaş dönemlerinde aşırı gelirleri vergilendirmek için ortaya çıkan, kamuya ek bir gelir yaratmak için ve aynı zamanda düşük gelirli insanlar içinde vergi adaletini sağlamak için yapılan gelenseksel servet vergisi amacını taşımaktadır. Türk devlet adamlarının Varlık Vergisini çıkarmalardaki amaçları vergiden gelen gelirleri artırmak, verginin ödeniş sürecindeki ürün arzının artmasıyla fiyatları düşürmek ve milli burjuvaziyi daha güçlü hale getirmektir.²⁸⁷

1925 yılında Öşür Vergisinin kaldırılması milli gelirin neredeyse yarısını oluşturan tarım kesiminden vergi alınmaması dönemin şartları itibariyle ülkeyi zora sokmaktaydı. Bu açığı kapatabilmek amacıyla 1943 Haziran'ında Toprak Vergisi Kanunu kabul edildi. Dönemin devlet adamları gerekçe olarak da Varlık Vergisini fiyat artışlarından faydalanan ticaret burjuvazi için yapıldıysa Toprak Vergisi de tarım ürünleri artışından faydalanan kişiler için yapıldı gerekçesini sunmuşlardır. Toprak Vergisi, Varlık Vergisinin bir devamı olarak da nitelendirilebilir. Kanunun çıkmasıyla birlikte çiftçiye çok büyük bir vergi yükü getirilmiştir.²⁸⁸

Savaşla birlikte seferberlik ilan edilmiş ve çalışma çağındaki olan yaklaşık bir milyon kişi silâh altına alınması sonucu, üretim ve tüketim olumsuz yönde etkilenmiştir. Ülke kaynaklarının büyük bir bölümü savunma harcamaları için ayrılmıştır. İş gücünün büyük bir bölümünün silâh altına alınması, bilhassa tarımsal çalışmaların azalmasına ve masrafların artmasına dolayısıyla da devlet tarafından para basılmasına sebep olmuştur.²⁸⁹

Altmışaltı maddeden oluşan Çiftçiye Topraklandırma Kanunu 11 Haziran 1945'te Meclis tarafından onaylandı. Yapılan kanunla birlikte arazisi olmayan çiftçiye toprak verilmesi, gerekli donatımın devlet tarafından verileceği kabul edilmiştir. Düzenlemeler çeşitli sebeplerden dolayı işlevsellik sağlanamamış, yeterli toprak dağıtılamamış, çiftçilere makine desteği fonu verilememiştir. Bunun sonucunda küçük

²⁸⁶ A.g.e. s, 89.

²⁸⁷ Çetin, Hasan(2007).*İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo- Ekonomik Durumu (1939-1945)*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s.116.

²⁸⁸ Timur, Taner(1997). *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s.290.

²⁸⁹ Aktan, Reşat (1978). *Türkiye İktisadı*. Ankara: SBF Yayını, s. 63.

ve verimsiz toprak sahibi sayısı artmıştır. Topraklar varlıklı arazi sahiplerinin eline geçmiştir. Devlet planladığından tam tersi bir durumla karşı karşıya kalmıştır.²⁹⁰

Yönetici kadro bu savaşta bir çıkarları olmadığını görüyorlardı. Savaş ekonomisi için alınan tedbirler yetersizdi, ülke kendi kendine yetemiyordu. Dışa bağımlılık söz konusuydu ama en azından bu durumu minimum seviyeye düşürmeye çalışılıyordu. Savaş başladığında Türkiye sanayisi gelişmediği için bu durum askeri sanayiye de yansıyor.²⁹¹

5.4. Genel Dış Politika

Bu dönemde Türkiye'nin dış politika çizgisini anlamanın en belirgin yolu İnönü'yü anlamaktır. İnönü'nün en bariz özelliği temkinliliktir.²⁹² Türk diplomasisinde denge politikasının geçmişi, III. Selim dönemine kadar uzanmaktadır. Türk diplomasi tarihinde ilk defa bir Hristiyan devlet olan Prusya ile 1790 yılında ittifak antlaşması yapılmıştır.²⁹³

II. Dünya Savaşının siyasette, ekonomide, sosyal hayatta ve diğer alanlarda ki tesirleri günümüzde dahi devam etmektedir. Bu savaşa etkin olarak katılan ya da katılmayan her devlet savaş boyunca ve savaştan sonra önemli derecede savaşın etkilerine maruz kalmıştır. Gerçekten Türkiye de bu durumdan değişiminden payına düşeni almış maddi ve manevi zararlarına minimize etmek ve savaşın dışında kalmak için politik hamleler gerçekleştirerek savaş dönemi boyunca yer yer alternatifi çok olan politikalar takip etmiştir.

Bu dönemde Türk dış politikasını yöneten devlet adamlarının temel düşüncesi her ne olursa olsun savaşın dışında kalmaktır. Bunu da geçmiş tecrübelerine dayandırıyorlardı. Bin bir zorlukla kurdukları bu devleti Avrupa'nın kendi yarattığı bir

²⁹⁰Kayiran, M., & Metintaş, M. Y. (2018). 1945 Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 647.

²⁹¹ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,s.29-30.

²⁹² A.g.e. s, 47

²⁹³Soysal, İ. (1998). **Türk Dış Politika İncelemeleri için Kılavuz 1913-1919**. İstanbul: Eren Yayıncılık, s.31

savaşta tehlikeye atmak istemiyorlardı.²⁹⁴ Türk devlet adamlarının en büyük başarısı kendi göbeklerini kendilerinin kesmeleridir.

Türkiye, savaş çıktığında güçlü devletlerle komşu olması ve akabinde savaşın kendi bölgesine yakın yerlere sirayet etmesi ister istemez Türkiye'nin etkilenmesine sebep olmuştur.

II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin dış politikası tarafsızlık stratejisi üzerinden şekillenmiştir. Savaş boyunca Türkiye, Fransa ve İngiltere ile müttefik olup Almanya ve Sovyetler Birliği ile saldırmazlık antlaşması yapabilen tek ülkedir. A.B.D. ve İngiliz siyasetçiler ve yabancı medya, Türkiye'nin yaptığı dış politikayı bir ahlaksızlık olarak değerlendirmişlerdir. Türkiye ise, yürütülen etkin tarafsızlık stratejisinin amacının toprak bütünlüğünü korumak olduğunu dile getirmiştir.²⁹⁵

İzlenen siyaset Batılılar tarafından etik bulunmasada kendi aralarında ki çıkar çatışmaları yüzünden çıkan savaşta taraf olmaktan kaçınıyordu. Stratejik bir konumda olan Türkiye, İngiltere, Rusya ve Almanya'nın baskılarına direnmiş, savaşa girmesi konusunda baskının arttığı dönemlerde bazı sebepler ileri sürerek zaman kazanmasını bilerek savaşa katılmasının gerek kalmadığı ortamlar yaratarak Batılı devletleri bu konuda ikna etmiştir.²⁹⁶

Savaş başladığında Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'yla ittifak istemesinin temel nedeni İtalya'dır.²⁹⁷ Bunun nedeni İtalya'daki Mussoli'ni yönetiminin Ege adalarında hak iddia etmek istemesidir. Bir de Hitler'in kendi stratejik planları doğrultusunda ülkelerle anlaşıp daha sonra bu anlaşmalardan vazgeçmesidir.²⁹⁸

1939-1945 döneminde Türkiye'nin yürüttüğü dış politikada aldığı kararlar, pek çok noktada iç politikaya ilişkin kararların ve uygulamaların yönünü belirlemiştir. Siyasal iktidarın, bu tutumuyla ilgili bir örnek verecek olursak; özellikle savaş döneminde aktif hale gelen ve basın da dahil pek çok alanda etkinlik gösteren Turancı harekete karşı bakışı da Türkiye'nin dış politikadaki manevralarına ve uluslararası

²⁹⁴ A.g.e. s, 1-5

²⁹⁵ Özkan, B, (2019). **Türkiye'de Milli Vatanın İnşası: Dar'ul İslam'dan Türk Vatanına**, 1. Basım, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul,s.240.

²⁹⁶ Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), 267.

²⁹⁷ Korkmazcan, N. Selcen. (2018). **İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,s.20.

²⁹⁸ A.g.e. s, 48

konjonktüre bağılı olarak değişkenlik göstermiştir. Bir dönem Almanya ile kurulan dostane ilişkiler ve Almanya'nın savaşta aldığı galibiyetler bağlamında Turancı hareketin 1943 yılının sonlarına kadar resmî ideoloji tarafından hoşgörüyü karşılanması, hükümet çevrelerince de desteklenmesi; buna karşın Almanya'nın savaşı kaybedeceği anlaşılmaya başlandığında 1944 yılında Turancı hareketlerin tasfiye edilmesi iç ve dış siyasetteki tutumunu göstermektedir. Süreç Alman yanlısı ve Turancı yayınların teker teker kapatılmasıyla başlamış, Sabahattin Ali-Nihal Atsız gibi yazarların tutuklanmaları ve Irkçılık-Turancılık davalarının açılmasıyla süre gelmiştir.²⁹⁹

Türkiye'deki iç politika savaşa tabi olarak şekillenmiştir. Türkiye'yi savaş dışında tutmak için o dönemde güçlü kimse, hangisi ön plana çıkmış ise o ülkeye doğru bir eğilim içine girilmiş ve iç siyasette ona göre şekillenmiştir. Dahası o dönemde hangi ülke güçlüyse mahkeme kararları bile ona göre alınmıştır. Örnek verecek olursak 18 Mart 1940'ta Almanya ile dış ticaret antlaşması imzalandı ama 1944'te Almanların savaşı kaybedeceği anlaşılmaya başlanınca bu antlaşma Türk hükümeti tarafından iptal edilmiştir.³⁰⁰

5.5. 1939-1945 Yılları Arası Siyasal Karikatürlerin Analizi

Bu kısımda öncelikle yıllara göre genel siyasi betimlemelere yer verilmiş, sonrasında ise bu dönemin ruhunu yansıttığı düşünülen karikatür örneklerine yer verilmiştir. Karikatürler, göstergebilimsel analize tabi tutulmuş ve söylem analizi yoluyla ayrıntılı olarak yorumlanmıştır.

5.5.1. 1939 Yılı

Savaştan önce dünya siyaset sahnesine baktığımız zaman uluslararası politikanın ikinci dünya savaşından önce en önemli yeri olarak Avrupa kıtasını görüyoruz. Kıtanın en etkili devletleri Büyük Britanya, Almanya, Fransa ve İtalya'dır. Uzakdoğu'da ise

²⁹⁹Öztekin, H. (2018). 1944 Irkçılık-Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar. *Selçuk İletişim*, 11(1), 213.

³⁰⁰Oran, B.(2009). 1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik-2, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt-1:1919-1980. (edt: Baskın Oran), 15. Baskı, İletişim Yayınları, 385-476, İstanbul

Japonya ve onun imparatorluk tutkuları, Çin'in iç karışıklıkları, uçsuz bucaksız topraklarıyla Rusya ve uyuyan bir dev olan Amerika Birleşik Devletlerini görmekteyiz.

İtalya'nın 8 Nisan 1939'da Arnavutluk işgalinden sonra bu konuda Türkiye resmen İngiltere ile beraber hareket etme kararı almıştır. Türkiye, 12 Mayıs 1939'da İngiltere ile ortak bir bildiri imzalamıştır. Bu bildiriye göre Doğu Akdeniz'de olabilecek herhangi bir saldırıda işbirliği yapacaklarını deklere etmişlerdir.³⁰¹

Bu bildiriyle birlikte İngiltere, Türkiye'den savaş müddetince umudunu yitirmemiştir. İngiltere'nin Türkiye'den bu anlamda beklentileri vardır, birincisi Türkiye'yi müttefik devletlerinin yanında savaşa sokmak, ikincisi ise Almanya ile yakınlaşmasını engellemektir. Bu bildiriye Sovyetler Birliği de olumlu bir adım olarak nitelemiştir.³⁰²

Bu anlaşmaya Alman hükümeti tepki göstermiştir. Alman basını ve gazeteleri Türk devletine karşı propaganda faaliyetine girişmiştir. Buradaki amaç Türk Devletini İngilizlerle yaptığı işbirliğinden vazgeçirmektir.³⁰³

1 Eylül 1939'da ise Almanya Polonya'ya girdi, 3 Eylül 1939'da İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etti. Ve ikinci dünya savaşı başladı. İlk askeri harekât batıdan Almanya, doğudan Sovyetlerin Polonya'yı paylaşmak amacıyla yürüttükleri askeri harekâttir. Bunun akabinde Ekim ayında Ruslarla yapılan görüşmelerde Almanların da telkinleriyle Rusya Türkiye'den Boğazlar konusunda bazı isteklerde bulunmuştur. Amaçları Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'nın tekelinden kurtarmak ve kendi yanlarına çekebilmektir.³⁰⁴

Türk basınında, savaşın çıkışıyla ilgili olarak Falih Rıfkı ve Hüseyin Cahid Sovyetleri; Abidin Daver Almanya ve Sovyetleri; Zekeriya Sertel ise tersine Sovyetleri savunmuştur. Gerekçe olarak ta Almanya'nın genişlemesini durdurduğu için Sovyetleri başarılı bulmuştur. Yunus Nadi, Nadir Nadi, Ali Kamil Akyüz, Ekrem

³⁰¹ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,s.72-73.

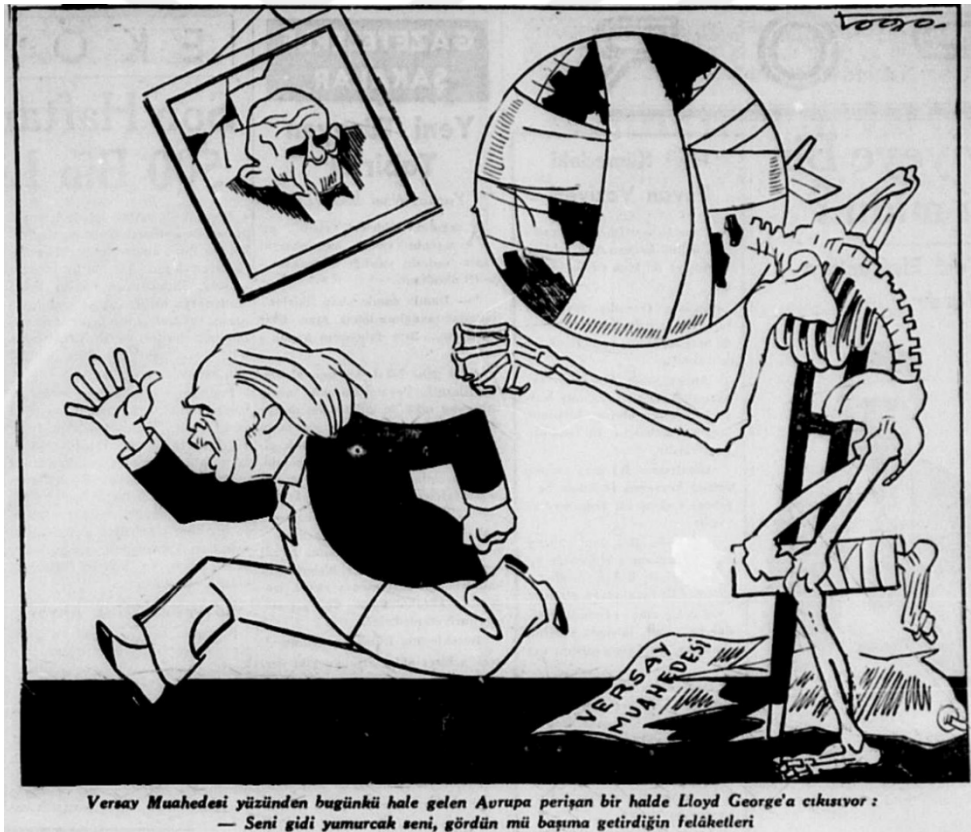
³⁰²Balta, Nurgül Demirbay(2010). **İkinci Dünya Savaşının Ortaya Çıkışının Türk Basınındaki Yansımaları (Temmuz 1939-Haziran 1940)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s.9

³⁰³ Kılıç, Sezen. (2010).**Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)**.Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,s.134-135.

³⁰⁴ Karakaş, Nuri. (2013).**Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1932-1952)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,s.29-31.

Rıza ve Necmeddin Sadak, Hitler'i eleştirmiştir. Burhan Belge ise Almanları, Hitler'i iktidara taşıdıkları için kınamıştır.³⁰⁵

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan az nüfusa sahip kısıtlı kaynakları olan orta büyüklükte bir devlet olarak çıkmıştır. Devletin genel dış politikası ülkenin yeniden yapılandırılması ve restorasyonun siyasetiyle uyumluydu. Türk devlet eliti ve entelektüelleri barış yanlısı bir dünya yaklaşımına sahipti. Almanya'nın savaşıma dair niyeti çok önceden bilinse de Türkiye bir büyük savaşın üstesinden gelecek güce hala sahip değildi. Savaşın başlarındaki belirsizlik Türk basınında ve karikatürlerindeki yorumlara damgasını vuracaktı. Karikatürlerde olabildiği kadar geleneksel “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” temasının etkisi gözleniyordu. Alman saldırısının yarattığı tedirginlik ve Almanya'ya yönelik çekimserlik karikatür perspektifini de şekillendirmiştir.

Şekil 5.1³⁰⁶

³⁰⁵ Kılıç, Sezen. (2010). *Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.167-168.

³⁰⁶ Tan, 12.04.1939, S.5

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Kaçan bir adam
İnsan	İskelet	Başı Dünya şeklinde tasvir edilmiş, koltuk değnekli ve yaralı bir halde önündeki adamı yakalamaya çalışan iskelet.
Nesne	Çerçeve	Duvarda yamuk bir şekilde asılı duran resim çerçevesi
Nesne	Kağıt	Yırtılmış bir şekilde yerde duran ve üzerinde Versay Muahedesi yazan bir kağıt.

Tablo 5.1. Karikatür 5.5.1’in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikature bakıldığında başı dünya şeklinde tasvir edilmiş, koltuk değnekli ve yaralı bir halde, önündeki adamı yakalamaya çalışan bir iskelet ve bu kovalamacanın şiddetinden yan dönmüş bir resim çerçevesi görülmektedir.

Yan Anlam: İkinci Dünya Savaşı’nın çıkma sebebine dair genel kanı Versay Antlaşması’nın ağır şartlarının Almanya’yı savaşa tahrik ettiği yönündedir. Aynı dönemde Fransa’daki görüş antlaşmanın hafif şartlara sahip olması ve Almanya’yı güçlendirdiği yönündedir. Karikatürde var olan perspektifler arasındaki en pasifist seçeneğin benimsendiği görülür. Lloyd George çirkin ve yaşlı bir adam olarak resmedilerek okuyucunun gözünde bir anti-kahraman haline getirilmiştir. Dünya ise yaralı bir adam kılığındadır. Çünkü hala Birinci Dünya Savaşı’nın yaraları sarılmamış ve iyileşmemiştir.

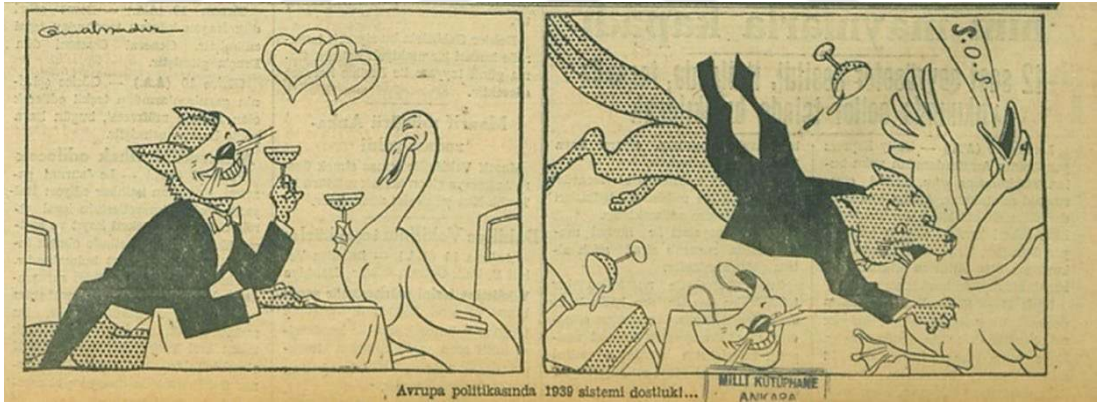
Bu karikatürü incelediğimizde bakmamız gereken aslında karikatüristin ruh dünyasından ziyade bizi düşündürmeye yönlendirmesidir. Özellikle anlamın toplumsal ve kültürel olarak yapılandırılması ve siyasal bir metot kullanarak toplumun meydana getirdiği ön yargılarının izlerini karikatürde bulmak mümkündür.

Karikatürde Batı düşüncesinde hakim bir ahlaki ilke olan “Haklı Savaş Doktrini”ne göndermede bulunmaktadır. Aziz Thomas(öl.1274) tarafından formülize edilen bu doktrine göre bir savaşın adil olması için üç kısıta sahip olması gerekir: Birincisi savaş bir kişi tarafından değil o ülkenin hükümdarı tarafından ilan edilmeli, ikincisi adil bir sebep olmalı -bir örnek verecek olursak o ülkenin arazisini,

servetini ele geçirmiş ve vermeyi reddediyorsa-, son olarak da saldıran taraf zalimlik veya büyüyüp genişlemek için değil iyiliğin yayılması ve kötülükten kaçınmak için hareket ediyor olmalıdır.³⁰⁷

Söylem analizi: Karikatürün altında yer alan yazıda “Versay Muahedesi yüzünden bugünkü hale gelen Avrupa perişan bir halde Lloyd George’a çıkışıyor: - Seni gidi yumurcak seni gördün mü başıma getirdiğin felaketleri” denilmektedir. Bu söyleme göre, Avrupa’nın içerisinde bulunduğu durumun Versailles Barış Antlaşması’ndan kaynaklandığı ve bunun sorumlusunun da zamanın İngiltere Başbakanı Lloyd George olduğu ifade edilmektedir. Almanya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra imzaladığı Versailles Antlaşması’nı ihlal etmesi ve yükümlülüklerini yerine getirmemeye yönelik hamleleri Türk basınında da sempatiyle karşılandı. Çünkü benzer sorunlarla Türkiye de mücadele ediyordu.³⁰⁸

Almanya’nın 1 Eylül 1939’da Polanya’ya saldırması karşısında Türk basını bu olay karşısında hiç yorum yapmadan sadece haberi aktarmıştır.³⁰⁹

Şekil 5.2.³¹⁰

³⁰⁷ Cathcart Thomas & Klein Daniel.(2018). Çeviren Niran Elçi, **Platon Birgün Bir Karikatür Çizer**, Aylak Kitap, 1.Baskı, Kasım, İstanbul, s.178-179.

³⁰⁸ Kılıç, Sezen. (2010).**Türk Basınında Hitler Almanya’sı (1933-1945)**.Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,s.57.

³⁰⁹ Kılıç, Sezen. (2010).**Türk Basınında Hitler Almanya’sı (1933-1945)**.Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,s.161.

³¹⁰Akşam, 11 Nisan 1939, S.1

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Hayvan	Tilki	Kedi maskesi takan tilkinin ilk karikatürde ördekle birlikte kadeh kaldırırken ikinci karikatürde maskeyi çıkartarak ördeğe saldırması
Hayvan	Ördek	Maskeli Tilki ile romantik bir yemek yerken saldırıya uğrayan bir ördek.
Nesne	Kadeh	Tilki ve Ördek tarafından ilk önce havaya kaldırılan daha sonra havada uçuşan kadehler
Nesne	Maske	Tilki tarafından kullanılan bir kedi maskesi
Nesne	Masa-Sandalye	Tilki ve Ördeğin birlikte yemek yedikleri yemek masası ve oturdukları sandalyeler
Sembol	Kalp	Tilki ve Ördeğin üzerinde iç içe geçmiş iki kalp sembolü

Tablo 5.2. Karikatür 5.5.2'nin göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: İlk karikatürde maskeli tilki ile birlikte romantik bir yemek yiyen ördek görülmekte ve ikinci karikatürde maskesini indiren tilkinin ördeğe saldırması ve ördeğin yardım çığlığı tasvir edilmektedir.

Yan Anlam: Burada Cemal Nadir, Avrupa sistemini karakterize ederken tilkinin ve ördeğin hangi ülkeleri karakterize ettiğini belirtmemiştir. Ancak buradaki fark kritiktir. İki hayvan eşit değildir. Bir tarafta kurnaz ve keskin dişlere sahip tilki bulunurken diğer yanda maskesiz ve savunmasız bir ördek bulunmaktadır. Dönem olaylarının gelişiminden anlaşıldığı kadarıyla tilki Almanya'dır. Ördek ise müttefik devletleri temsil etmektedir. Uzun süren barış söylemlerinin ardından Almanya fazla iyimser olan karşı bloğa saldırmıştır. Hazırlıksız yakalanan eski ihtilaf bloğu ise imdat feryadı atmaktadır. Burada İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya karşı izlediği yatıştırma politikası alaya alınmıştır. Çünkü maske takmış olsa da tilki uzun kulakları ve keskin dişleri ile bütün niyetini belli etmektedir. İngiltere ve Fransa bu gerçeği anlamamazlıkta ısrar etmektedir. Karikatürlerde kimliklerin muğlaklaştırılması ise Türkiye'deki yönetici elit ve Türk basını arasındaki uluslararası siyasetin nasıl ele alınacağına dair sessiz bir antlaşmanın yansımasıdır.

Bir hiciv, söylemek mecburiyetinde olduğu kelimeleri az sayıda kelimelerle dile getirmeyi, çok daha az sayıda kelimeyle söyler. Dahası söylenmesi gerekenleri söylemeyerek de aslında çok şey söylemiş olması muhtemeldir.³¹¹ Karikatürde imge ile görme arasındaki ilişki açık bir şekilde görülmektedir. Daha önceden edindiğimiz bilgiler sayesinde şu anda karşılaştığımız karikatürleri zihnimize harmanladığımız zaman yeni bir anlam üretmiş oluruz. Karikatürü okunması gereken elzem bir metne dönüştürerek görselin vermek istediği iletiyi aktarır.

Almanya ile Sovyetlerin antlaşması bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de büyük bir şaşkınlık ve tedirginlik yarattı. Türkiye olaylara soğukkanlı bir şekilde bakmaya çalıştı. Bu duygu yoğunluğunu o günkü gazetelerden görmek mümkündür. Basın zoraki bir şekilde iyimserlik havası yaratmaya çalışarak tedirginlikleri azaltmaya çalışmaktadır.³¹²

Polonya, Almanlar tarafından saldırıya uğradığında İngiltere çeşitli bahaneler üreterek Polonya’nın yardımına gitmemiş. İngiltere’nin Polonya’ya verdiği güvence ortada kalmıştır.³¹³

³¹¹ FRUED, Sigmund. **Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri**, Çev., Dr. Emre Kapkın, 6.Basım, Payel Yayınları, İstanbul, Aralık 2016, s.45.

³¹² Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.80.

³¹³ Korkmazcan, N. Selcen. (2018). **İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Diplomasisi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.52-53.

Şekil 5.3. Akşam Gazetesi 17.04.1939.S1.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Zengin bir adam
İnsan	Erkek	Kaşınan bir adam
İnsan	Kadın	Zengin sigara içen bir kadın
Nesne	Karne	Değerli evrak
Nesne	Vagon	Tren Vagonu
Doğa	Ağaç	Kesilmiş Ağaç
Nesne	Para	Değerli evrak
Nesne	Cam şişe	İlaç
Nesne	Ray	Tren yolu
Hayvan	Kuş	Uçan kuş
Nesne	Karne	İhtiyaç listesi

Tablo 5.3. Karikatür 5.5.3'ün göstergebilimsel analizi

Hitler'in 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgaliyle başlayan, ardından İtalya'nın 7 Nisan 1939 tarihinde Arnavutluk'u işgaliyle devam eden süreç, 1939

yılında Avrupa siyasal sahnesine ve buna bağılı olarak da Türkiye'nin gündeminin merkezine savaşı taşımıştır. Buna bağılı olarak da 17 Nisan 1939 tarihli Akşam Gazetesi'nde yayımlanan karikatürün ana temasını savaş ve savaşın etkileri oluşturmaktadır.

Düz Anlam: Karikatür yan yana iki sütun ve alt alta üç satır şeklinde altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde üzerinde erzak listesinin olduğu bir “Erzak Vesikası” bulunmaktadır. Onun hemen yanında üzerinde 40 kişilik yazan bir tren vagonu bulunmaktadır. İkinci satırda ağzında puro olan kilolu bir adam bulunmaktadır. Yanında ise 1000 liralık banknotla sigarasını yakan bir bayan vardır. En alt satırda ise kaşınan zayıf bir adam ve yerde kaşıntı ilacı durmaktadır. Son bölümde ise üstünde birkaç ağacın olduğu bir mezarlık vardır.

Yan Anlam: Karikatürün bölümlenmesi tasarlanırken satırlar arasında toplumsal ve sınıfsal farklar temel alınmıştır. Sütunlar tasarlanırken ise ilk sütundaki kareler ekonomik koşulları, ikinci sütundakiler ise askeri koşulları resmetmektedir. Dolayısıyla satırların sosyal sınıfları sütunların ise ekonomik ve askeri koşulları gösterdiği bir tablonun biçimsel yapısı esas alınarak karikatüre dönüştürülmesi söz konusudur.

İlk sütun savaşın genel toplumsal yansımaları göstermekte olup bunu ekonomik ve askeri açıdan ele almaktadır. Karikatürün ilk karesinde savaşın getirdiği ekonomik koşulların bir sonucu olan karne gözükmektedir. Karne bir aylık erzakı göstermekte olup bir aylık süre ile verilen erzak karşılaştırıldığında ekonomik koşulların ağırlığı gözükmektedir.

Karikatürün ikinci ve üçüncü satırları ise ilk satırda genel çerçevesi çizilen toplumsal koşulların sınıfsal farklılıklara göre bu koşulların yansımaları ele almaktadır.

İkinci karedeki çizimde bulunan tren asker sevkiyatında kullanılan trenleri göstermekte olup hem tren vagonunu hem de askerlerin kalacağı konteynır şeklindeki barınağı göstermektedir. Vagonun veya konteynırın kırk kişilik olması ise ülkenin askeri koşullarının yetersizliğini göz önüne serer.

Karikatürün ikinci ve üçüncü satırlarındaki kareler ilk satırda hatları çizilen savaşın genel toplumsal yansımalarının üst ve alt sınıfları arasındaki farklılıkları

yansımalarını göstermektedir. İkinci satırın ilk sütunundaki karede oldukça şişman olarak resmedilen adam iş dünyasını ya da burjuvaziyi sembolize etmektedir. Savaşın dolayısı iş dünyasının yüzü gülmektedir. Kel adam mutluluk purosunu büyük bir keyifle tütürmektedir.

Yanındaki karede ise bir burjuva eğlencesinden aktarılan bir kesit gözükmemektedir. Burada keyfi yerindeki salon kadını sigarasını 1000 liralık banknotla yakmaktadır. Burada duran bayanın sigarasını 1000 liralık banknotla yakan kişi ise özellikle resmedilmemiştir. Çünkü alt sınıfın çocukları savaşta ölürken zengin çocukları ortalıkta gözükmemekte, balolarda para harcamakta ve eğlenmektedir.

Karikatürün son sütununda ise savaşın fakir halktaki yansıması gösterilmektedir. Burada çelimsiz olarak resmedilen ve kolu yamalı kıyafeti içindeki kişi halkı sembolize etmektedir. Halk savaşın getirdiği kötü ekonomik koşullara bağlı olarak yaygınlaşan bit ya da pire nedeniyle kaşınmaktadır.

Son karede ise halkın diğer kısmının, yani savaşta ölen askerleri bekleyen son yani mezarda yatan askerler resmedilmektedir. Mezarlıktaki ağaçlarsa kaleme benzetilerek savaşta ölenlerin edebiyatını yapan aydınlara dolaylı bir göndermede bulunmaktadır.

Söylem Analizi: Karikatürün altında yazan “Harp havadisleri ile beraber akla gelen şeylerden birkaçı!..” yazısından anlaşılacağı gibi karikatürün amacı genel bir savaş değerlendirmesi ve eleştirisidir. Burada savaşın genel bir manzarasının parça parça örnekler üzerinden anlatılması gözükmemektedir.

İlk karedeki “Erzak Vesikası” iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde “Bir ay için muteberdir” yazısı gözükmemektedir. Dolayısıyla aylık düzenlenen bir karne söz konusudur. Karnenin ikinci kısmında ise erzakların listesi verilmektedir: “Ekmek 5 kilo”, “Şeker 120 gram”, “Sabun 150 gram”, “Gazyağı 250 gram”, “Zeytinyağı 500 gram”, “Zeytin 500 gram”, “Bulgur 1 kilo”, “Mısır 2 kilo” ve “Arpa 5 kilo”dur. Bir ay üzerinden verilen erzak düşünüldüğünde ekonomik sıkıntının boyutları tüm çıplaklığıyla gözükmemektedir.

İlk satırın ikinci sütununda bulunan vagona yazan “40 kişilik” yazısı ise askerlerin içinde bulunduğu koşulları gözler önüne sermektedir. Askerler 40 kişilik vagonlarda taşınmakta ve 40 kişilik barınaklarda kalmaktadır.

Askerlerin bu koşullarıyla tezat bir şekilde üst sınıf mensubu asker kaçakları balolarda “1000 lira”lık banknotlarla bayanların sigarasını yakmaktadır. Banknottaki “1000 lira” yazısı ise eğlence için harcanan paraların büyüklüğünü gözler önüne sermek için özellikle vurgulu bir şekilde gösterilmiştir.

Üçüncü satırın ilk sütununda ise halkın yoksullukla mücadelesinin sembolü olarak tercih edilen bit-pireye bağlı kaşıntı ise yerdeki şişenin üstündeki “Kaşıntı İlacı” yazısıyla güçlendirilmiştir.

Şekil 5.4. Tan Gazetesi 22.06.1939,S5.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Çin Askeri
İnsan	Erkek	Japon Askeri
İnsan	Erkek	İngiliz Askeri
Nesne	Tüfek	Savaş Aleti
Nesne	Polyester	Kırbaç
Doğa	Çamur	Bataklık
Nesne	Kılıç	Savaş aleti
Nesne	Ahşap	Tabela

Tablo 5.4. Karikatür 5.4’ün göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: . Karikatürde bataklıktan kurtulmaya çalışan bir Japon askeri sol elinde abluka başlıklı ve yere saplanabilir bir tabela taşımakta sağ elinde ise, bir kılıç bulunmaktadır. Asker bataklıktan çıkmaya çalışırken arkasında konumlanmış ve geleneksel kıyafetler içindeki bir Çinli Japon askerini arkadan kamçulamaktadır. Elinde bir tüfekte oturan ve pipo tütüren umursamazlıkla da Japon askerine bakan bir İngiliz muhafız askeri bulunmaktadır.

Söylem Analizi: “Çin bataklığına batan Japonya, İngiliz imtiyaz mıntikasını abloka ediyor. Çin Bataklığı. Abloka. Tiyencinin İngiliz muntakası.” Karikatür bu noktada Japonların hatalı bir strateji işlediği mesajını vermektedir. Çin bataklığıdır ve Japonya eninde sonunda batağın içinde mağlup olacaktır. Karikatüre göre Çin, Tiencin krizinde uyguladığı abluka vasıtasıyla içinde bulunduğu stratejik krizi aşmaya çalışmakta ancak İngiltere’yi pek de korkutamamaktadır.

Yan Anlam: 22 Haziran 1939’da Tan Gazetesinde yayınlanan bu karikatürün konusu Tiencin krizidir. Bataklığı üzerinde ise, Çin yazısı formunda nakşedilmiş ‘Çin Bataklığı’ ifadesi yer almaktadır. Japon askeri, acıyla bataklıktan çıkmaya çalışmaktadır. Japon askeri, abluka yazılı tabelayı Tiencin İngiliz mıntikasına dikmeye çalışmaktadır.

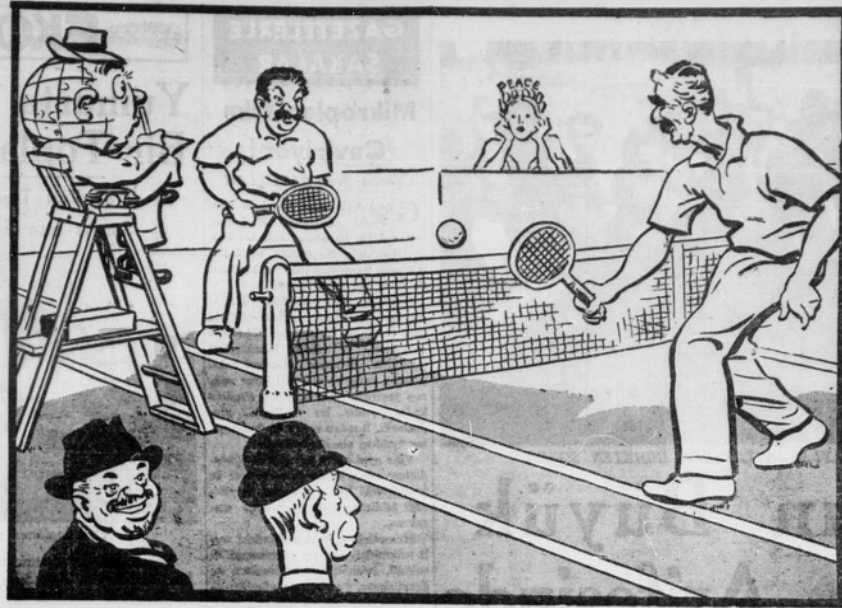
1937’de Japonya Çin’e yönelik bir işgal operasyonu başlatmış ve kısa sayılabilecek bir sürede birçok Çin şehrini ele geçirmiştir. Bu şehirler arasında Tiencin de bulunmaktadır. Ancak Japonya Tiencin’in bir bölümündeki İngiliz-Amerikan imtiyazını kabul etmiş ve bu bölgeye girememiştir.

1939 senesinde bir gurup Çinli direnişçinin Tiencin’de bir Japon işbirlikçisini öldürmesi üzerine Japon Hükümeti İngiltere’den Tiencin’in İngiliz mıntikasına sığınan bu direnişçileri teslim etmesini istemiş. Bu istek İngiliz Hükümeti tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Japonya, Tiencin’e yönelik abluka başlatmıştı. Bu sorun nihayetinde çözülsede Asya’da başlayacak İngiliz-Japon savaşının işaret fişeği olarak da kabul görmüştür. Solcu Tan Gazetesi karikatürde abartılı bir biçimde Japonya’yı çok zor durumda bir güç olarak İngiltere’yi de kayıtsız ve rahat bir devlet olarak resmetmiştir.

Yine Çinlilerin adeta Japonları yenilgiye uğratmakta olan bir kuvvetmişcesine sembolize edildiği görülmektedir. Doğrudur ki Japonya Çin işgalinin ilk yıllarında

dahi hızlı ilerleyişine rağmen hatırı sayılır kayıplar vermiştir. Ayrıca iki senelik çatışmalar neticesinde Çin'in Japonya'yı tıkabasa doyuracak bir koloni olmayacağı da anlaşılmıştır.

Diğer taraftan Japonya'nın Çin'deki vaziyeti karikatürde yansıtıldığı kadar ağır da değildir. Japon ordusu savaşın ilk yıllarında hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmiş bu durum Çin'in en büyük askeri gücü olan Milliyetçi Çin kuvvetlerinin büyük bir itibar kaybına uğramasına neden olmuştur. Japonların gerçek anlamda Çin'de bir yenilgi psikolojisinin içine girmeleri için birkaç senenin daha geçmesi gerekecektir. Yine Pasifik Savaşı'nda Britanya kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratacaktır. Japonların zayıflaması ancak Amerika'nın savaşa girmesiyle mümkün olmuştur. Burada Tan Gazetesi Almanya'ya yakınlığıyla bilinen Japonya üzerinden bir karşı propaganda yürütmektedir.

Şekil 5.5. Tan Gazetesi 22.07.1939.S5.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Tenis oyuncusu
İnsan	Erkek	Tenis oyuncusu
İnsan	Kadın	Barışı temsil eden kadın
İnsan	Erkek	Hakem
İnsan	Erkek	Gözlemci
İnsan	Erkek	Gözlemci
Nesne	Plastik	Raket
Nesne	Plastik	Tenis topu
Nesne	Tahta	Hakem koltuğu
Nesne	File	Tenis kortu
Sembol	Yazı	Barış yazısı

Tablo 5.5. Karikatür 5.5’in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde bir tenis kortunda Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Stalin’in İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain ile bir tenis maçı yaptığı görülmektedir. Maçın hakemi olarak ise üzerine dünya haritası nakış edilmiş bir küre bulunmaktadır. Küre bir insan gibi gözlere, kulaklara ve ayaklara sahiptir. Maçın kenardaki izleyicilerden biri Peace(Barış) başlıklı bir tac giymiş olan bir bayandır. Bayan burada barışı temsil etmektedir. Diğer köşede ise kıyafetlerinden de anlaşıldığı kadarıyla uluslararası diplomatik çevreleri temsil eden iki kişi bulunmaktadır. Tenis kortu dünyanın en ünlü tenis turnuvası olan Wimbledon kortlarından birini andırmaktadır.

Söylem Analizi: ‘Peace’(Barış). Bu olaylar karşısında dünyada yaşayan insanların tek düşüncesi savaşın olmaması ve barışın sağlanabilmesi.

Yan Anlam: Savaşın arifesinde Stalin ve Chamberlain’in arasında ki temasların barışı sağlayabilecek ana gelişmelerden biri olduğu varsayıldığı görülmektedir. Ancak burada halen bir çekişmenin varoluşu bu çekişmenin netice doğurmadığı mesajını da örtülü olarak vermektedir. Barışı temsil eden bayan maçı izlerken meraklı bir bekleyiş içindedir.

Tenis oyuncularının konumlanması dikkate alındığında Chamberlain’nin daha defansif bir konumda olduğu Stalin’in ise daha kontrollü bir tutum içinde bulunduğu görülmektedir.

Sonucu belirsiz bir sürecin karikatürde betimlendiği görülmektedir. Burada dengeyi sağlayabilecek iki güç olarak S.S.C.B. ve Birleşik Krallığın öne çıkarıldığı, A.B.D.'nin ise bu atmosfer içinde yer almadığı ve dünyanın bu olayı yakından takip ettiği görülmektedir.

Karikatürde filenin üstünde Stalin ve Chamberlain gösterilmiştir. Dolayısıyla burada uluslararası rekebetin ana aktörleri olarak İngiltere ve Sovyetler Birliği görülmektedir. Avrupa'nın diğer aktörleri tenis kortunun dışında iki güç arasında ki rekabeti takip etmektedir. Ama bu iki izleyicinin kortun İngiltere tarafında oluşu, Avrupa siyasal sahnesini İngiltere'nin domine ettiği düşüncesinin etkili olduğunu bize göstermektedir.

Bayan tenis kortunun etrafındaki seyirci tribününde barışı temsilen iki eli arasındaki başıyla kaygılı ve dikkatli bir şekilde bu rakabeti takip etmektedir. Bayanın başında tacı ve şık elbisesiyle adeta bir balodan karşılaşmayı izlemeye gelmiş gibidir. Karikatürde konum olarak Sovyetlerin arkasındaki tribünde bulunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Batı sermayesinin Almanya tehdidine karşı Sovyetler Birliğini desteklediği ve dünya barışı için Sovyetler Birliği'nden beklentisi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Stalin-Chamberlain rekabeti, Alman tehdidine karşı potansiyel iki müttefiğin arasındaki rekabettir.

Burada ortada duran tenis topu ise, nasıl başa çıkılacağı Stalin ve Chamberlain'ın sergileyeceği strateji ve taktiklerle belirginlik kazanacaktır. Bu tenis maçı bir diplomasi maçı olup Hitler Almanyası'na karşı diğer Batılı güçlerin nasıl konumlanacağını belirleyen bir maçıdır. Maçın hakemi olan dünya ise elinde not defteri ile dünyanın Stalin ve Chamberlain arasındaki diplomatik rekabetin sürecini izlemektedir. Dünya, Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin yazdığı tarihin kaydedicisi ve izleyicisi konumundadır. Dolayısıyla İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin belirleyeceği bir dünyanın resmi ortaya çıkarılmıştır.

Karikatür çizilirken karikatürist dünya haritasını karikatür içerisinde ustaca bölümlenmiş gözükmemektedir. İngiltere ve karşısında Sovyetler Birliği bulunmakta tenis kortunun filesi ise Baltık Denizi'ni temsil etmektedir. Kortun üstündeki tenis topu ise, Almanya'nın Baltık jeopolitiğinde oluşturduğu tehdidi göstermektedir. Tenis topunun hareket imgesi kasıtlı olarak eksik bırakılmıştır. Yani tenis topunun (Alman

tehdidinin) Sovyetler Birliği'ne mi yöneleceği yoksa İngiltere'ye mi doğru yöneleceği muallakta bırakılmıştır.

Avrupa jeopolitik sahnesi filenin n tarafında resimlendirilmiştir ve bu çerçevede İngiltere ve Kıta Avrupası arasında tenis kortunun çizgilerinin olduğu alan Kuzey Denizi'nin İngiltere adası ile Kıta Avrupası'nı böldüğü jeopolitik hattı temsil etmektedir. Çizginin n sırasında Fransa Cumhurbaşkanı Albert Lebrun İngiltere'nin uluslararası diplomaside ağırlığını koymasından dolayı oldukça mutlu gözükmektedir. Filenin arka tarafında ise Sovyetler Birliği'nin ağırlığını koyduğu Avrasya jeopolitik alanı bulunmaktadır. Bu alanın arkasında ise, izleyici kortlarıyla kesilen jeopolitik bir hatla karşılaşırız. Bu hat Avrasya'nın doğsunda Pasifik Okyanusu'nu temsil eden bir hat olup hattın ötesinde A.B.D. bulunmaktadır. A.B.D.'yi temsil eden kadın yani Amerikan sermayesi Lebrun'un aksine her ne kadar Alman tehdidine karşı Sovyetler'in dahil olmasının arkasında ise de gelişmelerden oldukça tedirgin gözükmekte ve uluslararası sahnede barışı isteyen tek gücü temsil etmektedir.

Filenin yanında gelişmeleri takip eden dünya ise, bir kısmı Sovyetler Birliği denetiminde olan bir kısmı da İngiltere'nin denetiminde olan üçüncü dünyayı temsilen çizilmiştir. Çünkü diğer karikatürdeki karikatürlerin bir ismi ve kişiliği yansıtılmıştır. Mesela Sovyetler Birliği'ni Stalin zerinden, İngiltere'yi Chamberlain üzerinden ve Fransa'yı Lebrun üzerinden temsil edilmişken üçüncü dünya anonim olarak resmedilerek dünya sahnesinde anonim bir görüntü olarak konumlandırılmaktadır.

Karikatürün ikinci bir sembolizm düzeyini ise, dünyanın ideolojik bölümlenmesi oluşturmaktadır. Tenis kortunun bir tarafında kapitalist dünyanın liderliğini yürüten Chamberlain varken karşı tarafını Sosyalist dünyanın liderliğini yürüten Stalin oluşturmaktadır. Uluslararası oyuna yeni dahil olmuş olan Almanya'nın liderliğindeki Nasyonel Sosyalizm ise, uluslararası dünyanın tam göbeğinde ve boşlukta durmaktadır. Dolayısıyla uluslararası sahne içinde kapitalist dünyanın karşısında ve ona rakip olarak görülen Sosyalist dünya Batılı gler tarafından rakip olsada düşman olarak konumlanmamaktadır. Uluslararası sahnede ona geniş bir alan bırakılmaktadır. Öyle ki kortun yanında bulunan üçüncü dünyanın bir kısmı Sosyalist dünya tarafından bırakılarak savaşta potansiyel bir kapitalist sosyalist ittifakında üçüncü dünya ortak bir şekilde pay edilecek şekilde kenarda durmaktadır. Aslında bir tenis maçı rekabeti olarak resmedilen sahne İngiliz tarzı bir işbirliği festivali görüntüsü

vermektedir. Sosyalist dünya Batı ittifakı tarafından çevrelenmiş konumdadır. Karikatürde gözüktüğü gibi Stalin'in ağzı açık yüksek bir performansın içinde bulunmaktadır. Karşısındaki Chamberlain ise, oldukça rahat gözükmektedir. Bu sahne karikatüristin entelektüel ufkunun zamanı aşan gücünü sergilemektedir. Çünkü tenis topu (Alman tehdidi) ortadan kalktığına her ne kadar Sovyetler Birliği'ne üçüncü dünyanın paylaşımında pastadan önemli bir miktar verilecek olsa da Almanya tehdidi ortadan kalktığına Sovyetler Birliği aslında Batı ittifakı ve kapitalist dünya tarafından çevrelenmiş durumdadır. Dolayısıyla Stalin'in kurmakta olduğu ittifakta Sovyetler Birliği'ne verilen uluslararası sahnedeki rol, Batı adına taşeronluk rolüdür.

İronik bir şekilde sosyalist lideri olan Stalin, kapitalist dünyaya karşı ortaya çıkmış yaşamsal bir tehdide karşı kapitalizme hayat öpücüğü sunmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Soğuk Savaş dönemi karikatüristin uluslararası sahneyi inanılmaz düzeyde doğru algıladığını göstermektedir. Karikatürist tarih önünde haklı çıkmıştır ve bu karikatüristin içinde bulunduğu Türkiye'nin uluslararası sistem tarafından üçüncü dünya olarak konumlandığı göz önünde bulundurulursa aslında karikatüristin kenerda duran dünya üzerinde kendini resmediği gözükcektir. Dünya aslında karikatüristin kendisi olarak elindeki kağıda uluslararası sahneyi bir karikatür olarak resmetmektedir.

Üçüncü dünya karikatürden anlaşılacağı üzere kısa boylu olarak çizilmiştir. Uluslararası sahnenin iri kıyım aktörleri olan İngiltere'yi temsil eden Chamberlain ve Sovyetler Birliği'ni temsil eden Stalin ise, üçüncü dünyanın aksine oldukça uzun boylu resmedilmiştir. Burada karikatürist üçüncü dünya ülkelerinin uluslararası sahnedeki emperyalist güçler karşısındaki zayıflığını ortaya koymaktadır. Buna rağmen üçüncü dünya yüksek bir tabure üzerine oturtularak yaşanan gelişmelere Stalin ve Chamberlain'in göz hizasından ve hatta bir miktarda yukarısından bakabilmektedir. Karikatürist karikatür çizerken kullandığı tabureyi özellikle yüksek çizerek karikatürün gücünü bize göstermektedir. Üçüncü dünya her ne kadar zayıf olsa da özel olarak karikatürün genel olarak da sanat ve düşüncenin gücü emperyalist ve iri kıyım rakiplerinin yüksekliğine ve göz hizasına taşıyabilecek bir araç olarak sembolize edilmiştir. Her ne kadar izleyici konumda olsa bile üçüncü dünya sanatın, düşüncenin ve bilimin üzerinde yükselerek kendini rakiplerinin hizasına ve hatta daha üstüne çıkaracak imkana sahiptir. Taburenin orta bölmesinin üstünde duran kitap bize

karikatüristin -her ne kadar bu süreçte üçüncü dünya izleyici konumda da olsa- eğer kitabın ve onun temsil ettiği sanat, düşünce ve bilimin üzerinde yükselerek dünyanın kaderine el koyabilecektir. Kalem karikatürist tarafından üçüncü dünyanın eline verilmiş olup bütün bu sürecin sonunda dünyanın kaderini üçüncü dünyanın ve emperyalist güçlerin paylaşım savaşı verdiği mazlum milletler tarafından belirlenecektir.

Şekil 5.6³¹⁴

³¹⁴ Tan, 12 Haziran 1939, S.5

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Mağara Adamı
İnsan	Erkek	Göçebe bir adam
İnsan	Erkek	Çoban
İnsan	Erkek	İşçi
İnsan	Erkek	Asilzade insanlar
İnsan	Erkek	Şehirli bir erkek
İnsan	Erkek	Modern dönem insanı
İnsan	Erkek	Sığınağa giren bir kişi
Hayvan	Köpek	Koşan bir köpek
Hayvan	Domuz	Otlayan domuzlar
Yapı	Mağara	İlkel insanın yaşamakta olduğu yer
Yapı	Kulübe	Göçerlerin yaşamakta olduğu yer
Yapı	Köy evi	Çiftçi toplumunun yaşamakta olduğu yer
Yapı	Fabrika	İşçinin fabrika kapısından girişi
Yapı	Müstakil Ev	Asilzadelerin yaşamakta olduğu yer
Nesne	Kapı	Şehir evi kapısı
Nesne	Kapı	Modern zamanda basit bir kapı
Yapı	Sığınak	Tehlike durumunda sığınılan yer

Tablo 5.6. Karikatür 5.6'ün göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde insanlığın gelişimi resmedilmiştir. İnsanoğlunun mağara adamından şehirli modern insana evrilmesi ve bu gelişimin en nihai noktada gaz maskesi takarak sığınakta son bulması tasvir edilmiştir.

Söylem Analizi: “Beşeriyetin Tekâmül Seyri: Mağaradan Başlar, Mağarada Biter”. Çizer, savaş tehlikesi nedeniyle yapılan sığınakları, insanoğlunun tekrar ilkel zamanlardaki mağara hayatına dönmesi şeklinde değerlendirmektedir.

Yan Anlam: Karikatüre kültürel karamsarlık hâkimdir. J.J.Rousseau ve Oswald Spengler gibi isimlerin de vurguladığı insanların kendi araçlarına yenik düşeceği uygarlıkların aslında bir silsileyi andırdığı ve tüm dönüşümlerin insanlığı nihayetle yıkıma götüreceği anlayışı bu karikatürün ana fikrini oluşturmaktadır. 19. Yüzyıldan itibaren batı düşünsel yaşamında sıklıkla işlenen bir konunun yansıması İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Türk basınında da görülmüştür.

Karikatürde kronolojik olarak Batı medeniyetinin nereden başladığı ve savaşlar yüzünden düştüğü durum ironik bir dille karikatürize edilerek gelinen nokta vurgulanmıştır. Gazetenin tam olarak çizgiyle anlatamadığı konuları karikatür, alt yazılarıyla açıklığa kavuşturarak okuyucuyu bilgilendirdiği gözükmektedir. Görselin de hedef kitleyi etkileme gücünün yüksek olması, o dönem için okur-yazar oranının düşüklüğü de göz önünde bulundurulduğu takdirde etkileme gücünün ne kadar etkin bir yol olduğu görünmektedir.³¹⁵

Türk hükümeti bu yıllarda herhangi bir hava saldırısına karşı sürekli yönetmelikler ve hava taarruzuna karşı hazırlıklarda bulunmuştur. Basında zehirli gazlar ve hava saldırılarına karşı halkı bilgilendirici yazılar çıkmıştır. Sıhhiye Mecmuası ve Kızılay Mecmuası'nda pasif korumayla ilgili çeşitli yayınlar çıkmıştır. Pasif korumayla ilgili açılan kurslar içinde kitaplar hazırlanmıştır.³¹⁶

Gaz maskeleri ile ilgili bu dönemlerde çok sayıda karikatür yayınlanmıştır. Genel olarak karikatürlerde gaz maskesi, insanların gündelik bir eşyası olarak gösterilmiştir. Basın, açılan kurslarda zehirli gazlar ile ilgili gereksiz bilgiler verilmesini eleştirmiş, halkın anlayacağı bir şekilde eğitim verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³¹⁷

5.5.2. 1940 Yılı

Müttefik devletler Türkiye'nin savaşa girmemek için iki nolu protokolü ileri sürerek mazeret ürettiğini; Türkiye ise, kendisine gerekli yardım yapılmadığı sürece ve Almanya'nın savaşı kaybedeceğine inandıkları zaman savaşa gireceklerini ileri sürmüşlerdir. Bu ve benzeri olaylar Batı nezdinde Türkiye'nin kendileriyle yaptığı ittifak antlaşmalarına uymayan yükümlüklerini yerine getirmeyen bir ülke konumuna düşürdü.³¹⁸

³¹⁵ Bedir, Ayşe.(2019). **Yakın Dönem Siyasi Tarihinin Karikatür Üzerinden Analizi: Karagöz 1922-1939**. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara,s.266.

³¹⁶ Bakar, Bülent.(Ekim 2019). **Hava Taarruzuna Karşı Türkiye'de Pasif Koruma(1935-1945)**. Birinci Baskı, İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları,s.72.

³¹⁷ A.g.e. s, 436

³¹⁸ Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), 257.

1940 yılına genel olarak baktığımızda basın sıkıyönetim altındadır. İç ve dış politikayla ilgili konuların yayınlanması talimatla yapılmaya başlanmıştır. Basının bu talimatlara uyup uymadığı konusunda yayınlar, yayımlandıktan sonra devlet tarafından kontrol edilmiştir. Böylece basının bağımsız olduğu vurgulanmış ve basın kendi oto kontrolünü de kendi yapma imkânı kazanmıştır. Gazeteler yayımlandıktan sonra sansürlenmesi ve ardından toplatılması basına ekonomik anlamda büyük kayıplar verdiğinden böyle bir yol seçilmiştir.³¹⁹

22 Haziran 1940'ta Fransızların geçilemez dedikleri Maginot Hattı, Almanlar tarafından hattın yanındaki ormanlık alandan geçilerek taarruz yapıldı ve çok kısa bir sürede Fransa'ya girildi ve akabinde Fransız hükümeti teslim olmak zorunda kaldı. Fransa'da yeni kurulan Vichy Hükümeti, savaş boyunca Nazilerle işbirliği yaptı. Hitler, Fransa'yı ele geçirdikten sonra bu sefer gözünü Britanya'ya dikti.³²⁰

10 Haziran 1940'ta İtalyanın miğver devletleriyle beraber savaşa girmesi Türkiye'de bir panik havası yaratmıştır. Çünkü savaş ister istemez Akdeniz'e sıçramıştı artık, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yapmış olduğu antlaşma zorunlu olarak yürürlüğe giriyordu. Bu antlaşmaya göre Avrupa devletlerinden birine Akdenizde yapılacak bir savaşta Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın yanında fiili olarak bu devletlere 2/1 maddesi gereğince yardım etmek şartı bulunmaktadır. Fransa'nın bu kadar kısa bir sürede savaştan çekileceğini hesaplamayan Türkiye büyük bir şaşkınlık içinde kalmıştır³²¹. Türkiye ise, Fransa'nın fiilen işgal altında olduğunu ileri sürerek bu antlaşmanın hükümsüz olduğunu bildirmiştir.

20 Temmuz 1940'ta dönemin Başbakanı Refik Saydam'ın talimatıyla basına Türkiye ile ilgili haberlerin büyük manşetlerle yayınlanacağı, dış politika haberlerinin ise tek sütunda yazılacağı ve 24 puntodan büyük olmayacağı konusunda bilgi verilmiştir.³²²

Bu dönemi incelediğimiz zaman Almanya'nın Norveç ve Danimarka'yı işgal ettiğini görüyoruz. Bu durum karşısında o dönemin büyük gazetecilerinin bu olay

³¹⁹ Kılıç, Sezen. (2010). **Türk Basımında Hitler Almanya'sı (1933-1945)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.2-3.

³²⁰ Chander, Malcolm ve Wright, John (2001). **Modern World History**, Second Edition. Oxford: Heinemann, s.103.

³²¹ Oran, Baskın (2012). **Türk Dış Politikası**, Cilt:1, 17. Baskı, İstanbul, s.426.

³²² Güvenir, O. Murat. (1991). **2. Dünya Savaşında Türk Basını Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, s.89-93.

karşısındaki tutumlarına baktığımızda Yunus Nadi ve Nadir Nadi Almanya çizgisinde kalıp bu olayın olmasının sebebini müttefiklerin ekonomik ambargosundan kaynaklandığını öne sürmektedir. Asım Us ve Abidin Daver ise Norveç ve Danimarka'nın tarafsız kalmasından kaynaklandığını, Zekeriya Sertel şu anda işgale uğramayan bitaraf ülkelerin hızlı bir şekilde taraflarını seçmeleri gerektiğini, Sadri Ertem ise Nazilerle birlikte hareket eden milliyetçi unsurları tenkit etmişlerdir.³²³

Türk basını bu yıllarda Almanya'nın Romanya'yı işgalinden sonra konuyu açık bir şekilde eleştirmekten de geri durmamıştır. Gerçi bu eleştirilerin hükümetin düşünceleri olduğu açıkça görülmektedir. Çıkan yazılara Almanya tepki verdiğinde basının özgür olduğu vurgulanmaktadır. Başka bir örnek verecek olursak İtalya'nın Yunanistan'a saldırması basın aracılığıyla şiddetle kınanmıştır.³²⁴

1940 yılını Türk basını ve iç siyaset açısından şekillendiren Almanların bu dönemde yıldırım zaferlerinin yarattığı şoktur. Savaşın belli bir dengede gitmesini arzulayan Türk siyasi ve entelektüel eliti hızlı gelişen olaylar karşısında daha da tedirgin olmuştur. Hem devlet hem basın daha karamsar uluslararası siyaset perspektifini benimsemiştir.

Türkiye nüfusu 1935 yılı nüfus sayımına göre 16.158.018 kişi olarak tespit edilmiştir. 1940 yılındaki sayımda ise 17.320.950 kişi, 1945 yılında yapılan sayımda ise 18.790.174 kişidir. 1940 yılı nüfusu 1935 yılına göre binde 19.8 artmış iken 1945 yılı nüfusu ise 1940 yılına göre binde 10.7 artmıştır. Buda gösteriyor ki 1940 yılı sonrası nüfus artışı azalarak artış devam etmiştir. Bu dönemdeki artış hızının yavaşlamasının nedeni; evlilik çağında ki erkeklerin silâh altına alınması, yaşam koşullarının yetersizliği, doğum oranlarının azalması ve bebek ölümlerinin artması olarak değerlendirilebilir.³²⁵

³²³ Kılıç, Sezen. (2010). **Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.171-172.

³²⁴ Deringil, Selim. (2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.129-131.

³²⁵ Başol, Koray (1984). **Demografi "Genel ve Türkiye"**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yayınları. İzmir, s.39.

Erzincan felâketzedelerine yapılan beynelmilel [uluslararası]
yardımlar devam ediyor.

Şefkat ablukası!..

Şekil 5.7.³²⁶

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Sembol	Kalp	Yan yana birleşmiş ve üzerinde ülke isimleri yazılı kalp sembolleri
Sembol	Soyut varlık	Ölüm Meleği
Sembol	Soyut varlık	Doğu bloğunu temsil eden melek
Sembol	Soyut varlık	Batı bloğunu temsil eden melek

Tablo 5.7. Karikatür 5.7'nin gösterebilimsel analizi

Düz Anlam: Ortada duran ölüm meleğinin etrafını sarmış şekilde duran ülke isimlerinin yazılı olduğu kalp sembolleri ile yukarıda sağdan ve soldan gelen soyut varlıklar.

Söylem Analizi: “Şefkat ablukası” ile Erzincan Depremi'nin ardından, karikatürde isimleri bulunan ülkelerin Türkiye'ye göstermiş oldukları destek ifade edilmektedir.

³²⁶Cemal Nadir GÜLER, Akşam, 5.01.1940, S.1 (Aktaran; Belge, 2010,s167)

Yan Anlam: Karikatürde politik mazoşizm unsuru dikkat çekmektedir. Cemal Nadir, yabancı ülkelerin yardım gayretini erosvari birtakım temsillerle bir cazibe unsuru haline getirmiştir. Muhtemeldir ki Cemal Nadir dönemin savaş ortamında uluslararası yardımlaşmaya, milletler arası sevginin gerekliliğine vurgu yaparak kendi savaş karşıtı söylemini ortaya koymak istemiştir. Bir araya gelmiş kalp şeklindeki ülkeler Azrail'i ablukaya almıştır. Bu savaşa karşı bir meydan okumadır.

Bazı görsel imgelerin düzenlenmesi sol-sağ veya tepe-dip üzerinden değil, önce hakim merkez ve uç üzerine temellendirilir. Hakim olan şey bilginin merkezi, daha uçtakiler ise bu kavrama bağlı olan anlamlar üretir. Uçtakiler yardımcı ve bağlı öğelerdir. Bu form ve çevre arasındaki temel kavramsal ayrımla ilintilidir. Seçici anlamlandırma da bazılarını ön planda bazılarını arka planda algılar. Bazı görsel imgeler diğerlerinden daha ön plandadır. Görsel imgelerde temel formlar daha merkeze, detaylar ise uçlara konulur.³²⁷

Karikatürün yazılmasını tetikleyen olay 27 Aralık'ta gece saat 02.00.'de 8 şiddetinde gerçekleşen depremdir. 32.962 kişi hayatını kaybettiği ve yaklaşık olarak 100 bin kişi yaralandı. Yerleşim yerlerinin kırık fay hattı üzerinde olması, evlerin depreme dayanıksız oluşu ve gece saatlerinde meydana gelmesi büyük can kaybına sebebiyet vermiştir. Ülkede ulusal yas ve ülke çapında yardım kampanyaları başlatıldı. Çevreyle bağlantısı kesilen Erzincan'a 30 Aralık'ta ulaşılabildi. Can kaybının çok büyük olması tüm dünyada büyük yankı uyandırdı. Aralarında Fransa, İngiltere, Almanya, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'nın da bulunduğu birçok ülke depremzedelere yardım etmek için harekete geçtiler.³²⁸

Karikatürde de görüldüğü üzere Türk bayrağının yanında o süreçte stratejik olarak Türkiye'ye en yakın devletler gösterilerek bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Türkiye müttefiklere daha yakın bir çizgide durmuştur. Savaşta tarafsız olmamak ve işgale uğramamak, Almanya ve Rusya ile karşı karşıya gelmemek için onları direk hedef tahtasına koymamış, bazı durumlarda karşı karşıya gelindiğinde ise

³²⁷ Yaylagül, Özen (2015). **Gösterge ve Dilbilim**. Hece Yayınları, Ankara,s.34.

³²⁸ Ersel, Hasan, v.d. (2005). **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**. Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, 5.Basım, İstanbul,s.329-330.

bu politikadan kısa bir süre sonra vazgeçmiştir.³²⁹ Ülke gündemindeki önemli olaylar karikatür aracılığıyla Türk dış politikasında bir unsur olarak kullanılmıştır.

Şekil 5.8.³³⁰

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Nazi Öğretmen
İnsan	Çocuk	Korku içinde öğretmeni dinleyen öğrenciler
Nesne	Harita	Nazi Denizi yazılı harita
Nesne	Sopa	Denizaltı tehlikesi yazılı sopa
Nesne	Kitap	Almanca "Kavgam" yazılı kitap
Sembol	Nazi Sembolü	Öğretmenin kıyafetindeki Nazi Sembolleri

Tablo 5.8. Karikatür 5.8'in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Üzerinde Nazi sembolleri ve elinde sopa bulunan iri yarı bir öğretmen ve karşısında onu korkuyla dinleyen öğrenciler tasvir edilmektedir.

³²⁹ Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları,s.83.

³³⁰ Tan, 1.05.1940, S.5

Söylem Analizi: “İçinizden hangisi deniz kabilelerine iltihak edecek olursa, kafasına derhal bu sopayı yer” söylemi kullanılarak Almanya’nın denizlerdeki üstünlüğü ve özellikle de denizaltındaki üstünlüğü vurgulanarak dönemin küçük devletlerine müttefik devletlerle beraber hareket etmeleri durumunda Almanya tarafından gözdağı verilmektedir.

Yan Anlam: Karikatürde Almanya’nın savaşta üstün bir konuma geçtiği ve bu dönemde basının Alman yanlısı bir politika izleyerek bu durumu karikatürlere yansıttığı görülmektedir. Karikatürü incelediğimizde Hitler’in Kavgam adlı kitabının gösterilmesi bunun kanıtı niteliğindedir. Ayrıca karikatürdeki harita ayrıntısı da Alman politikasının denizler üzerindeki siyasetinin işareti konumundadır.

1940 yılına baktığımızda Almanya, Romanya’yı işgal ettikten sonra Avrupa’da çok güçlü bir konuma yükseldi. Ve bunun neticesinde Sovyetlerin Türkiye ile olan ilişkisi stratejik olarak daha yapıcı bir hale büründü.³³¹

Almanya çok kuvvetli ve ceberrut bir devlet olarak betimlenmiştir. Karikatürde Almanya’nın artık klasik bir kara gücü değil aynı zamanda denizaltılarıyla iddialı bir deniz gücüyle, kuzey denizlerinde ve okyanusta grandaous planlarını hayata geçirmek için küçük ve tarafsız devletlere karşı tehditkâr bir siyasetten kaçınmayacağını ortaya koymaktadır.

Almanya’nın Fransa’yı işgalinden sonra mihver devletlerin daha da güçlenmesi Türkiye’yi huzursuzluğa sevk etmiştir. Bunun üzerine Türk askeri imgesi gazetelerde tekrar bir propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Savaşın dışında kalmak hükümetin başarısı olarak anlatılmıştır. İmge olarak İsmet İnönü ve Mehmetçik sürekli olarak kullanılmaya başlanılmıştır.³³²

³³¹ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası.** (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,s.106.

³³² Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda.** Konya: Literatürk Academia Yayınları,s.91-96.

Şekil 5.9.³³³

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Bornoz giyinmiş bir erkek
Doğa	Deniz	İngilizce Savaş yazılı deniz

Tablo 5.9. Karikatür 5.9'un göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Bornoz giyinmiş bir erkeğin ayağının ucuyla deniz suyunu kontrol etmesi tasvir edilmiştir. Ayrıca ayağını bastığı suda İngilizce “War” (savaş) yazısı bulunmaktadır. Mussolini savaşa doğru adım atmaktadır.

Söylem Analizi: “Mussolini Su henüz soğuk, banyo zamanı gelmemiş” denilerek İtalya’ya gözdağı verilmek isteniyor. Burada amaç Türk Milli Mücadelesi’nin son dönemi hatırlatılarak İtalya’nın Ege Denizi ve adalarla ilgili emellerine ket vurulmaya çalışılmaktadır.

Bu karikatürde söylem çok merkezi bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla söylem analizi karikatürün anlaşılması bakımından bu karikatür özelinde daha önemli hale gelmektedir. Söylem ise içinde çözümleme için çok önemli ipuçları barındırır. Bu

³³³ Tan, 5.05.1940, S.5

ipuçları ile söylemdeki amaçlar, eylemler tespit edilir. Bundan dolayı çözümlemede söylemde ne söylendiği değil nasıl ve niçin söylendiği ve söylemin işlevinin ne olduğuna bakılmalıdır. Söylemde açık ve gizli amaçlar tam olarak ortaya konulmaya çalışılır.³³⁴

Yan Anlam: Karikatürde görüldüğü gibi Türk dış politikası denge siyaseti üzerinden bir yol izlemiştir. Mussolini karikatürize edilerek Türk milleti nezdinde ve Müttefik devletler nezdinde bir iletişim aracı olan karikatür kullanılarak propaganda faaliyetinde bulunulmuştur. İç siyasette ise, halka moral vererek Türk milletinin savaşçı ruhu canlı tutulmaya ve Yunanlıların denize döküldüğü gibi gerekirse İtalyanların da denize dökülebileceği bilinçaltında yaşatılmaya çalışılmıştır.

İtalya'nın Yunanistan'a saldırması, Bulgaristan'ın da toprak kazanma ümidiyle Yunanistan'a saldırmasına sebebiyet verebilirdi. Bu yüzden Türkiye, Bulgaristan'ı sert bir şekilde ikaz etti. Ve Bulgaristan Yunanistan'a saldırmaya cesaret edemedi. Diğer taraftan Türkiye, İtalya'nın Selanik'i aldığı ya da Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırdığı takdirde İngiltere ve Yunanistan'a ikinci dünya savaşına gireceğini söyledi. Her iki ihtimalde gerçekleşmediği için Türkiye'nin savaşa girmesi söz konusu bile olmamıştır.

Karikatür aşırı bir şekilde abartılmış olmasına rağmen görselin içindeki gizli ileti vasıtasıyla topluma vermek istediği mesaj da ısrarcı olmuş ve bunu karikatür aracılığıyla iletme olanağı bulmuştur.

Döneme baktığımızda İtalya 1940 yılında Fransa'ya saldırdı. Bunun akabinde savaş Akdeniz'e sıçramış oldu. Müttefikler Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda baskıyı artırdı. Çok kısa bir süre sonra Almanya Fransa'yı yenerek savaş dışı bıraktı. Sovyetler Türkiye'nin savaşa katılmasını istemiyordu. Bu olayları bahane eden Türkiye fırsattan istifade Türk-Fransız-İngiliz antlaşmasını yerine getirmeme kararı aldı. Bu antlaşmaya göre Akdeniz'de müttefik ülkelerin de savaş durumunda müttefiklerin yanında savaşa girmesi gerekiyordu.³³⁵

³³⁴Gür, Tahir (2013). **Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi**, Vol.5.No 1.Zeitschrift für die Welt der Türken, s.185-202

³³⁵ Karakaş, Nuri. (2013).**Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1932-1952)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,s.35.

Şekil 5.10. Tan Gazetesi 08.05.1940

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Kurt postuna bürünmüş insan
İnsan	Kız	Kız çocuğu
Nesne	Haç	Nazi bayrağı
Nesne	Sepet	Yemek sepeti
Hayvan	Kurt	İnsan eli
Nesne	Kumaş	Pelerin
Nesne	Kumaş	Tulum

Tablo 5.10. Karikatür 5.10'nun göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde siyah bir zeminin ortasında ki beyaz dairede silindir şapkalı tulum giymiş bir siyah kurt bulunmaktadır. Karşısında ise elinde bir yiyecek sepeti taşıyan bir kız çocuğu bulunmaktadır.

Söylem Analizi:“Nazizmin bitarafları himayesi (Ecnebi karikatürü).Himaye. Nazistler.” Almanyaya karşı taraf olmayan tarafsız ülkelere bir gönderme söz kousudur.

Yan Anlam: Bu karikatürde Nazi Almanyasının uluslararası sahada ki himaye algısı resmedilmiştir. Kurt Nazileri küçük kız çocuğu tarafsız devletleri temsil etmektedir. Karikatürde Kırmızı Başlıklı Kız hikayesi bir istiare aracına dönüştürülerek Naziler’in tarafsız devletlere yönelik iştahı ortaya konmuştur. Karikatürde ki kurt iri ve güleryüzlüdür. Ancak güleryüzünün içinde ki büyük dişler ve kurdun yüz ifadesi onun gerçek emellerini ortaya koymaktadır. Kurdun karşısında yer alan ve bağlantısız devletleri temsil eden kız ise küçük ve saldırıya açıktır. Kızın yüzünde ki şaşkın ifade yarı isteksizce ve kurdun elini sıkması Nazilerin temas kurması halinde bu bağlantısız devletleri kontrol altına almasının çok da zor olmadığı mesajını taşımaktadır.

Burada tarafsız bir ülke olan Türkiye’yede bir mesaj verilmektedir. Sol tandaslı Tan Gazetesi Naziler ile kurulacak her türlü yakın ilişkinin Türkiye’ye büyük zararlar vereceği uyarısında bulunmaktadır.

Şekil 5.11. Tan Gazetesi 15.05.1940.S5.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Alman askerleri
İnsan	Erkek	Hitler
İnsan	Halk	Bitaraf devletler
İnsan	El	Yön gösteren işaret
Nesne	Kırbaç	Dolu dizgin ilerleme
Nesne	Araba	Savaş Arabası

Tablo 5.11. Karikatür 5.11'nin göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde Adolf Hitler'in sürdüğü bir Roma savaş arabası görünmektedir. Roma savaş arabasını çekenler ise Hitler'in kırbaçlıyarak yönlendirdiği süngülü dört Alman askeridir. Arabanın gittiği istikameti gösteren ise demirden yapılmış gamalı haç armalı bir eldir.

Hitler'in kullandığı Roma arabasının tekerlek bölümünde sivri uçlu keskin bir demir uzantısı görünmektedir. Bu demir uzantısı sayesinde araba yolun kenarında bulunan ahali kılığında resmedilmiş tarafsız devletleri biçe biçe ilerlemektedir.

Söylem Analizi: 'Garp medeniyetini ezmiye uğraşan ölüm makinesi (Ecnebi karikatürü). Almanlar esir bulmak için yürüyorlar. Dünyaya tahakküm. Bitaraflar.' Bu karikatürde tarafsız devletleri koruyacak bir gücün bulunmayışı dikkat

çekmektedir. Karikatürün ana mesajı da dolu dizgin cihan hakimiyetine ilerleyen Hitler'in durdurulmasının gerekli olduğudur.

Yan Anlam: 8 Mayıs 1940 tarihli Tan gazetesi bu sayısında ki karikatürde Almanya ile kurulacak ilişkilerin sadece Almanya'nın şovence olan iştahını gidereceği yönünde bir uyarıda bulunan gazete bu karikatürde benzer bir biçimde Alman tehlikesine işaret etmiştir. Karikatüre göre Almanya'nın hedefi gayet nettir. Bu hedef doğrultusunda Almanya tarafsız devletlerle anlaşma yoluna dahi gitmeyip hedefinin karşısında bulunan bütün engelleri bir silindir gibi ezmektedir. Karikatürde Hitler'in kullandığı kırbaç Alman askerlerini simgelediği Alman ordusuna eziyet vermiyor. Aksine onların kararlılığını artırarak dünya hakimiyeti yolunda ivme kazandırıyor.

Burada üçüncü Reich rüyası Roma İmparatorluğuna ait destansı öğelerin kullanımıyla ete kemiğe büründürülmüştür. Tan Gazetesi bu karikatürde zayıf ve dağınık duran tarafsız devletleride hicv etmektedir.

Şekil 5.12. Cemal Nadir GÜLER, Akşam, 28.03.1940,S.3.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Şişman adam
İnsan	Erkek	Modern giyimli adam
İnsan	Erkek	Smokin giymiş adam
İnsan	Erkek	Zeybek elbisesi giymiş adam
İnsan	Erkek	Palyonçu
İnsan	Erkek	Köylü
İnsan	Erkek	Garson
Hayvan	Fare	Mickey Mause
Nesne	Kukla	Karagöz
Nesne	Sigara	Duman

Tablo 5.12. Karikatür 5.12'nin göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Beş seri karikatürden oluşan bant karikatür bir dialog üzerinden gelişmektedir. Cemal Nadir Güler'in Türk karikatürcülüğündeki kilometre taşı niteliğindeki karakteri Amcabey bu dialogun merkezinde ki figürdür. Şişman bir adamla onu merakla dinleyen bir kişi göze çarpmaktadır. Smokin giymiş bir adam ile modern giyimli bir bayan dans etmektedir. Aynı karede zeybek kıyafetli iki kişi beraber dans etmektedir. Bir palyaço, mickey mouse, şişman bir adam ve onu mutlu birşekilde izleyen kişi bulunmaktadır. Karagöz ağlamaktadır. Sırtında çuvalı olan bir köylü ve garson kıyafeti giymiş bir kişi bulunmaktadır.

Söylem Analizi: 'Yenilik güzel şeydir Bay Amcabey, fakat esastan ve dört baştan yeni olmak şartıyla!.. Mesela fokstrot her şeyiyle yenidir ve güzeldir. Fakat fokstrot gibi oynayan zeybek güzel değildir!.. Bunun gibi bizim Karagöz de küçük ibret perdesinde ve kendi takımı arasında güzeldir... Büyütülüp etrafını Miki Mavslar, Lorel Hardiler sardığı zaman güzel değildir! Halbuki onu büyötmeye çalışanlar var mı?! Amcabey- Olabilir, fakat boyunun büyüdüğü nisbette kıymetinin küçüleceğini de hesaba katmak lazım!..' Amcabey vasıtasıyla da Cemal Nadir batı kültürünü düşmanlaştırmadan geleneksel Türk popüler kültür öğelerinin batı sanatı formunda revize edilmesine karşı çıkar. Burda temel sav Türk-Osmanlı kültür ürünlerinin klasik biçiminde ve ritüelleri içinde anlam ve zerafetini koruyacağıdır.

Cemal Nadir sinematografinin dialog imkanını karikatürde entelektüel bir tartışma ve Sokratik dialog imkanına çevirmiştir. Burada Amcabey ile yanında ki kişi bir yürüyüş sürecinde entelektüel bir tartışma yürötmektedir. İlk karede Amcabey'in yanındaki kişi Amcabey'e doğru dönüp onun önünü keserek Cemal Nadir'in bize aktarmadığı daha önceki fikirlerine bir itiraz geliştirmektedir. Muhtemelen dialogun aktarılmayan kısmında Amcabey yeniliğı savunmaktadır. Ve yanında ki kişi bu savunmaya itiraz etmektedir. Ve yeniliğın ancak köklü bir şekilde gerçekleştiğinde olumlu bir sonuç vereceğini ifade etmektedir. Burada ki iki karakterin analizi yapıldığı zaman Amcabey'in kilolu,göbekli yapısıyla ve papyonlu giyim tarzıyla döneminde ki komprodor brjuvaziyi temsil ettiğı, ona itiraz edenin ise daha zayıf yapısı, gömlek ve kravat giyimiyle bir bürokratı temsil ettiğı anlaşılmaktadır.

Buradaki tartışma dönemin Türkiye'sinde sermaye sınıfının A.B.D.'ye daha arzulu yaklaşımıyla devletin daha temkinli yaklaşımı arasında ki fark söylemleştirmiştir. Burada devlet Amerikanizasyonu olumsuzlayıp mesafeli bir tutum

takınırken sermaye sınıfı ise Amerikanizasyona eğilimli gözükmetedir. Türk-Amerikan ilişkilerine bakıştaki bu görüş ayrılığı II.Dünya Savaşı sonraki süreçte de Türk siyasetinin değişmeyen bir çelişkisi olarak varlığını sürdürecektir.

Yan Anlam: Dünya savaşı koşullarında da devam eden kültürel arayış ve buna dair kafa karışıklıklarının tesiri karikatürde belirgindir. Amcabey'e göre genç sayılabilecek kişinin Türk folkloruna ait Zeybek ve Karagöz gibi figürler üzerinden Türk kültürünün otantik yapısını onu orijinal ve zarif kıldığı ifadesiyle özetlenebilecek bir yorumda bulunduğu dikkat çekmektedir. Amcabey'de bu yaklaşıma destek verir. Batı tipi bir dansı icra eden bir karenin yanında aynı şekilde sarılarak dans eden iki zeybek ve devasa boyutlara ulaştırılıp Mickey Fare ile Lorel Hardy'in arasına konmuş gözü yaşlı bir Karagöz imgesinin canlandırılmasıyla geleneksel halk kültürünün figürlerinin değiştirildikleri ve batı kültürel formlarına adapte edildikleri takdirde nasıl bir anomolinin ortaya çıkacağı gözler önüne serilir. Batı popüler kültürün Türkiye eğlence kültürüne difüzyonu ikinci dünya savaşı yıllarında da hız kesmemiştir.

Karikatürün çizim tekniği anlatılmak istediği amaca en uygun şekilde tercih edilmiştir. Karikatür bir film rulosunun kesiti olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla 20. Yüzyılın en önemli sanatı olan sinema sanatı üzerinden sinematografik bir karikatür anlatım tasarlanmıştır. Bu çerçevede sahnede iki kişinin dialoğunun başı ve sonu aktarılmış arada da tartışmanın konusu olan üç sahneye yer verilmiştir. Sinema sanatının karikatüre bu aktarımı bilinçli bir tercih olup karikatürün konusuyla doğrudan alakalıdır.

Karikatür 20.yüzyılın Amerika dışındaki toplumların en önemli kültürel sorun olan Amerikanizasyonu konu almaktadır. Amerikanizasyon ise, A.B.D. dışındaki dünyaya sinema sanatı aracılığıyla ulaşmaktadır. Sinema bu dönemde ve genel anlamda neredeyse Amerikan kültürünün kendisi olup Hollywood ve onun çocuk versiyonu olan Disneyland, sinema endüstrisinin dünyadaki merkezi konumundadır. Dolayısıyla Cemal Nadir'in bu yeni karikatür tekniği dahiyane bir şekilde konuyla birebir örtüşmektedir. Burada iletişimde biçim ve içerik arasındaki çok rastlanmayacak bir uyumla karşılaşmaktayız.

Burada Cemal Nadir'in film şeridinin her bir karesinin altına yerleştirdiği dialoglar biçimle içeriğin uyumunu ileten biçimle eleştiri arasında ki çok daha az nadir rastlanan ikinci bir uyumla karşı karşıya kalırız. Cemal Nadir her bir karenin altındaki

dialogla sinemada yabancı filmlerde ki altyazı uygulamasını karikatüre taşımıştır. Altyazı ise sinemada yabancı bir dil ve yabancı kültüre ait eserin yerel ve ulusal dil ve kültüre aktarımında kullanılan bir yöntemdir. Yani altyazı bir filmin yabancılığının açık göstergesidir. Böylece bu biçimsel tercihle birlikte Cemal Nadir'in Amerikanizasyona yaklaşımını daha dialogları okumadan kullandığı biçimsel tercihle anlayabilmekteyiz. Cemal Nadir Amerikanizasyonu yabancı bir kültürel eğilim olarak görüp bu eğilime karşı olumsuz bir tutum tercih etmektedir. Onun bir karikatürist olarak dehası ise, bu tutumunu biçimsel olarak aktarabilme ve tasarlayabilme yetkinliğidir.

Cemal Nadir'in film rulosu şeklindeki bu karikatürü sinematografinin bir başka imkanı olan hareket unsurunu iyi bir şekilde kullanmıştır. Karikatürde ilk karede sigarası ağzında olan Amcabey son karede sigarasını ağzından çıkarmıştır. Bu iki kare hareketi ve bu hareket sırasındaki değişimini bize göstermektedir. Alt dialoglara bakmadan sadece bu iki kare arasındaki karikatürdeki kareler üzerinden bahsedilen hareketi okuyacak olursak şunu görürüz. Dışarıdan ikinci karede birbirinin üzerine düşen iki bulutumsu kare görürüz. Bunların alt zeminde olan ana bulutumsu ile onu yukarıdan baskılayan ve kareye daha sonra dahil olduğu izlenimi uyandıran ikinci bulutumsu ise yukarıda bulunmaktadır. Ana zemindeki bulutumsu kare doğu tarafına düşmektedir. Onu baskılayan bulutumsu ise batı tarafındadır. Dolayısıyla bu karede bulutumsular üzerinden kurgulanan bir doğu-batı dialektiliğiyle karşılaşmaktayız. Batı tarafını fokstrot oynayan bir çift temsil ederken doğu tarafını zeybek oynayan bir çift temsil etmektedir.

Bu iki oyun tercihi dikkatli bir şekilde seçilmiştir. Fokstrot I.Dünya Savaşı sonrasında Amerika'da ortaya çıkmış bir oyun türü olup buradan süreç içerisinde hızla Amerka dışında ki dünyaya karşı yayılım göstermiştir. Zeybek oyunu ise doğu dünyasının en batı sınırındaki Batı Anadolu bölgesinin geleneksel oyunudur. Dolayısıyla genelde batı kültürünün özelde ise, Amerikanizasyonun doğu dünyasının en batısındaki direnç hattını yarmakta olduğunu resmetmektedir. Üstteki bulut alt çizgilerle gölgelendirilmiştir. Dolayısıyla doğu dünyasından bakıldığı zaman bu bulut karanlık bir buluttur. Burada Amerikanizasyonun doğu kültürleri üzerine karanlık bir bulut olarak, kara bir kabus olarak çöküşü ima edilmektedir.

Fokstrot üzerinden Amerikan tipi hayat tarzının Türk kültürel hayatı dönüştürmesi ironik bir şekilde resmedilmiştir. Zeybek oyunu fokstrot tarzı oynanırken resmedilerek Türk kültürel hayatının Amerikanizasyonlaşmasını ortaya çıkardığı komiklik ve absürlük resmedilmiştir. Fokstrot figürleri sergilemeye çalışan bir zeybeğin yol açtığı komik ve absürd durum üzerinden Türk kültürünün Amerikanizasyonlaşmasının eleştirisi yapılmaktadır.

Bu karede ki dialektiğin ifade ettiği bir başka sembolizm ise iki bulutun iç içe geçişinin iki boyutlu bir düzlemde değil derinlik algısı oluşturarak üç boyutlu düzlemde ifade edilmesidir. Burada Batı dünyası ve onu temsil eden Batı kültürü yukarıda bulunurken doğu dünyası ve onu temsil eden doğu kültürü aşağıda bulunmaktadır. Batı dünyasını resmeden bulutsu yukarıda gösterilerek onun etkilerinin Doğu dünyasının üzerine yağmur, dolu, kar olarak tesir ettiği ifade edilmektedir. Burada 20.Yüzyılda ki sosyoloji tartışmaların ana temalardan birisi olacak olan kültür emperyalizmin oldukça başarılı ve sembolik analıtımıyla karşı karşıya kalırız.

Bu karenin bir diğer göndermesi ise 1940 yılının uluslararası konjüktürüyle alakalıdır. 1940 yılında Almanya gerçekleştirdiği Yıldırım Haraketleriyle dünya sahnesinde büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Almanya'nın askeri üstünlüğünün olduğu bu yılın en önemli özelliği A.B.D.'nin henüz dünya savaşına dahil olmamasıdır. Dolayısıyla dünya sahnesini etkileyecek en önemli potansiyel ihtimali Amerikanın uluslararası sahneye ağırlığını koyabilecek olmasıdır.

Karenin ortaya koyduğu dialektiğin ikinci boyutu ise siyasal bağlamıdır. Burada yukarıdaki bölüm bir bulutumsuya benzetildiği gibi bir güneşede benzetilerek çizilmiştir. Amerika'nın uluslararası sahnede ki doğuşu sembolize edilerek yukarıda ki kare daha beyaz çizilmiş uluslararası sahnenin diğer bölümleri daha iyi tonlarla resmedilmiştir. Cemal Nadir Amerika'nın rolünü kültürel anlamda olumsuzlarken siyasal anlamda Amerika'nın uluslararası sahnede bir güneş gibi doğacağını ifade ederek bu rolü olumlamaktadır. Dolayısıyla karedeki dialektik bir yanıyla doğu-batı dialektiği çerçevesinde Amerikan kültürünün dünyada artan etkisini olumsuzlanmasını içerirken diğer yandan bu dialektik uluslararası düzlemde siyasal anlamda olumlama üzerine kuruludur.

Cemal Nadir bunu üstteki bulutumsuyu hem bir karanlık bulutu andıracak şekilde hemde doğan bir güneşi andıracak şekilde renklendirerek gerçekleştirmektedir.

Bulutun altındaki çizgilerin karanlık olarak resmedilirken bulutun üstü aydınlık ve parlak olarak resmedilmektedir. Böylece Cemal Nadir’de olumlu ve olumsuz yönleriyle iç içe geçmiş bir Amerikan imgesiyle karşılaşırız.

Üçüncü karede Karagöz ve Hacivat oyunu resmedilmektedir. Bu resmediliş ikinci karedeki ikili dialektik sürdürülerek ortaya konmuştur. Bu dialiktiklerden ilki doğu-batı dialektiliği idi. Burada Amerikanizasyonun olumsuz etkisi ve ikinci sahnede gösterilen karanlık bulut daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu dünyası üzerindeki etkisi karanlık ve siyah rengi üzerinden ifade edilen Amerikanizasyonun doğu kültürel hayatını kuşattığı gözükmemektedir. Burada Karagöz ve Hacivatın yer aldığı sahne karanlık bir dış alan üzerinden çevrelenmiştir. Dolayısıyla Türk kültürel hayatı büyük bir kültürel istilanın etkisi altında olup sahip olduğu alan gittikçe daralmaktadır. Yani ikinci kareden üçüncü kareye geçişte sinematografik bir geçiş yapılmış ilk kültürel temas hattının yarılmasının ardından bir süre sonra Amerikan kültürünün Türk kültürel hayatını çok dar bir alana sıkıştıracağı ön görüşünde bulunulmuştur.

Dialektiğin ikinci düzlemi ise, siyasal düzlemi idi. Üçüncü karede özellikle Hacivat ve Karagöz oyunu tercih edilerek uluslararası sahnede yaşanan çatışmaya bir göndermede bulunmaktadır. Burada uluslararası sahnede ki ikili bölümlenme bir tarafta Karagöz ve arkasında ki güçlerle diğer tarafta Hacivat ve arkasında ki güçler olarak resmedilmiştir. II.Dünya Savaşında ki karşı kutupların aktarımı için tercih edilmektedir. Burda uluslararası çatışmanın özel olarak Türkiye ve genel olarakda Doğu dünyasında gerçek bir karşılığının olmadığı, Karagöz ve Hacivat mertebesinde olduğu aktarılmaktadır. Cemal Nadir II.Dünya Savaşının taraflarının birbirleriyle olan karşıtlığına Karagöz ve Hacivat’ın birbirleriyle olan karşıtlığı gibi bakmaktadır.

Dördüncü karede sinematografinin hareket ilkesi çerçevesinde Amerikan kültürünün Türk kültürel hayatına girişinin daha sonraki sahnesi resmedilmiştir. Burada yakın çekim tekniği kullanılarak üçüncü sahnede ki Karagöz ve Hacivat’ın bulunduğu alana Cemal Nadir bir karikatürist olarak kamerasını çevirmektedir. Burada gözüktüğü gibi bir süre sonra artık Türk kültür alanın darda olsa özerk olarak sahip olduğu alan tamamen ortada kalkmakta Hacivatın etrafı Mickey Mouse ve Lorel Hardy gibi Amerikan kültürel sembolleriyle kuşatılmaktadır. Hatta Hacivat sahnesinin

konumlanması ireti bir şekilde resmedilerek bir sahne sonra resimden tamamen çıkacağı algısı aktarılmaktadır.

Böylece Cemal Nadir Amerikanizasyonun nihai noktada Türk kültürel hayatını tamamen kültürel sahnenin dışına atacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Amerikan'ın uluslararası sahneye girişinin sonucu olarak özelde Türkiye'yi genelde Doğu dünyasını Amerikan nüfuzun domine edeceği ön görüşünde bulunmaktadır.

Cemal Nadir karanlık ve aydınlık renklerine bu karikatürde savaş ve barış imgesi üzerinden ele almaktadır. Karanlık genel anlamda savaşı ifade ederken, aydınlık barışı ifade etmektedir. İkinci sahnede batı dünyasında savaşın çıkışı resmedilmektedir. Yani savaş ve barış Batı dünyasındadır. Cemal Nadir üçüncü ve dördüncü sahnelerde filmin rulosunu geleceğe doğru sararak geleceğe dönük bir kehanette bulunmaktadır. Üçüncü karede karanlık yani savaş bütün dünyayı sarmıştır. Dördüncü sahnede savaş sonlanmış savaş sonrası döneme geçilmiştir. Cemal Nadir'in öngörüsü ise ikinci karede ortaya çıkmakta A.B.D.'nin savaşa müdahale edeceği üçüncü sahnede gerçekleşen savaşın daha karanlık, yıkıcı ve yaygın bir boyutta olacağı, dördüncü sahnede ise karanlığın ortadan kalkarak savaşın sonlanacağı dönem resmedilmektedir.

Cemal Nadir savaş sonrası dönemi bir Amerikan nüfuz ve hegemonya dönemi olarak öngörmektedir. Çünkü savaşın sonunda özelde Amerikan kültürü ve genelde Amerika hayatımızın her alanında etkin olarak ortaya çıkacaktır. Cemal Nadir'in hem savaşla ilgili kehaneti hem de Amerikan kültürün yayılmasıyla ilgili kehaneti büyük ölçüde gerçekleştirmiştir.

5.5.3. 1941 Yılı

Hitler, 1941 yılına gelindiğinde, generallerinin karşı çıkmasına rağmen Sovyetler Birliği'ni işgal etme hazırlıkları başlattı. İşgalin sorunsuz bir şekilde ilerleyebilmesi için Balkanlardaki koridorun temizlenmesi gerekiyordu. İtalya Balkanlarda başarısız olunca Alman ordusu tarafından Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ve son olarak da Girit adası Almanlar tarafından hızlıca işgal edildi.³³⁶

³³⁶Hart, Basil Liddell(2016) **İkinci Dünya Savaşı**, çev: Kerim Bağnaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 56.

Japonya, ABD'nin uyguladığı ambargoların ardından 7 Aralık 1941 tarihinde Hawaii'de bulunan ABD'nin Pearl Harbor donanma üssüne ani bir baskın düzenledi. Düzenlenen bu baskının sonucunda önemli ABD filoları batırılırken toplam 2403 Amerikalı asker ölmüştür. Bu durum ABD Hükümeti ve kamuoyunda büyük bir infial yarattı. Başkan Roosevelt, “alçaklığın günü” olarak ifade ettiği bu baskının ertesi günü Japonya'ya savaş ilan ettiğini tüm dünyaya duyurdu.³³⁷

1941 yılı Japonya'nın Amerika'ya saldırdığı ve Almanya'nın Sovyetlere saldırdığı bir yıl olmuştur. Ve böylece alanın genişlemesiyle savaş tam bir dünya savaşı haline gelmiştir.³³⁸ Ödünç verme ve kiralama yardımları 1941-1942 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkilerinin en önemli gündem maddesi olmuştur. Amerikan yardımlarının Balkan devletlerine az ve geç ulaşması ve akabinde Almanya'nın Balkanları ele geçirmesi Türk basınında Amerika'ya karşı eleştirel bir yaklaşıma sebebiyet vermiştir.³³⁹

Türk-İngiliz-Fransız ittifakının imzalanmasıyla birlikte Türk-Alman ilişkileri sekteye uğramıştı. Almanya'nın savaşa elde ettiği başarılarından sonra Türkiye, İngiltere'yi de ikna ederek Almanya ile bir ticaret antlaşması imzaladı. Müttefiklerin baskılarına rağmen Türkiye Balkanlarda Almanya'ya yönelik bir saldırı hareketi yapmaması Türk-Alman ilişkilerinin iyi yönde gelişmesine katkı sağlamıştır.³⁴⁰

Yunanistan ve Yugoslavya'ya dönük Alman taarruzu karşısında Amerika'nın yavaş ve isteksiz davranması Türk basınında eleştiriye yol açmıştır.³⁴¹

Almanya'nın Türk sınırlarına kadar gelmesi ve Bulgaristan'ın Üçlü Pakta girmesiyle birlikte Meriç Nehri üzerindeki köprüler Türk Hükümeti tarafından imha edilmiştir. Nisan ayı başlarından itibaren Trakya ile İstanbul'daki halkın Anadolu'ya göç etmesi çalışmaları hızlanmıştır. Almanya'nın Batı Trakya, Yunanistan ve Ege Adalarını işgal etmesi üzerine Türkiye, silahlı kuvvetlerini Çatalca Hattına çekmiş ve ordu yığınaklarını buna göre düzenlemiştir. Herhangi bir saldırı durumuna karşı askeri birlikler, Bolayır'da, Demirkapı Hattını oluşturmuşlardır.³⁴²

³³⁷A.g.e., s.284

³³⁸ A.g.e. s, 36

³³⁹ A.g.e. s, 54-55

³⁴⁰Özgüldür, Yavuz(1993).**Türk-Alman İlişkileri(1923-1945)**. Genelkurmay Basımevi: Ankara, s.143.

³⁴¹ Akşam, 17 Nisan 1941

³⁴²Uçarol, Rıfat,(2008). **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, İstanbul, s.839.

Almanya'nın Sovyetlere saldırmasıyla birlikte Türk basınında askeri yorumlar ve savaşın geleceği hakkında askeri uzmanlardan görüşler alınmaya başlanmıştır. Bunlardan en göze çarpanı o günlerde emekli olan Erkilet Paşa'dır.³⁴³

Türk basınında ki bazı gazete sahiplerine ve bazı gazetecilere rüşvet veren Almanya Hükümeti böylelikle kamuoyunu etkileyerek kendi propagandasını yapabilmek için çeşitli imkânlarla sahip olmuştur. Bunun en bariz örneği Mart 1941'de Balkanlar'a yapılacak Alman saldırısı için Türkiye'nin tarafsızlığını güvence altına almak için Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, 9 Mart'ta Almanya'nın Türkiye büyükelçisi Von Papen'e yolladığı bir telgrafta basının ve radyoda çalışanların parayla kandırılması için birkaç milyonun döviz olarak dağıtılmasını teklif etmiştir. Cevaben Von Papen ise, gereğinin başarılı bir şekilde yerine getirdiğini Alman Hükümetine iletmiştir.³⁴⁴

1941 yıllarında Avrupa'nın büyük çoğunluğu mihver devletlerinin eline geçmekteydi. Balkanlardaki durum ise Mart ayında Bulgaristan mihver devletlerine katıldı. Almanya Yunanistan ve Yugoslavya'yı işgal etti Türkiye iyiden iyiye yalnızlaşmaya başladı.³⁴⁵

Hitler, Bulgaristanın mihver devletlerine katılmasından sonra Türkiye'nin İngilizlere yanaşmasını engellemek için 1 Mart 1941 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek Alman ordularının Türkiye'ye karşı herhangi bir saldırıda bulunmayacaklarına dair teminat verdi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de bu mektuba karşı 12 Mart 1941'de cevaben Hitler'e Alman ordularının durumlarında bir değişiklik olmadığı takdirde kendi konumlarında herhangi bir değişiklik olmayacağı yönünde açıklamalarda bulundu.³⁴⁶

Ömer Rıza, Yunus Nadi ve Necip Ali gibi gazeteciler Almanya'nın Balkanlara gireceğine ihtimal dahi vermemişlerdi. Bulgaristan'ın Almanya'ya izin vererek Balkanlara çıkarma yapmasına Ömer Rıza büyük tepki göstermiş ve Bulgaristan'ı

³⁴³ Kılıç, Sezen. (2010). **Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.257.

³⁴⁴ Glasneck J (1976) **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası**, Arif Gelen (çev.), Onur Yayınları, Ankara, s.24.

³⁴⁵ Deringil, Selim. (2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. Dördüncü Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.136.

³⁴⁶ Sav Sedat (2008). **Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na Fiilen Girmemesinin İç ve Dış Toplumsal Etkileri ve Sonuçları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s.58.

suçlamıştır. Sertel bu gelişmelerin akabinde Almanya'nın Balkanlara yayılacağını söylemiştir. Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Abidin Daver ise Almanya'yı Balkanları işgale başlaması yüzünden sert bir şekilde eleştirmiştir. Çünkü akabinde bu işgallerle birlikte Almanya Türkiye ile komşu olmuş ve Türkiye tehlikeyi daha yakından hissetmeye başlamıştır. Türk basının tamamı bu olaya büyük tepki göstermiştir.³⁴⁷

Moskova'da 1941 yılında yapılan konferansa İngiltere adına Dışişleri Bakanı Antony Eden, Sovyetler Birliği adına Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Başbakan Stalin ve Dışişleri Bakanı Molotov katılmıştır. Stalin; On iki ada ile kuzey Suriye'den ve Güney Bulgaristan'dan bir kısım bölgenin Türkiye'ye verilmesinin ve bunun karşılığında Türkiye'nin savaşa katılmasını teklif etmiştir. Stalin tarafından böyle bir teklifin yapılması ve İngiltere'ye teklif edilmesi, Türkiye'de şaşkınlık ve endişe ile karşılanmıştır. Çünkü bu teklifin anlamı Türkiye'ye göre Sovyetler Birliği'nin Boğazlardaki emellerinden vazgeçmediğinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir.³⁴⁸

1941'deki önemli gelişmelerden bir diğeri de Almanya'nın Irak'ta darbe yapmasıdır. Bu olay hakkında Türk basını endişelendiren durum Türkiye'nin dört bir taraftan Almanya tarafından bir çembere alınması ve işgal edilme korkusudur. Ama İngilizlerin darbeyi bastırmasından sonra Türk basını bu olay hakkında yorum dahi yapmamıştır.³⁴⁹

1941 yılında Yugoslavya, Yunanistan ve adalar tamamen Almanya'nın eline geçmiştir.³⁵⁰ 1941 yılının sonlarına doğru savaşın daha uzun süre devam edeceği anlaşıldığı için bu durum Türk hükümetinin tasarruf tedbirleri almasına yol açmıştır. Türk hükümeti Almanya ve Sovyetler arasında denge politikasını devam etmiştir.³⁵¹

Savaşın sertleşmesine ve cephenin genişlemesine paralel olarak Türk basınında ve siyasi çevrelerinde savaş üzerine tartışmalar yoğunlaşmış, kimlerin hangi tarafı desteklediği daha belirgin hale gelmiştir. Artık Türk basınındaki Alman yanlılarının ve Sovyet karşıtlarının sesi daha net duyuluyordu. Almanya'nın Türkiye'nin yakın

³⁴⁷ A.g.e. s, 178.

³⁴⁸ Weisband, E. (1974). **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**. (Çeviren: Ali Kayabal). İstanbul: Milliyet Yayınları, s.35.

³⁴⁹ A.g.e. s, 251-252.

³⁵⁰ Karakaş, Nuri. (2013). **Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1932-1952)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.38.

³⁵¹ Duman, Melih. (Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2. Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları, s.118.

çevresine girişi Türk devlet adamlarının ve entellektüellerin Almanya'ya karşı uzlaşmacı bir refleksi öne çıkarmalarına neden olmuştur. Bu yaşamsal bir reflekti

Şekil 5.13.

Ramiz GÖKÇE³⁵² Karikatür Dergisi, 13.03.1941, No:272,Cilt 11,S.8.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Şişman bir Nazi askeri
İnsan	Erkek	Yere düşmüş bir İtalyan askeri
İnsan	Erkek	Elleri ve dizleri yerde sakallı bir Türk insanı
Doğa	Ağaç	Elma ağacı
Doğa	Elma ağacı	Selanik yazılı bir elma
Nesne	Ev	Düşen bir kiremit
Nesne	Sepet	İçi boş bir sepet
Nesne	Şapka	Yerde bir İtalyan asker şapkası

Tablo 5.13. Karikatür 5.13'ün göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde yüksek bir ağacın elması biçiminde simgeleştirilmiş ve Selanik dalından koparmaya çalışırken duvarın damından düşen Mussolini'nin şapkası ve kıyafetine sahip bir İtalyan görünmektedir. Diğer yanda bir Alman subayı kıyafeti içindeki bir adamda çömelen bir Yunan köylüsünün sırtına basarak aynı elmaya ulaşmaya çalışmaktadır. Subayın kolunda büyük bir sepet vardır. Subay düşen İtalyan'a şakınlıkla bakar. Alman subayın sırtına bastığı Yunan köylü ise, her an alttan çekilecekmiş gibi bir yüz ifadesine sahiptir.

Söylem Analizi: 'İtalya- Dikkat et usta, ben de onu koparmak ümid'ine düştüm de böyle düştüm!.. Almanya'nı niyeti vurgulanmak istenmiştir.

Yan Anlam: Ramiz Gökçe'nin bu karikatürünün ana konusu Almanya'nın Yunanistan'ın işgal niyeti ve girişimidir. Almanya'dan önce Yunanistan'ı İtalya işgal etmek istemiş fakat bozguna uğramıştır. Karikatürde bozgun Selanik ve limanı ele geçirmek isterken sırt üstü çakılan Mussolini figürü vasıtasıyla resmedilmiştir. Selanik Gökçe'nin imajnasyonunda Ege Denizindeki arzu nesnesidir, bir altın elmadır.

İtalya'nın Yunanistan taaruzu esnasunda Türk basını ve kamuoyunda Yunanistan'a yönelik bir sempati olmuş ve Yunanistan'ın savunma zaferi büyük bir sevinç yaratmıştır. Gökçe'nin çizgilerinde bu sempatinin devam ettiği görülmektedir. Öyle ki büyük iştahı simgeleyen büyük bir sepetle Yunanistan ağacına ulaşmaya çalışan Almanya'nın yenilebileceği öngörülmüştür. Alttaki zayıf Yunanlı köylü üzerine basılmış olsa da her an iri yapılı Alman subayına kendi oyununu oynayabileceği izlenimi uyandırmaktadır. Türkiye'nin bir Alman saldırısından duyduğu kaygı Gökçe'nin bu abartılı ümidvarlığının belkide temel sebebidir.

Şekil 5.14. Ramiz GÖKÇE, Karikatür Dergisi, 13.03.1941, No:272,Cilt 11,S.8.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Aşçı elbiseli bağırان bir Nazi askeri
İnsan	Erkek	Pantolon cebinde üzgün bir İtalyan askeri
İnsan	Erkek	Pantolon cebinde mutsuz sakallı bir Türk insanı
İnsan	Erkek	Pantolon cebinde korkan bir Yugoslav insanı
Nesne	Tepsi	Tepsi içinde teminat yazılı yalancı dolma içinde bomba
Nesne	Önlük	Nazi Bayrağı
Doğa	Limon	Tepsi içinde
Nesne	Çatal	Tepsi içinde dolmaya saplanmış çatal

Tablo 5.14. Karikatür 5.14'ün göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde bir seyyar yalancı dolma satıcısı görünümünde, gamalı Hac önlüklü bir Alman askeri dikkat çekmektedir. Alman askerinin cebinde Alman dış politikasının taahhütlerine inanarak sürecin sonunda Almanya'nın işgal ettiği ülkeleri temsil eden birkaç adam görünmektedir. Üst üste konunmuş bu adamlar büyük bir çaresizlik içinde görünecek biçimde resmedilmiştir.

Söylem Analizi: 'Taze taze dolmalarım var. Yok mu yutmak isteyen!.' Burada Ramiz gökçe bir ironi yapmaktadır. Topların sanatçı tarafından hem yalancı dolmaya benzetilmesi hem de bu modern meseleyi geleneksel Türk kültüründe yer etmiş 'Ben bu dolmayı yutmam' sözüyle bir senkron sağlayacak biçimde karikatür karesine yerleştirilmesi sanatçının bu çalışmada ki en özel becerisini ifade etmektedir.

Yan Anlam: Dönem Türk basınında zaman zaman ve Ramiz Gökçe tarafından birçok kez işlenen Almanya'nın barış ve işbirliği taahhütlerine güvenilmemesi gerekliliği bu karikatürde de öne çıkarılmıştır. Alman askerinin elindeki tepside teminat yazılı kağıtlar içine konmuş minimize edilmiş top mermileri bulunmaktadır. Bu da Almanya'nın uluslararası ilişkilerde ki teminat kavramını Alman saldırılarını kolaylaştıracak bir taktiksel araca dönüştürdüğünü göstermektedir.

Karikatürde bir diğer dikkat çeken nokta dönemin hem Türk hem de dünya karikatüründe sıklıkla rastlanan Alman askerinin fiziksel yönden karakterize edilme biçimidir. Yuvarlak beden hatlarını ve Harsburg kafasına sahip Alman askeri II. Dünya Savaşında kullanılan kaskı değil Prusya kaskını giymektedir. Türk basınında Alman askeri çiziminde Prusya kaskı sıklıkla bir görsel unsur olarak modern başlığın yerine ikame edilmiştir. En son I.Dünya Savaşında kullanılan Prusya kaskının karikatürlerde bu kadar kendine yer bulması Nazi Almanyasının bir yerde Prusya militarizmin ve ruhunun bir yansıması olduğunu vurgulama isteğiyle açıklanabilir.

Ramiz Gökçe bu karikatürü Türkiye'de Alman yanlılığının güçlendiği bir sırada çizmiştir. Bu bağlamda Gökçe'nin karikatürde verdiği mesajın netliği içerde giderek kızışan Alman yanlıları ve Nazi karşıtları arasında ki politik mücadelenin keskinleşmesinin bir tezahürüdür.

Gökçe'nin bu mesajı bu kadar net verebilmesi devlet içinde ve CHP'de Alman karşıtlarının çok sayıda olmasıyla açıklanabilir. Dönemin sansür uygulamaları ve Almanya ile yakınlaşma çabaları göz önüne alındığında böyle kritik bir dönemde bu kadar sert ve net bir mesajın büyük bir netlikle ortaya konması Türkiye'nin tarafsızlık

siyaseti izlediğine dair dünyaya verdiği mesajın bir devlet siyaseti olarak kabul gördüğünü onaylama niyetiyle de izah edilebilir.

Şekil 5.15. ³⁵³

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Modern giyimli bir adam
İnsan	Çocuk	Endişeli bir çocuk
Doğa	Ağaç	Çınar ağacı
Doğa	Rüzgâr	Rüzgâr esmesi
Nesne	Ay ve Yıldız	Türk bayrağı

Tablo 5.15. Karikatür 5.15’in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Yaklaşmakta olan fırtına ve çınar ağacının altında duran yetişkin bir erkek ve küçük bir çocuk tasvir edilmektedir.

Söylem Analizi: “- Baba, fırtına yaklaşıyor mu acaba? – Korkma evlat, bizim çınarımızın kökleri sağlamdır, öyle çok fırtınalara göğüs germiş, sarsılmamıştır.” Balkanlardaki son gelişmelerden sonra halkın morali yüksek tutulmak istenilmiştir. Güçlü bir devlet ve millet vurgusu yapılarak hem iç kamuoyuna hem de dış kamuoyuna mesaj verilmiştir.

³⁵³ Ramiz GÖKÇE, Vatan, 11.04.1941, S.6 (Aktaran: Belge,2010,172)

Yan Anlam: Türkiye Ayyıldızlı bir çınar olarak resmedilmiştir. Karikatürde çınarın kök uzantılarından biri Marmara Bölgesi haritası biçiminde çizilmiştir. Kuzeyden gelen bir fırtına Marmara Bölgesi'ne yaklaşmıştır. Fırtına yaklaşan Alman tehdidini ve kuzeyde patlamak üzere olan Sovyet-Alman savaşını sembolize eder. Ağacın gerisindeki yaşlı adamın yüzündeki rahatlık bir tarihsel özgüvene işaret eder. Birçok tehlikeyi atlatan Türkiye için bu tehlike genel tarih içerisinde olan bir durumdur. Yaşlı adam bir çocuk figürü ile sembolleştirilen savaş görmemiş Cumhuriyet nesline bu realiteyi hatırlatmaktadır. Buradaki modern görünümlü baba figürü Türk devletinin geçmişi ve geleceği arasında bir toplumsal hafızayı temsil eder.

Karikatüre baktığımızda devleti yönetenlerin olağan dönemler içerisinde iktidarını sağlamlaştırmak, yeniden üretmek ve toplumu kontrol altına alabilmek için rıza üretim yönetimini kullandıklarını görmekteyiz. Devleti yönetenlerin olağanüstü dönemlerde ise anlaşmazlıkları ve çatışmaları yok edebilmek için baskı ve zor kullanma aygıtlarından yararlandıklarını bilmekteyiz.³⁵⁴

1941 yılındaki olaylara genel olarak baktığımızda, Türk hükümeti miğfer devletlerine ve müttefik devletlerine karşı askeri ve siyasi yönden güçlü ve her an savaşa hazır olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Ayrıca basın aracılığıyla halka her an savaşa hazır olmaları konusunda bilgi ve moral verilerek milliyetçi duyguları harekete geçirilmeye çalışılmıştır.³⁵⁵

İngiltere ve Sovyetlerin hiçbir sebep göstermeksizin İran topraklarını işgal etmesi Türk basınında büyük bir şok olarak algılandı ve basında geniş yer buldu. Dost olarak görülen bu ülkelerin ortak güvence vermelerine rağmen böyle bir olay yapmaları Türk basınında büyük bir aymazlık içine düştükleri olarak değerlendirildi.³⁵⁶

³⁵⁴ Çoban, Savaş. (2013), **Hegomanya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya**, 1. Basım, Parşomen Yayıncılık, İstanbul, s.8.

³⁵⁵ Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları, s.106.

³⁵⁶ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. Dördüncü Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.159.

Şekil 5.16. Ramiz GÖKÇE, Tan Gazetesi, 01.05.1941, S.1

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Sandalda kürek çeken bir Alman askeri
İnsan	Erkek	Sandalda dizleri üzerinde duran İtalyan askeri
Doğa	Deniz	Dalgalı Deniz
Doğa	Gökyüzü	Bulut
Nesne	Deniz aracı	Sandal

Tablo 5.16. Karikatür 5.16'nın göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde dalgalı açık denizde kayığa binmiş bir Alman askeri ve önünde geleneksel İtalyan subay şapkası taşıyan bir kişi görülmektedir. Alman askeri kayığı küreklerini çekmekte italyan askeri ise, uzak ufuklara göz gezdirmektedir.

Söylem Analizi: 'Akdeniz: Almanya- Arkadaş, senin hayalin kuvvetlidir.. Söyle bakalım zaferi nihaiye yaklaşıyor muyuz?' Karikatürist burada Alman askerini konuşturarak Almanya'nın içinde olduğu durumu gözler önüne sermeye çalışıyor. Soru sorduruyor lakin İtalyan'ın buna verecek cevabı yok.

Yan Anlam: Ramiz Gökçe birçok defa olduğu gibi bu karikatürde de Almanya'ya karşı menfi bir yaklaşım göstermektedir. Burada Alman askeri küreğe

asılarak aslında Alman milli karakterinide sergilemektedir. Bu yaklaşıma göre Almanların çalışkanlıklarıyla ittifakın asıl gücünü teşkil eden millettir. Sanata yatkın İtalyanlar ise, hayalci bir millet olarak karakterize edilmiştir. Karikatürist Ramiz Gökçe bu Alman-İtalyan girişiminin başarısız olacağına dair bir görüşü okuyucularına sezdirmeye çalışmıştır. Deniz büyüktür uçsuz bucaksızdır ancak Alman-İtalyan ikilisi küçük bir kayık üstünde giderken deryada bir zaferi hayal etmektedir. Kayığın dengesiz bir vaziyette resmedildiği de dikkatleri çeker.

Alman çalışkandır ama önünü görememektedir. Ramiz Gökçe aslında çokta güçlü olmayan İtalya'dan Almanya'nın medet umduğunu bu ortaklıkla sonu belirsiz bir maceraya girdiği mesajını verir. Önde oturan İtalyan'da gerçekte modern standartlara uyuşmayan bir kıyafet içinde resmedilerek bir anlamda okuyucunun gözünde küçültülmüş bu vasıta ile da Almanların bir öngörüsüzlük içinde yol aldıkları teması işlenmiştir.

Deniz sonsuzdur İtalyan ileriye bakar ama sonsuzluğa bakan haliyle bir falcıdan farkıdır. Türkiye'de kızıyan Mihver yanlıları-Mihver karşıtları polemğinde Ramiz Gökçe İtalyan'ın Akdeniz üzerinde ki emellerinin Türk kamuoyunda yarattığı hasasiyet ve kızgınlıkta faydalanarak varolan fikir çekişme ortamında kendi mihver karşıtlığına bir meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır.

Şekil 5.17. Ramiz GÖKÇE, Tan Gazetesi, 17.05.1941, S.1

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Dilenci
İnsan	Erkek	Siyasetçi
Nesne	Taş	Kaldırım
Doğa	Gökyüzü	Bulut
Nesne	Beton	Duvar
Doğa	Işık	Gölge
Nesne	Kumaş	Çene bağlanması

Tablo 5.17. Karikatür 5.17’nin göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatür dar bir saha ve sınırlı sayıda figür üzerine inşa edilmiştir. Dönemin orta halli insan profiline uygun biçimde giyinmiş bir şehirli erkek kaldırımda yürümektedir. Arkasında ise sakat ve yaralı bir insan kılığına girmiş bir kaldırım dilencisi gelen geçen kimsenin kendisine para vermemesinden şikayetçidir.

Söylem Analizi: ‘Dilenci- Yolcular da vaziyetleri sorulmuş siyasilere benzediler... Hiç bozukluk yok,,diyip geçiyorlar!’ Dilencinin yakınması üzerinden dönemin siyasal ve idare yapısı hicv edilmektedir.

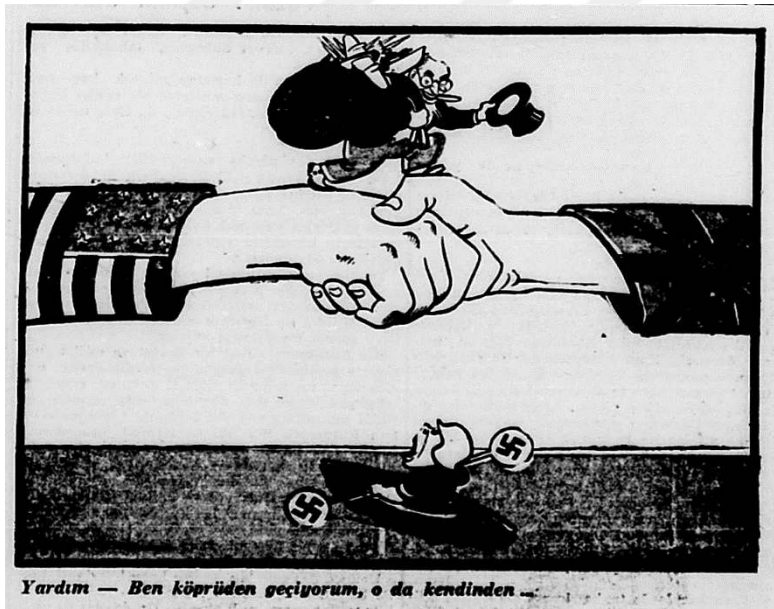
Yan Anlam: Karikatürdeki dar kaldırım dönem şehir plancılığında ki tercihlere dair de bir fikir vermektedir. Eğer halk güçlü ve zengin olsaydı kaldırımlar

daha geniş ve ferah olurdu, kaldırımların dar olması halkın güçsüzlüğünün bir işareti olarak vurgulanmak istenmiştir.

Ramiz Gökçe yine cesur bir tavır göstererek siyasilerin ve devlet adamlarının halka ve kamuoyuna yönelik umursamazlıklarını eleştirmektedir. Burada tek parti yönetiminde veya daha doğru bir ifadeyle parti devlet sisteminde siyaset kuramını giderek işlevsizleşmesine yönelik bir eleştiri ön plandadır. Sol görüşlü Tan Gazetesinde söz konusu dönemde bu tip rejim eleştirilerine rastlanmaktadır.

Sırtını dilenciye dönmüş figür üzerinden politikacıların halka sırtlarını döndükleri mesajı verilmektedir. Karikatürist Ramiz Gökçe doğrudan doğruya devletin tepe yönetimine değil siyasileri hedefe oturtmaktadır. Dönem algısında siyasi ve devlet adamı ayrımı siliktir. Çünkü tek parti idaresi vardır. Bu anlamda siyasi dendiği zaman devleti yönetenler kastedilmektedir. Fakat siyasilerle kimin kastedildiği açık değildir.

Burada Tan Gazetesi İnönü yönetimini doğrudan hedef almayacak biçimde kimliği belirsiz ve alt kaltmanlarda görev yapan siyasetçileri hedef göstermiştir.

Şekil 5.18. ³⁵⁷

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Politikacı

³⁵⁷ Tan, 6.05.1941, S.1

İnsan	Erkek	Alman Askeri
İnsan	El- Kol	Birbiriyle tutuşan iki el
Nesne	Kano ve kürek	Nazi sembolleri
Nesne	Çuval	Yardım Malzemesi
İnsan	Erkek	Zengin kişi

Tablo 5.18. Karikatür 5.18’in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Birbirine kenetlenmiş iki elin üzerinden karşıya geçen politikacı ve aşağıda onları şaşkınlıkla seyreden kayık içinde bir Alman Nazi askeri.

Söylem Analizi: “Yardım – Ben köprüden geçiyorum o da kendinden...” Amerika’nın Türkiye’ye yapacağı yardımlar dolayısıyla Almanların bu durum karşısındaki hoşnutsuzluğu belirtilmiştir.

Yan Anlam: Karikatürde savaşın en kritik döneminde gelişen olayların bir nevi Türkiye üzerindeki baskıyı azalttığı, iç ve dış siyasette Türkiye’nin elinin güçlendiği gözlemlenmektedir. Dönemin koşullarının karikatürün verdiği mesajla örtüştüğünü aynı zamanda dış siyasetin, iç siyasetin, basının aynı çizgide hareket ettiğini görmekteyiz.

Dönemin Türk basınına baktığımızda Amerika’nın savaşa girmesi olumlu bir yönde olarak algılanmıştır.³⁵⁸ Amerikan Başkanı Roosevelt’in Türkiye’nin savunmasının Amerika için hayati bir öneme sahip olduğu açıklaması Türk basınında büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Türkiye’nin “Ödünç Verme ve Kiralama” kanunundan yararlandırılmasının Amerika hükümetinin Türkiye’ye güvendiğinin bir göstergesi olarak algılanmıştır.³⁵⁹

³⁵⁸Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları,s.54.

³⁵⁹ Ulus, 5 Aralık 1941

Şekil 5.19. ³⁶⁰

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	El- Kol	Birbiriyle tutuşan iki el
Sembol	Nazi işareti	Almanya
Sembol	Ay – Yıldız	Türkiye

Tablo 5.19. Karikatür 5.19'un göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Biri Almanya ve bir diğeri Türkiye'yi temsil eden iki güçlü elin anlaşması şeklinde yorumlanacak şekilde el sıkışılması.

Karikatüre konu edilen olaylar okuyucu tarafından bilinen ya da anlaşılan olaylar olmalıdır. Karikatürcü halktan kopmamalı onun sorunlarını isteklerini davranışlarını ve duygularını göz önünde tutmasını bilmelidir. Yeni okuma-yazma öğrenenler ve hatta okuma yazma bilmeyenler bile yazısız karikatürü çok rahat bir şekilde kavrarlar. Gerçi alıcı kendine en uygun karikatürleri seçer. Özellikle yazısız karikatür, uluslararası bir dildir. Karikatür eserine bir evrensellik kazandırır.

³⁶⁰ Mazhar Nazım RESMOR, Şaka, 26.06.1941, S.39, s.3 (Aktaran: Belge, 2010, 172)

Yan Anlam:Karikatürist Mazhar Nazım Resmor(d.1901-öl.1977) uzun zamandan beri Bolşevik karşıtlığıyla bilinen bir figürdür. Resmor, bu karikatürüyle Türk-Alman Paktı'nı coşkuyla karşıladığını göstermektedir. Ancak karikatürdeki antlaşma bir barış antlaşmasından ziyade bir güç birliği mesajını ima etmektedir. Gamalı haç sembolü taşıyan kaslı bir kolun Ayyıldızlı bilekli kaslı bir kolla el sıkışması bir antlaşmadan ziyade bir bağlaşmaya işaret etmektedir. İki el birbirini kavramış, iki ülke güçlerini birleştirmiştir. Burada Birinci Dünya Savaşındaki bağlaşmaya bir gönderme vardır. El sıkışmanın ortaya çıkardığı gücün enerjisi karanlığı aydınlatmaktadır.

Karikatüre baktığımızda denge siyaseti kapsamında Türkiye ile Almanya'nın anlaştığı gözükmemektedir. Haziran ayı Türk dış politikası açısından çok önemli bir ay olmuştur. Almanlar tüm Balkanları ele geçirdikten sonra Türkiye sınırına 60 kilometre mesafeye kadar yaklaşmıştır. Türk hükümeti Almanya ile herhangi bir savaş durumunda Sovyetlerin Polonya'yı işgal ettiği gibi Türkiye'yi işgal etme endişesi içerisinde bulunuyorlardı. Ama Hitler, Türkiye ile savaşmaktan ziyade anlaşma tutumundaydı ve bu bağlamda 18 Haziran 1941'te Almanya Türkiye ile saldırmazlık paktı imzaladı. Ve daha sonra Almanya'nın Sovyetlere saldırmasıyla Türkiye derin bir nefes aldı.³⁶¹

Amerikalıların Türkiye'ye verdiği yardım olan 'Ödünç Verme ve Kiralama' kapsamındaki yardımları İngilizlerin kendileri için kullanması, Amerika için büyük bir sürpriz olmuştur. Bu ve benzeri olaylar İngiliz ve Amerikan hükümetlerini Türkiye adına ortak bir politika oluşturmak için 1941 yılının sonuna kadar büyük ölçüde meşgul etmiştir. 18 Haziran 1941'de Almanya ile yapılan bu antlaşma, Amerikan dışişlerinin Türkiye'ye yönelik politikalarını baştan gözden geçirme kararı almasına yol açmıştır.³⁶²

Almanya Türkiye ile antlaşma yaptıktan sonra Rusya'ya karşı Barbarossa Hareketini başlattı. Bu harekâtın sonucunda Sovyetler, İngilizlere yaklaştı ve akabinde birlikte İran'ı işgal ettiler.³⁶³ Barbarossa Hareketinin ardından dönemin

³⁶¹ Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları,s.110-113.

³⁶² Karakaş, Nuri. (2013).**Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1932-1952)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,s.131-140.

³⁶³ A.g.e. s, 39-40

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün çok mutlu olduğu ve kahkahalar atarak sevinç gösterisinde bulunduğu dile getirilmiştir.³⁶⁴

Almanya ile yapılan bu antlaşma Türk basını tarafından büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Türk hükümeti İngilizlerle yaptıkları antlaşmaya da sadık olduklarını belirterek devlet politikalarında bir değişiklik yapmadıklarını tüm dünyaya duyurmuşlardır. Gazetecilerden Hüseyin Cahid, Almanya ile yapılan antlaşma için olumlu bir şey söylememiş, hatta Almanya'ya karşı muhalefetini sürdürmeye devam etmiştir. Necmeddin Sadak ise bu antlaşmanın Almanya'nın artık Türkiye'ye saldırmayacağını bir göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Genel anlamda basın bu gelişmelerden memnuniyet duymaktadır.³⁶⁵

Almanya ile yapılan bu antlaşma sadece Türkiye'ye zaman kazandırmıştır. Türk hükümeti ikinci dünya savaşını Almanya'nın kazanması durumunda bunun kendilerinin sonunun olduğunu bilicindeydi.³⁶⁶

5.5.4. 1942 Yılı

Savaşın kızışmasıyla beraber dünya çapında büyüyen ekonomik bunalımın Türkiye'deki yansımaları da belirginleşmişti. Genel olarak Türkiye'de savaşa girmeme eğilimi siyasi ve entelektüel çevrelerde güçlüydü. Ancak tarafsızlık dünya savaşı koşullarında pahalı bir seçenektir. Türkiye'nin tarafsız kalma ısrarı nedeniyle ekonomik bunalımın arasında sıkışıp kalmıştı. Dahası ABD'ye doğru artan temayüle rağmen Alman yanlıları devlet yönetiminde ve basında hala önemli bir yeri işgal ediyordu. 1942 bu bağlamda kararsızlıkların senesiydi.

Türkiye 1942 yılının genelinde ABD'den yana tavır aldığı, bunun sebebinin ise ekonomik sıkıntılardan kaynaklandığı görülmektedir.³⁶⁷ İngiltere Mihver kuvvetlerini kısa bir sürede yok edebilmek için Türkiye'yi bir araç, bir piyon olarak görüyordu. Türkiye'yi bir an önce savaşa sokmak istiyordu ama Türkiye'nin amacı mevcut düzeni

³⁶⁴ Toker, Metin. (1998). **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1945**. 4.Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.21.

³⁶⁵ Kılıç, Sezen. (2010). **Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.255.

³⁶⁶ Karakaş, Nuri. (2013). **Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1932-1952)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.132.

³⁶⁷ Duman, Melih. (Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları, s.120-121.

korumaktı.³⁶⁸ Kafkasya üzerinden gelebilecek herhangi bir Rus tehlikesine karşı Trakya'dan 26 tümen asker Sovyetler Birliği sınırına gönderilmişti.³⁶⁹

Mihver ve müttefik devletlerinin baskıları her geçen gün daha da artmaktaydı. Bu dönemde Türk diplomasinin en önemli başarılarından biri her iki tarftanda maddi yönden faydalanabilmesi ve Almanya'nın kendisine saldırmasını önleyerek üstüne Almanya'dan silah yardımı almasıdır. 1942 yazında silah yardımı için Almanya'dan 100 milyon Reichmark kredi yardımı açılmıştır.³⁷⁰

Saraçoğlu Türkiye'deki buğday rezervinin azalması ve ilerde çıkabilecek açlık sıkıntısından dolayı Amerikan Büyükelçisi Steinhard'ı bilgilendirerek Amerika'dan ivedilikle buğday talep etmiştir. Bir yandan da herhangi bir Alman saldırısına karşın Türkiye'nin sonuna kadar direneceğine dair taahhütte bulunmuştur.³⁷¹

11 Ocak 1942 tarihinde Ankara ve İstanbul'da 17 Ocak 1942'de ise tüm ülkede ekmek karne ile dağıtılmaya başlandı. 1939-1945 yıllarında uygulanan ekmek karnesi uygulaması savaş ekonomisi koşulları uygulanan Türkiye'de ve birçok ülkede uygulanan bir sistem idi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında halkın en temel gıda maddesi olan ekmekte yaşanan karne uygulaması daha birçok temel maddede de yaşanmış ve sosyal hayat olumsuz yönde etkilenmiştir. Kalite ve gramı zaman zaman değişiklik gösterse de halk karnesiyle savaş yıllarının o olumsuz şartlarına rağmen ekmeğe ulaşma imkânı bulabilmiştir.³⁷² 13 Nisan 1942'den itibaren de kişi başına verilen ekmek miktarı günde 375 gram olarak yarı yarıya indirilmiştir.³⁷³

Kömür ve bakır işletmelerinin denetimi ve üretimi Milli Koruma Kanunu çıkmasıyla birlikte devlet tarafından yapılmaya başlandı. 1939-1945 dönemlerinde, Etibank bir nevi devletin madencilik alanındaki resmi kurumu haline geldi. Türkiye'de faaliyet gösteren tüm sanayi kuruluşlarının, demiryollarının ve ordunun kömür ihtiyacını gidermeye uğraştı. İkinci Dünya Savaşı sırasında bakır ve krom, daha da

³⁶⁸ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. Dördüncü Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.188.

³⁶⁹Uçarol, Rıfat,(2008). **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, İstanbul, s.839.

³⁷⁰Tuncer, Hüner (2012). **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.10.

³⁷¹ A.g.e. s, 56-57

³⁷²Utkugün, Ceren(2016). **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri (1939-1945)**. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, s.278.

³⁷³Uçarol, Rıfat,(2008). **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, İstanbul, s.839.

önem kazanmaya başlayınca Türkiye, döviz girdisi elde etmek amacıyla bu iki madeni ihraç etmeye başlamıştır. 17 Haziran 1942’de “Madenlerin Aranma ve İşletilmesi Hakkında Kanun” meclis tarafından kabul edildi. Savaş yılları içinde Türkiye’de 1939’dan sonra demir üretiminin %100’ü, 1941 yılında taş kömürü üretiminin %100’ü, 1945 yılında linyit kömürü üretiminin %81’i, krom üretiminin %57’si ve kükürt üretiminin %91’i devletin kendi imkanları dahilinde ülkeye kazandırıldı.³⁷⁴

Casablanca Konferansı 14–24 Ocak 1942 tarihleri arasında Churchill ve Roosevelt arasında yapılmıştır. Konferansın toplanmasının ana nedeni Sicilya ve İtalya işgalinin planlanması, Fransa’nın 1944’de kurtarılması ve Mihver devletlerinin kayıtsız şartsız teslim olması öngörülmüştür.³⁷⁵

Bu dönemde Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel, Cahit Yalçın, Abidin Daver, Ahmet Şükrü Esmer gibi Türkiye’nin önemli gazetecileri Amerika’ya giderek Birleşik Devletler Başkanı Roosevelt ile görüşmüşlerdir.³⁷⁶

Basına baktığımız zaman şiddetle Türkiye’nin savaşa girmemesi konusunda yayınlar yapılmaktadır. Örnek olarak Yunanistan’ın başına gelenler ve içine düştüğü açlık, sefalet gibi konular sık sık gündeme getiriliyordu. Basın her iki tarafın başarı ya da başarısızlıklarıyla ilgili haberlerde adil davranmaya özen gösteriyordu. İngiltere’nin Sovyetlere yardım için anlaşması ve ABD’nin savaşa yoğun bir şekilde katılımı basının daha ılımlı, daha savaş karşıtı haberler yapmasına sebep olmuştur.³⁷⁷

11 Kasım 1942 yılında çıkan Varlık Vergisi Kanunu’nu genel olarak incelediğimizde: a) Varlık Vergisi, bir sefere mahsus savaş döneminde büyük kârlar elde eden kesimden alınacaktır. Bu vergi; büyük kazanç vergisi mükelleflerinden, büyük toprak sahiplerinden, olağanüstü gayrimenkul sahiplerinden, komisyonculardan ve simsarlık gibi işleri olan kişilerden tahsil edilecektir.

b) Ödenecek verginin miktarı vergi mükelleflerin daha önce beyan ettikleri vergileri üzerinden, büyük toprak sahiplerinin zirai durumlarından, gayrimenkullerin değerleri dikkate alınarak hesaplanacaktır.

³⁷⁴ Karavar, H.(2020). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Madencilik Durumu (1939-1945). *MT Bilimsel*, (18), s.38

³⁷⁵ Öndeş, Osman(1974). **İkinci Dünya Savaşı (1939–1945)**, İstanbul, s.737.

³⁷⁶ Vakıf, 3 Ekim 1942

³⁷⁷ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.174-179.

c) Vergi hesaplamaları il ve ilçelerde oluşturulacak komisyonlar tarafından işleme konulacaktır. İl ve ilçelerde ki en kıdemli mülki amirinin başkanlığında, Mal müdürü, Ticaret veya Ziraat Odası ve belediyelerin seçeceği üyelerden komisyon üyeleri tespit edilecektir.

d) Aldıkları kararlar kesindir, dava konusu olamaz.

e) Hesaplanan vergi tutarları ilan edildikten sonra itibaren 15 gün içerisinde tahsil edilecektir. Tahsil edilmeyen ve günü geçmiş vergiler ve daha sonra yapılan ödemelere faiz uygulanacaktır.

f) 55 yaş ve üzerindeki erkekler ve kadınlar hariç, vergi borçlarının bir ay içerisinde ödemeyenler ülkenin herhangi bir yerinde genel hizmetlerde çalıştırılmak üzere gönderilecektir.

g) Varlık Vergilerinin ödemeyenlerin veya yakınlarının ev, işyerleri haciz edilerek satılacaktır.

h) Alınamayan vergiler 1943 yılından sonra başlamak üzere beş yıl içinde zaman aşımına uğrayacaktır.³⁷⁸

³⁷⁸Kayra, Cahit(2011). **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, 2. Baskı, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, s.48-49.

Hükümet gemimizin yeni kaptanı Saracoğlu Şükrü iş başında:

Şekil 5.20.³⁷⁹

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Başbakan Şükrü SARAÇOĞLU
Nesne	Bayrak	Türk Bayrağı
Nesne	Dümen	Geminin yönlendirme aracı ve üzerinde yazılı bazı bakanlıklar

Tablo 5.20. Karikatür 5.20'nin göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Dümeni sıkı bir şekilde kavramış ve kendinden emin bir şekilde duran dönemin Başbakanı Şükrü SARAÇOĞLU.

³⁷⁹ Ramiz GÖKÇE, Karikatür, 16.7.1942, S.342 s.3 (Aktaran: Belge,2010,176)

Söylem Analizi: “Hükümet gemimizin yeni kaptanı Saraçoğlu Şükrü işbaşında:- Eski rotamızda yürüyeceğiz!...” Şükrü Saraçoğlu’nun Başbakan olduğu bildirilmekte ve Saraçoğlu’nun önceki hükümetin politikalarını devam ettireceği ifade edilmektedir.

Yan Anlam: Türkiye Cumhuriyeti’nin dördüncü Başbakanı İbrahim Refik Saydam’ın vefatı üzerine dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün talimatıyla, mevcut Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu’na 9 Temmuz 1942’de Başbakan olarak yeni hükümeti kurma görevi verilmiştir. Hariciye, dâhiliye, ziraat, adliye, ticaret, milli müdafaa gibi bakanlıkların güvenli ellerde bulunduğu. Eskiden olduğu gibi gelecekte de başarılı sonuçların devam edeceği vurgulanmaktadır.

Ramiz Gökçe’nin Saraçoğlu karikatürü bir güvenoyu izlenimi uyandırmaktadır. Rüzgârlı bir havada gemi dümenini tutan Saraçoğlu, fırtınalı bir havada bile Türkiye gemisinin dümenini kontrolünü kaybetmeyecek bir figür görüntüsü vermektedir. Dümen tutacaklarının her biri devletin bir departmanını ve sahasını temsil etmektedir. Ancak Saraçoğlu’nun bu tutacıklardan hariciye bölümünü sıkıca kavramış olması Saraçoğlu idaresinin esas odak noktasının ne olacağına dair ipucu vermektedir.

Karikatürde Saraçoğlu’nun başının yöneldiği istikamet bellidir. Saraçoğlu ileriye bakmaktadır ve hedefi nettir. Karikatürde geleneksel Türkiye siyasetinden bir sapma olmayacağı ve eski hedefler doğrultusunda kararlılıkla yürüneceği mesajı verilmektedir.

Karikatürün etkili siyasal iletişim araçlarından biri olabilmesi için Türkiye’de hegemonyanın gerçekleştirilebilmesi ve medyanın hegemonik bir araç olarak kullanılabilmesi için belirli koşulların oluşması gerekmektedir. Birincisi iktidarın uzun süreli olması gerekmektedir. Çünkü kısa süreli iktidarların rıza üretimi gerçekleştirmeye zamanları yetmez. İkincisi uzun süreli iktidarlar içerisinde siyasal, ekonomik ve kültürel yapının etkin bir şekilde kurulması gerekmektedir. Üçüncüsü farklı sınıfsal yapılara dokunmak onlar için siyasetler geliştirmek ve ekonomik seviyelerinin yükselmesi sağlanmalıdır. Son olarak da kanunlar çerçevesinde medyayı kontrol altına alıp rıza üretim aygıtı olarak kullanmasını sağlamalıdır.³⁸⁰

³⁸⁰ Deniş, Halil Emre.(2018). **Türkiye’de Tek Parti İktidarlarında Hegomanya Ve Gündem Belirleme**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, Eylül, s.241.

Şekil 5.21. Akşam Gazetesi 01.07.1942.S1.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Yaşlı bir adam
Nesne	Şapka	Erkek fötr şapkası
Nesne	Bayrak	Türk Bayrağı
Nesne	Deniz Aracı	Türk Vapuru
Vapur	Duman	Vapur Dumanı
Doğa	Kara Parçası	Boğazlar
Doğa	Su Birikintisi	Deniz

Tablo 5.21. Karikatür 5.21'in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde Boğazların tam geçiş noktasında silindir şapkalı bir erkek kafasının bulunduğu görülmektedir. Kafası görünen adamın dev gözyaşları boğaz sularına dökülmektedir. Boğazın içindeki gemi ve vapurların hepsi Türk bayrağı taşımaktadır.

Yan Anlam: 1 Temmuz 1942 tarihli bu karikatür Kabotaj Kanunun yayınlanmasının 16.Yıldönümünde Akşam Gazetesinde yer almıştır. Kabotaj Kanunu bu dönemde hala Türk Milletinin bir zaferi olarak algılanmaktadır. Zaten bu kanunun yayınlanmasının ardından 1 Temmuz günü Kabotaj Bayramı olarak kutlanacaktır.

Silindir şapkalı ve ağlayan dev kafa Türk sularında üstünlüğünü kaybeden ve artık elinden bir şey gelmeyen Batılıları temsil etmektedir. Özellikle Osmanlı son döneminde büyük bir rahatsızlık konusu olan kapütilasyonlar rejimi ilkin 1914'te İttihat ve Terakki döneminde kaldırılmış. Ancak bunun etkisi kısa sürmüştü Lozan görüşmelerinde en büyük tartışma maddelerinden biri olan kapütilasyonlar Türk tarafının büyük ısrarı neticesinde kaldırılmıştır. Bu olay Türkiye'nin ekonomik bağımsızlık davasının kilometre taşlarından biri olarak görülmüştü. 1 Temmuz 1926'da Kabotaj Kanunu yürürlüğe girmesi bu ekonomik bağımsızlık savaşının tarihsel halkalarından biri olarak adalandırılmıştı. 1942'de Türkiye'nin bağımsızlık hassasiyetinin devam ettiği İstiklal Savaşının psikolojik etkilerinin hala sürdüğü bir dönemde karikatürde de resmedildiği üzere Kabotaj meselesi ülke bağımsızlığının anıt konularından biri olarak kıymetlendirilmektedir.

II.Dünya Savaşının büyük çekişme ortamı ve Almanya'nın karşısında konumlanmış devletlerin yirmi yıl önceki kapütilasyonlar meselesinde Türkiye'nin karşısında yer almalarında karikatürde ki politik mesajın sert çizgilerle verilmesinde kolaylaştırmıştır.

Şekil 5.22. Akşam Gazetesi 01.11.1942.S1.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Kaslı bir vucut
İnsan	Erkek	Dayak yiyen bir adam
Nesne	Kumaş	Şort
Nesne	Kumaş	T-Shirt
Nesne	Kese	Para kesesi
Nesne	Ayakkabı	Spor ayakkabısı
Doğa	Geometrik şekil	Yıldız

Tablo 5.22. Karikatür 5.22'nin göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde Mustafa Kemal Atatürk'ün yüz hatlarına ve kafa şekline sahip atletik görünümlü bir sporcunun bir diğer vucudu kazsız ve yüzü ifadesiz bir sporcuyla olan mücadelesi resmedilmiştir.

Söylem Analizi: 'Menfaat. Ahlak. Yeni milli, mücadelemiz!..'Kısa ve çarpıcı sözler kullanarak verilmek istenen mesaj çarpıcı bir şekilde kullanılmaya çalışılmıştır.

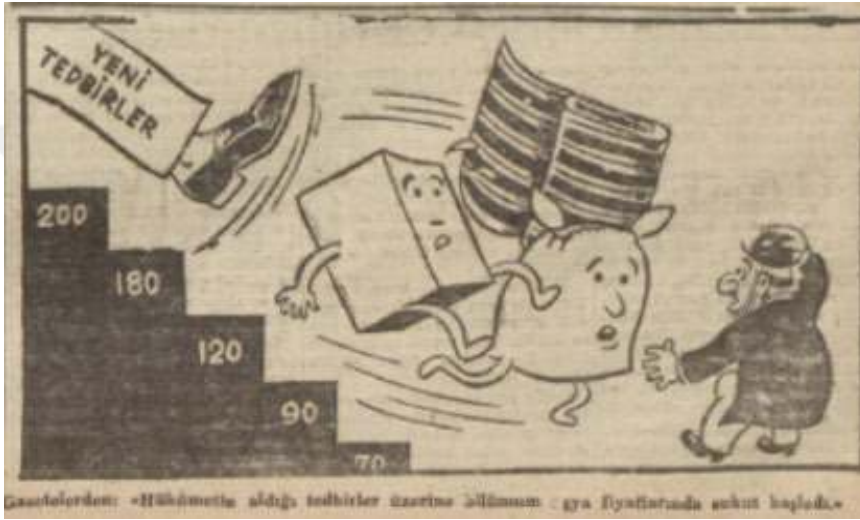
Yan Anlam: Karikatürün yayınlandığı yıl karaborsacılık ve savaş zenginliğinin iyiden iyiye göze battığı ve hususi bir siyasal-sosyal meseleye dönüştüğü bir döneme isabet etmektedir. Karikatürde savaş fırsatçılığına karşı bir mücadele yürütülmesi çağrısı yapılmaktadır. Milli Mücadele ifadesi Türkiye'de uzun bir müddet İstiklal Savaşı ile eş zamanlı olarak kullanılmış ve hatta söz konusu savaşı tarif eden en popüler tamlama olmuştur.

Bu noktada karikatürde üzerinde menfaat yazan adamı döven ve ahlakı temsil eden kişinin yüz hatlarının ve kafa şeklinin Mustafa Kemal Atatürk'ü anımsatması kayda değerdir. Ahlakı temsil eden adamın yüz hatlarının şekli Atatürk'ü anımsattığı gibi vucudu kaslıdır ve yumruğu büyüktür. Burada gücünü Milli Mücadelden ve Atatürkçü gelenekten alan maneviyata dayanan bir bünyenin sağlamlığı karikatürün ajitatif yönünü en belirgin kısmını teşkil etmektedir.

Menfaatı temsil eden adamın kafası para kesesi biçimindedir. Vucudu kazsız ve yüzü ifadesizdir. Atatürk simalı ahlakın demir yumruğunu yediği anda etkisiz hale gelir para kesesi biçiminde ki kafasından altın sikkeler havaya saçılır. Dönem savaş koşulları fırsatçılığı ve türedi zenginler Akşam Gazetesi tarafından hedefe oturtulur. Burada bu mücadelenin sistematik veya ekonomik temeller üzerinden değil maneviyat ve ahlak üzerinden yürütülmesi tavsiye edilir. Bu noktada bu manevi mücadelenin dayanağı olarak Milli Mücadele yani epik geçmiş esas alınır. Mustafa Kemal bu

mücadelenin kaynağı olarak adeta diriltir ve onun kültü üzerinden savaş zenginlerine karşı mücadele meşrulaştırılır.

Karikatürdeki felsefe Türkiye'de ki siyasal rejim inşasının düşüncesine ve ruhuna uygundur. Türkiye'de ki halkçı veya soliderist düşünce temelini bir ekonomik rejim veya sınıflar algısından ziyade hukuk ve ahlaktan alır. Buna paralel olarak Akşam Gazetesinin gayri ahlaki zenginleşmeye karşı mücadele çağrısında aslında siyasal ve sosyal sisteme değinmeyen siyasizleştirilmiş vicdana bir seslenişi temsil etmektedir.

Şekil 5.23. Tasvir-i Efkar Gazetesi 18.11.1942.S1

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Gayri müslim karaborsacı
İnsan	Bacak	Devletin gücü
Nesne	Şeker	Kesme şeker
Nesne	Un	Un çuvalı
Nesne	Basamak	Grafik
Nesne	Deri	Ayakkabı

Tablo 5.23. Karikatür 5.23'un göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde şaşkın bir adam, bir insan bacağı, basamak şeklinde grafik, elleri ve ayakları olan insan silüetinde kesme şeker ve un çuvalı resmedilmiştir.

Söylem Analizi: 'Gazetelerde : Hükümetin aldığı tedbirler üzerine bilumum eşya fiyatlarında sukut başladı. Yeni tedbirler.' Bu söylemle birlikte yüksek enflasyonun sebebi olarak fırsatçı girişimciler hedef gösterilerek hükümetin yapması gerekenleri yaptı vurgusu ön plana çıkarılmak istenmiştir.

Yan Anlam: Karikatür Türkiye tarihinde özellikle 1990'lardan sonra çokça konuşulacak bir meseleye verilen olumlu yanıtı barındırmaktadır. Bu mesele 11.Kasım 1942'de yayınlanan Varlık Vergisi Kanunu neticesinde zenginlere getirilen yeni maddi mükeliyefitlerdir. Ancak bu olayın bazı dramatik etkileri kendini göstermiştir. Kanun teoride bütün vatandaşlara hitap etmekle birlikte pratikte Varlık Vergisi'nin ağır yükünü üzerine almak zorunda kalanlar gayri müslim Türk vatandaşları olmuştur.

Bu durum Türk basınında da olumlu karşılık bulmuştur. Nitekim Tasvir-i Efkar gazetesinde yayınlanan bu karikatürde de karara yönelik sevinçli bir yaklaşım öne çıkmaktadır. Devleti temsil eden büyük bacak, un, şeker gibi temel ihtiyaç maddelerine güçlü bir tekme atarak onların fiyatlarını temsil eden basamaklardan hızla düşmelerini sağlamaktadır. Burada gayri müslim tefeci bezirgan takımını temsil eden bir erkek figürün üzerine söz konusu temel ihtiyaç maddeleri hızla yaklaşmaktadır. Ezilmek üzere olan tefeci bezirgan büyük bir panik içindedir.

Karikatüre göre, devlet gücünü göstermiş ülkeyi sömüren azınlıklara dersini vermiştir. Dünya tarihinde ekonomik bunalım dönemlerinde sıklıkla azınlıklar hedefe oturtulmuştur. Çünkü azınlıklar siyasal açıdan kolay hedeflerdir. Azınlıklara yönelik bu hamleleri hem ülkeyi yönetenlerin halkın tepkisini başka bir alana kanalizetmesini sistem kaynaklı sorunların etnik bir niteliğe büründürülmesini sağlamış hem de ülkedeki ekonomik sıkıntılara tepkili halkın kısa süreli siyasal bir rahatlama içine girmesini sağlamıştır.

Ancak bu siyasal rahatlamaya bir ekonomik rahatlama hiçbir zaman eşlik etmemiştir. Türkiye'de tek parti yönetimine yönlendirilemeyen tepki kolay bir hedef olan azınlıklara yönlendirilmiştir. Ancak ilerleyen zamanda Türk halkının durumunda söz konusu olan Varlık Vergisi kanunun gerekli gibi uygulanamaması neticesinde tasfiye edilen gayri müslim zengin bezirgan gurubun yerini yine savaş koşullarında faydalanan müslüman türedi zenginler almıştır. Bu türedi zenginler konusu da Türk basınında sıklıkla tartışılmıştır. Ve bu yeni zengin grup muhalif Türk basınının ana hedeflerinden biri haline gelmiştir.

Tasvir-i Efkar gazetesi kötü karakterli gayri müslim tefeci bezirganın ezilmesi üzerinden okuyucuda trajedi duygusu uyandırmaya çalışmıştır. Ancak bu acitasyonun etkisi kısa süreli olmuştur.

KEMANCI- Ne emrediyorsun bayım, çalalım?..
VURGUNCU- “Bana ne oldu da ben bilemem...”

Şekil 5.24. ³⁸¹

³⁸¹ Nadir Güler Amcabey 5.12.1942 S.1, S1(Aktaran: Belge, 2010, 177)

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Kemancı
İnsan	Erkek	Şişman bir erkek
Nesne	Keman	Müzik aleti
Nesne	Meyve	Çeşit çeşit meyvelerden oluşan tabak
Nesne	Şişeler	İçki
Nesne	Kadeh	Kırılmış içki bardağı
Nesne	Puro	Pahalı bir tütün mamulü
Nesne	Gazete	Varlık vergisi manşeti

Tablo 5.24. Karikatür 5.24'in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Kadehini düşürmüş ve diğer elinde varlık vergisi yazılı gazeteyi tutan, sandalyede fenalaşmış şekilde duran adam ve başında keman çalan bir kemancı.

Söylem Analizi: -Kemancı: Ne emrediyorsun bayım, çalalım? Vurguncu: “bana ne oldu da, ben bilemem...” Burada kemancı halk olarak temsil edilmiş ve çıkan kanundan dolayı memnuniyetini belirterek ironi yapmıştır. Vurguncuda olayı anlamaya çalışmakta ve ne yapacağını şaşırmış bir halde söylenmektedir.

Yan Anlam: Karikatürde bu zor dönemde özellikle gayrimüslim halkın sefahat ve lüks içinde yaşadığı ama bu durumun artık böyle devam etmeyeceği, çıkan kanunla birlikte her şeyin düzeleceği anlatılmak istenmiştir. Mevcut iktidarlar, medyayı ellerinde tutarak hegomanya üretiminin devamlılığını sağlarlar. Medya üzerinden tüm alanlara girebilen iktidarların gösterdikleri birçok şey aslında iktidarların kendi doğrularıdır ve bu doğrular bir süre sonra geniş halk kitleleri tarafından da kendi doğruları haline gelir. Bu açıdan bakıldığında iktidarlar aynı zamanda ideolojik yapılarının yeniden üretimi ve geniş kitlelere yayılmasına olanak bulmaktadırlar.³⁸²

Karikatürde ülkede palazlanmış vurguncuyu temsil eden adam öylesine kilo almışki üzerine oturduğu sandalye bile görünmemektedir. Yere doğru eğilen sandalye bile görünmemektedir. Yere doğru eğimlenen sandalye ayakları, savaş vurguncusunun taşınamayacak bir yük haline geldiğini simgeler. Ancak varlık vergisinin gelişi vurguncu açısından büyük bir şoktur. Yerdeki kırık içki kadehi vurguncunun varlık vergisi beyannamesini eline aldığı anda geçirdiği büyük şaşkınlık neticesinde yere düşüp kırılmıştır.

³⁸² Deniz, Halil Emre.(2018) **Türkiye’de Tek Parti İktidarlarında Hegomanya Ve Gündem Belirleme**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, Eylül,s.1.

İki adet şampanya şişesi ve meyve dolu bir tabak Türkiye kültürel üretiminde sıklıkla rastlanan zenginlere yönelik hicvin bir ögesi olarak bu karikatürde yerini almıştır.

Hükümet, 11 Kasım 1942 yılında olağanüstü savaş koşulları ortamında zenginlerden Türkiye'nin ekonomik koşullarını öne sürerek Varlık Vergisi talep etmiştir. Özellikle bu kanunun gayrimüslim vatandaşlardan diğer vatandaşlara göre daha çok vergi talep edilmesi, Türkiye'nin Alman politikalarının etkisi altında kaldığına dair tartışmalara neden olmuştur.³⁸³

İnönü dönemi, devletçilik politikalarının daha toplumcu bir evreye girdiği bir dönemdir. Savaşa katılmadığı halde savaşın en ağır ekonomik koşullarını yaşayan Türkiye, paranın büyük bir kısmını savunma giderlerine harcadığı ve üretimde önemli ölçüde düşüş olduğu için ülkede savaş enflasyonu yaşandı ve hayat pahalılığı zirve yaptı. Sosyal yardım programları açıklanmış ve serbest fiyat politikasına geçilmiş olduğu halde ülkede ekonomi daha da kötüleşti ve ülkede karaborsacılık ve iâşe sıkıntısı yaşandı. Hükümet 1942 yılında sosyal politikalara mali kaynak bulmak için varlık vergisini ve 1943 yılında toprak mahsulleri vergisini yürürlüğe koymuştur.³⁸⁴

Varlık Vergisi bir defaya mahsus olmak üzere 4305 sayılı kanun gereği özellikle İstanbul ve İzmir'deki mükelleflerden toplandı. 114.368 kişinin bu vergiye tabii tutulacağı ve beş yüz milyon liraya yakın vergi toplanacağı tahmin edildi. Uygulama süresi 15 gün olan bu vergiden istenilen gelir elde edilememiştir.³⁸⁵

³⁸³ Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihden Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları, s. 125.

³⁸⁴ Subay, Özlem Özdeşim.(2020). **Tek Parti Dönemi Gazeteciliğinde Faşizan Söylem: Varlık Vergisi Örneği**. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli, s.3.

³⁸⁵ Yazman, M. Öğüt.(1974). **Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**. Tisa Matbacılık,2.Baskı, Ankara, s.99.

Şekil 5.25. ³⁸⁶

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Şık giyimli erkek
İnsan	Kadın	Modern görünümlü kadın
İnsan	Çocuk	Küçük bir kız ve erkek çocuk
Hayvan	Kedi	Ev kedisi
Nesne	Kutu	Kıymetli bir nesne
Nesne	Kağıt	Sembolik yazı

Tablo 5.25. Karikatür 5.25’in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Eve dışarıdan geldiği belli olan bir erkeğin ki muhtemelen baba figüründe bir erkeğin elinde bir kutunun olması ve etrafında toplanmış kadın, çocuklar ve kedinin merakla olayı çözümlemeye çalışması.

³⁸⁶ Cemal Nadir Güler, Akşam, 1.11.1942,s1.(Aktaran: Belge, 2010, 179)

Söylem Analizi: “- Kutudaki ne? –Baklava!... – Ya bu kağıt?... – Nasıl yeneceğine dair, tarife!...” . Ülkedeki mevcut geçim sıkıntısına karşı hükümete bir gönderme söz konusudur. 1941 yılının sonlarına doğru un, şeker sıkıntısı ülkede baş göstermeye başladı. Bunun üzerine pasta ve unlu mamullerin yapılması yasaklandı ve ekmek karneye bağlandı. İlk başta yetişkinlere 300 gram, çocuklara 150 gram iken 1942 Nisanı’nda bu oran 150 grama düşmüştür. Ekmeğin yanında bez, basma, kömür, petrol ve gaz yağı gibi temel ihtiyaç maddeleri de hükümet tarafından karneye bağlanmıştır. Bu uygulamalar Eylül 1946’da yürürlükten kaldırılmıştır.³⁸⁷

Yan Anlam: Savaş, fiziki kuvvet ve silahların; mizah ise yalnızca zekâların birbirleriyle vuruşarak üstün gelme kavgasıdır. Hiciv bazen savaşta kaybeden tarafın acısını telafi etmek adına sergilenen bir durumdur. Milletlerin parçalanma ve çöküş dönemine girdiği dönemlerde insanların dayanma güçlerini kaybettikleri zamanlarda mizahı silah olarak kullanırlar. Atinalılarda Aristophanes, Türklerde Nasreddin Hoca gibi karakterler sıkıntılı dönemlerde halkın kurtarıcı gördüğü kişiler olarak tarih sahnesindeki yerlerini alırlar.³⁸⁸

Bu çerçevede, Cemal Nadir’in karikatüründe sosyal-ekonomik krize dair eleştirisi tek parti idaresinin hedefi olmayacak bir simgesellikle ortaya konmuştur. Karne usulü ve tüketim ürünlerinin azlığı odak noktasına yerleştirilmiş; fakat evdeki herkesin yüzü gülmektedir. Evin kadını, çocuklar hepsi sağlıklı ve mutludur. Hatta evdeki kedi bile şendir. Oynamak için evin babasının üzerine atılır. Burada ironi şemsiyesi altına gizlenmiş bir yönetim eleştirisi mevcuttur.

Fakat dönem karikatürlerinde sosyal meselede ve eleştirilerde büyük çoğunlukla şehirli unsurların karikatür figürleri olması dikkat çekicidir. Oysaki İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkenin büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktadır. Ve savaşın esas yükünü de bu kırsal kesim çekmiştir. Karikatürlerdeki insan tipi hep modern vatandaşı işaret etmektedir.

³⁸⁷ Yenal, O,(2017). *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*, 5. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.90.

³⁸⁸ Eker, Gülin Ögüt.(2014), *İnsan Kültür Mizah*, 2. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara,s.37.

Hükümet 1942 yılının Ocak ayında yaptığı düzenlemeyle ekmeğin karne ile dağıtılmasına karar vermiştir. Ama yapılan bu düzenlemelere rağmen ekmeğin karne ile dağıtılması, ekonomik tedbirlerde olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³⁸⁹

5.5.5. 1943 Yılı

24 Ocak 1943'te müttefik devletlerce düzenlenen Casablanca Konferansının Türkiye için önemli sonuçları olmuştur. Müttefikler Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması için sonuna kadar savaşıacaklarını belirtmekteydiler. Bu durum Almanya'nın tamamen Avrupa'dan silinme noktasına ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa üzerinde ki ve doğal olarak bölgede ki gücü kat kat artma noktasına getirmekteydi. Türk devlet adamları müttefik devletlerin çok büyük yanlış yaptığı görüşündeydiler. Bu durum karşısında Sovyetler Birliğini durduracak hiçbir güç kalmamış olacaktı. Türk Hükümeti bu durum karşısında ki memnuniyetsizliğini her platformda dile getirmeye çalışmıştır.³⁹⁰

1943 yılına gelindiğinde savaşın sonuna doğru yaklaşıldığı görülmekteydi. Savaşı müttefiklerin kazanacağı inancı doğmuştu. Bu yıllardaki önemli olaylardan birisi müttefikler tarafından Alman taraftarı olarak bilinen dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın yaş haddinden emekliye sevk edilmesi ve yerine Orgeneral Kazım Orbay'ın atanmasıdır.³⁹¹

Ocak ayında Churchill Türkiye'yi silahlandırma projelerini görüşmek üzere Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı ile Adana'da Yenice İstasyonunda bir araya geldiler. Bu görüşmede Churchill, Türkiye'nin modern silahlarla donatılması fikrini gündeme getirmiştir. İsmet İnönü ise, amaçlarının Türkiye'yi savaşa sokmak istemediğini, ayrıca Türkiye bir saldırıya maruz kalırsa etkili bir biçimde karşı koymasını sağlayacak silahlar temin etmeyi amaçladığını İngilizlere iletmıştır. Churchill ise, savaş malzemesi ve yardımın sağlanacağını akabinde de Türkiye'nin savaşa girmesini istemiştir.³⁹²

³⁸⁹ Metinsoy, Murat. (2007). **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Savaş ve Gündelik Yaşam**, İstanbul: Homer Kitabevi.s.108-109.

³⁹⁰ Tuncer, Hüner (2012). **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.120.

³⁹¹ Koçak, Cemil.(2010). **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, (5. Baskı) Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, s.237-238.

³⁹² Erkin, Feridun Cemal(1980). **Dış işlerinde 34 Yıl**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.138.

1943 yılı Türk devleti açısından savaş boyunca en kritik yıl olmuştur. İngiltere Türk Devleti'ni Sovyetler Birliği üzerinden tehdit etmeye ve baskıyı artırmaya başlamıştır. Türk Devleti'nin bir an önce savaşa girmesini istemektedir. Bu baskılar doğrultusunda Türkiye ilke olarak savaşa girmeyi kabul etmiştir ancak askeri silah teçhizatının yetersizliğini bahane ederek zaman kazanmaya çalışmıştır.³⁹³

Almanların doğu cephesinde yenilmeye başlaması üzerine Türk dış politikasında eksen kaymasına başlamıştır. Almanya, Balkanlardaki güney sınırını güvence altına alabilmek, Türkiye'nin müttefikler tarafına geçmesini engellemek, baskıları azaltabilmek ve Türkiye'nin tarafsızlığının devam etmesi için mücadele etmiştir.³⁹⁴

5 Kasım 1943 tarihindeki Kahire görüşmelerinde İngiltere Türkiye'den hava sahasını açmasını ve savaşa girmesini talep etmiştir.³⁹⁵ Müttefiklerin daha fazla mevzi kazanması ve Almanya'nın savaşta gerileme alametlerinin belirginleşmesi üzerine müttefik kuvvetlerin Türkiye'ye yönelik daha tarafgir bir dış politika izlemesine yönelik çağrılar artmıştır. Bunun belki de zirve noktası Churchill ve İnönü'nün gerçekleştirdiği Adana görüşmesiydi. Churchill'in ısrarına rağmen İnönü savaşa girmeme yönündeki kararlılığını devam ettirmiş ve buna gerekçe olarakda Türk ordusunun zayıflığını göstermiştir.

Buna göre Türk askeri birlikleri Almanlar karşısında kolaylıkla yenilecek, savaşın sonunda ise Almanya'nın işgal ettiği topraklara Sovyetler Birliği yerleşecekti. 1943 yılı Türkiye açısından bu çok yönlü kaygıların yılıydı. Türk basınında da Alman karşıtlığı daha cüretkâr bir biçimde ortaya konulmaya başlanmıştır.

Varlık Vergisi kanununa uymayanlar hakkında 1943 senesi Şubat ve Eylül ayları arasında, İstanbul'un birçok yerinde hacizler yapılmış ve vergisini ödeyemeyen 1869 kişi vergi borçlarını ödemedikleri için bedenlen çalışma karşılığı ödemek üzere Aşkale'deki çalışma kampına gönderilmiştir. Bunlardan 1229 kişi gayrimüslim

³⁹³ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. Dördüncü Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.192-193.

³⁹⁴ Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), s.263.

³⁹⁵ Karakaş, Nuri. (2013). **Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1932-1952)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.80.

halktan oluşmaktaydı. 636 kişi vergi borcunu çalışma yerine götürüldükten sonra tahsil etmişlerdir.³⁹⁶

Şekil 5.26. Tanin Gazetesi,19.01.1943.S1.

³⁹⁶ Aktar, Ayhan(2000).**Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları**, 1. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, s.149-150.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Kuyumcu
İnsan	Erkek	Kambur Vatandaş
Nesne	Cam	Vitrin
Doğa	Meyve	Muz
Doğa	Meyve	Elma
Doğa	Meyve	Armut
Doğa	Meyve	Limon
Nesne	Çubuk	Şemsiye
Nesne	Karton	Kutu
Nesne	Kumaş	Ceket
Nesne	Kuyumcu	Ticarethane

Tablo 5.26. Karikatür 5.26'nın göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Kuyumcu dükkanının manava dönüştürülmesi ve kuyumcu dükkanının önünde iki kişinin dialog kurması resmedilmiştir.

Söylem Analizi: ‘-Ne o Bay Arşak kuyumcu dükkanında manavlık mı yapıyorsun? –Ne yapayım şimdi o da, o demektir!.Kuyumcu.Meyve fiyatlarının pahalılığı karşısında.’” Karikatürde Türkiye’de yaşanan büyük iase krizi en dramatik hatlarıyla ortaya konmak istenmiştir. Kuyumcu normal bir yaşam düzeninde en zengin esnaf taifesini temsil eder. Bu karikatürde meyveler bir kuyumcu vitrinine konarak ekonomik idarenin içine girdiği darboğaz aslında pek espirili olmayan bir tavırla dile getirilmiştir. Buna göre, iase krizi o boyuta varmıştır ki artık klasik değiş-tokuş ilişkilerinden ziyade halkın ana meselesi temel ihtiyaçların karşılamak olmuştur.

Yan Anlam: 1943’e gelindiğinde Türkiye’de kıtlık, özellikle şehir yaşamını tehdit eden bir soruna dönüşmüştür. Hükümetin aldığı tedbirlerin yetersizliğinin yarattığı hoşnutsuzluk artık gazete sayfalarında daha net bir biçimde ortaya konmaktadır.

Büyük fakirleşme yüksek enflasyon iase krizi gibi etkenler emtiadan ziyade malların değerli olduğu ülkenin büyük kesiminde beslenme problemlerinin kendini gösterdiği bir düzenin bazı kesimlere büyük kazançlar yaratan bir sistemin ana parçalarıydı.

Karikatürde vitrine bakan orta yaşlı adam bakımsız bir haldedir. Zayıf bir yüze sahiptir ve bu da onun iyi beslenmediğinin işaretidir. Kamburlaşmıştır; bu postur bozukluğu halkın yaşam şartlarının ağırlaşan yükünü giderek taşımakta zorlandığının

bir ifadesidir. Karikatürde ki esnafta durumdan çok memnun değildir. Kısmen mahçup bir görüntü içindedir.

II.Dünya Savaşında yaşanan ve artık gazetelerin ön sayfalarına taşınan kıtlık Türkiye’de toplumun siyasal hafızasında uzun süre yer edinecektir. Bunun etkisi İsmet İnönü’nün kalan tüm siyasi hayatı üzerinde belirleyici bir rol oynayacaktır.

Şekil 5.27. Akşam Gazetesi 09.02.1943.S1

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Gazete okuyan bir kiş
İnsan	Çocuk	Boyacı
Nesne	Kumaş	Yamalı gömlek ve pantolon
Nesne	Kağıt	Gazete
Nesne	Kumaş	Erkek şapkası
Nesne	Kumaş	Palto
Doğa	Ağaç	Tabure
Nesne	Deri	Ayakkabı
Nesne	Hayvan kılı	Ayakkabı fırçası
Doğa	Ağaç	Ayakkabı sandığı

Tablo 5.27. Karikatür 5.27'nin göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde şehirli bir adamın elinde gazete okuyarak ayakkabısını fırçalatığı diğer taraftan oldukça yoksul görünümlü boyacı bir çocuğun ayakkabıyı fırçaladığı görülmektedir.

Söylem Analizi: ‘- İstanbulun imarı için 1.201,001 lira ayrılmış!...-Bir lira da niçin?...-İşin ciddi tutulduğuna işaret olacak!.. Kıtlığın zirveye ulaştığı 1943'te Cemal Nadir, hükümetin planlama sistemi ile ilgili gırgır geçmektedir.

Yan Anlam: Karikatürde yüz çehresi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye benzeyen bürokrat görünümlü gazete okuyan bir adamın bir boyacı çocukla ülke koşullarına dair belediye imar bütçesine dair bir dialog resmedilmiştir.

Karikatüre baktığımız zaman gazete okuyan adam şaşkınlık içerisinde. Ayakkabıyı fırçalayan çocuk ise oldukça fakir görünümündedir. Kolu yamalı saçı ve yüzü bakımsız ve ayağında da bir çarık bulunmaktadır. Adam şehirlerde yavaş yavaş büyüyen ve sorgulayan orta sınıfa temsil ederken çocuk yine şehirlerde nüfusu giderek artan özellikle göçler neticesinde hızla yaygınlaşan kayıt dışı şehir proleteryasını temsil etmektedir.

Okur-yazar adamın detay sorgulayıcılığına boyacı çocuğun sade bakışı eşlik etmektedir. Karikatürün verdiği ana mesaj var olan planlama sisteminin ne ucu ucu geçinen orta sınıfı memnun ettiği ne de şehirde giderek büyüyen yoksulluk kültürüne karşı bir tedbir geliştirildiğidir.

Bürokratik plancılığın halktan ve reel yaşamdan kopukluğu burada hiciv edilmektedir. Ancak özellikle 1950'den sonra sıklıkla dillendirilen, 1990'lardan sonra adeta moda haline getirilen İnönü döneminde herhangi bir düşünce özgürlüğü

olmadığına dair söylencenin asılsızlığıda buna benzer karikatürler vasıtasıyla belgelenmektedir.

İnönü döneminde otoriter bir idarenin varolduğu muhakkaktır. Ancak aynı yıllarda bir muhalif ve eleştirel basın geleneğinin geliştiği bununda Türkiye’de özellikle 1950’den sonra olgunlaşmaya başlayacak demokratik toplumun kök almasında muhim bir rolünün olduğu ortadadır. Türk karikatürcülüğünün bilhassa 1960’dan sonra yaptığı büyük atağın temelinde II.Dünya Savaşı yıllarında ki bu yeşermenin rol oynadığıda açıktır.

Şekil 5.28. ³⁹⁷

³⁹⁷Ramiz Gökçe, Karikatür, 25.02.1943 S.374, s4 (Aktaran: Belge, 2010, 180)

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Alman askeri
Hayvan	Kuş	Barışı temsil eden üzerinde sulh yazılı ve zeytin dalı taşıyan bir güvercin
Sembol	Nazi İşareti	Nazi asker
Nesne	Tüfek	Savaş aleti

Tablo 5.28. Karikatür 5.5.28’ün göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Barışı temsil eden bir güvercin ve onu yutmaya çalışan eli silahlı bir alman askeri.

Söylem Analizi: “Sulh!” Burada savaşın bir an önce bitmesi gerektiği ve derhal barış sürecine girilmesi isteniyor. Ama bunun karşısındaki tek engelin Almanya olduğu ve barışı istemediği vurgulanıyor.

Yan Anlam: Savaşın seyrinin yavaş yavaş belli olmasıyla birlikte basın müttefiklere yaklaşmaya ve mihver devletlerden uzaklaşmaya başlamış, basında yeni bir döneme kapı aralanmıştır.³⁹⁸ Türk hükümeti üzerindeki Sovyetler Birliği baskısını azaltmak ve müttefik devletlerle daha da yakınlaşma siyaseti izleniyordu. Türk Hükümeti ve Türk Basını aynı yönde hareket ediyordu.

1943’te Alman karşıtlığı görsel üretimin bir parçası olarak öne çıkmıştır. Karikatürde sert yüz hatlarına ve büyük dişlere sahip bir Alman askeri kafasının fiziksel sınırlarını zorlayarak, sulh temsil eden güvercini yutmaya çalışmaktadır. Güvercin ise zorlukla fiziksel bütünlüğünü korumaya gayret etmektedir.

1943’te zaten dört yıldır devam eden bir savaş mevcuttur. Bu noktada güvercin ile temsil edilen evrensel barış değil, Türkiye’nin barış politikası olduğu söylenebilir. İhtimaldir ki Almanya, Ramiz Gökçe tarafından Türkiye’nin barış siyasetine yönelik en büyük tehdit olarak görülmektedir. Barış korunmalıdır.

³⁹⁸ Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları,s.54.

Dürüst siyasetemizi göremeyenlere:

TÜRK- Arkadaş, kapı deliklerinden gözetlemeye lüzum yok. Her şeyimiz açıktır. Gel buradan bak!

Şekil 5.29.³⁹⁹

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Türk askeri
İnsan	Erkek	Yabancı Politikacı
Nesne	Tabela	Yurtta Sulh Cihanda Sulh
Nesne	Kapı Deliği	Gözetlemek

Tablo 5.29. Karikatür 5.5.29'un göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Kapı deliğinden bakan bir adam ve ona doğru pencereden bakan ve tebessüm eden tam teçhizatlı, güçlü, kendinden emin bir Türk Askeri.

Söylem Analizi: “Türk- Arkadaş, kapı deliklerinden gözetlemeye lüzum yok. Her şeyimiz açıktır. Gel buradan bak!” Söylemde her şeyimizin şeffaf olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü o dönemde Müttefik devletlerinin Türk Hükümetinin izlediği politikadan dolayı güveni kalmamıştır.

³⁹⁹ Ramiz Gökçe, Yeni Sabah, 4.2.1943, s.1 (Aktaran: Belge, 2010, 180)

Yan Anlam: Almanya'nın durumu gün geçtikçe kötüye gitmeye başlıyor. Zaten bu durumu gazetelerde yayınlanan karikatürlerde görmek mümkündür. Türk Hükümeti yine de tarafsızlık politikasını sürdürmeye ve zaman kazanmaya çalışarak krizi fırsata çevirmeye çalışmaktadır.

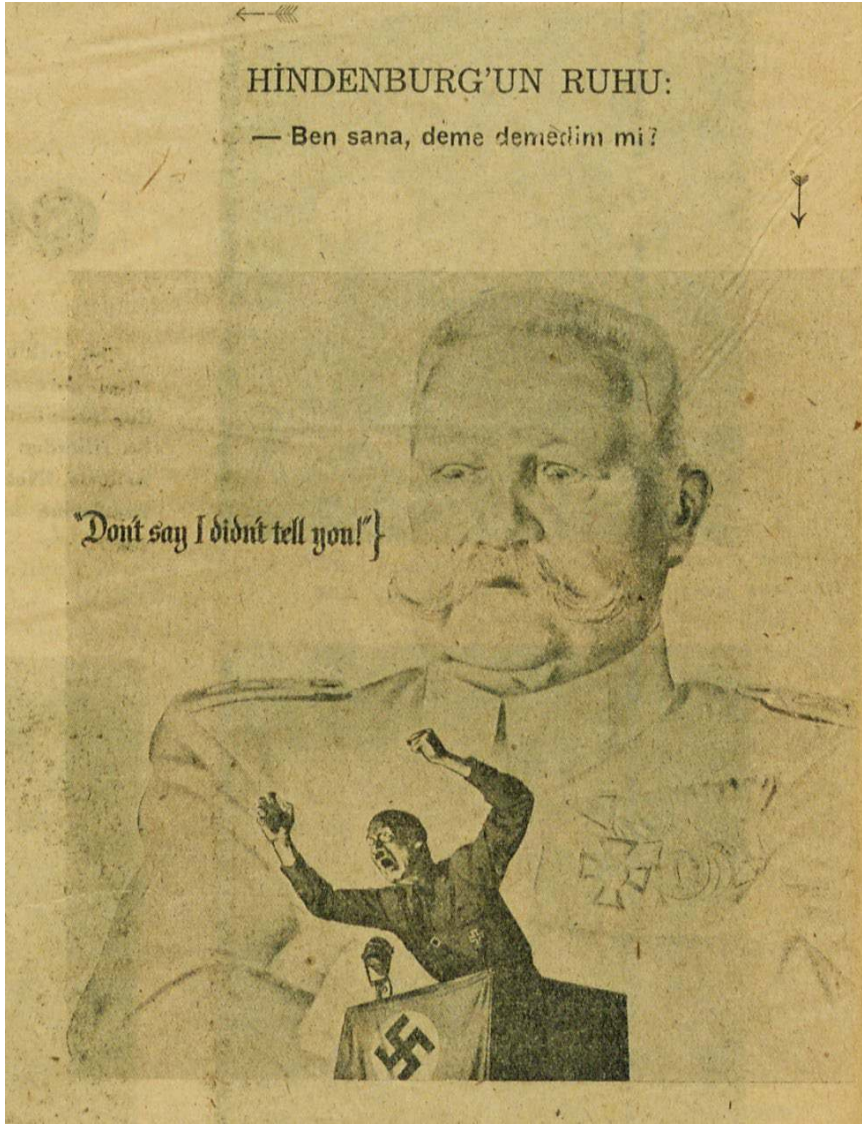
Ramiz Gökçe bir önceki karikatürdeki görüşünü destekleyen bir sembolik anlatıma gitmiştir. Burada politika, Türkiye'nin kapısından içeri girmemesi gereken yapay ve milli birliği bozucu bir kavram olarak sembolize edilmiştir. Türkiye'nin sloganı açıktır.

Mehmetçik figürü, politika üstü halkı ve devletin bütünlüğünü temsil eden doğrudanlığı ile öne çıkan bir ikon gibidir. Milletin bütünlüğünü temsil eden bir politik yaklaşım karikatüre ruhunu vermektedir.

Bu dönemde basın özellikle Mihver Devletleri ve Müttefik devletlere karşı bir denge politikası izleyerek Türkiye'nin her iki taraf içinde önemli bir ülke olduğunu vurgulamaya gayret etmiştir.⁴⁰⁰ Çünkü Almanya tehlikesi henüz geçmemiştir. Ancak buna mukabil özellikle Karagöz Gazetesi bu dönemde Almanya aleyhine olan haberlere hız vermiş ve denge siyasetinden tamamen vazgeçerek müttefikleri destekleyen birçok haber kaleme almıştır.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası.** (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.199-221.

⁴⁰¹ Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2. Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda.** Konya: Literatürk Academia Yayınları, s.136-137.

Şekil 5.30.⁴⁰²

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Hindenburg Ruhu
İnsan	Erkek	Hitler
Sembol	Nazi İşareti	Kürsüye asılmış Nazi bayrağı
Nesne	Kürsü	Hitabet

Tablo 5.30. Karikatür 5.5.30'un göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Kürsüde hararetli bir şekilde konuşma yapan Hitler ve ona yukarıdan bilge bir şekilde bakan eski Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg.

⁴⁰²Büyük Doğu, 17. Birincikanun Cuma 1943, s10

Söylem Analizi: “Hindenburg’un Ruhü: - Ben sana, deme demedim mi?”

Aslında burda söylenmek istenen ben sana demedi deme diyerek bu işin sonunun böyle olacağı belliydi demek istenmiştir.

Yan Anlam: Öncelikle şunu söylemek gerekir ki karikatürün üstündeki çeviri yanlıştır. “Don’t say I didn’t tell you!” Türkçedeki karşılığı “benim zamanında uyarmadığımı söyleme”dir. Hitler cüceleşmiş bir ajitetördür. Arkasındaki Hindenburg iz düşümü okuyucuya bir ders vermeyi amaçlamaktadır.

Hindenburg, Ludendorff’la beraber Birinci Dünya Savaşı’nın en önde gelen iki Alman generalinden biridir. Almanya Birinci Dünya Savaşı’nda yenilmiş olsa da bu iki general savaşın sonunda Alman halkının gözünde birer kahraman haline gelmiştir. Hitler ve Hindenburg’un yolu ilk defa 1923 Münih Birahane Ayaklanması esnasında kesişmiştir. Duruşmalarda Hindenburg suçlamaları reddederek Hitler ile olan ayrımını netlikle ortaya koyarken, Hitler suçlamaları kabul etmiş ve Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın kaybetmediği bir savaşta yenik sayıldığını, Alman halkının elinden zaferin çalındığını iddia etmiştir.

Yine Hindenburg’un şansölyelik döneminde Hitlerin agresif siyasetine karşı çıktığı bilinmektedir. Hitler savaşın diğer kahramanı Ludendorff’a 1935 senesinde partiye katılmasını ve gelecek savaşta ordunun başkomutanı olmasını teklif etmişti. Ancak Ludendorff bu teklifi ret etmişti.

Karikatürde Hindenburg’un bilge bir yüze sahip dev bir figür olarak resmedilişi onun tarihsel bakımından Hitlerle göre daha bilgili ve tecrübeli olduğunun göstergesidir. Birinci Dünya Savaşı’nın manasını daha iyi bilen Hindenburg, bir büyük savaşın neler getireceği konusunda sağduyuludur. Karikatürdeki bu dik ve mamur duruşu bu özgüveni pekiştirir. Hitlerin sağlıksız vücut dili ve yüzündeki sağlıksızlık, Hindenburg’un duruşuyla tam bir zıddiyet içerisinde.

Bu dönemde Almanya’nın savaşta yenilgileri, beraberinde Hitlerle ilgili karikatürlerin sayısında artışa sebebiyet vermiştir. Artık Hitler karikatürlerde daha küçük ve alaycı bir şekilde çizilmeye başlanmıştır. Hitler hegemonyasının zayıfladığının, eski Almanya Cumhurbaşkanıyla Hitler’in arasının iyi olmadığı bilinmektedir. Sürekli Hitleri aşağıladığı ve bohem onbaşı dediği hatırlatılarak Hindenburg’un haklılığı ve Hitler’in uyguladığı politikaların mantıksızlığı ve yanlılığı

vurgulanmaya çalışılmıştır. Ve 1943 yılı her anlamda Almanya aleyhine gelişmekte devam etmektedir.

1943 ilkbaharına gelindiğinde Almanya tam anlamıyla ülke çapında seferber olamadı. Üretimini büyük şekilde artırmasına rağmen üretim gücü müttefik devletlerin üretimine ulaşamadı. Müttefik devletlerin savaşı kazanmasının en büyük nedeni buydu. Müttefik devletler Almanya'dan dört kat daha fazla tank ve top, dokuz kat fazla havan topu, üç kat daha fazla savaş uçağı üretmiştir.⁴⁰³

Türkiye 2 Ağustos itibariyle Almanya ile olan diplomatik ilişkilerini keserek tarafını belli etmiş ve akabinde Türk basınında Almanya aleyhinde haberlere daha çok yer verilmeye başlanmıştır.⁴⁰⁴

Şekil 5.31. Akşam Gazetesi 07.08.1943,S1.

⁴⁰³ Ponting, Clive.(2015). **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**. Çev: Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları,4. Baskı, İstanbul, s.736.

⁴⁰⁴Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları, s.142-143.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Siyah takımlı modern bir adam
İnsan	Erkek	Beyaz takımlı modern bir adam
İnsan	Erkek	Eğilmiş bir adam
Nesne	Kumaş	Şapka
Nesne	Beton	Apartman

Tablo 5.31. Karikatür 5.31'in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde sağ üst köşede bir şehir ve apartman silüeti görülmektedir. Modern giyimli üç adam görünmektedir. Siyah takım elbiseli adam şaşkın, ortadaki adam bir şey anlatmaya çalışıyor ve üçüncü adam ise eğilmiş bir vaziyette ortada ki adamın ceketini tutmaktadır.

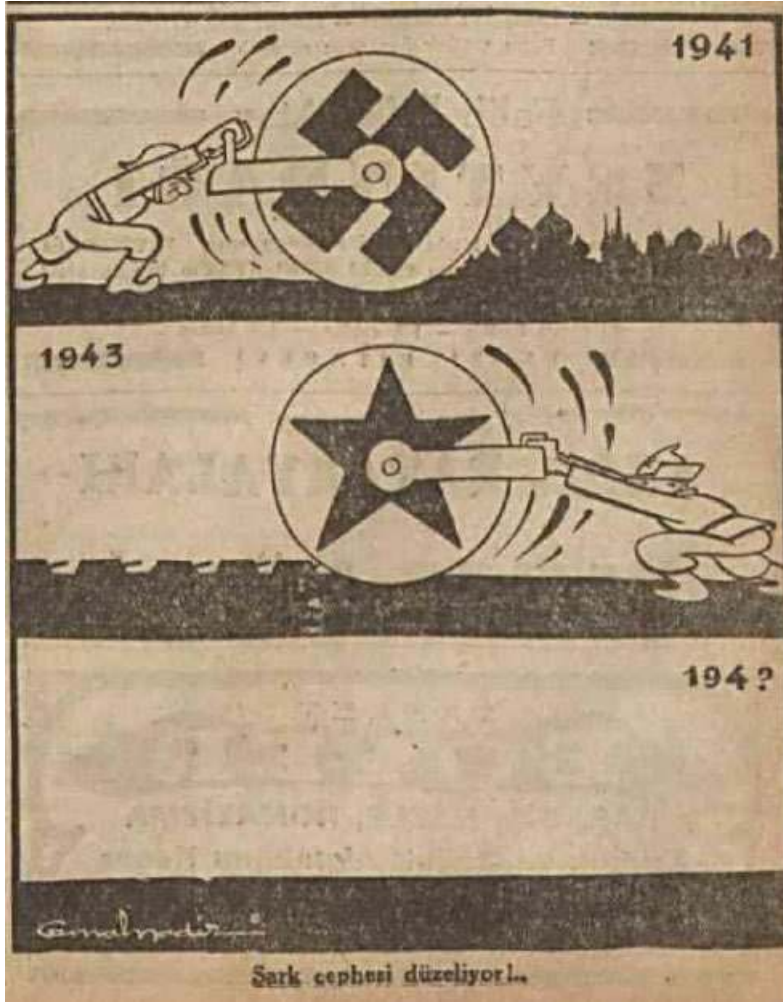
Söylem Analizi: '-Borç para mı istiyorsun?..- Hayır, evden çıkacağımı duymuş da aman bana kirala diye yalvarıyor!..Karikatürde söyleme abarta vererek ve birazda hicv ederek bir nevi karikatürü anlaşılmazlıktan kurtarmaya çalışıyor.

Yan Anlam: 1943'te kıtlıkla beraber baş gösteren bir diğer sorun konut ve barınma krizidir. Şehirler giderk büyümekte, artan eğitim olanakları ve bürokrasinin genişlemesi neticesinde büyük şehirlere yönelik büyük bir talep zukur etmektedir. Ancak bunu karşılayacak bir şehir yapısı ve inşaat sektörü mevcut değildir.

Karikatürde bir apartmanlar silüetinin önünde birbirine çok yakın biçimde konumlanmış üç adam görünmektedir. Adamlardan biri ortada duran adamın ceketini öpmekte ve ondan medet ummaktadır. Bu durum karşısında üçüncü adam eğilen adamın borç para istediğini zannetmiş buna karşılık ortadaki adam evinden çıkacağını bunu duyan diğer adamın evi kendine kiralaması için yalvardığını söylemektedir.

Cemal Nadir'in abartılı bir biçimde de olsa anlattığı haliyle konut krizi o raddeye varmıştır ki artık kiralık ev dahi bulunmamaktadır. Ama ilginçtir ki bir kesim karikatürde de görüldüğü üzere kiralık ev dahi bulamazken başka bir kesim ikinci evini alıp ilk evinden taşınabilmektedir. Burada gelir dağılımında ki artan adaletsizliğe eşlik eden ve Türkiye'nin on yıllarına damgasını vuracak büyük şehirlere göç olgusunun başlangıç aşaması resmedilmektedir.

Karikatürde Türkiye'de yaygınlaşan bir modern mimarinin başladığı ve apartman kültürü olgusunun oluşmaya başlamasıda görülmektedir.

Şekil 5.32. Son Posta Gazetesi 01.10.1943.S1.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Alman askeri
İnsan	Erkek	Rus askeri
Sembol	Gamalı Hac	Nazi Bayrağı
Sembol	Kızıl yıldız	Kominizm ve Sosyalizmin simgesi
Nesne	Soğan Kubbe	Kilise
Nesne	Beton	Yapı
Nesne	Askeri araç	Panzer tankı
Nesne	Metal	Silindir
Sembol	Tarih	Kronoloji

Tablo 5.32. Karikatür 5.32'un göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Üç kareden oluşan karikatürün kronolojisi yukarıdan aşağıya doğru ilerlemektedir. 1941 yılını gösteren karede bir Alman askeri gamalı hac logolu bir silindiri itmekte ve çeşitli yapıları ezmekte. 1943 yılını gösteren karede bir Rus askeri

kızıl yıldız armalı bir silindir ile askeri araçları ezmekte ve son olarak tarihi kesin net olmayan 194? karede alanın dümdüz edildiği resmedilmiştir.

Söylem Analizi: Burada karikatürün sloganı ‘Şark cephesi düzeliyor!..’ cümlesidir. Karikatürist Cemal Nadir Güler bu ifadeyi açıklarken karşılıklı silindir hücumları neticesinde dümdüz edilen bir coğrafyayı resmedip düzelme kelimesi üzerinden bir çeşit cinas sanatına başvurmuştur. Düzeltme ve dümdüz etme fiillerindeki seseşlik ile ifade etmiştir.

Yan Anlam: Cemal Nadir’in Son Posta gazetesinde 1943’te yayınlanan karikatürü Sovyet-Alman savaşının gidişine ilişkin bir kehaneti barındırmaktadır. En üstteki karede Barbarossa Harekatı’nın başladığı 1941 tarihinde Almanya’nın Sovyet topraklarında ki çok hızlı ilerleyişi karikatürize edilmiştir.

Birinci karede bir Alman askeri, silindirin altında ise Rus mimarisinin özgün yapıtlarından olan soğan kubbe biçimli kiliseler ve binalar ezilmektedir. Burada Alman ordusunun Sovyet şehirlerinde yarattığı büyük tahribat ve kazandığı zaferin acılığı tarif edilmek istenmiştir.

İkinci karede Sovyetlerin karşı atak yaptığı 1943 senesinde ki savaş seyri karikatürize edilmiştir. Özellikle Sovyetlerin Stalingrad’da kazandığı zafer burada belirleyici olmuştur. Sovyet karşı hücumu temsilen bir Sovyet askeri , kızıl yıldız armalı bir silindiri itmekte bu seferde silindirin altında Alman ordusunu temsil eden panzerler dümdüz edilmektedir.

Üçüncü karede tarih belirsizdir.Ama Cemal Nadir göre akıbet bellidir. İki ordunun karşılıklı ağır hücumları neticesinde Almanya’dan Doğu Avrupa’ya oradan da Batı Rusya topraklarına olan sahada büyük bir yıkımın gerçekleşeceğini ön görmüştür. Bu noktada savaşın bedelini ödeyecek olan bu geniş sahada konumlanmış medeniyet havzasıdır. Cemal Nadir savaşın her ne koşulda olursa olsun büyük bir tahribat yarattığını ve aslında her zaferin verilen kayıplardan dolayı olduğunu çeşitli karikatürlerde vurgulamıştır.

1945’te savaş bittiğinde gerçektende Sovyet topraklarında Doğu Avrupa’da ve Almanya’da Sovyet-Alman savaşının yarattığı hasar büyük olmuş. Ölen milyonlarca kişinin yanında şehirler ve medeniyet mirası büyük kayıplara uğramıştı. Sovyetlerde ki ortaçağ döneminden kalma yapılar kadar Almanyada ki şehirlerde büyük mimari

mirasını yitirmişti. Sovyetlerin karşı taaruzu esnasında Doğu Avrupa'nın yerli Alman nüfusundan yüzbinlerce kişi öldürülmüştü. Yine savaşın sonlarında İngiliz-Amerikan hava kuvvetleri tarafından düzenlenen bombardıman neticesinde Avrupa'nın gotik mimarinin son şehirlerinden Dresden şehri adeta yok edilmiştir.

Şekil 5.33. Tanin Gazetesi 05.11.1943.S1.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Kadın	Yaşlı kadın
İnsan	Kadın	Yaşlı kadın
Doğa	Ağaç	Çınar ağacı
Nesne	Yapı	İki katlı ev
Nesne	Yapı	Ev
Nesne	Kumaş	Eşarp
Nesne	Yapı	Cami

Tablo 5.33. Karikatür 5.33'ün göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde iki yaşlı kadının dialoğu konu edimiştir. Dialogun geçtiği mekan eski ve klasik İstanbul mahallesidir. Topraklı bir yol üzerine konumlanmış iki katlı ahşap evler, mütevazı bir cami mahallenin görüntüsünü teşkil eder. Yine eski İstanbul sokaklarının çok rastlanan unsurlarından olan bir çınar ağacı karikatürün manzarısında merkezi bir konuma sahiptir. Dialogu gerçekleştiren iki yaşlı kadından birisi ikinci katının penceresinden konuşurken diğeri sokakta bulunmaktadır.

Söylem Analizi: ‘-Damad iki gündür ortada yok komşucuğum!..- Karaborsaya bakın biyol!..Belki orada bulursun..’Bu söylemde karikatürist ülkenin durumunu ironi yaparak gözler önüne sermeye çalışmıştır. Artık elde avuçta birşeyin kalmadığını herşeyin karaborsacıların elinde olduğunu ve hatta can güvenliklerinin bile tehlikede olduğunu dillendirmiştir.

Yan Anlam: Dönem yaşlı kadınlarının genel görünümüne uygun biçimde eski bir perdesü, başörtüsü ve bir kol çantası taşımaktadır. Sokaktaki yaşlı kadına bu kadın komşusuna iki gündür damadını aradığını belirttiğinde komşusu kendisine karaborsaya bakma tavsiyesinde bulunur. Burada geleneksel Türk gölge tiyatrosundan esinlenmeleride barındıran bir dialog iletişim tekniğinin ana gövdesini oluşturur.

Karikatürde esasen dönemin büyük yokluk koşulları gırgıra alınmıştır. Karikatuşe göre karaborsa sektörü o denli büyümüştür ki artık piyasada bulunamayan her şey karaborsada aranmaya başlanmıştır. İstanbulun en geleneksel mahallerinde dahi karaborsa olgusu günlük hayatın bir parçası haline dönüşmüştür.

1943'ün sonlarına gelindiğinde hükümetin kısıtlığı engellemede başarısız olduğu artık karaborsacılığın ve illegal ticari faaliyetlerinde yarı resmi bir nitelik kazandığı hakkında bunu kanıksadığı karikatürde işlenen hususlardandır.

5.5.6. 1944 Yılı

1944 yılına gelindiğinde artık Almanya'nın Türkiye için bir tehdit olmayacağını anlaşılmaya başlandı. Türkiye Almanya ile olan başta krom ticareti olmak üzere tüm ticari antlaşmaları iptal etmiştir.⁴⁰⁵ Bu süreçte Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerini kademeli olarak azaltması ve akabinde müttefik devletlerin tarafına yaklaşması basında da bazı değişikliklere gidilmesine sebep olmuş ve Pan-Türkist yayınların kapatılmasına sebep olmuştur.⁴⁰⁶

1944 yılının başlarından itibaren Turancı hareketlere karşı başlayan tasfiye hareketi bir taraftan Almanya ile diplomatik ilişkilerin artık sona erdiğini Müttefiklere gösterme açısından, atılan adımlardan biri olarak kabul edilirken. Diğer taraftan Türkiye savaşa katılmadığı için gerilen Türk-Sovyet ilişkilerini bir nebze olsa rahatlatılabilmek için yapılmış bir hamle olarak düşünebiliriz.⁴⁰⁷

Bu dönemde İstanbul hava sahasında meçhul uçakların görülmeye başlaması üzerine alarmlar verilmiştir. 5-12 Mayıs 1944 tarihleri arasında pasif korunma teşkilatı içerisinde yer alan gözetleme hizmeti, alarm, irtibat hizmetleri, itfaiye, sağlık ve sosyal yardım, veteriner hizmetleri, gaz arama ve temizleme, teknik onarma işleri; elektrik, havagazı, telefon, telgraf, su, kanalizasyon, enkaz kaldırma, can kurtarma ve patlamayan bombaları kaldırma ekipleri ile askeri birliklerin katıldığı büyük tatbikatlara sahne olmuştur.⁴⁰⁸

Savaşın başlamasından bu döneme kadar Türk-İngiliz ilişkileri her iki taraf içinde istenen şekilde ilerlememişti. 1944 yılı başında gerginlik hiç olmadığı kadar gün yüzüne çıkmamıştı. Türk devlet adamları bu krizide atlatabildikleri takdirde tehlikenin büyük oranda azalacağı kanatindeydiler. Artık savaşın müttefik devletler tarafından kazanacağı netleşmekteydi. Müttefik devletlerin artık Türkiye'ye ihtiyacı kalmamıştı.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ A.g.e. s, 54

⁴⁰⁶ Güvenir, O. Murat.(1991). **2. Dünya Savaşında Türk Basını Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, s.193-196.

⁴⁰⁷ Öztekin, H. (2018). 1944 Irkçılık-Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar. *Selçuk İletişim*, 11(1), s.230.

⁴⁰⁸ Çetin, Sabit (2008). **İkinci Dünya Savaşında İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma ve Tahliye**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, S.36-44.

⁴⁰⁹ Kayış İlyas(2009). **İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Genel Durumu ve**

Bazı Alman gemilerinin 5 Haziran 1944’de boğazlardan geçmesi yüzünden, İngiltere ile Türkiye arasında yeni bir kriz meydana gelmiştir. İngilizler tarafından boğazdan geçen gemilerin ticaret gemisi olmadığı boğazları geçtikten sonra tam bir savaş gemisi haline gelip, İngiliz gemilerine zarar verdiği Türk Hükümetine söylenmiştir. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu bu gemiler de savaş malzemesi bulunmadığını İngilizlere söylemiş. İngilizlerin ısrarı sonucu yapılan aramalarda Alman gemilerinde yapılan aramalarda silah, radar ve savaş aletleri bulunduğu tespit edilmiştir. Bu olay sonucunda Menemencioğlu Dışişleri Bakanlığı görevinden azledilmiştir. Alman gemilerinin boğazlardan geçişi ise men edilmiştir.⁴¹⁰

Bu dönem Türk-İngiliz ilişkilerinin en kötü dönemidir. Bu dönemde taktik gereği İngilizlere şirin gözükmek için dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu görevden uzaklaştırılmıştır.⁴¹¹ Türkiye’nin bu esnada sadece İngilizlerle değil, savaşan tüm ülkelerle ciddi sıkıntıları olduğu anlaşılmaktaydı.⁴¹²

Genel olarak dönemin basınına baktığımızda 6 ay önce kahraman olarak niteledikleri Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu daha görevi bırakmadan aynı basın köşe yazarları onun aleyhinde yazılar yazmak için birbirleriyle adeta yarışa girmişlerdi.⁴¹³

Artık savaşın Almanya aleyhinde sonuçlanacağı görülmeye başlanmıştı. Bu durum karşısında Türk devlet adamları İngilizlerin ve Amerikalıların taleplerini kademeli olarak diplomatik bir şekilde kabullenmeye başlamışlardı. İlk başta Almanya ile olan ticareti büyük oranda azalttılar ve daha sonra 2 Ağustos 1944’te diplomatik ilişkileri sonlandırdılar.⁴¹⁴

1944 yılında Türkiye üzerinde savaşa girmesine yönelik baskılar devam etmekteydi. Savaşta tarafsız kalmayı başaran Türkiye galiplerden hiç birini memnun edememişti. 1944 yılı itibarıyla Sovyetlerin dünya siyasetini belirleyecek büyük bir

Uyguladığı Dış Politika, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, S.77.

⁴¹⁰Erkin, Feridun Cemal(1980). **Dış işlerinde 34 Yıl**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.141.

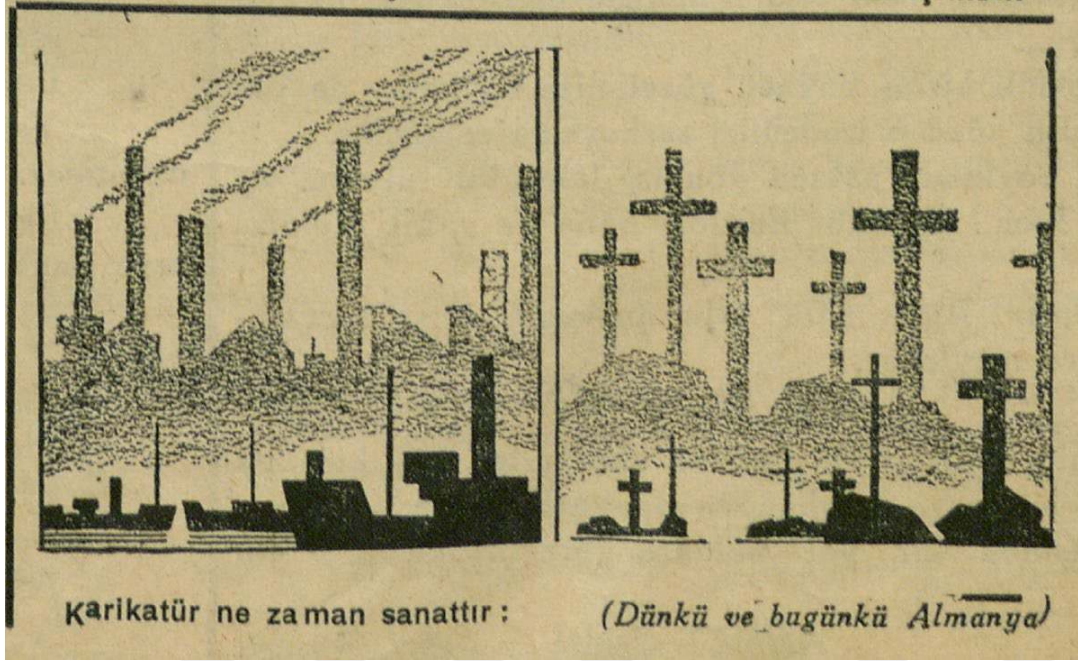
⁴¹¹ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**. Dördüncü Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,s.48.

⁴¹² Korkmazcan, N.Selcen. (2018). **İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Diplomasisi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.251.

⁴¹³ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**. Dördüncü Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.246-247.

⁴¹⁴ Karakaş, Nuri. (2013).**Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1932-1952)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.44.

güç olarak ortaya çıkacağı anlaşılmaya başlanmıştı. İngiltere ve ABD'yi memnun edemeyen ve Sovyetlerin de hoşnut olmadığı Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın günbatımı yaklaşırken tarafsızlığının bedelini ödeme sorunsalıyla karşı karşıya kalmak üzereydi. Türk basınının üzerinde bu sis perdesinin etkileri görülüyordu.

Şekil 5.34. ⁴¹⁵

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne	Baca	Sanayi
Nesne	Gemi	Deniz aracı
Sembol	Haç işareti	Mezar

Tablo 5.34. Karikatür 5.5.34'ün göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: İlk karikatürde tüten sanayi bacaları, gelişmişlik ve yük gemileri, ikinci karikatürde ise bacaların yerini alan mezarlıklar, harap olmuş bir şehir görüntüsü ve ölüm sessizliği.

Söylem Analizi: Dünkü ve bugünkü Almanya söylemi kullanılarak savaşın Almanya'yı ne hale getirdiği vurgulanarak savaşın yol açtığı felaketler anlatılmaya çalışılmıştır.

⁴¹⁵Büyük Doğu, 4.02.1944, Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 17

Yan Anlam: Karikatürde bir zamanların müreffeh Almanya'sı ile savaş sonrası harap olmuş Almanya gösterilerek Türkiye'nin savaşa girmemesinde ne kadar isabetli bir karar aldığı anlatılmaktadır. Ve savaşın uzadıkça ölümlerin artacağı ve ülkenin yok olacağı mesajı verilmek istenmektedir.

Karikatürde ikonografik bir anlatımının öne çıktığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nda büyük bir ivme yakalayan makineleşme, fabrikalaşma görkemli yapılarla kendini ifade eden medeniyetin, bir tarafta bunların fabrika bacalarının, gemilerinin yerini almış haç biçimindeki mezar taşlarının yan yana bulunduğu bir karikatür söz konusudur.

Burada haçların olduğu bölüm fabrika bacalarının ve gemilerin öne çıktığı sahnenin neticesi gibidir. Burada eleştiri iki boyutludur. Öncelikle maddi medeniyetin ve avangard sanatın öne çıktığı genel yapılaşmanın karşısına konan ikonlar azgınca gelişen maddi medeniyetin ve uygarlık perspektifinin bir anti-tezi gibidir. Diğer yandan ne kadar büyük bir güce erişirlerse erişilsin savaşın ve maddi doymazlığın neticelerinin değişmez olduğu karikatürde ifade edilmiştir.

Bu yüzden dev fabrika bacalarının yerini alan haç mezar taşları da devdir. Mana söz konusu olduğunda, madde her zaman küçük kalacaktır. Bu karikatürün Necip Fazıl Kısakürek'in çıkardığı Büyük Doğu Dergisi'nde olması kayda değerdir. Necip Fazıl Kısakürek savaş esnasında bir dönem Almanya'yı desteklemiştir.

Bu noktada Büyük Doğu'nun yeni politik konumlanması göstermesi açısından karikatür ilgi çekicidir. Muhtevası bakımından karikatür Necip Fazıl Kısakürek'in maddi medeniyet eleştirisiyle örtüşmektedir.

Şekil 5.35. ⁴¹⁶

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Nazi Askeri
İnsan	Erkekler	Esirler
Nesne	Bayrak	Nazi Bayrağı
Nesne	Tel	Tutsaklık
Nesne	Tabela	Toplama Kampı

Tablo 5.35. Karikatür 5.5.35'in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Toplama kampında tutsak olan esirlere savaş bitiminde kendisi ile ilgili olumlu ifadeler kullanması için ricada bulunan bir Alman askeri.

Söylem Analizi: - Harbi Almanya kaybedince, beni arkadaşlarınıza halis bir (Nazi) düşmanı diye takdim eder misiniz? Bu söylemde savaşın kaybedildiğini ve savaşın sonunun yaklaştığını gören bir Alman askerinin ruh hali anlatılmaya çalışılmıştır.

⁴¹⁶ Büyük Doğu, 11.02.1944, Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 18

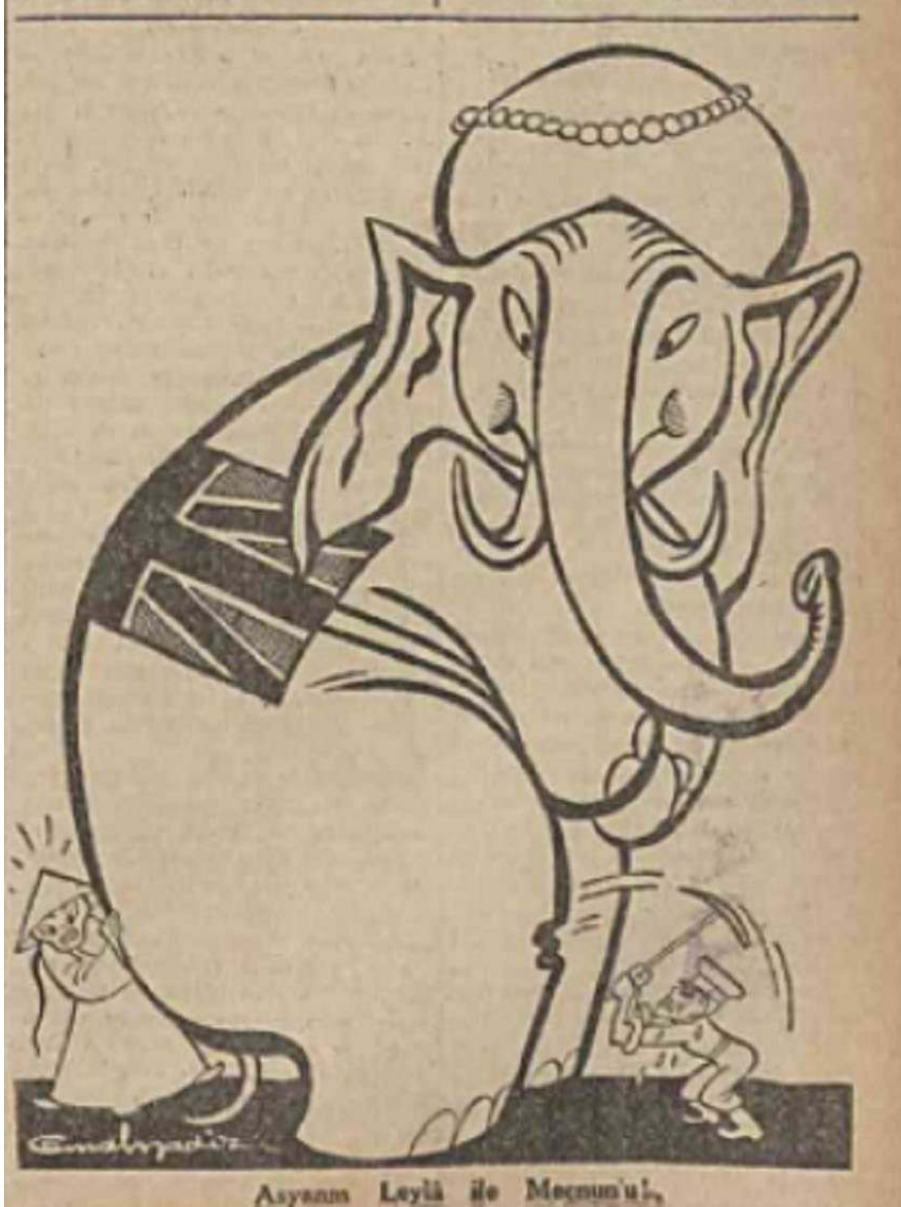
Yan Anlam: Bu zamanda hem iç siyasette hem dış siyasette herkes tarafını açıkça belli etmeye başlamıştı. Almanya'yı geçmişte destekleyen her tür kurum ve kuruluş yeni düzen için yerini almaya başlamıştır. Almanya sürekli bir şekilde eleştirilmiş, müttefik devletler ise sürekli övülmüştür. Geçmişte Almanya lehine haber yapan gazeteciler bu zaman zarfında Almanya aleyhinde yazılar yayımlamaya başlamışlardır.

Türk devlet adamları İngiliz-Sovyet ittifakının çok uzun soluklu olmayacağını bilincindeydiler. Kendilerine düşeni yapmak istemedikleri ittifak konularında zaman kazanmak için sürekli ittifak devletleri ile müzakere içinde oldular. Onları bir şekilde oyalamayı başardılar.⁴¹⁷ Türk devlet adamları savaş sonunda olabilecek gelişmelere karşı şimdiden strateji belirlemekteydiler.

Artık savaşın sonuna gelindiği herkes tarafından bilinmektedir; toplama kampında nöbet tutan Alman askerleri tarafından bile. Karikatür savaşın ironisini yapmakta ve savaşın bir çeşit semptom olduğunu sergilemektedir. Bir tarafta fazla kiloları olan iyi beslenmiş bir Alman askeri, diğer tarafta oldukça zayıf düşmüş yüzünde kızgınlık belirtisi bulunan bir müttefik asker esiri bulunmaktadır.

Savaşın insanlığın bir ironisi olduğu teması gözler önüne serilmiştir. Öbür yandan savaşın kaybedeceği herkes tarafından bilindiği halde Almanya'nın hala direnişe devam etmesi ve toplama kampları gibi irrasyonel uygulamalardaki ısrarı alaya alınmıştır.

⁴¹⁷ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. Dördüncü Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.238.

Şekil 5.36. Cumhuriyet Gazetesi 27.03.1944.S1.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Çin Askeri
İnsan	Erkek	Japon Askeri
Nesne	Aksesuar	Fil Şapkası
Hayvan	Fil	Yara almış Fil
Nesne	Bayrak	İngiliz Bayrağı
Nesne	Alet	Kazma

Tablo 5.36. Karikatür 5.36'nın göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde Japonya'yı elinde büyük bir kazma bulunduran Japon askeri temsil ederken bu Japonya askerinin önünde konumlanmış Hint geleneksel

kıyafetlerini giyen sırtında bir Biritanya Arması taşıyan iri bir fil konumlanmıştır. Bu fil Hindistan'ı ve büyük Hindistan Coğrafyasını temsil etmektedir. Filin arkasından korkuyla saklanmış geleneksel kıyafetler içinde bir Çinli bulunmaktadır. Japon askeri büyük bir gayretle kazmasını filin bacağına doğru savurmakta ve filin dizinde küçük bir yaralanmaya sebebiyet vermektedir. Ancak fiilin bunu çok önemsemediği ve çokta etkilenmediği görülmektedir.

Söylem Analizi: 'Asyanın Leyla ile Mecnun'u !.. Cemal Nadir bu karikatürde Japon-Çin savaşının 1944'te ki seyrini ele almıştır. Birbirini seven ama bir türlü bir araya gelemeyen bir klasik aşk hikayesi üzerinden ironi yapmaktadır.

Yan Anlam: Karikatür 1944 itibariyle Japonya'nın Çin işgali hususunda yaşadığı stratejik krizi gözler önüne sermeye amaçlamaktadır. Buna göre Britanya dominyonu olan Hindistan dev coğrafyası ile jeostratejik açıdan Japonya'nın önünde büyük bir engeldir. Doğrudur ki 1944 itibariyle Japonya'nın 1937'de başlayan Çin'i işgal girişimi büyük bir stratejik çıkmazın içine girmiştir. Çin'in Pasifik kaynaklı iase ve takviye hatları A.B.D ile olan savaş neticesinde iyiden iyiye yıpranmıştır. Bu noktada Japonların güneyden bir taaruz gerçekleştirme imkanlarıda İngiltere'nin Hindistanda ki etkisi nedeniyle çok sınırlıdır. Buna rağmen burada tek yönlü bir değerlendirmeye gidildiğini vurgulamak gerekir.

Çinliler Hindistan'ın coğrafi derinliğinin arkasına saklanmış bir korkak olarak resmedilmiştir. Ancak Milliyetçi Çin ordusunun ve Çin Komünist Partisine bağlı milislerin verdiği mücadelenin Japonların 1944'te içine düştüğü sıkıntılı durumda büyük payı vardır. Yüksek ihtimalle özellikle Batı basınında Japonların savaşın başında kazandığı hızlı zaferlerinde etkisiyle sıklıkla dillendirilen Çinlilerin kötü savaştığı iddasının Cemal Nadir'in burada ki yaklaşımı üzerinde ciddi bir etkisi vardır. Bu da 1944 itibariyle Türk basınında Asya'ya dair halen sınırlı bilginin bulunduğunu ve Batı basınına bu konuda fazlaca dayanıldığını göstermektedir.

Şekil 5.37.⁴¹⁸

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Polis
İnsan	Erkek	Zengin
Nesne	Köstekli saat ve takılar	Parıltı

Tablo 5.37. Karikatür 5.5.37'nin göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Üzerinde parıltılı takılar ve elinde puro bulunan mutlu zengin bir adam ve elini havaya kaldırmış kızgın bir polis.

Söylem Analizi: Polis “— Işıkları söndür bayım!” Bu söylemde devlet kademesinde çalışan görevlilerin karaborsacılar olan tepkisi görülmektedir. Her şeyin maskelendiği zamanda karaborsacı vurgusuyla toplumun tepkisi dile getirilmek istenmiştir.

Yan Anlam: Türkiye, Almanya ile olan ilişkilerini askıya aldıktan sonra Türkiye’de büyük şehirlerde karartma yapılmıştır. O günlerin basınına baktığımızda en fazla karikatürün karartmayla ilgili olduğunu görüyoruz.⁴¹⁹

⁴¹⁸ Yeni Sabah, 8 Ağustos 1944, (Aktaran: Bakar, 2019, S.450)

⁴¹⁹ Bakar, Bülent.(Ekim 2019). **Hava Taarruzuna Karşı Türkiye’de Pasif Koruma(1935-1945)**. Birinci Baskı, İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları. s.448.

İkinci Dünya Savaşı boyunca her an savaşa girilecek endişesi, hem Türkiye’de hem de başka ülkelerde pasif koruma, ülkelerin kamuoyunun birinci gündem maddesi olmuştur. Türk devlet adamları pasif koruma hakkında basından büyük destek alarak halkı bilinçlendirmişler ve bu konu hakkında somut adımlar da atılmıştır. Hava taarruzlarına karşı binaların bodrumlarında sığınaklar yapılmış, evlerde ışıklar karartılmış, araba farları maskelenmiş, gaz maskesi yetersizliğinden dolayı gaz maskesi fabrikası kurulmuş ve bazı insanların olayları ciddiye almamasından dolayı basında yer yer tenkitler söz konusu olmuştur.⁴²⁰

Karikatürü incelediğimizde o dönemin giyim-kuşamına dair detayların, kültür tarihi açısından oldukça zengin bir malzeme ortaya koyduğunu görmekteyiz. Ayrıca şehirlerdeki karartma üzerinden karaborsacılara gönderme yapılmaktadır. Zenginlerin II. Dünya Savaşı’nı kullanarak karaborsacılık yaptığı ve yaptıkları bu fırsatçılıklardan dolayı toplumu zor duruma düşürdükleri anlatılmaktadır.

Karikatürdeki karaborsacı hem obezdir hem de zenginliğini sergileyen altın saat gibi aksesuarlarını büyük bir keyifle taşıyan biri olarak karikatürize edilmiştir. Resmi görevli her ne kadar sert bir yüz ifadesine sahipse de karaborsacı bunu çok umursamamaktadır. Bir tarafta karartma gecelerinin yaşandığı yokluk ve korku ortamı, diğer tarafta bu yokluk ve korku döneminde palazlanmış hesap kaygısı bulunmayan bir türedi zengin gurubunu temsil eden bir erkek figürü mevcuttur.

Ramiz Gökçe, dönem koşullarına göre ilk bakışta cesur sayılabilecek bir düzen eleştirisi yapmıştır. Ancak dönem karikatürlerinde zaman zaman rastlanan bu şişman adam figürü okuyucuda katharis (arınma) etkisi yaratacak, halk tepkisinin devlet adamlarından türedi zenginslere kaymasını sağlayacak bir antagonisttir(kötü karakter).

Net kimliği bulunmayan bir fırsatçı gurubu yaşanan sosyal ekonomik problemlerin birçok kez iç kaynağı gibi gösterilmiştir.

5.5.7. 1945 Yılı

Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında 4-11 Şubat 1945 yılında yapılan Yalta Konferansı ile birlikte yenedünya düzeni kurulmaya başlanmıştır. Almanya’nın işgali, Rusya’nın alacağı tazminatlar ve milletlerarası bir örgüt kurulması istişare

⁴²⁰ A. g.e. s, 459-460

edilmiştir. Konferansta Türkiye'yi ilgilendiren en önemli konulardan biri Almanya'ya savaş açan ülkelerin San Francisco konferansına çağırılacakları ve buraya katılan ülkelerin Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na girecekleri deklere edilmiştir. İngiltere Başbakanı Churchill konferansta Türkiye'nin savaş başlamadan önce en tehlikeli bir dönemde İngiltere ile ittifak antlaşması imzaladığı ve Türkiye'ye son bir fırsat verilmesi gerektiğini söyleyerek San Francisco konferansına katılması gerektiğini öne sürmüştür. Stalin ise, Şubat sonuna kadar Almanya'ya savaş açması durumunda konferansa katılabileceğini söylemiştir. ABD Başkanı Roosevelt ise, bu fikri desteklemiştir. Türkiye'nin bu şartı kabul etmesi halinde konferansa katılacaklar listesine eklenmesine karar verilmiştir.⁴²¹(Söylemez,2012;130).

1945 yılına gelindiğinde Türkiye ilk olarak İngiltere ve ABD ile ilişkilerini daha da geliştirmek için Japonya ile olan tüm siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesmiştir. Daha sonra Rusya ile olan ilişkilerini düzeltmek amacıyla Boğazlarla ilgili karar alarak savaş henüz bitmemiş olmasına rağmen Boğazları Rusya'ya açmıştır. Üçüncü olarak da 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş açmıştır. Çünkü savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeninde Yalta Konferansı'nda alınan kararlara uymak ve Birleşmiş Milletlere katılabilmek için Türkiye savaş ilan etmiştir.⁴²² Yapılan konferansta müttefikler arasındaki anlaşmazlıklar ve çıkar çatışmaları gün yüzüne çıkmıştır.⁴²³

Türkiye sürekli olarak İngiltere ve ABD'ye Rusların Kafkaslarda ve Akdeniz'de asker bulundurmasının tehlikeli olduğunu işlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türk basını bu konularla alakalı haberler yayınlamıştır. Hatta Tasvir Gazetesi Rusya'nın Kafkaslarda asker bulundurmasının geleneksel Hint Ticaret Yolu'nu tehlikeye düşüreceğini ifade ederek İngiltere'yi koruma siyasetine davet ediyordu.⁴²⁴

⁴²¹ Söylemez, Merve Sultan (2012). **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerinde Almanya'nın ve İngiltere'nin Nüfuz Mücadelesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat, S.130.

⁴²² Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları,s. 145-146.

⁴²³ Armaoğlu, Fahir. (1984). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**. (2. Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, s.402.

⁴²⁴ Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. Dördüncü Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.256.

Avrupa’da ki savaş sona erer ermez Türk devlet adamlarının tahmin ettikleri olay başlarına gelmiştir. Sovyetler Birliği Türkiye’den üs ve toprak talep etmiştir. Bu duruma kendi çıkarları doğrultusunda İngiltere karşı çıkarken ABD ilgisiz kalmıştır.⁴²⁵

Sovyetler 1945 Martından sonra Türkiye’ye karşı olan baskısını artırmaya, Bulgaristan’a ve Kafkaslara asker yığmaya ve Sovyet radyolarında Türkiye aleyhinde yayınlar yapmaya başlamıştır.⁴²⁶

Sovyetler Birliği ile ilişkileri düzeltebilmek için açılan ırkçı-Turan davası 29 Mart 1945 tarihinde sonuçlanmıştır. 23 sanıktan 13’ü beraat ederken 10 kişi çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Mahkeme Nihal Atsız’a 4 yıl 3 ay 15 gün hapis ve 3 yıl Adana’ya sürgün cezasına, Zeki Velidi Togan’a 10 yıl hapis ve 4 yıl Adapazarı’na sürgün cezası, Reha Oğuz Türkkan’a 5 yıl 5 ay hapis ve 2 yıl Diyarbakır’da sürgün cezasına, Cihad Savaşer’e 4 yıl hapis ve 1,5 yıl Uşak’ta sürgün cezasına, Nurullah Barıman’a 4 yıl hapis ve 1,5 yıl Kırşehir’de sürgün cezasına, Necdet Sancar 1 yıl iki ay hapis cezasına; Alpaslan Türkeş’e 9 ay 10 hapis cezasına; Fethi Tevetoğlu’na 11 ay gün hapis cezasına; Cebbar Şenal ve Cemal Oğuz Öcal 11’er ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Karar duruşmasından yaklaşık yedi ay sonra İrkçılık-Turancılık davasıyla ilgili 23 Ekim 1945’te Askeri Yargıtay, Birinci Sıkıyönetim Mahkemesi’nin 29 Mart tarihli kararını bozmuştur. İkinci Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından davanın yeniden görülmesine karar verilmiş ve bütün sanıkların 26 Ekim 1945 tarihinde tahliye edilmelerine karar verilmiştir.⁴²⁷

Genel olarak baktığımızda savaş yıllarında, milli gelirden dönem koşulları itibariyle önemli gerilemeler görülmüştür. Milli gelir 1940 yılında 35.684.000.000 iken, 1945’te savaşın sonlarında %31 oranında düşüş yaşayarak 23.128.000.000 seviyelerine kadar gerilemiştir. Tarım ve sanayide önemli gelir kayıpları olmuştur. Tarım ürünleri, gayrisafi milli hasılda, 1940’da %38,7’lerdeyken 1945 yılında %38,4 oranında gerileme yaşanmıştır. Sanayi mallarında ise, bu oran %18,4’lerden %16,3 seviyelerine gerilemiştir. 1939-1945 dönemleri arasında ülkeler arasında dış ticaret

⁴²⁵ Karakaş, Nuri. (2013). *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1932-1952)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.195.

⁴²⁶ Deringil, Selim. (2009). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*. Dördüncü Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.263.

⁴²⁷ Öztekin, H. (2018). *1944 İrkçılık-Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar*. *Selçuk İletişim*, 11(1), 229.

denmesini iyiden iyiye bozulmuş, ihracat ve ithalat azalmış, ticaret yolları güvenli olmadığı için mal alım satımı büyük ölçüde azalmıştır.⁴²⁸

Türkiye savaş boyunca ısrarla sürdürdüğü tarafsızlık siyasetinin neticesinde kendisine karşı mesafeli iki blok ülkeyle karşı karşıya kalacaktı. Türkiye'nin doğal olarak burada yakın ilişki geliştirmeyi yeğledi taraf Batı'ydı. Ancak Batıyla ilişkinin düzelmesi de biraz vakit alacaktı. Artık yeni düşman Kuzey'deydi.

Şekil 5.38. Cumhuriyet Gazetesi 20.02.0945.S1.

⁴²⁸Hatipoğlu, Şevket Raşit.(1942). **İstihsal Davamız, Ülkü**. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, C. 1, s.1.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Şişman zengin bir adam
İnsan	Kadın	Şişman zengin bir kadın
İnsan	Çocuk	Dilenci Çocuk
İnsan	Çocuk	Dilenci Çocuk
İnsan	Çocuk	Dilenci Çocuk
Nesne	Kumaş	Palto
Nesne	Deri	Kürk
Nesne	Deri	Yüksek topuklu kadın ayakkabısı
Nesne	Deri	Siyah şeritli erkek ayakkabısı
Nesne	Siyah çubuk	Şemsiye
Nesne	Deri	Kadın çantası
Nesne	Deri	Eldiven
Nesne	Kumaş	Tüylü Kadın şapkası
Nesne	Kumaş	Siyah şeritli erkek şapkası

Tablo 5.38. Karikatür 5.38'in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: 1945 yılının Şubat ayında bir kış günü köşede üşüyen üç dilenci çocuk ve giyim kuşamlarından da anlaşılacağı üzere varlıklı şişman bir adam ile şişman abartılı giyim kuşama sahip bir bayanın sokaktan geçerken birbirleriyle olan konuşmaları resmedilmiştir.

Söylem Analizi: ‘Bay milyoner- Devlet, şu başıboş çocukları toplarsa sokaklarda dilenci kalmaz!.. Bayan milyoner- Peki ama o zaman biz merhamet duygularımızı nasıl tatmin ederiz?!.. Adamın karşısında şişman sonradan görmeliğini belli edecek şekilde koyu makyajlı, abartılı bir saç sitiline sahip kürklü ve lüks çantalı bir bayanın dialoğu söylemleştirilmiştir. Adam umursamazlığını ve bencilliğini ortaya koyacak bir biçimde dilenciliğin artmasının doğrudan doğruya sokak çocuklarının varlığı ile ilişkili olduğunu ima etmiş ve bu çocuklar sokaklardan toplandığı takdirde dilenciliğin kalmıyacağını iddia etmiştir.

Karikatürist adamı bu şekilde konuşturarak ülke zenginlerinin memlekette ki aktüel hayatı ve sorunlara dahil bilgisizliklerini ve sıgıllıklarını gözler önüne sermek istemiştir. Adamın sözüne karşı kadının verdiği cevap ise ilginçtir, kadın çocuklar sokaktan toplandığı takdirde kendi merhamet duygularını nasıl tatmin edeceklerini sormuştur. Adamın ki ne benzer bir kayıtsızlık ve bilgisizlik kadının cümlesinde çok daha net bir biçimde kendini göstermiştir. Çünkü kadın adama göre, daha doğrudan ve bulutsuz bir dünya görüşünü ortaya koymuştur. Ayrıca kadının bu cümlesinde artan

zenginleşmeyle beraber Türkiye toplumunda giderek kendini gösteren bir çeşit sosyete hayırseverliğinin de izleri görülmektedir.

Yan Anlam: Dönem Türk basınında sıklıkla karşımıza çıkan yerli türedi zenginler bu karikatüründe odağında bulunmaktadır. Karikatürün bir köşesinde büzüşmüş yalın ayak bir dilenci çocuk bulunurken zengin bir çift bu dilenci üzerine konuşmaktadır. Çiftin erkeği oldukça şişman, mantolu, şemsiyeli ve yüzü temel karakterini yitirecek ölçüde sarkmış bir figürdür. Adamın lüks eldivenleri burada dikkat çeker.

Şehirlerin büyümesi ve hızlı zenginleşmesi neticesinde merhamet gösterme faaliyetlerinin zenginlerce bir sosyalleşme aracı olarak yavaş yavaş Türkiye popüler kültürüne difüze edilmeye başlandığı bir döneme girilmiştir. Yardım kampanyaları, eğlence gösterileri, balolar, yardım amaçlı piyongolar II.Dünya Savaşı esnasında palazlanan yeni bir zengin gurubun sosyal faaliyetleri arasına girmiştir.

Varlık Vergisi kanunuyla engellenmesi amaçlanan haksız zenginleşmenin aslında hızla devam ettiği, bir sonradan görme zenginler gurubunun halkın yaşadığı ekonomik sıkıntılara rağmen iyiden iyiye sömürüldüğüne yönelik bir siyasal yaklaşımının bu karikatürde de vurgulandığı görülmektedir.

Şekil 5.39. ⁴²⁹

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Hitler
İnsan	Erkek	Nazi Askeri
Nesne	Uçak	Alman Savaş Uçağı
Hayvan	Kuş	Akbaba
Sembol	Haç İşareti	Mezar
Sembol	Haç işareti	Kolluk
Sembol	Haç İşareti	Madalya

Tablo 5.39. Karikatür 5.5.39'un göstergebilimsel analizi

⁴²⁹ Karikatür Dergisi No:483, Cilt:19, Sene:10, 29 Mart 1945

Düz Anlam: İlk karikatürde Hitler kolu yukarıda konuşma yapmakta, arkasında Alman askerleri gökyüzünde uçaklar ve mamur bir şehir bulunmaktadır. İkinci karikatürde ise Hitler'in kolu aşağıya inmiş, arkasında mezarlık, gökyüzünde akbabalar ve harap olmuş bir şehir vardır.

Söylem Analizi: “1940'ta Hitler: Almanya'yı beş sene bana teslim ediniz, onu tanınmaz bir hale getireyim... 1945'te Hitler: İşte!.. Ben sözümün eriyim!” Burada Hitler üzerinden bir ironi yapılmaktadır. Hitlerin ülkesine verdiği zarar ve ülkenin nereden nereye evrildiği vurgulanmaktadır.

Yan Anlam: 1945'te Sovyet ordusu Berlin'e girdiğinde Avrupa'nın büyük bir bölümü harabe durumundaydı. İnsanlık tarihindeki en korkunç savaş yaşanmıştı. Bu savaşta 85 milyon insan yaşamını yitirmişti. 35 milyonu sivil insanlardan oluşmaktadır. Bu durum savaşın bilerek ve isteyerek siviller üzerine yönlendirildiğinin bir işaretidir. Hemen hemen 25 milyon insan mülteci haline gelmiş, 23 milyon insan da zorla yerleşim yerlerinden sürgüne gönderilmiştir. Savaşta en büyük zararı Ukrayna ve Beyaz Rusya görmüştür. Neredeyse bu bölgede insan namına kimse kalmamıştır. Sovyetler Birliği, nüfusunun dörtte birini ve değerli varlıkların üçte birini yitirmiştir.⁴³⁰

Almanya'nın teslim olması tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de coşkuyla karşılanmıştır. Kamuoyuna bu zaferin İnönü'nün zaferi olarak lanse edilmiştir. İnönü de Türkiye'yi bu savaşa sokmayıp halkın burnu bile kanamadan, insan kaybı vermeden savaş dönemini geçirdiği için kendisi de zafer olarak değerlendirmiştir.⁴³¹

Ramiz Gökçe'nin karikatüründe Hitler'in odakta olduğu ancak mesajın silüetler arası zıtlıklarda toplandığı görülmektedir. İki Hitler çizimi arasındaki farkta inen ve yükselen kol ile durum ifade edilmektedir. İki karikatürde de arkadaki bina yıkılmış, dönemin mini savaş uçaklarının yerini kargalar almıştır.

İlk karikatürde canlı olan askerlerin hepsi de ucunun nereye uzandığı belli olmayan bir mezarlıkta kendini bulmuştur. Anlatım ironiktir. Savaşın en canlı ve en hüznü anları arasındaki ayrım aslında basittir. Ramiz Gökçe, savaşın en ihtişamlı

⁴³⁰ Ponting, Clive.(2015). **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**. Çev: Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları,4. Baskı, İstanbul, s.741.

⁴³¹ Toker, Metin. (1998). **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1945**. 4.Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.55-56.

görüntüsü ile dahi başlangıç aşamasındaki bir savaşın vadettiği şeyin basit ve öngörülebilir olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Burada resmedilen Hitler figürü üzerinden güce aç diktatörlerin ve demagogların değersizleştirilip savaşın hicvinin yapıldığı görülmektedir.

Şekil 5.40. ⁴³²

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
----------	----------	------------

⁴³² Karikatür Dergisi, No:488, Cilt:19, Sene:10, 3 Mayıs 1945

İnsan	Erkek	Hitler
İnsan	Erkek	El
Nesne	Bayrak	Sovyetler Birliği Bayrağı
Nesne	Bayrak	A.B.D Bayrağı
Nesne	Şapka	Asker Şapkası
İnsan	Erkek	Üniforma

Tablo 5.40. Karikatür 5.5.40'ın göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Sovyetler Birliği ve A.B.D armalı iki el arasında sıkışmış şapkası havaya uçmuş şaşkın bir halde kalmış Hitler gösterilmiştir.

Söylem Analizi: “Almanya’da Rus-Amerikan Kuvvetleri Birleşirken: İki el bir baş içindir!”. Bu anlatımla Hitler’in A.B.D ve Sovyetler Birliği tarafından artık köşeye sıkıştığı anlatılmak istenmiştir.

Yan Anlam: II. Dünya Savaşı sonunda Avrupalı devletlerin yenilmesi ya da büyük zayıyata uğraması Avrupa’nın dünya politikasındaki merkezi konumunun ortadan kalkmasına neden oldu. Avrupa devletlerince kurulan güç dengesinin artık Avrupa dışında oluşmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu durum savaşın dış politika açısından en önemli neticesidir. Savaşın sonra sadece Avrupa bölgesinde değil Pasifik bölgesinde de çok güçlü iki devlet olan Sovyetler Birliği ve ABD savaş sonunda dünyada tekel haline geldiği görülmektedir. Sonuçta bu iki devlet çift kutuplu bir dünyanın oluşmasına olanak sağladılar.⁴³³

Türk karikatüristleri de dünyadaki bu gelişmelere kayıtsız kalmadılar. Ekonomik, siyasal ve kültürel yönden değişen bu dünyaya ayak uydurmak için karikatüristler, karikatürlerini değişen koşullar üzerinden çizmeye çalıştılar.

Savaş sonunda Hitler çok kez Ramiz Gökçe’nin satirik çözümlerinin malzemesi olmuştur. Bir general olmaya özenen Hitler bu çizimlerde gülünçleştirilmekteydi. Nitekim bu karikatürde Hitler, ABD ve Sovyetleri temsil eden iki güçlü el arasında ezilmekte olan bir küçük adamdır. Hitler’in küçük bir adam olarak resmedilmesi yoluyla, yüksek egoya sahip ve bireysel hevesleri nedeniyle ülkeleri felaketlere sürükleyen liderlerin trajedisi ortaya konulmuştur.

Almanya’yı temsil eden Hitler bir insandır. Ancak Sovyetleri ve ABD’yi temsil eden kolların sahibi belirsizdir. Çünkü bu iki güç daha kurumsal bir yapı içinde

⁴³³ Sander, O, (2006). **Türkiye’nin Dış Politikası**, 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, s.33-36.

betimlenmek istenmiştir. Gerçekte asker olmayan Hitler'in şapkası havaya fırlamıştır. Bu yolla savaşın ne olduğunu bilmeyen savaş heveslisi bir diktatör hicv edilmiştir.

Ancak karikatürde ifade edilen gizli gönderme ise ABD ve Sovyetlerin Almanya'yı ezme yolunda birleşirken, aynı zamanda yeni dünyanın iki büyük kutbu olarak ortaya çıktığıydı.

Şekil 5.41 ⁴³⁴

⁴³⁴ Karikatür Dergisi, No:488, Cilt:19, Sene:10, 3 Mayıs 1945

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Sembol	Haç İşareti	Ölüm
Nesne	Flama	Kuru kafa
İnsan	Erkek	Mezarıcı
İnsan	Baş	Dünya
İnsan	Kuru Kafa İskeleti	Ölüm

Tablo 5.41. Karikatür 5.5.41’in göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Smokin giymiş, kafasında dünya küresi olan ve bir elinde Nazi haçı, diğerinde ise fütür şapka bulunan şık giyimli üzgün bir kişi gösterilmektedir.

Söylem Analizi: “Malumu İlama Ne Hacet” söylemiyle bu işin artık bittiği ve savaşın sona erdiği belirtilmektedir.

Yan Anlam: 1 Mayıs 1945’te Almanya’nın savaşı kaybettiği anlaşıncı Hitler intihar etti. Almanya Başkomutanlığı Almanya’nın teslim olduğu belgeyi imzaladı. Savaşı kazanan müttefik devletler ise Nazi hükümetiyle anlaşma koşullarını görüşmeyi kabul etmediler. Almanya işgal bölgelerine göre ayırdılar, buna göre Almanya Federal Alman Cumhuriyeti ve Demokratik Alman Cumhuriyeti olmak üzere iki farklı ülke olarak bölünmüştür⁴³⁵

Türk basınında Hitler’in ölüm haberine yorum yapan hemen hemen tüm gazeteler ve köşe yazarları içten içe sevindiklerini dile getirmişlerdir Alman milletini de Hitleri iktidara taşıdıkları için sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Alman yanlısı olarak bilinen Nadir Nadi, Peyami Sefa ve –Hitler’e duyduğu hayranlığı dile getiren- Abidin Daver de Almanya’yı eleştirmekten geri durmamışlardır.⁴³⁶

Savaşın sonu her ne kadar geniş bir coğrafyada göstermelik bir sevinç yaratmış olsa da karikatürde belirgin olan şey bu değildir. Savaş neticesinde ortaya çıkan yorgunluk ve sonuç ne olursa olsun ortaya çıkan büyük hüzündür. Bu yüzden de elinde kuru kafa ve insan kemiklerinden yapılmış gamalı haç biçiminde bir çelenk bulunan yerküre kafalı smokinli adamın yüzünde büyük üzüntü belirgindir. Dünya, Nazi Almanya’sının adeta cenaze törenini düzenlemektedir.

⁴³⁵ McNeill, William H.(2015). **Dünya Tarihi**. Çev: Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları,16. Baskı, Ankara, s.712.

⁴³⁶ Kılıç, Sezen. (2010).**Türk Basını’nda Hitler Almanya’sı (1933-1945)**.Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,s.208.

Karikatürün Hitler'in resmi ölüm tarihi olan 30 Nisan 1945'ten üç gün sonra yayınlanmış olması manidardır. Hitler'in ölümüyle Nazi Almanyası'nın ömrü de sona ermiştir.

Şekil 5.42. Cumhuriyet Gazetesi 10.08.1945.S1

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek	Rus
İnsan	Erkek	Japon
İnsan	Erkek	İngiliz
İnsan	Erkek	Amerikalı
Nesne	Sembol	İngiliz Şapkası
Nesne	Sembol	Rus Şapkası
Nesne	Sembol	Amerika Şapkası
Nesne	Sembol	Yıldız
Nesne	Sopa	Atom bombası
Nesne	Sopa	Dövüş aleti

Tablo 5.42. Karikatür 5.42'nin göstergebilimsel analizi

Düz Anlam: Karikatürde Japonya'nın savaşın sonunda karşı karşıya kaldığı durum tasvir edilmiştir. Biritanya armalı bir şapkayı taşıyan bir adam Sam Amca şapkalı bir diğer adam ve mujik andıran bir şapka giymiş bıyığıda Stalin'inkine andıran

bir Rus ellerinde sopalarla bir Japon askerini dövmeektedir. Amerikalının elindeki büyük siyah sopada atom yazmaktadır. Sopada atom bombasını andırmaktadır.

Söylem Analizi: ‘Ahar gelir bezme ekabir’. Türkiye Türkçesinde büyükler sofraya geç gelir anlamına gelen bir atasözüdür. Dönemin büyük devletleri olan A.B.D. İngiltere ve Sovyetler Birliği karşısında savaşa giren Japonya’ın hata yaptığı sonunun böyle olacağının bilindiği ve savaşa giren güçsüz devletlerin akıbeti de Japonya’nın durum üzerinden sembolize edilmiştir.

Yan Anlam: Mayıs 1945’te Almanya yenilgiyi kabul etmiş ve II.Dünya Savaşından çekilmiştir. Japonya artık savaşta yalnızdır. 6 Ağustos 1945’te Hiroşimaya atom bombası atılmıştır. Ancak karikatürün yayınladığı 8 Ağustos 1945 günü itibariyle Nagazaki’ye henüz atom bombası atılmamıştır. Asya’da Japonlar büyük bir hezimiyle karşı karşıyadır. Sovyet ordusunun Mançurya operasyonu ve Çinli direnişçilerin ilerleyişi neticesinde yüzbinlerce Japon askeri savaş dışı kalmıştır. Bu noktada karikatürde yaşlı Japon askeri acımasızca dövülen bir karakter olarak çizilmiştir. Japonya kazananların arasında büyük bir sertlikle hırpalanan bir kuvvet görünümündedir. Burada özellikle Japonların savaşı devam ettirmede gösterdikleri ısrar ve inatçılıkları eleştirilmiştir.

Müttefikleri temsil eden figürlerin hepsinin elinde sopalar bulunurken Japon silahsızdır. Atom bombasını atan Amerikalı en geniş gövdeli ve en azametli figür olarak resmedilmiştir. Bu vesileyle A.B.D.’nin büyük bir güç olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Bu yeni dönemin galipleri olarak A.B.D.,İngiltere ve Sovyetler Birliği gösterilmektedir. Japonya ise kendisinden çok daha güçlü ülkelerle savaşı devam ettirme neticesinde küçük düşen adam imajıyla da resmedilmiştir. Burada savaş boyunca Türkiye’nin izlediği pasivist ve izolosyanist siyasetin ne kadar haklı olduğuda sergilenmeye çalışılmıştır.

6. SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı dünyada ve Türkiye’de propagandanın en yoğun olarak kullanıldığı bir savaş olmuştur. Türkiye’de devlet, Basın Yayın Genel Müdürlüğü vasıtasıyla basını kontrol etme imkânını sağlamıştır. Böylelikle devlet, yayınlanan haberler ve görseller sayesinde halkı yönlendirme imkânına sahip olmuştur. Radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının yurt çapında yetersizliğinden dolayı en kullanılabilir ve yaygın olan gazetelerden ise fazlasıyla yararlanılmıştır.

Savaşın bitimiyle beraber Avrupa’da tüm dengeler değişmiştir. Eski güçlü Avrupa yerini yorgun, tükenmiş, insan nüfusunun azaldığı, ekonomik yönden çökmüş bir Avrupa’ya bırakmıştır. Sovyetler Birliği ve ABD savaştan sonra en büyük askeri güçler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de çıkan tüm gazeteler savaşın bitimini büyük bir coşkuyla karşılamıştır. Savaşın sorumlusu olarak da Hitler hedef gösterilmiştir. Ayrıca savaş sonrası süreçte dünyanın yaşayacağı sıkıntılar dile getirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye, 1939-1945 yılları arasında yaşanan dünya tarihinin gördüğü en kanlı savaşa dönemin büyük güçlerinin yoğun baskılarına rağmen katılmayarak süreci mümkün olan en az zararla kapatan ülkelerden birisi olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün ve devlet adamlarının savaş boyunca uyguladıkları strateji ve büyük diplomasi gayretleri sayesinde büyük devletler, Türkiye’yi fiili olarak savaşa sokabilmeyi başaramadılar. Bugün o döneme baktığımızda Türkiye fiili olarak girseydi muhtemelen toprak kaybı olabilirdi. Ulusal çıkarlar mümkün olduğunca korunmaya çalışılmıştır. Savaşa girilmediği halde -insan kaybı hariç- savaşın bütün zorluklarını yaşayan bir Türkiye çıkmıştır ortaya.

İkinci Dünya Savaşı dönemine ait incelenen dergiler ve gazetelere bakıldığında ise karikatürün söylem aracı olarak en yoğun olarak kullanıldığı yerin siyaset alanı olduğu gözükmemektedir. Karikatürün sadece bireysel mesaj verme aracı olarak değil, halkı bilgilendirme ve savaşın olası etkilerine karşı halkı eğitime vasıtası olarak da kullanıldığı gözlenmektedir. Savaş müddetince toplumsal algıda karamsar bir gelecek ve yıkılmış bir dünya izlenimi uyandırılmaya çalışılmamıştır. Kamuoyuna sürekli bir biçimde “her karanlık gecenin bir sabahı vardır” mesajı verilerek halkın morali yüksek tutulmaya gayret edilmiştir.

Belirlenen basın yayın stratejisi, belirsizliklerin hakim olduğu ve ülke üzerindeki tehditlerin en kuvvetli bir biçimde yaşandığı bir zaman diliminde, halkı dinî tutma yaklaşımıdır. Ülkedeki sert güvenlikçi siyasetin aslında bir devlet aklının parçası olduğu mesajı karikatürler yoluyla zihinlere kazınmıştır. Savaş süresi boyunca Türkiye’deki ekonomik ve sosyal sıkıntılarının kısmi bir eleştirisi de gerçekçiliği sürdürme kaygısıyla karikatürler üzerinden yapılmıştır.

Dönem karikatürleri incelendiğinde karikatürlerin i  ve dış siyasetle paralel gittiği ve karikatüristlerin zamanın ruhunu yansıtan karikatürler çizdiği dünyada ki gelişmeleri ve toplumun nabzını yakinen takip ettikleri görülmektedir.

Devlet yerine savaş koşullarından istifa eden türedi zenginler eleştirilerin odağına yerleştirilmiştir. Bu yaklaşım ise ekonomik eleştirileri apolitikleştirmiştir. Kimliksiz şişman adamlar savaş sıkıntılarının zaman zaman m sebbibine d n şt r lm ştir. Bu noktada dönemin kurulu düzeniyle çatışmayan bir eleştiri anlayışının İkinci Dünya Savaşı yılları karikatürlerine hakim olduğu s ylenabilir.

Bu karikatürlerin yayınlandığı dönemlerde Türkiye’de okur-yazar oranının düşük olduğu unutulmamalıdır. Savaştan sonra ise halkın büyük bir bölümü yaşanan kıtlıkların nedeni olarak İsmet İnönü’y  g rm ştir. Anadolu’da İnönü imgesinin uzun süre değişmediği göz önüne alındığında bu çalışmaya konu olan karikatürlerin ve savaş süresince sürdürülen yayın politikasının etkisinin son derece sınırlı kaldığı s ylenabilir.

İkinci Dünya Savaşı dönemi boyunca Türk basınında karikatürlerin ana temasını savaş karşıtlığı oluşturmaktadır. Bu savaş karşıtı tutum bir anlamda hükümetin denge siyasetine de destek niteliği taşımaktadır. Karikatürler yoluyla verilen mesajlar üzerinden Türkiye’nin izlediği tarafsızlık siyasetinin kamuoyunda kabul görmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Metin And’ın da belirttiği üzere minyatürler birçok Osmanlı belgesine göre Osmanlı tarihine dair çok daha derin ve ilgi çekici ayrıntıları bilmemizi sağlar. Modern Türkiye Tarihi yazımında da yazılı belgeler ve eserler doğal olarak ön plandadır. Ancak görsel sanatların ve özelikle de siyasal sahada karikatürlerin politik atmosfere d ir verdikleri kısa ve net bilgileri birçok yazılı belgede aynı netlik ve zihin a ıcılığında bulmak zordur. Belki de karikatür sanatını özel kılan husus budur.

Sonuç olarak, birçok arşiv belgesinden yararlanılsa dahi anlatılması ve anlaşılması çok zor olan birçok konunun karikatürler aracılığıyla tek bir karede kolaylıkla anlatılabildiğı incelenen karikatürlerde gözlenmektedir. Modern tarih çalışmaları için karikatürler göz ardı edilmemesi gereken birer hazinedirler. Bir kitle iletişim aracı olan karikatürlerden faydalanılması, bilim dünyasına hem yeni anlatım olanakları sunacak hem de farklı bakış açıları kazandıracaktır.

Ben,Ümit Özen, bunu yazdım!

KAYNAKLAR

SÜRELİ YAYINLAR

1. GAZETELER

Vakit, Akşam, Ulus, Vatan, Tan

2. DERGİLER

Amcabey, Karikatür, Şaka

KİTAPLAR

Acun, Fatma (2007). Osmanlı'nın Torunları Cumhuriyet'in Çocukları: Osmanlıdan Cumhuriyet'e Değişme ve Süreklilik. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007(15), 39-63.

Ağaoğlu, Ahmet (1969). **Serbest Fırka Hatıraları**. 2.Basım, Baha Matbaası, İstanbul.

Ahmad, Feroz (2007). **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. 6.Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akbaba, B. (2014). **İnkılap Tarihi Öğretimi İçin Bir Kaynak: Karagöz Dergisi**. Kastamonu Eğitim Dergisi, 22(2), 731-742.

Akçura, Yusuf (2001). **Türkçülüğün Tarihi**. Ülke Yayınları, İstanbul.

Akşin, Aptülhat (1991). **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi**. AKDITYK Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Akşin, Sina (1988). **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**. (Ed. Sina Akşin), Cem yayınları, İstanbul.

Akşin, Sina (2001). **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980**. 4.Basım, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Akşin, Ziya (1987). **Jön Türkler ve İttihat Terakki**. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aktan, Reşat (1978). **Türkiye İktisadı**. Ankara: SBF Yayını.

Aktar, Ayhan(2000). **Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları**, 1. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Aktel, Mehmet (1998). Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), s.177-184.

Akyol, E. D. (2013). Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal politika uygulamaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(31), 33-47.

- Akyüz, Yahya (1988). **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**. 2.Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Al, Arzu (2014). **Türk Dış Politikası**. Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Alantar, Özden Z(2001). “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, 2. Baskı, Der Yayınları, ss. 71-100, İstanbul.
- Albayrak, E.A. (2016). **İkinci Dünya Savaşı’nın (1939-1945) Kadın Giyimine Etkileri**. ASOS Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, no.35, 539-555.
- Altıntop, Gülden.(2017). **Karikatür, Edebiyat Ve Söylem**. Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mardin.
- Alver, Füsün (2011). **Gazetecilik Bilimi ve Kuramları**. Kalkedon Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Ardıç, İbrahim Selçuk.(2009).**Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Arı, Kemal 1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir’de" Emval-i Metruke" ve" Mübadil Göçmenler". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6(18), 627-658.
- Arık, M, Bilal (1998), **Değişen Toplum Değişen Karikatür**. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, Fahir. (1984). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**. (2. Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Armaoğlu, Fahri (2001). **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1915)**. 11.Basım, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Aşçı, Elif. **Karikatürlerde İnönü İmajı**. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2014.
- Aşlakçı, Faruk. **Siyasal Söylem ve İdeolojilerin Gazete Karikatürlerinde Yeniden Üretimi: 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Örneği**. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2020.
- Aybars, Ergün(1984). **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Aydemir, Şevket Süreyya(1966). **Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922)**. Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Aydemir, Şevket Süreyya. (2000).**İkinci Adam, 2. Cilt,1938-1950.** (7. Basım) İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya(1993), **Tek Adam, Cilt 3**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydoğmuş, Fatih(2018).**İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Propaganda ve Türkiye.** İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Aysal, Necdet.(2020).”Savaş Dönemi Cepheler (Askeri ve Siyasi Gelişmeler)”**Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara.
- Bakacak, Alper.(2020).”XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti” **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara.
- Bakar, Bülent.(Ekim 2019). **Hava Taarruzuna Karşı Türkiye’de Pasif Koruma(1935-1945).** Birinci Baskı, İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları,
- Balcıoğlu, Semih(1983), **Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü**, Dördüncü Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Balta, Nurgül Demirbay(2010). **İkinci Dünya Savaşının Ortaya Çıkışının Türk Basınındaki Yansımaları (Temmuz 1939-Haziran 1940)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Baran, Ebru. **Süleyman Demirel Dönemi Karikatürlerde Karşılaştırılmalı Siyasi Söylem Analizi.** Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 2009.
- Barker, Chris & Dariusz Galasinski (2001). **Cultural studies and discourse analysis: A dialogue on language and identity.** London: Sage, s.63-64.
- Baş, Türker & Ulun Akturan. (2008). **Nitel Araştırma Yöntemleri, NVivo 7.0 İle Nitel Veri Analizi.** Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bayır, M. (2020). İmparatorluktan cumhuriyete toplumsal değişme ve modernleşme. **NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi**, (5), 74-88.
- Bayram, Yavuz. **Türkiye’de Siyasi Karikatürün Yeri Ve 11’nci Cumhurbaşkanlığı Seçimine İlişkin Siyasi Karikatürlerin Çözümlemesi.** Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,6, 1, 2009. S.107-123.
- Başol, Koray(1984). **Demografi “Genel ve Türkiye”**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yayınları. İzmir.

- Bedir, Ayşe. **Yakın Dönem Siyasi Tarihinin Karikatür Üzerinden Analizi: Karagöz 1922-1939**. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2019.
- Belge, Murat.(2010). **Karikatürkiye Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi 1923-2008**. Birinci Cilt. İstanbul: NTV Yayınları.
- Bergson, Henri.(2019). **Gülme Gülücün Anlamı Üzerine Deneme**, çev. Devrim Çetinkasap. Türkiye İş Bankası Yayınları,İstanbul.
- Berkes, N. (2006), Türkiye’de Çağdaşlaşma, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul.
- Boyko, S. (2011). **Türkiye’de 1939-1945 yıllarında tarih öğretim programları ve tarih ders kitaplarının incelenmesi**. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(21), 157-181.
- Böyük, M.(2019). **Milli Mücadele Dönemi Mizah Basını: Gülyüz Dergisi ve Sedat Simavi Karikatürleri**. *Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 136-147.
- Burnett, R.(2012). **İmgeler Nasıl Düşünür?** (2. Basım). Çev. G. Pusar. Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Bursa (2021). Sema Emiroğlu. Wikibursa. https://www.bursa.com/wiki/selma_emiroglu 6.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Cathcart Thomas & Klein Daniel.(2018). çeviren Niran Elçi, **Platon Birgün Bir Karikatür Çizer**, Aylak Kitap, 1.Baskı, Kasım, İstanbul.
- Chander, Malcolm ve Wright, John(2001). **Modern World History**, Second Edition. Oxford: Heinemann.
- Clark, Toby. **Sanat Ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge**. Çev: Esin Hoşsucu, Ayrıntı Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul 2017.
- Çakı, Caner(2018).**Mitinglerin Propagandadaki Rolü: Nürnberg Mitingleri’ne Ait Fotoğrafların Göstergibilimsel Analizi**, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,5(1),S.59-79.
- Çakır, H. (2006). **Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen’in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15), 161-172.
- Çavdar, Tevfik (1994). **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, Tevfik (1999). **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**. 2. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Çetin, Sabit (2008). **İkinci Dünya Savaşında İstanbul ve Trakya’da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma ve Tahliye**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Çetin, Hasan(2007).**İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945)**. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Çetinkasap, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım.
- Çeviker, Turgut(1986), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 1 Tanzimat ve İstibdat Dönemi (1867-1878/ 1878-1908)**. Adam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul.
- Çeviker, Turgut (1988), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- 2 Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**. Adam Yayınları, 1. Basım, İstanbul
- Çeviker, Turgut (1991), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-3 Kurtuluş Savaşı Dönemi (1918-1923)**. Adam Yayınları, 1.Basım, İstanbul.
- Çeviker, Turgut(2010), **Karikatürkiye Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)-1**, NTV Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Çiftçi, Mahmut. Birinci, Mehmet. **Karikatürler Üzerinden Toplumsal Değişimi Anlamak**. Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:13,2018. S.121-160.
- Çimen, Ülhak. Yüksel, Hakan. **2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Bağlamında Politik Karikatürler: Sabah-Cumhuriyet Ve Akit Gazeteleri Örneği**. Tarih Okulu Dergisi, Yıl 10, Sayı XXX, Haziran 2017. S.221-239.
- Çoban, Savaş. (2013), **Hegomanya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya**, 1. Basım, Parşömen Yayıncılık, İstanbul.
- Çobaner, Ardiç.(2013). **Sağlık İletişiminde Korku Öğesinin Kullanımı: Sigara Paketlerinde Kullanılan Sigara Karşıtı Görsellerin Göstergebilimsel Analizi**, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 37, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi, S.212-235.
- Dalkıç, Levent(2016). **İkinci Dünya Savaşı’nda İngiliz- Türk İlişkileri**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Dağtaş, Banu(2012).**Reklamı Okumak**, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Demirkol, G. (2015). **Kurtuluş Savaşı’nda Mizahın İki Cephesi: Güleriyüz, Aydede’ye Karşı**. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (41).

- Demirkol, G.(2016). **Türkiye'nin İlk Türkçe Mizah Dergisi: Terakki**, Gazi Akademik Bakış, 10(19),141-160.
- Deniş, Halil Emre. **Türkiye'de Tek Parti İktidarlarında Hegomanya Ve Gündem Belirleme**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, Eylül 2018.
- Deringil, Selim.(2009). **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Devran, Y.(2010). **Haber, Söylem, İdeoloji**. 1. Basım, Başlık Yayın Gurubu, İstanbul.
- Dinçer, Hasan(2020). “Mondros Mütarekesi ve Sonrasındaki Gelişmeler” **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara.
- Dinçer, Hasan(2020). ‘ Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Yeni Türk Devletinin Kuruluşu” **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara.
- Duman, Melih.(Eylül 2019). **Siyasi Tarihten Bir Kesit 2.Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi Ve Propaganda**. Konya: Literatürk Academia Yayınları.
- Duman, Selçuk(2013). **Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği**, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Durmuş, G. (2018). **II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Gazeteciliğinin Önemli Bir Örneği: Boşboğaz İle Güllabi**. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 7(2), 911-931.
- Eldem, Vedat(1970). **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Erkin, Feridun Cemal(1980). **Dış işlerinde 34 Yıl**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eker, Gülin Öğüt.(2014), **İnsan Kültür Mizah**, 2. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Elbirlik, Tolga & Ferhat Karabulut. (2015). Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması. *Dil Araştırmaları* 9 (17), s. 31-50.
- Ersel, Hasan, v.d.(2005). **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940**. Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, 5.Basım, İstanbul.
- Ersel, Hasan, v.d.(2005). **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**. Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, 5.Basım, İstanbul.

- Ertan, Faik Temuçin(2020). ‘Mudanya Mütarekesi’nden Lozan Antlaşması’na”
Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara.
- FRUED, Sigmund. **Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri**, Çev., Dr. Emre Kapkın, 6.Basım, Payel Yayınları, İstanbul, Aralık 2016.
- Gamson, W. (1989). News as framing: Comments on Graber. *American Behavioral Scientist*, 33 (2), 157-161.
- Gamson, W. & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95 (1), 1-37.
- Glasneck J (1976) **Türkiye’de Faşist Alman Propagandası**, Arif Gelen (çev.), Onur Yayınları, Ankara.
- Gombrich, E.H.(1992). **Sanat ve Yanılsama- Resim Yoluyla Betimlemenin Psikolojisi**. Çev. Ahmet Cemal, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Gök, Sanem.(2003). **Türk Siyasal Yaşamında Vatan Gazetesi(1950-1960)**. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Gökbunar, Ali Rıza & Kahrman Hamza,(2014), **Karneli Yıllar Bir Savaş Maliyesi Uygulaması**, Nobel Yayınları, Ankara.
- Gönlübol Mehmet, v.d.(1995). **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Gözen, Ramazan (2009). **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğü Türkiye’nin Dış Politikası**. Palme Yayıncılık, Ankara.
- Graber, D. (1989). Content and meaning: What’s it all about? *American Behavioral Scientist*, 33 (2), 144-152.
- Guiraud, Pierre.(2016). **Göstergebilim**, Çev. Prof.Dr. Mehmet Yalçın, İmge Kitabevi, 3.Baskı, Ankara.
- Gül, Songül Sallan & Özlem Kahya Nizam (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42: 181-198.
- Günay, V.D., Parsa, A.F.(Edt.). (2013). **Görsel Göstergebilim İmgenin Anlamlandırılması**. 1. Basım, Es Yayınları, İstanbul.
- Gür, Tahir (2013). **Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi**, Vol.5.No 1.Zeitschrift für die Welt der Türken, S.185-202.
- Güvenir, O. Murat.(1991). **2. Dünya Savaşında Türk Basını Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

- Hart, Basil Liddell(2016) **İkinci Dünya Savaşı**, çev: Kerim Bağnaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hale, W. (2003). **Türk Dış Politikası: 1774-2000**. (çev: Petek Demir), 1. Baskı, Mozaik Yayınları, İstanbul.
- Hall, C.Richard(2003). **Balkan Harbi(1912-1913)**. (Çev. M. Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit.(1942). **İstihsal Davamız, Ülkü**. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, C. 1, S. 12.
- Hanioğlu, Şükrü.(1985). **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük(1889-1902)**. Cilt 1. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Henry, Frances & Carol Tator. (2009). **Discourses of Domination: Racial Bias in the Canadian English-Language Press**. University of Toronto Press.
- Hobsbawn, E. (1996). **Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991** (Çeviren: Yavuz Alagon). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Hopkin, David. (2021). review of Caricature and French Political Culture 1830-1848 Charles Philipon and the Illustrated Press, (review no. 210) <https://reviews.history.ac.uk/review/210> Date accessed: 6 May, 2021
- Hulusi, Turgut(2005). **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Hatıraları**. 5.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (1964). **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması Tarih Boyunca Türk Kadının Hak Ve Görevleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- İnsel, Deniz.(1984).**Türkiye’de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)**, Gelişim Yayınları, İstanbul.
- Jaeschke, Gotthard(1989). **Türk Kurtuluş Savaşı Kronalojisi, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar(30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922)**. Türk Tarih Kurumu Yayınları,2. Baskı,Ankara.
- Kansu, Aykut,(1995). **1908 Devrimi**.(Çev. Ayda Erbal), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kara,İsmail,(2002).”İslam Düşüncesinde Paradigma Düşüncesi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karabulut, M. (2016). OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA 19. YÜZYILDA DEĞİŞİM SÜRECİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUM. *Mecmua*, (2), 49-65.

- Karakaş, Nuri. (2013).**Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1932-1952)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Karakoyunlu, Yılmaz(1993). **Türkiye’de Liberalizmin Seyir Defteri (1938-1991)**, Anap Bilimsel Yayın Dizisi 4, Ankara.
- Karavar, H.(2020). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Madenciliğin Durumu (1939-1945). *MT Bilimsel*, (18), 27-42.
- Kaya, Yakup. (2018). Birinci Dünya Savaşı’nda Galiçya Cephesi’nin Açılması ve 15. Osmanlı Kolordusunun Cepheye Gönderilmesi Meselesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. VII, S. 4, Karabük, s. 2474-2489.
- Kayra, Cahit(2011). **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, 2. Baskı, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Kayış, Y. (2018). **Cumhuriyet Döneminde Cemil Cem ve Cem Mizah Dergisi**. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 18(36), 89-105.
- Kayış İlyas(2009). **İkinci Dünya Savaşında Türkiye’nin Genel Durumu ve Uyguladığı Dış Politika**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kayıran, M., & Metintaş, M. Y. (2018). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 647-666.
- Keleş, Zülal,(2002). ‘Musul Meselesi’, **Türkler**. Cilt: 16, ed. Hasan C. Güzel, vd. Yeni Türkiye Yayınları, ss. 609- 624, Ankara.
- Kılıç, Sezen. (2010).**Türk Basını’nda Hitler Almanya’sı (1933-1945)**.Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kocaman, Ahmet (Ed.) (2009). **Söylem Üzerine**. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Koçak, Cemil.(2010). **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**.(5. Baskı) Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, Orhan(2005), **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul.
- Korkmazcan, N.Selcen. (2018). **İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Diplomasisi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kosicki, Gerald M. (1993). Problems and opportunities in agenda-setting research. *Journal of communication* 43.2: 100-127.

- Köksal, Mehmet Semih.(2013). **Mizahın Türk Siyasi Kültüründeki Yeri Ve Siyasete İlişkin Toplum Algısının Oluşturulmasındaki Rolü**. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Karaman.
- Köktener, Aysun (2005). **Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- Köseoğlu, Nevzat,(2003). ‘Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri’, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik**, C.IV, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Köstüklü, Nuri(2019).’Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar’, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,12.Baskı, Ankara.
- Kurat, Yuluğ Tekin(1986). **Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması**. Turhan Kitapevi, Ankara.
- Kurat, Nimet Akdes,(1987). **Rusya tarihi: Başlangıcından 1917'ye kadar**, TTK yayınları, Ankara.
- Kurt, S. K. (2015). II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın dergilerinde aile ve evlilik algısı. *Belleten*, 79(286), 1073-1098.
- Lasswell, Harold D. (1948). The structure and function of communication in society. *The communication of ideas* 37.1: 136-139.
- Lewis, Bernard.(2004). **Modern Türkiye’nin Doğuşu**. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mahmut,Goloğlu(1972). **Devrimler ve Tepkileri(1924-1930)**. Başnur Matbaası, Ankara.
- Matthes, J. (2009). What’s in a frame? A content analysis of framing studies in the world’s leading communication journals, 1990-2005. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 86 (2), 349-367.
- Mayring, Philipp.(2011). **Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş Nitel Düşünce İçin Bir Rehber**, çev. Adnan Gümüş- M. Sezai Durgun, 1. Baskı, Ankara: Bilge Su Yayınları.
- McCombs, Maxwell. (2005). A look at agenda-setting: Past, present and future. *Journalism studies* 6.4 (2005): 543-557.

- McCombs, Maxwell, & Salma I. Ghanem. (2001). The convergence of agenda setting and framing. **Framing public life: Perspectives on media and our understanding of the social World**, s. 67-81..
- McNeill, William H.(2015). **Dünya Tarihi**. Çev: Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları,16. Baskı, Ankara.
- Metinsoy, Murat. (2007). **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Savaş ve Gündelik Yaşam**, İstanbul: Homer Kitapevi.
- Müderrişoğlu, Alptekin,(1990). **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,Ankara.
- Nordquist, Richard (2020). **Definition and Examples of Discourse**. <https://www.thoughtco.com/discourse-language-term-1690464>. Erişim tarihi: 29.05.2022
- Okay, C. (2004). **Dönemin Mizah Dergilerin Millî Mücadele Karikatürleri**. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Oran, B.(2009). **1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik-2, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt-1:1919-1980**. (edt: Baskın Oran), 15. Baskı, İletişim Yayınları, 385-476, İstanbul.
- Oran, Baskın (2012). **Türk Dış Politikası**, Cilt:1, 17.Baskı, İstanbul.
- Ortaylı, İlber,(2008). **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Ozankaya, Özer(1981). **Atatürk ve Laiklik, Atatürkçü Düşüncenin Temel Niteliği**. 4.Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Öğdü, Hale.(2011). **Türk Siyasal Hayatının Karikatür Üzerinden Analizi: Akbaba Dergisi Örneği**. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Öğün, Tuncay,(2015). Karagöz gazetesi örneğinde Osmanlı mizahında ve karikatüründe Çanakkale deniz savaşları. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 13(18), 563-592.
- Öndeş, Osman(1974). **İkinci Dünya Savaşı (1939–1945)**, İstanbul.
- Öngören, Ferit(1983), **50 Yıllık Türk Mizahı**, Dördüncü Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Özalp, Kazım,(1998). **Millî Mücadele 1919-1922**. Cilt 1, 4.Basım, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara.

- Özcan, M. Ş., & İsmet, Üzen (2019). Atatürk döneminde Soyadı Kanunu'nun Çankırı'daki yansıması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 129-152
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), 253-269.
- Özçin, Eren Deniz.(2009). **İkinci Dünya Savaşı Üzerine Türkiye'de Karikatürler: Yeni Sabah Ve Cumhuriyet Gazetesi Örnekleri**. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özçubukçu, Yasemin.(2013). **Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Toplumsal Değişmenin Tanığı Olarak Karikatürler**. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özdemir, Hikmet, Çiçek, Kemal, Turan, Ömer, Çalık, Ramazan, Halaçoğlu, Yusuf,(2004). **Ermeniler Sürgün ve Göç**. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özdiş, H. (2010). **Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877)**. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Özgüldür, Yavuz(1993).**Türk-Alman İlişkileri(1923-1945)**. Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Özgen, Arda.(2009). **Akbaba Dergisi ve Akbaba Dergisi'nin Türk Çağdaş Grafik Sanatındaki Yeri ve Önemi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özkan, B, (2019). **Türkiye'de Milli Vatanın İnşası: Dar'ul İslam'dan Türk Vatanına**, 1. Basım, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Özkiraz, A., & Arslanel, M. N. (2011). İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-10.
- Öztahtalı, İ. İ.(2018). **KARAGÖZ GAZETESİ VE KARAGÖZ'ÜN KABRİ**. Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, (EK 1), 43-48.
- Öztekin, H. (2018). **1944 Irkçılık-Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar**. *Selçuk İletişim*, 11(1), 212-236.
- Öztürkçü, İ. (2017). **Cemal Nadir'in "Fotoğraf Tahlilleri" ne Göre Şair ve Yazarlar**. Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 16(16), 121-163.
- Peker, M. (2016). Türkiye'de Nüfussal Dönüşüm. *Sosyoloji Dergisi*, (34), 133-196.
- Pratkanis R. Antony&Aronson Elliot.(2008). **Propaganda Çağı**, Çev: Nagihan Haliloğlu, Paradigma Yayınları, İstanbul.

- Palmer, Anthony. (2011). **A framing analysis and model of Barack Obama in political cartoons**. Diss. University of South Carolina
- Ponting, Clive.(2015). **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**. Çev: Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları,4. Baskı, İstanbul.
- Potter J, Wetherell M (1994). **Analysing discourse**. In: A Bryman, RG Burgess, eds. **Analysing qualitative data**. London: Routledge, 47-66.
- Punch, Keith (2005). **Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ramsaur, E.E,(1982). **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**. (Çev. Nuran Yavuz), Sander Yayınları, İstanbul.
- Sander, O, (2006). **Türkiye'nin Dış Politikası**, 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.
- Sarınay, Yusuf,(2011). **"Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)"**, AAM Dergisi, C. 27, S. 80, s. 352-388.
- Sav Sedat(2008). **Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na Fiilen Girmemesinin İç ve Dış Toplumsal Etkileri ve Sonuçları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Serin, A. Y. (2000). **TÜRK AFİŞ SANATININ ABİDESİ İHAP HULUSİ GÖREY (28 Kasım 1898-27 Mart 1986)**. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, (6), 119-129.
- Seyhan, S. (2013). **II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MİZAH BASINI VE İÇERİKLERİNDEN SEÇİLMİŞ ÖRNEKLER**. Electronic Turkish Studies, 8(3).
- Sipahioğlu, Ahmet.(1999). **Türk Grafik Mizahı,(1923-1980)**. Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Sonyel, Salahi R,(1991).**Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Büyük Millet Meclisi'nin Açılışından Lozan Antlaşmasına Kadar**. C.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Sonyel, Salahi R.(1986). **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politik II- Büyük Millet Meclisi'nin Açılışından Lozan Antlaşmasına Kadar**. Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Soysal, İsmail.(1983). **Tarihçileri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**. Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Soysal, İ. (1998). **Türk Dış Politika İncelemeleri için Kılavuz 1913-1919**. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Söylemez, Merve Sultan (2012). **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerinde Almanya'nın ve İngiltere'nin Nüfuz Mücadelesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Subay, Özlem Özdeşim.(2020). **Tek Parti Dönemi Gazeteciliğinde Faşizan Söylem: Varlık Vergisi Örneği**. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli.
- Şahin, E. (2017). **TANZİMAT'TAN II. MEŞRUIYET'E OSMANLI'DA MİZAH BASINI**. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 20-43.
- Şen, İ. (2003). **Asiden Gaziye Karikatürlerde Atatürk 1919–1938**. Sarnıç Yayınları, İstanbul.
- Şimşir, Bilal N.(2006). **Ermeni Meselesi 1774-2005, Tarihsel Kökenleri**. 3.Baskı, Bilgi Yayınları Ankara.
- Tarhan,Nevzat(2006). **Psikolojik Savaş**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Taşkıran, T. (1973). **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Ankara.
- Tanör, Bülent(2002). **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)**. 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tanör, Bülent.(2010). **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tansel, Selahattin(1991). **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**. Cilt 1, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İlhan-Selim İlkin. (Kasım 2013). **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**. Birinci Cilt. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Tewksbury, David ve Dietram A. Scheufele (2009), “News Framing Theory and Research”, Media Effects: Advances in Theory and Research, (der) B. Jennings ve M. B. Oliver, Routledge, New York ve Londra, akt. Özçetin, Burak.(2018). **Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller**. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tezel, Y. S.(2015). **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**. 1. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Toker, Metin. (1998). **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1945**. 4.Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Tonga, N. (2008). **TÜRK EDEBİYATI TARİHİNDE MÜHİM BİR MECMUA: AKBABA (1922-1977)**. Turkish Studies, 3, 2.
- Topuz, Hıfzı(2016), **2.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul.
- Topuz, Hıfzı.(1986), **İletişimde Karikatür Ve Toplum**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Tunaya, Tarık Zafer(1986). **Türkiye’de Siyasi Partiler**. 2.Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, Hüner (2012). **İsmet İnönü’nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Timur, Taner(1997). **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Yayınevi, Ankara, 1997.
- Tunçay, Mete(1981). **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**. Yurt Yayınları, Ankara.
- Tunçay, Mete.(1997). ‘Siyasal Tarih(1908-1923)’,**Türkiye Tarihi**. Cilt IV, Cem Yayınevi, Ankara.
- Turan, Mehmet Oğulcan. **Gazetelerde Yayınlanan Siyasi Karikatürlerin Göstergebilimsel Çözümlemesi: 2011 Genel Seçimleri Örneği**. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 7, 2,2012. S.121-138.
- Uçarol, Rıfat,(2008). **Siyasal Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, İstanbul.
- Utkugün, Ceren(2016). **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri (1939-1945)**. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Unat, Kadri.(2020).”On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Modernleşmesi’ **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Yayınları, 8.Baskı, Ankara.
- Uras, Esat,(1987). **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**. Belge Yayınları, İstanbul.
- Vardar, Berke(1998). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, ABC Kitabevi, İstanbul.
- Vural, M. K. (2008). **II. Dünya Savaşı Türkiye’sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi**. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 7(16), 381-395.
- Yapıcı, Ahmet(2012). **Türkiye’de Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Sosyolojik Sonuçları**. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Yarış, İbrahim.(2010). **Karikatürlerle İstanbul'da Toplu Ulaşım (1908-1982)**, Nesil Matbaacılık, İstanbul.
- Yaylagül, Özen (2015), **Göstergebilim ve Dilbilim**. Hece Yayınları, Ankara
- Yazman, M. Öğüt.(1974). **Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**. Tisa Matbaacılık,2.Baskı, Ankara.
- Yenal, O,(2017). **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, 5. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yetim, Fahri. Akkoyunlu, Sultan Berna.(2017). **Türk Modernleşmesine Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Karikatür Üzerinden Bir Bakış**. Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 3, Sayı 3. S.77-96.
- Yılmaz, Veli(1983). **1'nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**. Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Yılmaz, M. (1998). **“İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”**. Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 8, 14-31.
- Yücel, Tahsin(2008). **Yapısalcılık**, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Yüksel, Yusuf. (2013). An analysis of the media and government relationship. *Selçuk İletişim*, 8(1), (57-70).
- Zürcher, Eric Jan.(2010). **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Weisband, E. (1974). **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**. (Çeviren: Ali Kayabal). İstanbul: Milliyet Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ÖZEN, Ümit
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Gazetecilik Anabilim Dalı	Devam ediyor
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı	
Lisans	Eskişehir Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü	
Lise	Ankara Mustafa Kemal Lisesi	

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2015-2022	Gazi Üniversitesi	İktisadi İşletmeleri Genel Koordinatörü

Yabancı Dil İngilizce

Yayınlar

Hobiler Kitap okumak, spor yapmak

le.ahbv.edu.tr

Açıklama: 18 Mayıs 2018 tarihli ve 30425 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 7141 Yükseköğretim Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 8.maddesi gereğince, Gazi Üniversitesine bağlı iken bu Kanunla Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesine aktarılan fakültelerin, yüksekokulların ve konservatuvarın Sosyal Bilimler Enstitüsü ile Güzel Sanatlar Enstitüsündeki anabilim dallarında kayıtlı olan lisansüstü öğrenciler Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne 2017-2018 eğitim öğretim dönemi sonundan geçerli olmak üzere aktarılmıştır. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile Güzel Sanatlar Enstitüsü kapatılmıştır.